

SÜSBD
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sinop University
Journal of Social Sciences

Cilt (Volume): 6 Sayı (Issue): 1 Yıl (Year): 2022

Sinop Üniversitesinin 44. Bilimsel Yayımıdır.

ISSN 2547-989X

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SİNOP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt (Volume): 6 Sayı (Issue): 1 Yıl (Year): 2022

ISSN 2547-989X

Yayın Türü | Publication Type
Sürelî Yayın | Periodical

Sahibi | Publisher
Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Nihat DALGIN
Rektör | Rector

Baş Editör | Editor in Chief
Prof. Dr. Serkan YAZICI

Editörler | Editors
Dr. Öğr. Üyesi Cenk DEMİR- Doç. Dr. Nuriye ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KARAÇALI TAZE

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor
Dr. Öğr. Üyesi Mehtap DEMİRTÜRK

Teknik Editör | Technical Editor
Arş. Gör. Yusuf KILIÇ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Şimşek	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ceylan Gazi Uçkun	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş Şahin	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Dominique Kassab Tezgör	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.ERCÜMEND ERSANLI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Gökmen Özmenteş	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Yavuz Atar	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Şirin	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Krzysztof Boroda	Bialystok University
Prof. Dr. M. Öcal Oğuz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. R. Pars Şahbaz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan Güzel	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit Kılıç	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Irene Strazzeri	Salento University
Doç. Dr. Süleyman Tekir	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Yağmur Sağlam Liman	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Döne Ayhan	KTO Karatay Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Karaman	Sinop Üniversitesi
Dr. Burcu Başaran	Selçuk Üniversitesi
Dr. Hülya Anakız Ertürk	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Philipp Wirtz	SOAS University of London

Alan Editörleri | Section Editors

Prof. Dr. Özgür Sarı	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Aziz Erkan	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Kibar Aktın	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Semra Uçar	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem Orakçı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan Fırıncı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Erataş Sönmez	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Kan Şahin	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Barlak	Sinop Üniversitesi

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Bayram Dalkılıç	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Conevery Bolton Valencius	Boston College
Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Gülbadi Alan	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hanefi Palabıyık	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kutay Oktay	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yavuz Eler	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Kadioğlu	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Roberta L. Wollons	University of Massachusetts Boston
Prof. Dr. Saffet Köse	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Servet Karabağ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Takaoğlu	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Düzenli	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ferhat Akdemir	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Keskin	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Vafa Savaşkan	Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Hazar Kaba	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim Karabela Şermet	Sinop Üniversitesi

Sayı Hakemleri | Referees on This Issue

Prof. Dr. Deniz Umut Doğan	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yavuz Erler	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Bünyamin Ateş	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Vehbi İmamoğlu	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Sarı	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan Ekinci	İzmir Bakırçay Üniversitesi
Doç. Dr. R. Görkem Aytimur	Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
Doç. Dr. Vafa Savaşkan	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Melih Eyitmiş	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yemişçi	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hülya Kök Eren	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Suat Soner Erenözlü	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şule Öztürk Birim	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin Barlak	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. H. Merve Altıparmak Yılmaz	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Mustafa Batuhan Kurt	Marmara Üniversitesi
Dr. Serap Mumcu	-
Öğr. Gör. Görkem Tılıç	Başkent Üniversitesi

Dizinler | Indexes and Platforms

	Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)
	İdeal Online
	Crossref Metadata Search (Crossref)
	The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
	TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
	Journal Abstracting and Indexing Service (ROOTINDEXING)
	Academic Resource Index (ResearchBib)
	Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
	Google Scholar

Redaksiyon | Redaction

Arş. Gör. Emrah MARAL

Arş. Gör. Fırat KÜSKÜ

Arş. Gör. Muazzez GÜNDÜZ OĞUL

Arş. Gör. Muhammet KARAAĞAÇ

Arş. Gör. Şerife Sena GÜNER

Arş. Gör. Yusuf KILIÇ

Baskı Yeri ve Tarihi | Publication Place and Date

Sinop, Mayıs 2022

Baskı | Printing

Şimal Ajans / Camikebir Mah. Karantina Sk. No:7/B Sinop

Sertifika No: 21439

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (SÜSBD), yılda iki kez matbu ve elektronik olarak yayımlanan hakemli, bilimsel ve süreli bir yayın organıdır. Makaleler, ithenticate programı ile intihal taramasına tabi tutulur. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE

Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763

<http://dergipark.gov.tr/sinopusd> | e-posta: sbd@sinop.edu.tr

İÇİNDEKİLER | CONTENT

Makaleler | Articles

Cemal ÇELİK Araştırma Makalesi

Pazaryereleri ve İş Zekası

Marketplaces and Business Intelligence 1-22

Abdulla AL MAHMUD Araştırma Makalesi

The Role of Turkish Muslims in the Socio-Cultural Formation of Bengal During
The Sultanate Period (1204-1525)

*Müslüman Türklerin Saltanat Dönemi Boyunca (1204-1525) Bengal'in Sosyo-Kül-
türel Gelişimindeki Rolü* 23-43

Mehmet Enes SAĞAR Araştırma Makalesi

Öğretmen Adaylarında Problemlı İnternet Kullanım Durumlarının İncelenmesi

Investigation of Problematic Internet Usage Situations in Teacher Candidates
44-67

Esra ÜLGER & Metin ERKAL Araştırma Makalesi

2019 Türkçe Dersi Öğretim Programındaki Kazanımların (1. 2. 3. Ve 4. Sınıflar)
Anahtar Yetkinliklerle İlişkisi

*The Relationship of Learning Outcomes (1, 2, 3 and 4th Grades) in the 2019 Turkish
Curriculum with Key Competencies* 68-99

Özge MALUM Araştırma Makalesi

Müze İletişimi ve Müze Web Siteleri Üzerine Bir İnceleme

An Analysis of Communication Practices and the Websites of Museums 100-136

Berkay KİBAR Araştırma Makalesi

Erken Dönem Osmanlı ve Batı Anadolu Beylikleri ile Venedikliler Arasındaki
Siyasi ve Ticari İlişkiler

*Political and Commercial Relations Between the Early Era Ottoman and Western
Anatolian Principalities and the Venetian* 137-182

Bahar TAŞ Araştırma Makalesi

The Effect of Human Capital on Income Equality: Cross-Sectional Analysis

Beşeri Sermayenin Gelir Eşitliği Üzerine Etkisi: Yatay Kesit Analizi 183-199

Emir ÜLGER Araştırma Makalesi

Wittgenstein ve Strauss'ta Müzik Metaforunun Kullanımı: Felsefi Projenin Parçası
Mı, Basit Bir Alegori Mi?

*The Use of Musical Metaphor in Wittgenstein and Strauss: Part of a Philosophical
Project or a Simple Allegory?* 200-241

Orçun NALEZEN Araştırma Makalesi

Osmanlı Adalarındaki Garnizonların Finansman Kayıtları Üzerine Bir Değerlen-
dirme

An Assessment on the Records of Financing the Garrisons in the Ottoman Islands
242-266

Kitap Değerlendirmesi | Book Reviews

Erdi DEMİR

21. Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler: Bir Türkiye Perspektifi 267-274

Ali ÇİFTÇİ

Ölümcül Kimlikler, Amin Maalouf 275-287

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 1-22

Geliş Tarihi:04.03.2022 Kabul Tarihi:24.04.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:31.05.2022

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1083116>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

PAZARYERLERİ VE İŞ ZEKÂSI

Cemal ÇELİK*

Öz

İş zekâsı teknolojilerinin temel hedefi; daha iyi kararlar almaya yardımcı olma, uzun vadeli stratejik planlar oluşturma, lojistik operasyon zamanlama ve kısa vadeli taktik seçimlere yardımcı olma olarak sıralayabiliriz. Kısa süreli iş çevrim sürelerinde; verilerin hızlı bir şekilde işlenerek karar süreçlerinde değerlendirilmesi, pazaryerleri gibi rekabetçi bir sistemde avantaj yaratan faaliyetlerdir. Bu makalenin amacı, küçük ve orta ölçekli fiziksel mağaza sahibi firmaların, pazaryerleri ve diğer E-ticaret faaliyetlerinde, iş zekâsı ve benzer teknolojileri kullanması ve tanınmasıdır. Bu çalışmada, pazaryerlerinde faaliyet gösteren bir firmanın gerçek verileri kullanılmıştır. Veriler, Power BI iş zekâsı partalında; DAX programlama dili ve raporlama araçları ile işlenerek, örnek bir analiz ve karar süreçleri oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pazaryeri, İş Zekâsı, Dashboard Raporlama.

Marketplaces and Business Intelligence

Abstract

The aim of a business intelligence Technologies, we can list them as helping to make better decisions, creating long-term strategic plans, scheduling logistics operations, and helping short-term tactical choices. In short-term cycle time, the assessment of the data being processed in a fast way in decision processes is advantageous facilities in a competitive system like marketplaces. The purpose of this study is to use and advertise the business intelligence

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Bandırma Meslek Yüksekokulu İşletme Programı, ccelik@bandirma.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-4027-3789>

and similar technologies by the firms including small and medium scaled physical merchandising in the marketplaces and other e-commerce facilities. In this study, actual data of a firm in the marketplaces were used. The data is in the Power BI business intelligence portal; An exemplary analysis and decision processes have been tried to be created by processing with DAX programming language and reporting tools.

Keywords: Marketplace, Business Intelligence, Dashboard Reporting.

Giriş

İnternet ve ağ hizmetlerinde yaşanan olumlu gelişmeler, teknolojik ağ ürün ve altyapılarında; maliyet, hız ve güvenlik açısından tercih edilebilir seviyelere gelmiş durumdadır. Özellikle, sağladığı hizmet çeşitliliği ile bulut tabanlı teknolojilerin tüm sektörlerde yaygınlaştığı ve tercih edildiği görülmektedir (Kavzoğlu ve Şahin, 2012: 1). Bulut teknolojilerinin yaygınlığı, farklı yazılım uygulamalarının bulut modellerine geçişi ya da bulut tabanlı olmasını gerekli kılmıştır (Strauss vd., 2014: 1). Büyük ölçekli kurumsal kaynak yazılımları (ERP), yatay ve dikey ticari çözümler, web mağazaları, eğitim portalları ve iş zekâsı gibi birçok uygulama bulut teknolojileri üzerinde yerini almaya başlamıştır (Şanlı, 2011: 1). İş zekâsı üreticileri; bulut üzerindeki portal uygulamaları ile daha geniş kitlelerin yazılım erişimlerini sağlayarak, görsel veri okuryazarlığını artırmayı hedeflemişlerdir. Dünyadaki pek çok işletme sürdürülebilir bir rekabet ve büyüme için, analitik teknikleri ve analizleri iş süreçlerine dahil ederek geleceği daha iyi okuma ve tahmin etmeyi hedeflemektedir (Sharda vd., 2015: 468).

Sektör bazında geniş bir paydaş ağı ve süreçlere sahip olan E-ticaret firmaları, tedarikten satışa, farklı birim ve paydaşlardan gelen milyonlarca veriyi yönetme ve değerlendirme girişimleri içerisinde. Firma kararlarını, belirleme ve değiştirme gibi fonksiyonel etkilere sahip olan ham veriler, doğru bir şekilde işlenmesi ve anlamlandırılması durumunda, firmalara ve yöneticilere, geleceği okuma, tahmin etme gibi konularda rekabet avantajı sağlayacaktır. Yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış veri miktarındaki büyüme, birçok kuruluş için doğru ve anlamlı veriye ulaşmayı

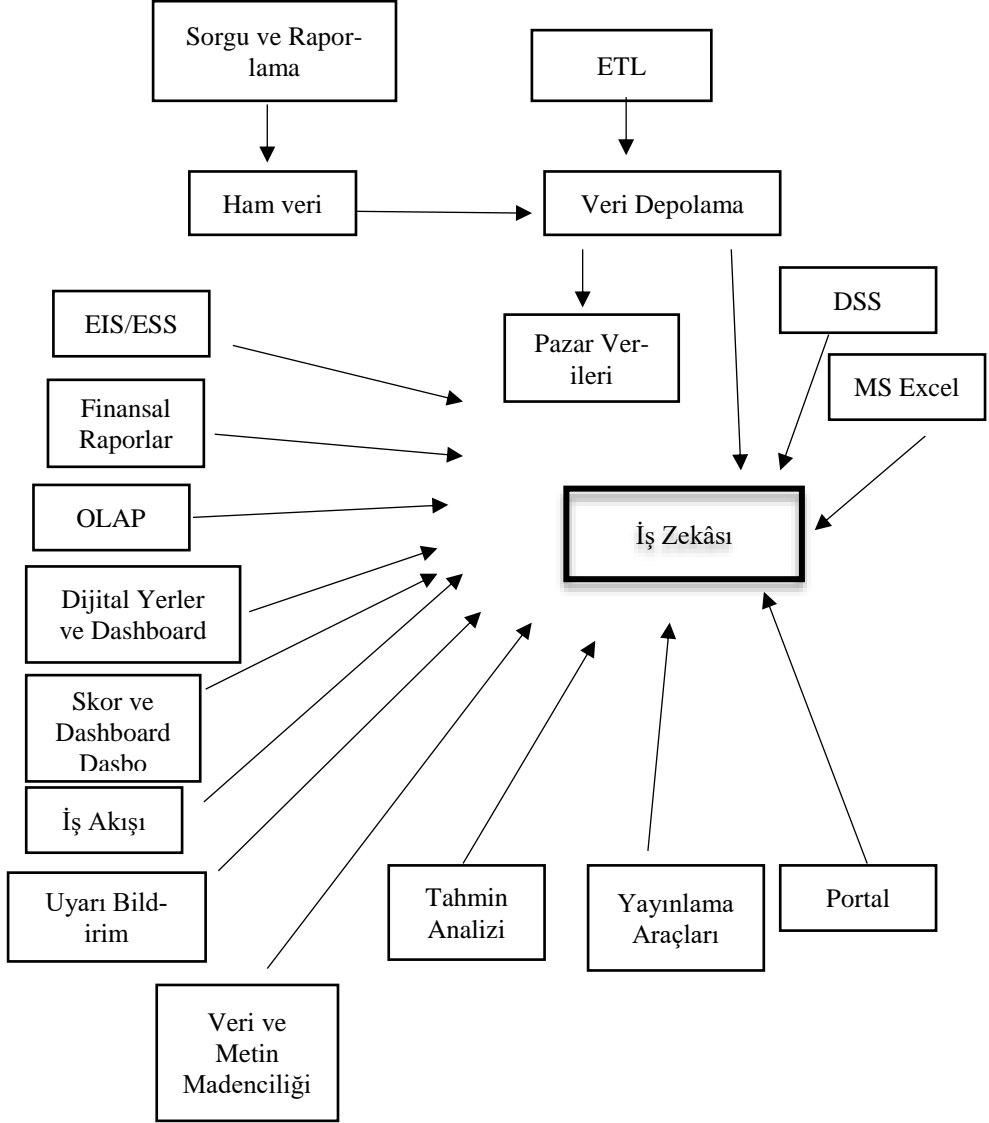
zorlaştırmaktadır (Gözcü, 2015: 5). E-ticaret firmalarında mevcut verilerin işlenmesine dönük; cari yazılımların raporlama modülleri, performans göstergeleri (KPI) ve Excel gibi yazılım araçları kullanılır. (Abraham, 2003: 375). Bu analiz araçları, E-ticaret firmalarının iş hacmine göre, zaman ve hız bakımından kısıtlı teknolojilerdir. İş zekâsı teknolojileri; farklı kaynaklardan veri almayı kolaylama, diğer yazılım uygulamalarını destekleme ve gelişmiş görsel grafik araçları ile firmalara zaman ve performans olarak artı değer getiren teknolojilerdir (Suchanek, 2010: 93). Özellikle ana kategorisi fiziksel mağazacılık olan E-ticaret firmaları, pazaryerleri ve diğer E-ticaret faaliyetlerinde iş zekâsı gibi yazılım araçlarından faydalanarak karar süreçlerini zenginleştirebilir (Staub vd., 2015: 195). İş zekâsı teknolojileri, büyük firmaların iş süreçlerinde yaygın olarak kullanılırken, bugün için küçük ve orta ölçekli E-ticaret firmalarında kullanım oranları istenen düzeyde değildir. Binlerce firmanın yer aldığı pazaryerlerinde, cari süreçlerde oluşan binlerce verinin iş zekâsı gibi üstün becerileri olan teknolojilerde işlenmesi, firmalar için satış ve karlılıkta farklılık yaratabilir. İş zekâsı teknolojilerinin kullanımı, iş dünyası için istisnai bir süreç olmaktan çok, yatırım gerektiren öncelikli alanlardır (Foley ve Guillemette, 2010: 1). Bazı E-ticaret firmaları, teknolojik alt yapılarını yatay ve dikey çözümlerden kurmuşlardır. İş zekâsı yazılımları, farklı format ve kaynakları destekleyen esnek yapıyla firmalara önemli katkılar sağlar. Birden fazla pazaryeri platformuna üye olmuş bir işletme, iş zekâsı araçlarının içinde yer alan API ve benzer uygulama destekleri ile, tüm süreçlerden gelen veri akışını tek bir alanda toplayabilir. Entegre edilmiş olan veriler, E-ticaret firmalarına lojistik yönetiminden, işletme yönetimine kadar, çeviklik sağlayarak, yeni fikir ve düşüncelerin oluşmasına fırsat verecektir.

1. İş Zekâsı Teknolojileri

İş zekâsı teknolojileri; işletme süreçlerinde gerçekleşmiş olan veriler ile, hedeflenmiş olan veriler arasındaki farklılıkları analiz ve analitik yöntemlerle bularak, elde edilen analiz sonuçlarına göre bir karar ve eylem belirleyen teknolojilerdir. İş zekâsı işlevselliğine sahip teknolojiler, farklı platformlardan ve biçimlerden gelen

verileri, tanıma ve dönüştürme özelliğine sahiptir. Bunların yanı sıra, kodlama desteği ve sahip olduğu araçlarla (tools); analiz, analitik ve her türlü raporlama çözümleri ile karar süreçlerinin geliştirilmesine etki eden teknolojilerdir (Wade, 2020: xxiii). İş zekâsı kavramına ilişkin başka bir tanımda; firma amaçları doğrultusunda, iş süreçlerinde oluşan verilerin, karar vermede kullanılabilir anlamlı bilgiye dönüştürme faaliyetlerine katkı sağlayan teknolojiler olarak ifade edilmiştir (Rud, 2009: 68). İş zekâsı üzerine yapılan birçok çalışmada; (Larissa ve Atre, 2008: 4; Bierre, 2003: 2; Suchanek, 2010: 98) yazarlar aşağıdaki satırlara ilişkin benzer ifadeler kullanmışlardır. İş zekâsı; karar-destek uygulamalarını içeren, mimari ve operasyonların bir bütünüdür. Bununla birlikte başka bir yaklaşımda; iş zekâsı (BI), daha iyi karar vermeyi sağlamak için, büyük hacimli bilgileri toplamaya, bütünleştirmeye, analiz etmeye ve raporlamaya yönelik teknolojileri, araçları ve mimariyi ifade eder. Mimarinin arka ucu, veri entegrasyonuna yönelik bir hattan oluşmuştur. Bu yapı veri ambarlarının doldurulmasına yönelik tasarlanmıştır (Dayal vd., 2009: 2). İş zekâsı araçları; destek kütüphaneleri, kodlama ve en önemli özelliği olan hesaplama yöntemiyle mevcut geleneksel karar destek sistemlerinden farklıdır. İş zekâsı teknolojileri hızla büyüyen ve büyük miktarda verinin işlenmesine yardımcı olan teknolojilerin başında gelir. Aslında neden veya niçin iş zekâsı sorularına baktığımızda; (Laleyo, 2017: 2; Gözcü, 2015: 5; Ranjan, 2009: 65; Pazarçeviren vd., 2015: 77) veriyi tek noktada birleştirme, veriye çoklu kanallardan hızla ulaşma, operasyon sistemlerde performans yükü getirmeme, çok boyutlu veri analizi ve görselleştirme, farklı kategorilerde iş zekâsı araç desteği, online analiz desteği (OLAP), veri çekme ve dönüştürme (ETL) gibi birçok unsur sıralanabilir. İş zekâsı teknolojisinin işlevsel özelliklerini ve ilişkilerini gösteren unsurlar Şekil 1 de gösterilmeye çalışılmıştır.

Şekil 1: İş Zekâsı Teknolojilerinin Evrimsel Gelişimi

Kaynak: İş zekâsının evrimsel gelişimi (Sharda vd., 2015: 15)

Şekil 1’de; iş zekâsı teknolojilerini işlevsel kılan fonksiyonlar, görselde kategorik olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Başta yapay zekâ olmak üzere birçok fonksiyonun şekle eklenmeye açık olduğu görülmektedir.

İş zekâsı teknolojileri; iş süreçlerine dönük yüksek veya düşük kaliteli uygulamaların gerçekleştiği durumlar hakkında bilgi edinilmesini sağlayacak analiz ve değerlendirme araçlarına sahiptir. Elde edinilen analiz verileri, olumlu ve olumsuz durumların nedenleri hakkında bilgi verici bir nitelik taşır. Bu bilgiler, yöneticilerin iş durumlarını anlama ve açıklaması konusunda önemli destekler sağlar (Grigori vd., 2004: 321). Süreç modellerini geliştirmek için İş zekâsı teknolojilerinin işlevselliğini, kurumsal yönetim yazılımları içerisine entegre çalışmalarını küçükte olsa sürdürmektedir. Bunun nedeni, internet tabanlı firmalar; yönetim ve üretim süreçlerinde, sürekli olarak kalite ve etkinliği sağlamayı hedeflerler. İş zekâsı teknolojilerinin, süreç kalitesine sağlayacağı destek, aşağıdaki başlıklar altında sıralanmıştır.

- Analiz
- Öngörü
- İzleme
- Kontrol
- Optimizasyon
- Anlaşılabilirlik

İş zekâsı teknolojileri, esnek yapısı ve paylaşım uygulamaları ile, işletmenin farklı bölümlerinde, karar oluşturma noktası sunar. Paylaşılan bilgiler, kurumsal ölçekte veri çözümleri ve analitik modellerde değerlendirilerek, işletmenin rasyonel faaliyetler geliştirmesine önemli hizmetler sağlar (Kapanoğlu, 2016: 5).

2. Pazar Yerleri

Dünyanın en küçük yerleşkesinden, en büyük merkezine kadar tüm insanların bir araya geldiği ve ticari faaliyetlerde bulunduğu geleneksel alışveriş yerlerine Pa-

zaryeri adı verilir. Teknolojinin yaygınlığı, geleneksel pazar anlayışını, dijital platformlara taşıma fikrini yaratmış ve bugünkü sanal pazaryerlerinin oluşmasını sağlamıştır (Suroso vd., 2020: 1). Dijital pazaryerlerinde, geleneksel pazarda olduğu gibi yoğun bir müşteri trafiği ve talep hacmi hesap edilmiştir (Park ve Lee, 2009: 65). İşlem platformları olarak da anılan pazar yerleri, açık iş modelleri ile karakterize edilirler (Evans ve Gawer, 2016: 5). Talep yoğunluğu fikri, girişimcileri pazaryerlerinde olmaya ikna etmiştir. Hızla gelişen pazaryerleri platformları, katılımcılar arasındaki arz ve talep işlemlerini bağımsız olarak mümkün kılar ve destekler. Pazar yerleri görev ve işlev bakımından aşağıdaki maddelerde yer alan özellikleri taşır (Tauscher ve Laudien, 2018: 320).

- Talep ve arz arasındaki bağımsız aktörleri birbirine bağlama
- Bireysel aktörlerin pazaryerlerine hem arz hem de talep tarafından katılabilme özgünlüğü
- Doğrudan etkileşim
- Pazar platformu; ticari faaliyetler için kurumsal ve düzenleyici bir çerçeve sağlar.
- Platform; ürün ve mal üretmez ve ticaretini yapmaz

Pazaryerlerinin temel hedefinde, ticari faaliyetler üzerinden tüketici ve satıcıların daha çok bir araya gelmesi yer alır. Bu nedenle pazaryerlerinde, ürün tamamlayıcılar (ürün ve hizmet sağlayıcıları) ve tüketiciler, ana aktör olarak görülür (Inoue vd., 2019: 2). Pazaryerleri platformlarında, işletme sahibi olmanın prosedürleri kolaylaştırılmasına rağmen, platform içinde yer alan mevzuat düzenlemeleri, firmalar için kabul edilebilir düzeyde değildir. Pazaryerlerinin sağlayacağı birtakım avantajların tamamı ücrete tabidir. Pazarlama araçlarına ayrılacak bütçe, firmaların üzerinde durması gereken konuların başında gelmesi gerekir. Platformda yer alan işletme sayısının giderek artması, pazarın daralması, platform komisyon ve reklam bedellerinin yüksekliği (Rahayu vd., 2019: 1), pazaryerlerinde aktif bir analiz ve maliyet hesaplarını gerekli kılmaktadır. Dijital platform içinde sürdürülebilir bir ticari faaliyet

adına, firma ve platform arasında etkili bir bilgi ve veri akışı olmalıdır. Bu akışın doğru ve zamanlı olması için, bir takım teknolojik yatırımların yapılması gerekir. İş zekâsı teknolojileri, veri ve bilgi akışındaki kolaylaştırıcı rolü ile firmalara bütçe hazırlama işlemlerinde önemli çözümler getirir. Hazırlanan bütçeler, firmalar için sorun olacak, reklam giderleri, beklenmeyen maliyetler gibi konularda belirsizliği ortadan kaldırır.

3. Verilerin Elde Edilmesi

Bu çalışmada, fiziksel mağazalara sahip orta ölçekli bir ayakkabı firmasının pazaryerine ilişkin gerçek verileri kullanılmıştır. Veriler, firmanın cari veri tabanından çekilmiş ve yaklaşık 60 sütundan oluşmuştur. 60 sütundan oluşan veriler filtrelenerek 8 sütuna indirilmiş ve Excel yazılım ortamına CSV formatında aktarılmıştır.

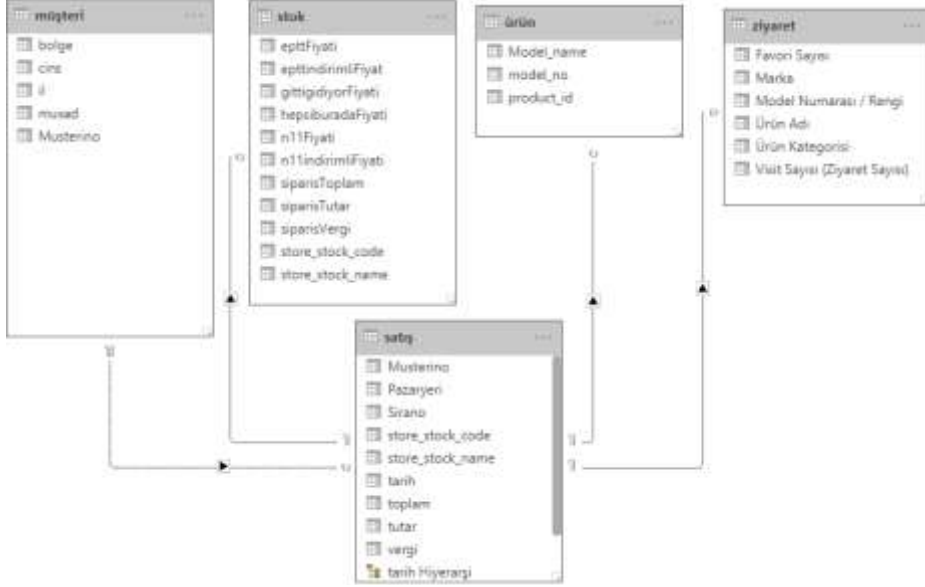
4. Uygulama -Yöntem ve Raporlama

Uygulamada; hesap, analiz ve raporlama işlemleri için, Power BI iş zekâsı yazılımı kullanılmıştır. Power BI; sahip olduğu sıkıştırma algoritmaları ile E-ticaret süreçlerinde oluşan büyük yoğunluklu firma verilerinin daha küçük boyutlara indirgenmesini sağlamaktadır. Sıkıştırma algoritmaları hem alan tasarrufu hem de sütunsal veri modeli özelliği ile sonuçların daha kısa sürelerde elde edilmesini sağlamış olur.

4.1. Data Modeli ve Tabloların Normalize Edilmesi

Data modeli; tablolar ve bu tabloların birbirleri ile ilişkili olan veri setlerinden oluşmuştur. İki ya da daha fazla tablo, sahip oldukları ortak alanlar üzerinden Şekil 2 de yer alan görselde birbirlerine bağlanarak ilişkili bir model haline getirilmiş olur. İlişkiler, tabloları bir arada tutan yapı modelleridir (Aspin, 2018: 319). Model sonrası tablolar normalize edilmiş olur. Normalize edilmemiş tablolarda tüm alanlar tek bir tablo üzerinde yer alır.

Şekil 2: Şelale Veri Modeli

Şekil 2 de yer alan şelale veri model özelliği, hızlı veri filtreleme, hesaplama ve raporlama işlemlerinin temelini temsil eden önemli modellerden biridir. Tablolar, zincirleme bir yöntemle birbirine bağlanmıştır. Doğru kurgulanmış bir model; doğru ve ikna edici sonuçların ve görsel raporların elde edilmesini sağlamış olur. Bu uygulamada ilişkiler; şelale tipi model üzerinden bire çok olarak gerçekleştirilmiştir.

4.2. Ayrıştırma Ağacı ve Kök Neden Analizi

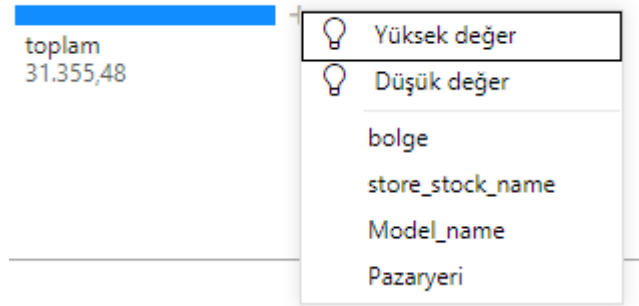
Ayrıştırma ağacı; firmanın pazaryerlerinde gerçekleşen toplam satış verilerine yönelik hızlı bir analiz ve inceleme gerçekleştiren bir araçtır. Satış faaliyet verilerinin ilişkili nedenselliklerinin çözülmesi ve ilişki ağının algılanmasında detaylı bir kök analiz raporu sunar. Satış ve benzeri alanlar üzerinde etkisi olan birden çok faktör ve boyut üzerinde, kök neden ve keşif analizi yaparak, satış veri kümesinde neler olduğunun anlaşılmasını sayısal ve görsel analizlerle desteklenmesini sağlar. Firmanın toplam satışını karar ağacına yerleştirdiğimizde karşımıza Şekil 3 de yer alan toplam oranı ve satışa etki eden alanları gösterecek (+) işareti yer alacaktır.

Şekil 3: *Ayrıştırma Ağacı*

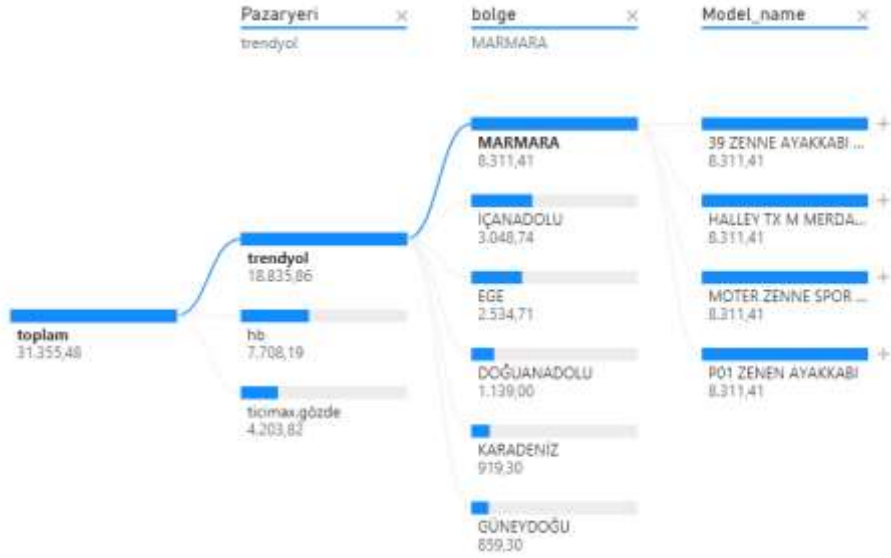
Şekil 3'te yer alan toplam sütun alanının sağ tarafındaki (+) işaretine tıklandığımızda satış toplamlarına etki eden bölge, stok ismi, model ismi ve pazar yerleri alanlarının en yüksekten en küçük değere göre analiz edilerek raporlanması sağlanmış olur.

Şekil 4: *Toplam Satışa Etki Eden Alanlar*

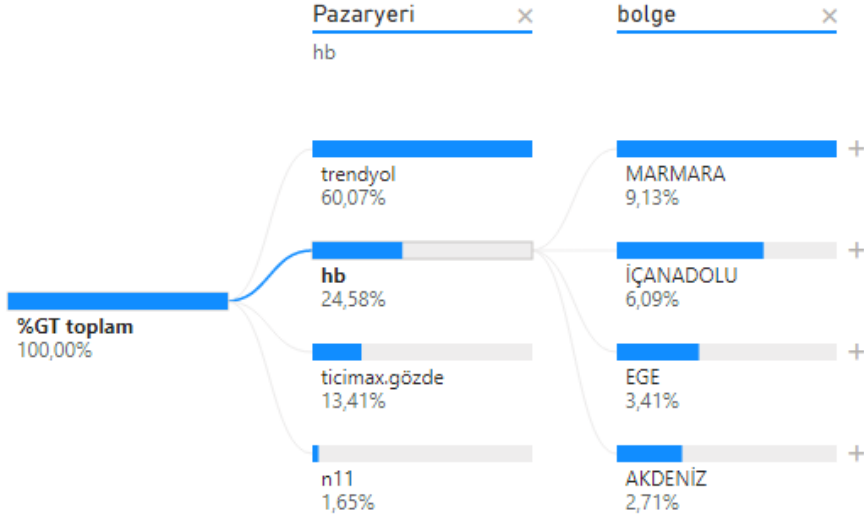
Her bir tablo alanının satış toplamlarına etkisinin analizi, (+) işareti ile seçilerek görülebilir. Milyonlarca veri içerisinde satış toplamına etki eden ilgili alanların analiz sonuçlarını kısa sürede anlamlandırabilirsiniz. Şekil 4'te ayrıştırma ağacında satış toplamına etki eden seçilmiş alanlar ve kök analiz sonuçları görsellerle ifade edilmiştir.

Şekil 5: Ayrıştırma Ağacı ve Kök Alan Analiz Sonuçları

Şekil 5’ te toplam satış ve satışı etkileyen diğer alanların oransal değerleri sayısal olarak gösterilmiştir. 31.355,48 TL olan toplam satış verileri en yüksek değer ile Trendyol satış kanalından gerçekleşmiştir. Pazaryerlerine bağlı olan bölge analizine bakıldığında; firmanın en çok satışının Marmara bölgesinde olduğu 8.311,41 TL lik tutar ve bu tutara etki eden, 39 Zenne ya da Halley gibi model ürünlerin etkisi görülmektedir. Ayrıştırma ağacı ve diğer raporlama görsellerinde hesaplanan tutarlar; şekil 5’te olduğu gibi yüzdesel, oransal ve diğer istatistiki ölçümlerle hesaplanabilir.

Şekil 6: Pazaryerlerinde Gerçekleşen Satış Tutarlarının Yüzesel Görünümü

Şekil 6 da yer alan toplam satış tutarlarının yüzesel olarak görünümüne bakıldığında; % 60,7 oranında satış faaliyetlerinin büyük oranı Trendyol üzerinden gerçekleşmiştir. Firmanın; bu performansı ve satış uygulamalarını diğer pazaryerleri ve bölgelerde fiyat, tedarik ve model olarak analiz etmesi durumunda, diğer kanallardaki satış performansı artırılmış olur.

4.3. Ölçü Grupları ve Anahtar Ölçüler

Pazaryerleri platformlarında, iş süreçlerine yönelik milyonlarca veri ve bilgi akışı gerçekleşir. Büyük veri olarak adlandırılan bu veriler; yalnızca miktarca çok değil aynı zamanda hızla değişen ve katı bir şekilde yapılandırılmış veri tabanlarına uygun olmayan veriler olarak tanımlanmışlardır (Kapanoğlu, 2016: 3; Schermann vd., 2014: 261; Davenport, 2013: 3). Bu tür veri türlerinin kısa sürede işlenmesi, işletmeler için büyük önem taşır. Anahtar ölçüler, veri işleme sürelerinin kısaltılması ve istenilen sonuçlara ulaşımında önemli bir metottur. Power Bi iş zekâsı yazılı-

mında kullanılan DAX dili (Allington, 2015: 34) ile aşağıdaki anahtar ölçüler oluşturulmuştur. Nasıl bir raporlama ve analiz yapılacağına başlangıcını gösteren anahtar ölçüler, milyon satır tutan büyük verilerin işlenmesinde; hız ve performans olarak sonuç bilgilerin hesaplanmasında etkili işlemler sunar.

Ziyaretçi Sayısı = $SUM(ziyaret[Visit Sayısı (Ziyaret Sayısı)])$ # 1. Anahtar Ölçü

Toplam Adet = $SUM('satış'[store_stock_name])$ # 2. Anahtar Ölçü

Toplam Maliyet = $SUMX('satış','satış'[tutar] * 'satış'[adet])$ # 3. Anahtar Ölçü

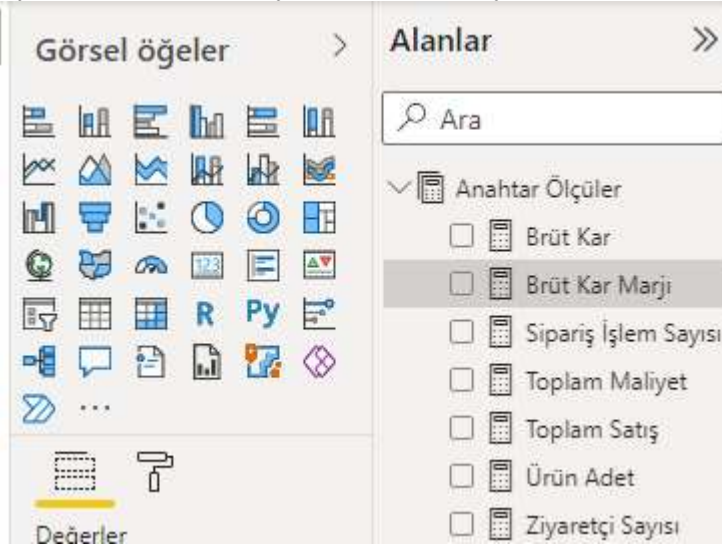
Sipariş İşlem Sayısı = $COUNTROWS(stok([store_stock_code]))$ # 4. Anahtar Ölçü

Toplam Satış = $SUMX('satış','satış'[toplam])$ # 5. Anahtar Ölçü

Brüt Kar = $[Toplam Satış] * [Toplam Maliyet]$ # 6. Anahtar Ölçü

Brüt Kar Marjı = $DIVIDE([Brüt Kar] * [Toplam Satış],0)$ # 7. Anahtar Ölçü

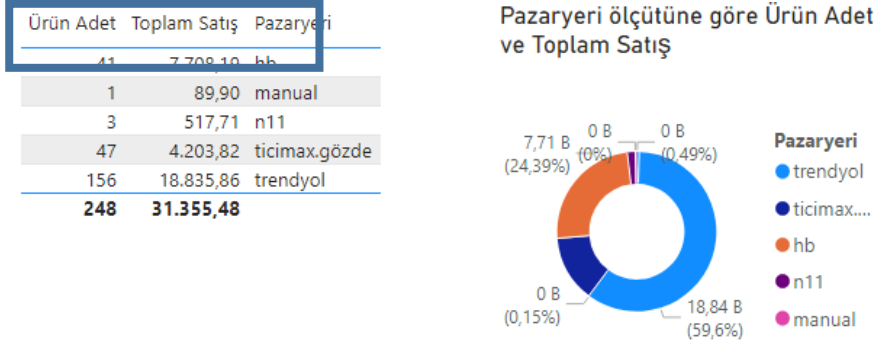
Şekil 7: DAX Dili ile oluşturulan Anahtar Ölçüler

Şekil 7'de DAX yazılım dili (Ferrari ve Russo, 2020: 10) ile hazırlanmış olan kodların sonucunda ölçü tabloları oluşmuştur. Bu yöntemin en önemli katkısı,

büyük verilerin gerekli olan alanları ölçüm için alınarak hesaplama ve analiz için kullanılmasıdır. Küçültülen ölçü tabloları sistemlerin tepki verme süresini azaltarak daha hızlı sonuçların ve raporların hazırlanmasına etki etmiş olur.

Şekil 8: Anahtar Ölçülerle Oluşturulan Tablo ve Görseller

Şekil 7' de oluşturulan anahtar ölçü tablolarının etiketleri (Dikdörtgen Çerçeve) rapor portalına sürüklenerek, her bir pazaryerinde yapılmış olan satış adetleri, toplam satış değerleri Şekil 8' de ki gibi hesaplanarak görselleştirilmiştir. Ticimax Gözde ise firma ile pazaryerleri arasında en çok kullanılan entegre yazılımlarından biridir. Firma için önemli analizler sağlayacak olan anahtar ölçütler; alternatif çözümler sağlamanın yanı sıra büyük verilerin işlenmesinde de geliştiriciler için yeni nesil tekniklerdir.

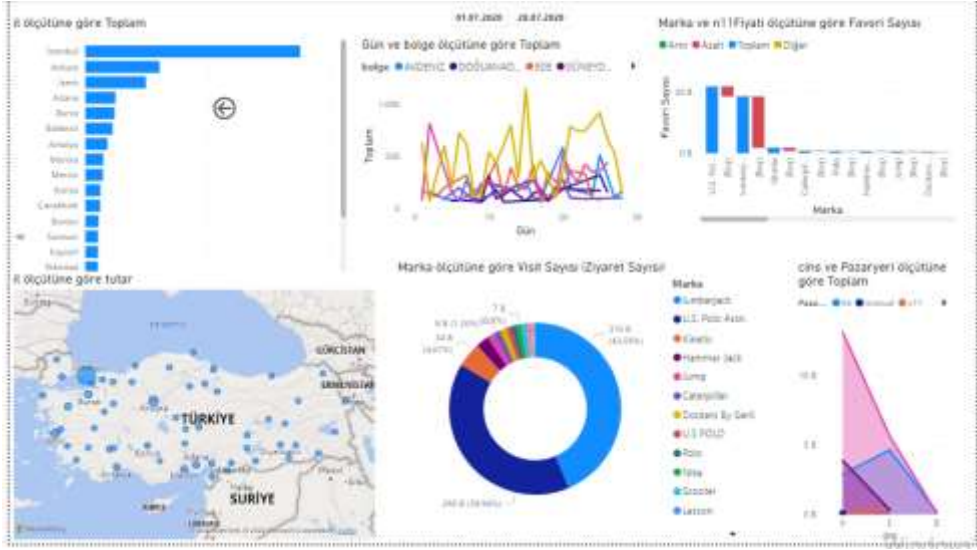
4.4. Grafik Görselleri ve Dashboard Sunumu

Power BI iş zekâsı yazılımında, şekil 9 da yer alan bir den fazla rapor görselini tek bir portal üzerinde hazırlayarak yöneticilerin zihninde kısa bir inceleme ile hızlı karar verme şekilleri oluşturabilirsiniz. Dashboard raporları için (Anticon, 2019: 2; Jayakrishnan vd., 2018: 1795; Kumar ve Belwal, 2017: 1201) büyük verilerin yönetilmesinde, sadeleştirilmesinde aynı zamanda iç ve dış verilerin bir platformda birleştirilerek karar vericilere farklı bakış açıları sunan raporlar olarak ifade

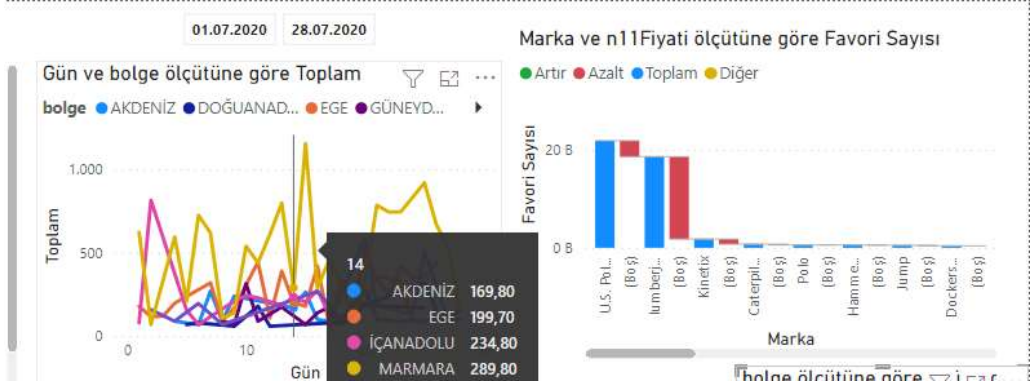
etmişlerdir. Önerilen teknik, iş trendlerini, iş büyümesini, kâr miktarını, çalışan performansını, müşteri memnuniyetini, iş alanındaki iyileştirme alanlarını ve çok daha fazlasını analiz etmek için mükemmel bir çözüm yaratan iş zekâsı teknolojileri, veri madenciliği ve veri görselleştirme teknolojilerinin entegrasyonunu içerir.

Şekil 9: Farklı Görşeller İçeren Dashboard Rapor Örneği

Şekil 9'da farklı sayfalarda yer alan veri kaynaklarının bir araya getirilmesiyle birlikte oluşturulmuş olan raporda yöneticilerin karmaşık verilere farklı veri alanlarından bakması sağlanmıştır. İlk görselde; sütunlu grafikte pazaryerlerin de hangi illerden alışveriş yapıldığı, ikinci çizgisel grafikte günlük satışların bölgesel dağılımı, satış yapılan yerlerin Türkiye haritasında görünümü, dairesel görselde ürün markasına göre siteye ziyaret oranları, sağ üstte yer alan grafik görselinde favori markaların listesi, sağ alt köşede ise pazaryerlerinin cinsiyete göre dağılımı oransal olarak gösterilmiştir. Pazaryerlerinde dashboard raporları; gelecekte strateji belirlenmesine katkı sunmanın yanı sıra, karar vericilerin rapor izleme kayıtsızlığına karşı önemli kolaylıklar sunan özellikler taşır. Şekil 9 da hazırlanmış olan rapor bu hedefler doğrultusunda hazırlanmış bir rapordur.

Şekil 10: Görselleri Yakından İnceleme

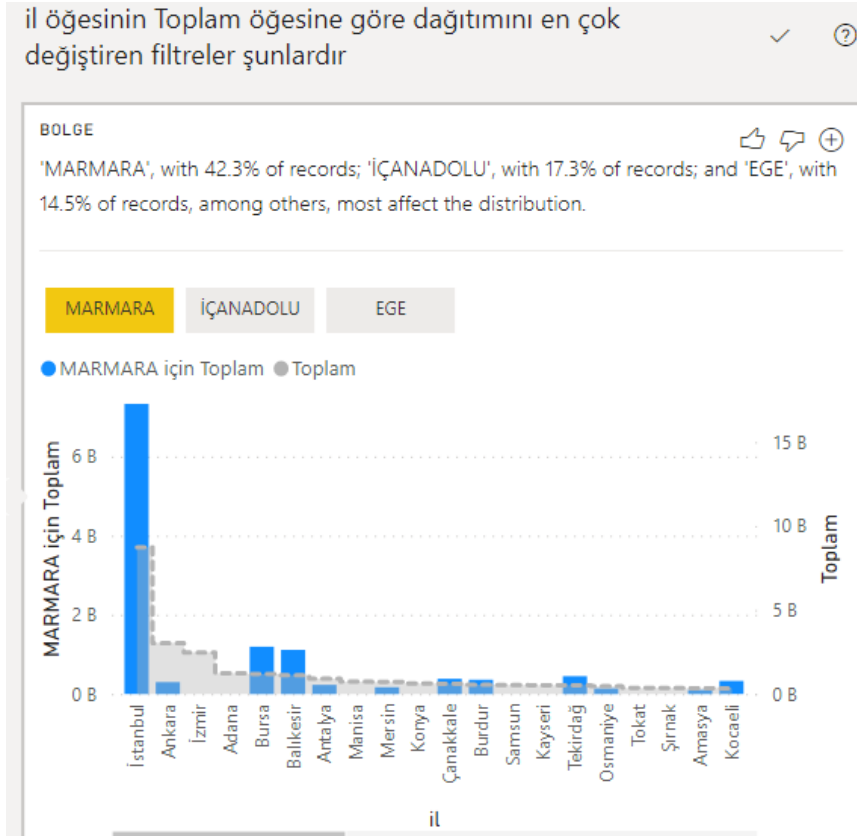
Şekil 10’da hazırlanmış olan görsellere ilişkin daha ayrıntılı bilgi ve analiz için; görselde yer alan değerlerin üzerine gidildiğinde, siyah açıklayıcı etiketler üzerinde verilerin daha yakınlaştırılarak yansıtıldığı görülmektedir. Bu etiketlerin biçimsel değerleri değiştirilerek yakın analiz değerlerinin karar vericiler için daha anlaşılır ve kullanışlı olması sağlanabilir. Aşağıda hazırlanmış Şekil 11’deki görsele ilişkin daha geniş analiz içeriği istendiğinde PowerBI tarafından aşağıdaki sonuçlar üretilmiş olacaktır.

Şekil 11: İl Ölçütü Görselinin Yapay Zekâ İle Analizi

Şekil 11 de Analiz başlığının üstüne gelip aktifleştirildiğinde, arka tarafta çalışan yapay zekâ uygulamaları il ölçütüne göre yapılan satışların dağılımına yönelik Şekil 12 de yer alan sonuç değerlerine ulaşılmış olunur.

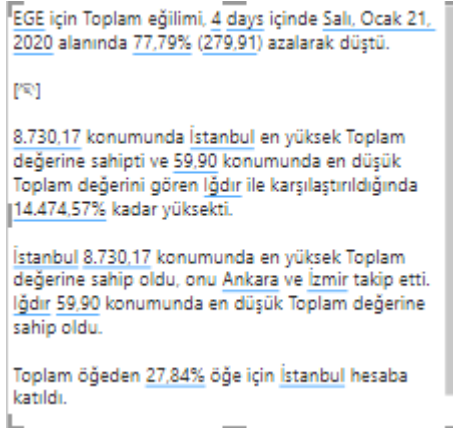
Şekil 12: İl Ölçüt Analiz Sonuçları

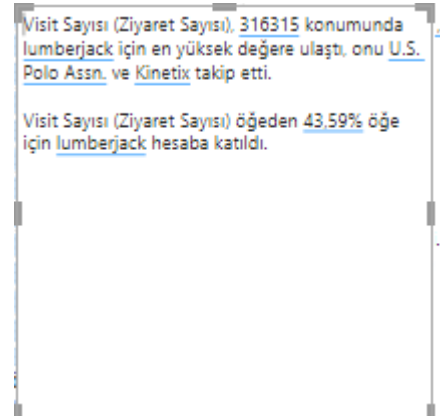
Pazaryerlerinde faaliyet gösteren firmanın il ölçütlerine yönelik analiz sonuçlarına göre, şehirlerarası kayıt değerlerine bakıldığında %42 ile Marmara Bölgesinde yer alan şehirlerin öne çıktığı, ikinci olarak %17,3 ile İç Anadolu bölgesi şehirlerinin geldiği, 3.sırada ise %14,5 değer ile Ege bölgesi illeri geldiği görülmektedir. Bu değerlere göre; firma müşterilerinin büyük şehirlerde yer alan tüketicilerden oluştuğu görülmektedir. Yapay zekâ araçları vasıtasıyla özet bir analiz istendiğinde;

İstanbul, Ankara, İzmir illerinin ilk üç sırayı paylaştığı, Iğdır ilinin ise son sırada yer aldığı gözükmektedir. Firmanın pazaryerlerinde satmak için sergilediği ürünleri ziyaret edenlerin özeti istendiğinde; siteyi 316.315 kişinin ziyaret ettiğini, bu ziyaretçiler % 43,9 Lumberjack markasını ziyaret etmiş, sonrasında ise Polo Assn ve Kinetix markalarına bakmıştır.

Şekil 13. İl Ölçütleri Özeti

Şekil 14: Site Ziyaret Özeti

Sonuç ve Öneriler

Fiziksel mağazalara ek olarak, dijital pazarın farklı kanallarında ticaret yapan işletmeler, ticari faaliyetlerde oluşan büyük çaplı verileri yönetme ve işleme konusunda iş zekâsı gibi yeni nesil teknolojilere yatırım yapmak zorundadır. Özellikle sanal satış kanalları ve fiziksel mağaza verilerinin tek bir portalda değerlendirilmesi ve analiz edilmesi, pazaryerlerinde faaliyet gösteren firmalara hız, zaman ve rekabet avantajı sağlayacaktır (Rehman vd., 2013: 2). İş zekâsı teknolojileri; verileri yönetme, izleme ve analiz konularında geleneksel firmalarda davranış değişikliği ve koşulları yaratarak beklenen hedeflere ulaşmada önemli katkılar sunacaktır. Pazaryerleri ve iş zekâsı çalışmasında aşağıdaki sonuç ve öneriler tespit edilerek, tüm paydaşlar için katkı sağlama hedeflenmiştir.

İşletme

Pazaryerleri ve fiziksel mağazalarda kullanılan ürün kodları, ürünlerin resmi kodu ile birbirine yakın olmalıdır. İş zekâsı ve diğer analiz yazılımlarında kurulacak olan modeller için bu çok önemlidir. Ayrıca işletmeler; ürün kodlamasında eşsiz bir kodlamaya gitmesi gerekir. Aksi takdirde tüketiciler, benzer kodlara sahip ürünü satan rakip firmalara yönelme ihtimali yüksektir. Firma, pazaryerlerinde reklam çalışmaları için bütçe ayırmalıdır. Ürün fiyatları diğer firmalara göre az olmasına rağmen reklam çalışması az olduğu için bu avantajı öne çıkarmamaktadır. İş zekâsı yazılımında yer alan bütçe uygulamaları, firmalar için reklam bütçesi ayarlamasında kullanılabilir. Firmaların ürün fiyatları, kendi web sitelerinde daha rekabetçi olmalıdır. Pazar yerlerinde kendi markası ile satış yapan firma, satış hacmini markalı ürünlerin oranlarına getirmek için yol ve yöntemler geliştirmelidir. İnternet sitesi ve pazaryerlerinde yapılan faaliyetlere ilişkin akan verilerin farklı kanallardan gelmesine rağmen, hangi kanaldan geldiği bilinmemektedir. Bazı ürünlerde hareket olup olmadığı sorgulanmamıştır. Firmanın daha önce kullandığı marka ismi tanınmış olmasına rağmen yeni bir marka ismi ile sisteme girmiş ve eski sitelerini kapatmıştır. Oysa fiziksel mağaza ile kapatılan site ismi aynı olduğu için tüketici güveni açısından büyük bir önem taşımakta olduğu fark edilmiştir. Firma markalı spor ayakkabılarında rekabet edemeyeceği gözükmemektedir. Çünkü ürün izleme ve tıklama sayısı 0'dır. Firmanın kendi internet sitesinde anlık verilere uygun, sanal asistan "Chat boardlar" gibi teknolojik müşteri yönlendirmeleri olabilir. Firmanın, sosyal medya, pazaryerleri ve web tarafını yönetecek önemli bir ekibinin olmadığı gözükmemektedir. Sanal ortamda var olmayı hedeflemiş olan firmalar, sistemin başlangıcı olan veri girişinden, analizine kadar bu platformu yönetecek ciddi bir ekip kurmalıdır.

Pazaryerleri

Pazaryerleri; bugün için alt yapısı olmayan küçük hacimli firmalara sanal satış platformu sağlamasına rağmen, firmalardan aldıkları komisyon bedeli, ürünlerin öne çıkmasını sağlayacak reklam ve pazarlama ücretlerinin yüksekliği bu firma-

ların sanal ortamda başarılı olmasını olanaksız kılmaktadır. Pazaryeri sahipleri, firmalara verdikleri eğitim ve teknolojik desteklerinden çok, küçük firmaların kar oranlarını arttıracak eylemlerde bulunması tüm paydaşlar için önemli gözükmektedir.

Sanal pazarda yer alan firmalar; pazar ortamını daha iyi izlemek, rekabet avantajı yaratmak ve değişikliklere hızla cevap verebilmek için süreçlere dair verileri anlamlı hale getirmek zorundadır (Suchanek, 2010: 98). İş zekâsı yazılımları, hesaplama teknikleri, yapay sinir ağları, kodlama betikleri ve benzersiz analiz araçları ile pazaryerlerinde faaliyet gösteren firmalar için verileri işleme ve okuma anlamında katma değer yaratacak yeni nesil teknolojilerdir.

Kaynakça

- Abraham, A. (2003). Business Intelligence from Web Usage Mining. *Journal of Information & Knowledge Management*, 375-390.
- Allington, M. (2015). *Learn to Write DAX*. Holy Macro: Chicago.
- Anticono, P. (2019). Advantages Of Making a Dashboard with A Business Intelligence Platform Compared to Other Reporting Software. *PM World Journal*, VIII(XI), 1-41.
- Aspin, A. (2018). *Pro Power BI Desktop*. NewYork: Apress.
- Biere, M. (2003). *Business Intelligence for The Enterprise*. Boston: Pearson.
- Davenport, T. H. & Dyché J. (2013). Big Data in Big Companies. *International Institute Analytics*, 1-31.
- Dayal, U., Castellanos, M., Simitsis, A., Wilkinson, K. (2009). Data Integration Flows for Business Intelligence. *Proceedings of the 12th International Conference on Extending Database Technology* (1-11).
- Evans, Pc; Gawer, A. (2016). The Rise of the Platform Enterprise:A Global Survey, The Center for Global Enterprise.
- Ferrari, A. & Russo, M. (2020). *The Definitive Guide to DAX: Business intelligence with Microsoft Power BI, SQL Server Analysis Services, and Excel*. USA: Microsoft Press.
- Foley, E., Guillemette, M. G. (2010). What is Business Intelligence? *International Journal of Business Intelligence Research*, 1(4), 1-28.
- Gözcü, M. K. (2015). *Hastane Bilgi Yönetim Sistemlerinde İş Zekâsı Uygulaması*. Başkent Üniversitesi FBE YL Tezi. Ankara.
- Grigori, D. ve Casati, F. (2004), Business Process Intelligence, *Computers in Industry*, 53 (1), 321-343.
- Inoue, Y., Hashimoto, M., Takenaka, T. (2019). Effectiveness Of Ecosystem Strategies for The Sustainability of Marketplace Platform Ecosystems. *MDPI*, 11(20), 1-33.
- Jayakrishnan, M. A., Mohamad, A. K., Yusof, M. B. (2018). Integrating the Features of Knowledge Management (KM) and Business Intelligence (BI) for Developing Organizational Performance Framework—A Diagnostics Dashboard. *American Scientific Publishers*, 1795-1799.

- Kumar,S.M., Belwall M.(2017), Performance Dashboard: Cutting-Edge Business İntelligence And Data Visualization, 2017 International Conference On Smart Technologies For Smart Nation, IEEE,1201-1209
- Kapanoğlu, M. (2016). *İşletme Analitiği: Temel Kavramlar, İşletme Analitiği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kavzoğlu, T., Şahin, E. K. (2012). Bulut Bilişim Teknolojisi ve Bulut Cbs Uygulamaları. *IV. Uzaktan Algılama Ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu* (1-9). Zonguldak: http://uzalcbs.org/wp-content/uploads/2016/11/2012_047.pdf.
- Larissa, T., Atre, S. (2008). *Business Intelligence Roadmap*. Boston: Addison-Wesley.
- Laleyo, E.N. (2017), A Framework for Assesing Readiness of Adopting Businness Intelligence in Small and Medium Sized Enterprises. University of Nairobi, School of Computing, and Informatics Master Thesis,
- Park, C., Lee, T. M. (2009). Information Direction, Website Reputation and Ewom Effect: Moderating Role of Product Type. *Journal Of Business Research*, 62(1), 61-67.
- Pazarçeviren, S. Y., Zor, Ü., Gürbüz, F. (2015). İş Zekâsı: Kavramsal Çerçeve, Bileşenler ve İşleyiş. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 75-92.
- Rahayu, S., Fitriani, L., Kurniawati, R., Bustomi, Y. (2019). E-Commerce Based on The Marketplace in Efforts to Sell Agricultural Products Using Xtreme Programming Approach. *IOP*, 1402(6), 1-8.
- Ranjan, J. (2009). Business Intelligence: Concepts, Componenets, Techniques and Benefits. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 9(1), 60-70.
- Rehman, M. Z., Li, T., Yang, Y., Wang, H. (2013). Hyper-Ellipsoidal Clustering Technique for Evolving Data Stream. *Knowledge-Based Systems*, 70(1), 3-14.
- Rud, O. P. (2009). *Business Intelligence Success Factors: Tools for Aligning Your Business in the Global Economy*. Hoboken: Wiley.
- Schermann, M., Hensen, H., Buchmüller, C. (2014). Big Data. *Business & Information Systems Engineering*, 56(1), 261-266.
- Sharda, R., Delen, D., Turban, E. (2015). *Business Intelligence and Analytics System for Decision Support*. New Jearsey: Pearson.
- Staub, S., Karaman, E., Kaya, S., Hatem Karapınar, E. G. (2015). Artificial Neural Network and Agility. *Procedia*, 195 (2015), 1477 – 1485.
- Strauss, E., Kristandl, G., Quinn, M. J. (2014). The Effects of Cloud Technology on Management Accounting and Business Decision-Making. *Financial Management*, 10(6), 1-7.
- Suchanek, P. (2010). Business Intelligence as The Support of Decision-Making Processes in E-Commerce Systems Environment. *Journal of Applied Economic Sciences*, 27313 (2010), 93-102.
- Suroso, J. S., Kaburuan, E. R., Lee, D., Tama, N. S., Tee, K. (2020). Analysis Of E-Commerce System in Marketplace (Shopee Indonesia). *8th International Conference on Orange Technology (ICOT)* (1-4). Daegu: IEEE.
- Şanlı, O. (2011). *Akademik Bilişim*. <https://ab.org.tr/ab11/bildiri/34.pdf>
- Tauscher, K., Laudien, S. M. (2018). Understanding Platform Business Models: A Mixed Methods Study of Marketplaces. *European, Management Journal*, 36 (3), 319-329.
- Wade, R. (2020). *Advanced Analytics in Power BI with R and Python*. Indianapolis.

Extended Abstract

Advances in technology have brought a similar model such as customer density and product diversity in traditional markets, to virtual environments resulting in the creation of today's virtual sales platforms, which we call marketplaces. Consumers have increased their interest and density in the marketplaces due to advantages such as product variety, reasonable prices, awareness, free shipping, and the supply of different products to be purchased from the same platform. In other words, consumer preferences revealed that businesses do not see an effective competitive pressure either from their physical stores or from their own e-commerce sites. This shows that inter-firm competition includes different dimensions and applications in marketplace platforms. Increasing customer traffic and demand volume in virtual marketplaces have prompted entrepreneurs who want to stay in the system and have started to prefer marketplace platforms as sales channels. Businesses with physical merchandising and online sales channels have aimed to increase their sales volume by investing separately in marketplace platforms. Marketplaces that aim to bring together buyers and sellers under the assurance of a third party are the parties that determine the companies operating within the platform to act within the framework of certain rules. Although the market entry procedures of the companies that intend to operate on the marketplace platforms are facilitated, the legislative regulations in the platform are not at an acceptable level for the companies. All of the benefits provided by the marketplaces are subjected to a fee. The budget to be allocated for marketing tools is one of the most important issues that companies should focus on. The increasing number of businesses on the platform, the narrowing of the market, the high platform commission, and advertising costs necessitate an active analysis and cost calculations in the marketplaces. It should be noted that the identified problems are valid in today's conditions in terms of the market in general and continue to increase. Platform providers left the philosophy that they do not produce and trade products and goods, and also became serious competitors to companies. Problems such as supplying products like a sales place, making sales, and acting as a monopoly can be given as examples.

For sustainable success, companies operating on marketplace platforms must establish effective information and data flow infrastructure within the system. In order to provide the data and information flow mutually requested by platform systems and companies, in an accurate and timely manner, a number of technological systems must be established and implemented. Control of customer and product flows, short supply times, instant discounts, and

frequency of campaigns are activities that create added value in network economies. Businesses that want to be permanent and pioneers in the virtual sector, which includes dynamic conditions, have to focus on and invest in current issues such as streaming data mining and data technologies that have come to the fore recently. Business intelligence technologies are new generation applications that will bring important solutions to companies in budget preparation, demand forecasting, and forecasting processes, with their facilitating role in data and information flow regarding the processes taking place between the company and the platform. The prepared budgets will be a problem for the companies and will provide important contributions to the companies operating in the marketplaces by eliminating the uncertainty in matters such as advertising expenses and unexpected costs. Many businesses operating in the marketplace aim to reduce costs, increase profit volume and stay in the system. There are millions of data on the activities taking place in the marketplaces with dynamic business processes. Companies within the system can better read the future by incorporating solutions such as business analytics or analysis into reading, interpreting, and using millions of data.

With its business intelligence technologies, flexible structure, and sharing applications, it offers a decision-making point in different parts of the business. Shared information is evaluated in enterprise-scale data solutions and analytical models, providing important services for the business to develop rational activities. Business intelligence technologies are technologies that determine the differences between the data that have occurred in the business processes and the targeted data, using analysis and analytical methods, and determine a decision and action according to the results of the analysis.

As it turns out, there may not seem to be much difference between business analytics and business intelligence. Sure, the terms are highly connected, but business intelligence uses historical and current data to understand what happened in the past and what is happening now. Business analytics on the other hand is built on the foundation of business intelligence and tries to make educated predictions of what might happen in the future. In addition to this, companies operating in different environments and platforms should strive to shorten and manage the reaction times for instant data generated online. Otherwise, when companies do not make these strategic plans, they will not be able to reach the desired profitability rates. Business intelligence technologies, advanced reporting and analysis tools, and marketplace platforms are applications that will provide positive advantages for companies. Business intelligence technologies, which provide significant advantages in data interpretation, future

planning, and forecasting decisions, are technologies that are aimed to provide significant support to the reporting processes of companies by integrating corporate software technologies. The purpose of this study is to introduce the functions of new generation technologies such as business intelligence, which facilitates data management and analysis, to companies operating in marketplaces. In the application part, the real data of a small and medium-sized companies engaged in physical merchandising were handled and the capabilities of business intelligence technologies were tried to be introduced to similar companies. In the study, real data on the marketplace of a medium-sized shoe company with physical stores were used. The data was drawn from the company's current database and consisted of approximately 60 columns. The data consisting of 60 columns was filtered down to 8 columns and transferred to Excel software in CSV format. In practice; Power BI business intelligence software was used for calculation, analysis, and reporting processes. PowerBI; With its compression algorithms, it ensures that large-density company data formed in e-commerce processes are reduced to smaller sizes. Compression algorithms provide both space-saving and columnar data model features to get results in a shorter time.

Technologies with business intelligence functionality have the ability to recognize and transform data from different platforms and formats. In addition to these, coding support and its tools (tools); analysis, analytics, and all kinds of reporting solutions and technologies that affect the development of decision processes. Business intelligence technologies are technologies that support different data formats, while also connecting to data sources online and providing instant decision and application support. Technologies such as business intelligence, which will provide significant convenience to SMEs and similar businesses, are technologies that do not require large investments within their budget. Business intelligence technologies have analysis and evaluation tools that will provide information about the situations in which high- or low-quality applications for business processes occur. The obtained analysis data is information about the causes of positive and negative situations. This information provides important support for managers in understanding and explaining their business situations. Efforts to integrate the functionality of business intelligence technologies into corporate management software continue, albeit to a small extent, in order to develop process models. The reason for this is that internet-based companies aim to ensure quality and efficiency in their management and production processes. The support that business intelligence technologies will provide to process quality can be listed under the headings of analysis,

prediction, monitoring, control, optimization, and clarity. Business intelligence is the whole of architecture and operations that includes decision-support applications. Business intelligence tools differ from existing traditional decision support systems with their support libraries, coding, and most importantly, computational methods.

Business intelligence technologies are one of the rapidly growing technologies that help to process large amounts of data. In fact, when we look at why or why business intelligence questions; Many factors can be listed, such as combining data at a single point, accessing data quickly through multiple channels, not burdening operational systems, multidimensional data analysis and visualization, business intelligence tool supports in different categories, online analysis support, data extraction, and transformation.

Businesses need to go for unique coding in product coding. Otherwise, consumers are likely to turn to compete with companies that sell products with similar codes. The firm should allocate a budget for advertising work in the marketplaces. Firms' product prices should be more competitive on their own websites. The company that sells with its own brand in the market places should develop ways and methods to bring the sales volume to the ratio of branded products. Companies that aim to exist in the virtual environment should establish a serious team to manage this platform from data entry, which is the beginning of the system to analysis. Although marketplaces provide virtual sales platforms to small-volume companies that do not have an infrastructure today, the commission fees they receive from companies and the high advertising and marketing fees that will make their products stand out to make it impossible for these companies to be successful in the virtual environment. It seems important for all stakeholders that the marketplace owners take action to increase the profit rates of small companies rather than the training and technological support they provide to the companies.

While business intelligence technologies are widely used in the business processes of large companies, today the usage rates in small and medium-sized e-commerce companies are not at the desired level. Marketplaces consist of products, in models consisting of cars, in products consisting of complete ones such as business intelligence of useful data, offered for sale for companies and when they can be profitable. The use of business intelligence technologies are priority areas that require investment rather than an exceptional process for the business world. Some e-commerce companies have built their technological infrastructure

from horizontal and vertical solutions. Business intelligence software makes significant contributions to companies with its flexible structure that supports different formats and resources. A business that is a member of more than one marketplace platform can collect data flow from all processes in a single area with API and similar application support included in business intelligence tools. The integrated data will provide agility to e-commerce companies from logistics management to business management and will give them the opportunity to create new ideas and thoughts.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 23-43

Geliş Tarihi:28.10.2021 Kabul Tarihi: 14.01.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:31.05.2022

[https://doi.org/ 10.30561/sinopUSD.1015988](https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1015988)

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

THE ROLE OF TURKISH MUSLIMS IN THE SOCIO-CULTURAL FORMATION OF BENGAL DURING THE SULTANATE PERIOD (1204-1525)

Abdulla AL MAHMUD*

Abstract

This research analyses the role of Turks in the socio-cultural development of Bengal during the Sultanate Period (1204-1525). The study showed that Turkish Muslims contributed significantly to establishing fundamental rights in Bengal, such as protecting the rights of people of all faiths, social equality, a fair judiciary, and security. Moreover, the teachings and campaign of Sufis against injustice, including the caste system, social inequality, and intolerance, raised public consciousness and people who have different religions became interested in Islam as they were fascinated by Sufis' generosity, humility, and everyday lifestyle. Muslims established communal harmony and religious tolerance by allowing followers of all religions to participate in administrative activities based on merit. They introduced a universal education system, the Bengali language, and literacy development. Scholars of other religions were also encouraged, engaged, and respected in the pursuit of knowledge. The rulers of Turkish Ilyas Shahi dynasty formed the Bengali nation by uniting the isolated areas of Bengal for the first time during their rules. The study concludes that Turkish Muslims contributed to the development of almost every section of Bengali society and culture.

Keywords: Turkish Muslims, Bengal, Society, Culture, Education, Development.

---

* PhD student, abdulla.mahmud@ogr.sakarya.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-5122-5854>

Müslüman Türklerin Saltanat Dönemi Boyunca (1204-1525) Bengal'in Sosyo-Kültürel Gelişimindeki Rolü

Öz

Bu araştırma, Müslüman Türklerin saltanat dönemi boyunca (1204-1525) Bengal'in sosyo-kültürel gelişimindeki rolünü analiz etmektedir. Çalışma, Müslüman Türklerin Bengal'de farklı inançlara sahip insanların haklarının korunması, toplumsal eşitlik, adil yargı ve güvenlik gibi temel hakların oluşturulmasına önemli katkılar sağladığını göstermiştir. Dahası, kast sistemi, toplumsal eşitsizlik, hoşgörüsüzlük de dahil olmak üzere Sufilerin adaletsizliğe karşı öğretileri ve kampanyaları, halkın bilincini yükseltmiştir. Farklı dine mensup insanlar, Sûfilerin cömertliği, alçakgönüllülüğü ve gündelik yaşam tarzından etkilendikleri için İslam dinine ilgi duymaya başlamıştır. Müslümanlar, bölgede yaşayan diğer dine mensup insanlara cömertlik ve iş birliğine dayalı idari faaliyetlere katılma fırsatı sunarak, toplumsal uyum ve dini hoşgörünün oluşmasını sağlamıştır. Eğitim yasağının kaldırılmasıyla, evrensel eğitim sistemi tanıtılmış, Bengal Dili ve Edebiyatı geliştirilmiştir. Diğer dinlerin bilginleri de bilgi arayışı konusunda teşvik edilmiş, onlar ile iş birliğine gidilmiş ve onlara saygı duyulmuştur. İzole Bengaliler birleşerek, Türk İlyas Şahî hanedanlığı döneminde bir ulus olmuştur. Çalışma sonucunda, Müslüman Türklerin Bengal toplumunun ve kültürünün hemen her kesiminin gelişimine katkıda bulunduğu ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müslüman Türkler, Bengal, Toplum, Kültür, Eğitim, Kalkınma.

Introduction

In the eighth century, Muhammad bin Qassim (d. 715), commander of the Umayyad ruler Walid (705-715), arrived in the Indian subcontinent's Sindh (now Pakistan) with a message of Islam (Avari, 2013). Although the Arabs arrived in the Indian subcontinent before the Turks, they did not settle permanently. However, according to historian Lane-Poole, "the real Mohammedan conquerors of India were not Arabs, but Turks" (1988: 4). Turkish Muslims' combined arrival and permanent settlement in the Indian subcontinent began with the Ghaznavids (1001-1187). Amir Sabuktigin, an Afghan ruler of Turkish descent, defeated the Hindu king Joy Pal in 970 and facilitated the Turks' access to the subcontinent by capturing Punjab and Peshawar (Schimmel, 1980: 9-12). The Ghaznavids established their capital at Delhi

and dominated a vast area of the subcontinent, including northern India. The Mughal Turks (1526-1858) established their dominance after the break of Turkish Muslims' power in the early stages (Sultanate period), which lasted until the British occupation of India in 1858; thus, Turkish Muslims enjoyed a long reign over the subcontinent.

Ikhtiar Uddin Muhammad bin Bakhtiyar Khilji, a Turkish general of Qutbuddin Aibak ruler of Delhi Sultanate, conquered Bengal in 1204 C.E, and consequently, the Muslim rule was commenced (Siraj, 1970: 548). The Muslim rule continued till the British occupation in 1757 C.E. in the battle of Palashi. Historians identify the long reign of 553 years of Muslim rule in Bengal as the most formative period in history and where the Turks played an important role (Mannan, 1994: 34). Before the political establishment of Turkish Muslims, Bengal was ruled first by the Buddhist Pala dynasty and later by the Hindu Sena dynasty. The Buddhists had made a substantial contribution to Bengali civilization before the advent of Muslims. Later, with the strong influence of Hinduism, the religious, political, and cultural environment of Bengal became quite unstable (Chowdhury, 2008). After the Turkish arrival in Bengal, the situation began to improve, and within a short time, there was social interaction between Islam, Hinduism, and Buddhist culture (Karim, 1992: 34).

The arrival and rule of Turks introduced numerous new components to Bengali society, causing changes in practically every aspect of life. Turkish-Islamic influences were found in religious, political, social, and economic life and a wide range of fields, including architecture, literature, art, aesthetics, and music. Islam was comparatively more liberal than any other religion in the region; Hinduism, on the other hand, was considerably stricter and barrier-like than the caste system, which drew Hindus from lower castes to Islam. A substantial part of Bengal's Buddhist religion, under pressure from Hindu Brahmins, was enticed by the Muslims' generosity and converted to Islam without any fight (Sen, 1928: 528). After the political foundation of Turkish Muslims, immigrants from Central Asia and North India, including ad-

ministrators, writers, poets, teachers, artisans, and others, lived permanently in Bengal, and they played an essential role in the socio-cultural development of Bengal (Karim, 1992).

Among the relevant literary works written so far on the role of Turkish Muslims in Bengal, Jaffar (1936), Md. Thowhidul (2017), Law Narendra Nath (1916), Abdul Karim (1959), and Mohammad Mohar Ali (1985) are some of the authors who have tried to highlight various aspects of the role of Turkish Muslims in Bengal in their writings. In these articles, the authors discuss the beginning of Turkish rule in Bengal, the socio-political situation of pre-Islamic Bengal, and the education system. As the direct effect of Turkish rule, Bengal has made considerable progress which they want to prove. Although this literature discusses various activities of Turks in Bengal at that time, it is not enough because the overall picture of Bengal's socio-cultural development, generosity, communal harmony, political stability, and social progress did not emerge as a result of Turkish rule. This article shows how Turkish Muslims contributed to the development of Bengali social culture through the restoration of liberal rule, the establishment of communal harmony, maintenance of law and order, the development of language and literature, and the establishment of welfare systems.

1. The role of Turks in the socio-economic formation of Bengal

Religion had played a vital role in the social system of Bengal since ancient times, and religion was the central element in building the social system. As a result, religious influences were visible in every sphere of Bengali life. In pre-Muslim Bengal, Hindu and Buddhist classes were influenced by their religion, but Buddhist Pala rulers introduced good governance in Bengal. The Pala rulers were liberal in administrative, social, and cultural spheres, which led to establishing peace and order in society (Elius, 2020). On the other hand, the Sena rulers were very exception. The Sen

Brahmin rulers in Bengal had resurrected strict religious doctrine and tortured Buddhists, leading to a smattering of Buddhists fleeing to Anbal, Arakan, Pagan, Kuki, and Nepal from the Bengal region (Chowdhury, 2008). The Hindu Sena rulers established a caste system (also known as aristocracy) in Bengal, through which the Hindu community's lower castes were deprived and persecuted by the upper caste Brahmins, which disturbed the socio-religious stability of Bengal (Sen, 1928: 529). A large section of the Buddhist and lower-class Hindus of Bengal had long been victims of the Hindu rulers and a tiny number of Brahmins (Ahsan, 1986). Upper-class Hindus humiliated and insulted the entire Buddhist community in numerous ways by using several sub-names to humiliate the Buddhists. A lower-caste Hindu could never belong to an upper caste society as it was impossible to be a Brahmin if one was born as a lower caste Hindu (Chowdhury, 2008: 310).

The Muslim rule of Turkish descent initiated a multi-faceted change in the social system of Bengal. Islam commands the protection of rights of all people, by which Turkish Muslims tried to protect the rights of all people. The Turks adopted a liberal social policy, showed respect for all the religions of Bengal, were sympathetic to the ordinary people, and did not discriminate in any way. The rulers valued the sentiments of the natives (Rahim, 1963). Numerous superstitions were prevalent in Hindu times at that time, one of which was the practice of *satidah*. If the husband died before the wife through the practice of *satidah*, then the wife would be burnt in the fire with the husband. After establishing Muslim rule in Bengal, many rulers did not allow the practice of *satidah* to continue (Ibn Battuta and Mahdi Husain, 1976: 21). Although there were also rich and poor in the Muslim society, it was not a complex system like the caste system of Hindus. In the Muslim administration, there was an opportunity to get high rank and respect according to merit. Muslim rulers did not impose Islamic rule on non-Muslim subjects in Bengal (Eaton, 1993).

Sultan Shamsuddin Ilyas Shah, during his reign, established the first unbroken Bengal with Sonargaon, Lakhnauti and Satgaon territories. Bengalis have since emerged as a nation. Like many other ethnic groups, including Aryans and English, Muslims were also foreigners, but they settled permanently by considering Bengal as their motherland. There is no evidence of allegations of looting and smuggling Bengal resources against Muslims during the Sultanate period. The Turkish Muslims lived in Bengal for generations and made multifaceted contributions to the culture and civilization and the local ethnic groups, the benefits of which were enjoyed by all communities, and which still flow in modern Bangladesh. The Turkish sultans did not interfere in the internal affairs of any religion and granted freedom to other religions. When the famous Hindu reformer, Sri Chaitanya, introduced the revolutionary concept of “Vaishnavism” for the reform of degenerate Hinduism, the conservative Brahmins sharply criticized and opposed it and complained to the Sultan. Aladdin Husain Shah, the then ruler of Bengal, investigated the allegations and found that the Vaishnava concept was not harmful to Hinduism, which led the Sultan to allow this concept to spread (Tarafdar, 1956: 69-70).

The Elias Shahi rulers recognized and praised many Hindu administrators, army officers and zamindars for their contribution to the state. An actual example of the generosity of Turks is that the Muslim rulers of the entire Indian subcontinent imposed *jizya* on non-Muslim subjects, but the Turkish rulers in Bengal omitted *jizya* on non-Muslims here (Elius, 2020). The Muslim rulers in Bengal followed the principle of co-existence between the followers of different religions, which made it easier to establish social order and security. Muslims participated in Hindu social events, and so did Hindus who participated in Muslim social events and exchanged gifts, thus maintaining social harmony.

Figure 1: The geographical area of Bengal (Siddiq and Habib, 2017).

Turkish rulers and expeditions played an essential role in building a prosperous and robust society in Bengal (Abdul Karim, 1959: 73-83). Sufi saints came to Bengal to propagate Islam even before the Muslim expedition. Sufi saints participated in the socio-cultural activities of Bengal and influenced them almost everywhere, from cities to rural areas. Most Sufi saints came to Bengal from Turkey and Northern India, notably Shah Sultan Rumi, Shah Paran, Khan Jahan Ali, Shah Ma-khdoom, and Baba Adam (Saklain, 1993). The role of Sufis in the perfection of the Muslim society and the culture of Bengal during the Sultanate period is undeniable. A section of Sufis of Bengal were skilled scholars (they acquired a degree in Islamic

education) who taught the ordinary people various subjects, provided proper training to the judges for conducting judicial affairs, and provided guidance to Muslim rulers in exceptional cases. All these Sufi scholars were highly respected (Tarafdar, 1956: 315). The Sufi saints used several methods to reach the ordinary people in the remote areas of Bengal, the most famous of which was the *langar khana*, where they distributed food among the poor. Sufis had opened such *langar khana* in different parts of Bengal (Siddiq and Habib, 2017). The Sufis used to communicate directly with the public of all religions, castes, and creeds of the local natives.

Muslim rulers provided political support and economic and administrative facilities to the Sufis for social development and propagation of the religion. On the advice of the Sufis, the Muslim leaders of the local administration occasionally interacted directly with the public (Hasan, S. M., 2012-2014: 29-3). However, the Sufis, despite the patronage of the rulers, devoted themselves to simple living and service to humanity instead of living a luxurious life. The Sufis played an essential role in creating public awareness against injustice, including caste, social discrimination, bigotry, and called for equality, generosity, brotherhood, morality, and many people of different religions became interested in Islam by witnessing their simple life (Al-Masud et al., 2017: 105-121). Fascinated by the generosity and politeness of the Sufi saints, and to escape the dreaded caste system, most of the Hindu lower classes converted to Islam (Ali, M., 1985: 786).

During the Turkish rule, the agricultural system of Bengal became self-sufficient and agricultural production as well as the number of products multiplied. The development and growth of textile industry meets the local demand. During this time, the use of metal industries such as iron and copper increased, and the two-headed sword of Bengal became famous in the subcontinent. The government introduced a welfare control system in the market system. Economic dynamism came through gold and silver coins. The cottage industry was widespread in rural areas,

and women were involved in this profession. During the Turkish Muslim rule, Bengal's trade relations with different parts of the subcontinent, along with the Arab world and Europe, were strengthened, which changed the economy of Bengal (Karim, 1995).

At the beginning of the Muslim period, Khalji rulers of Turkish descent built long dams in Lakhnauti, the capital of Bengal, which benefited many of the local people. Inscriptions from the Sultanate period show that numerous bridges and inns were built for travelers and traders, with people from all religions involved (Tarafdar, 1956: 315). The Turkish rulers built numerous mosques for the Muslim community and allowed the construction of religious shrines for other religions, built several hospitals, and built numerous roads throughout Bengal to strengthen the communication system (Siddiq and Habib, 2017). During the Sultanate period, various tax activities were carried out, including the establishment of the market control system for economic welfare, provision of loans to farmers, strengthening of the police department for public security, recruitment of village police, development of irrigation system, digging of canals, financial assistance, and rehabilitation of farmers affected by natural calamities (Karim, 1992: 61).

There is also criticism about the Turkish Muslim rule in Bengal. RC Majumdar, a modern researcher on the history of Bengal, has presented various facts and arguments claiming that pressure on the lower-class Hindus played a fundamental role in the propagation of Islam in Bengal during the Sultanate period (Ahsan, 1986). Another criticism is that there is no evidence of women's participation in the administration in the early stages of the establishment of Muslim rule in Bengal and historians are skeptical about the contribution of women in the professional fields. Many scholars of modern history point to this as one of the weak points of Turkish rule in Bengal during the Sultanate period. The use of enslaved people was common in Bengal during the Sultanate period, despite the prohibition of slavery in Islam, as was

the case in various parts of the subcontinent with Muslim rulers and nomads enslaved (Mukherjee, 2009: 109-129). During the Turkish Muslim period, the rulers appointed non-Muslims to some positions in the government.

Regarding conversions, the opinion of historian Richard Eaton is very constructive that Hindus were most of the subcontinent population during the Muslim rule in the Middle Ages, and Hindus are still the majority in the Indian subcontinent (Eaton, 1993). The Turkish liberal policies led to forming a strong and powerful society with the participation of people of all faiths, which was beneficial for everyone. Along with the socio-economic development of Bengal, the Turks also contributed to the administrative and cultural progress.

2. Administrative and cultural progress: A symbol of welfare state

Multidimensional elements can be found in the administrative structure of Bengal since ancient times. The Pala rulers ruled Bengal for an extended period of 400 years. In the Pala administrative system, the reign was confirmed from one center, and their empire was divided into many smaller units, usually called *Bhukti*, *Mandal*, *Bithi*, and one representative each to manage these (Bagchi, 1993: 42-56). Originally the Pala rulers relied on the administrative experience of their ancestor Maurya dynasty (320-185 BC). The Maurya's introduced a benevolent system of governance in the subcontinent with a strong presence, and the Maurya's shared a certain degree of governance with the city as well as the rural institutions (Altekar, 1977: 30-42). The Pala rulers adopted a liberal policy in governing the affairs of the Palas, including the participation of other communities in the Pala administration, and through religious universalism in Bengal, the same well-organized system was established in Bengal, which perpetuated and stabilized the Pala kingdom (Bagchi, 1993). However, many things changed during the hundred years of rule of the Sena

in post-Pala Bengal. The Pala rulers employed people of different faiths in their administrative activities, such as the famous Pala ruler Gopal appointed a Hindu Brahmin as his prime minister (Chowdhury, 2011: 45-50). However, the Sena rulers did not include anyone other than Hinduism in administrative activities. The Sena rulers empowered the ultra-conservative Brahmins to set up and administer land to them, giving them the power to determine and collect rents. Ordinary people were deprived of their rights and tortured by amateur Brahmins, which resulted in a massive financial disaster (Kosambi, 1991: 172).

Turks had established a benevolent administrative system in Bengal from the very beginning based on liberal principles, which was mainly in imitation of the traditional Arab-Persian system of governance of Islam. However, in some areas of the administrative system, they followed the local system to adapt to the local people (Rahim, 1963: 34-35). In the first few decades, the Muslims extensively recruited locals into the administration based on merit by adopting a liberal policy irrespective of religion and caste. While Hindus were allowed to participate in various state activities, most of the former Hindu employees were retained in their positions, which helped in the dynamics of administrative work. All the Turkish rulers showed generosity towards the Hindu community, but the Husain Shahi rulers showed the most incredible generosity towards the Hindus during their rule. The Husain Shahi rulers had given many vital positions to the Hindus in the state. (Taher, 2003). Ganesh Bhaduri, a member of the Hindu community, was the prime minister of Alauddin Firoz Shah, the last ruler of the Hussain Shahi dynasty (Majumdar, 1960).

The Muslim rulers of Turkish descent, as well as being skilled warriors and skilled administrators, conquered Bengal and at the same time established stability by maintaining peace and order. A significant aspect of the Turkish rule was that they built major cities of Bengal, such as Pandua, Ekdala, Sonargaon and Lakhnauti.

Some evidence proves that they divided the whole of Bengal into several units (provinces) on account of political purposes. One *iqtidar* (administrator) was appointed in each *iqta*, who simultaneously acted as administrator and army officer to maintain law and order to ensure border security. The Turks used their administrative experience in central Asia to establish a functioning and administrative solid structure in the whole of Bengal. (Abdul Karim, 1999: 58).

In the development of judiciary, Turkish Muslim rulers followed religious law and ensured justice for all. According to society's laws, they governed the social and judicial departments and introduced the gram panchayat system. Muslim judges and the judiciary were respectful and tolerant of other religions. The sultans appointed *Qazis* (judges) but did not interfere in the affairs of the judiciary. The Sultan himself judged in case of important issues such as sedition. Some sultans came to the court for trial and set an example by accepting the decision of the *Qazi*. The administrators won the hearts of the people through humility. Following the principles of the traditional Caliphate of the Caliphs in the early days of Islam, Muslim rulers acted as protectors and guardians of society, working for the safety of the people (Rahim, 1963).

Turkish Muslims brought their famous culture and tradition to Bengal, and architecture was one of them. After the Turkish conquest, many architects came to Bengal from Central Asia and North India and designed their new style of traditional Islamic architecture. Architecture flourished here long before the arrival of Turkish Muslims in Bengal, but after their arrival, a unique local architectural style developed in tandem with the Persian-Arabian style (Dani, 1961: 2). The main elements of architecture used as connecting materials were various high-quality materials, including lime, sand, *surki*. They used beautiful pictures of nature, herbs, waterfalls, rivers, hills, etc., on the walls of the aesthetic buildings. Architects of the Muslim period used to introduce cornices in the construction of buildings and curved lines

on the walls of forts. Mosques and tombs were the most notable in Muslim architecture (Husain, 2007: 12).

Muslim architects designed the buildings to suit the climate of the region. Bengal is a riverine region and receives a lot of rainfall every year, which makes the climate quite humid. Muslim architects applied various architectural techniques, keeping in mind the weather conditions. This period is also called the golden age of the glorious architecture of Bengal. Among the monuments of the period are the *Dakhil Darja* and the *Tantipara Mosque* in Gaur. Sultan Yusuf Shah constructed *Tantipara Mosque* in 1469 as it is the most beautiful mosque of the Sultanate period. Many forts were also built at the time. It was customary for the saints to build their tombs next to the *khanqahs*. The Muslim rulers placed the cultures of other religions in various establishments for communal harmony and attached inscriptions of different cultures to the coins of Bengal. The Muslim rulers of the Sultanate period built numerous small and large mosques in Bengal (Sarkar, 1948). They did not only build mosques and madrasas for the Muslims but also helped in the construction of religious institutions of other religions, especially for the Hindus (Eaton, 1993). Along with the administrative and cultural progress of Bengal, the Turks played an essential role in the progress and development of the Bengali language and literature.

3. Educational progress and development of Bengali language and literature

Bengali had an excellent experience in education, language, and literature during the Turkish Muslim rule. Inspired by Islam, the Turkish rulers took various steps to spread education in Bengal, like the Muslim rulers of Delhi. (Islam, 2017). From the beginning of the establishment of Muslim rule in Bengal, Bakhtiyar Khalji and his successors built numerous madrasas and mosques (Siraj, 1970: 427). One of the characteristics of the Muslim rulers was that during their rule, they established

famous mosques and popular madrasas and took care of them and paid for them (Kaur, 1990: 30-31). Like other educational institutions in other parts of the Muslim world, the education system of madrasas in Bengal was quite advanced (Riaz, 2011: 69-86). During the Sultanate period, considering the political and economic needs of the Muslims, large towns and cities sprang up in Bengal. Scholars used to teach in educational institutions, and students from different subcontinents came here for education. The scholars associated with the department of education did not accept the exchange of education, they provided free education to the students, and the scholars accepted teaching as human service and a respected profession (Long, 1868). The educational institutions established by the Muslim Sultans played a significant role in qualifying the ordinary locals to run the state and build an enlightened society. Muslim rulers, Sufis, and administrators were educated, and they played an essential role in spreading education (Law, 1916).

Many Turkish rulers practiced art and literature, wrote poetry, and acquired skills to pursue knowledge. The rulers respected and patronized the Pandits and honored them by appointing them as their advisors. Muslim rulers and elites donated land to spread education, and Muslim expeditions bore the cost of many educational institutions and *khanqas*. Sufis have been conducting educational activities in Bengal since long before the spread of education by the Turkish rulers. The madrasas established by the rulers and the institutions of the Sufi saints played an essential role in the development of the Muslim education system and society in Bengal. They introduced khanka-centric education system in the early stages. Later, the Turkish conquest of Bengal led to an increase in the number of Muslims, which led to an increase in the number of educational institutions in the Sufi khanqahs. Later, Muslim rulers introduced a mosque-centric education system in Bengal (Choudhury, 2003: 445). They used their funds in maintaining education among the poor people, but from the beginning of Muslim rule in Bengal, the rulers assisted the Sufis in various activities. In some cases, wealthy people used to introduce Maktab in their homes.

The education system of pre-Muslim Bengal did not have free access for all religions and castes, and there were strict restrictions on the caste system in the education system. There was no opportunity for the lower castes to obtain an education. The education system was under the control of Brahmin scholars, and thus only the upper castes could receive an education. At that time, the education system was religious, and the medium of instruction was *Sanskrit*. The frontier of acquiring knowledge was limited to the elite. (Choudhury, 2003). The educational system of pre-Muslim Bengal had the presence of educational institutions as institutional structures, better known as *tolls*. The children of Brahmins got the opportunity to get an education, but the children of wealthy families also got the opportunity to go to *tolls* for money. According to many historians, Hinduism was taught in the language of culture, According to Datta, grammar, poetry, literature, astronomy, philosophy, theology was taught in *toll*, and Brahmanical scholars were involved in the teaching profession (Riaz, 2011). *Toll* was better known at that time also another institution called *Path Shala*. The school is a version of the *toll*, through which the locals used to get an education. In addition to religious education, technical education was imparted in the school. According to Ali Riaz, the school's education system was secular, and various subjects like mathematics, agriculture, boat building, and language education were included in the school curriculum. (Law, 1916: 168).

Although many languages were prevalent in the Bengal region, only 'Sanskrit language' was the medium of education and culture. *Sanskrit* was widely used as a medium of instruction, government, and the language of the aristocracy, and the Brahmins had exclusive rights over this language. However, the Sanskrit language was used only for religious ceremonies, literature, royalty, and aristocracy. The Turkish administration encouraged the practice of culture. The rulers played a significant role in developing and developing the Bengali (Sen, 1911: 4). They selected Bengali as the medium of communication between the aristocracy and the ordinary

people because Bengali was predominant among the languages of all the local people. Turks could enter the root level only through the Bengali language. The development and modernization of the Bengali language started during the period of Muslim rulers in the Middle Ages. Historian Dinesh Chandra Sen emphasized the political prestige of Turkish Muslims in Bengal for the development and growth of the Bengali language and literature (Hasan, 1989: 58-74).

Muslim culture was developed significantly by adding the Islamic style to Bengali literature (Haq, 1957: 65). Muslim scholars also wrote poems and literature in Bengali, which contributed to the enrichment of the Bengali language. Sultan Azam Shah (1389-1409) patronized learning, and Bengali literature reached an apex in his era. A famous Muslim poet Shah Mohammad Sagir wrote *Yusuf Julekha*, a religious novel that enriched the trends of Bengali literature. Under the patronage of Nusrat Shah, the Bengali Hindu poet Sridhar wrote an epic entitled *Vidyasundara*. Krittivas Ozha translated the valuable texts of Hinduism, the Ramayana, which gave the local ordinary people the opportunity to learn Hinduism. He wrote the *Srikrishna Vijaya*, and the other two famous books of poetry of the contemporary period were *Manasamangal* and *Manasabijaya* (Sultana, 2009: 201).

Many words from Turkish, Arabic, and Persian entered the Bengali language and literature during the Muslim rule. Ample Turkish words still exist in the present Bengali language. For instance, '*bahadır*' a Turkish word, is used in Bengali in the same sense as *bahadur*, which means brave in English. '*Baksi*' is '*bakshi*' in Bengali, which means cook in English. '*Ghazi*' is used in Bengali exactly as '*Ghazi*' which used as a warrior in English. Turkish word '*kazancı*' is '*khazanesi*' in Bengali, used as treasurer in English. The Turkish word '*han*' is used in Bengali as '*khan*'. The word '*khatun*' in Bengali comes from the Turkish '*hatun*' (Chatterji, 1926: 342). The use of many Turkish words is also noticeable in Bengali courts. For example, '*tujuk*' is a Bengali word whose Turkish root word is '*tüzük*' meaning dignity. The word

'*fakir*' in Turkish is used in the same meaning in Bengali. The Turkish word '*kara*' is used in Bengali as '*kala*' with the same meaning (Chatterji, 1926: 342-344).

The Turkish rulers also have made significant contributions to the development of Muslim literature and Hindu religious literature and culture. Muslim rulers have patronized and respected Hindu scholars. Famous poets like Shrikar Nandi, Vijay Gupta, Bipradas Pipilai, Maladhar Bose, Parameshwar, and Krittibas were highly patronized by the Turkish rulers. In the era of Sultan Alauddin Hussain Shah, *Bhagavat*, the religious book of Hindu, was translated from Sanskrit to Bengali (Haq, 1957). The Muslim generals and regional rulers also patronized the Hindu scholars in his reign. Poet Kabindra Parameshwar and Shrikar Nandi wrote the book of Hindu poetry *Mahabharat* in Bengali under the patronage of Muslim general Paragal Khan and Chhuti Khan.

The principal reason for such kind of patronization of the Muslim rulers toward the Bengali language and literature was to strengthen the Turkish rule in Bengal. They tried to comprehend the locals' attitudes through the Bengali language, exchanging experiences and thoughts with them. Although Bengali culture, literature, administration, and overall education system were developed on a solid foundation during the Turkish rule, no significant contribution was found in practicing science, and no fundamental discovery was found yet (Jaffar, 1936: 2).

Conclusion

Before the arrival of Turkish Muslims, there was instability in the society and culture of Bengal. As a result of the caste system, the social gap became acute. Due to the Hindu Brahmins' strict social and religious principles and unprofessionalism, the Buddhists and the lower-class Hindus were deprived of their rights and persecuted. Despite the short period of Hindu Sena rule, extreme conflicts took place in the society of Bengal. The situation changed as a result of Turkish Muslim rule in

Bengal. The Muslim rulers generously established the rights of all religions, caste, and creeds. The Muslims did not interfere in other religions; the rulers played a neutral role in administering justice. Based on merit, followers of all religions were allowed to participate in administrative activities. Communal harmony and religious tolerance existed in every sphere of Bengali life. Public awareness was created due to the teaching of humanism by the Sufi saints against injustice, caste system, social discrimination, and bigotry. By the influence of the generosity, humility, and simple life of the Sufis, the oppressed people of different religions were interested in Islam. Bengal had an excellent experience in education, language, and literature during the Turkish Muslim rule. Before the advent of Islam, the education system in Bengal was confined only upper class of Brahmanism, but the Turkish rule facilitated mass education. Bengali language and literature developed under the direct patronage of the Turkish rulers, and the once-neglected Bengali language became one of the official languages during the Muslim rule. The Turkish rulers made significant contributions to the development of Muslim literature and Hindu religious literature and culture. Muslim scholars have patronized and honored Hindu scholars, and Hindu writers have translated and written many books with the direct assistance of the Muslim sultans. The trend of spreading education in Bengal, which started successfully during the Sultanate period, continued later in the Mughal period.

References

- Ahsan, A. A. (1986). "Spread of Islam in Pre-Mughal Bengal." In *International Seminar on Islamic History, Art & Culture in South Asia: Marth 26-28* 1: 139.
- Ali, Mohammad Mohar (1985). *History of the Muslims of Bengal*. Vol. I. Islamic Foundation Bangladesh.
- Allami, Abu'l-Fazl (1891). *The Ain-i-akbari*. Translated by Colonel H. S. Jarrett. Vol iii, Delhi: Low Price Publications.
- Al Masud, A., Abdullah, M. F., & Amin, M. R. 2017. "The Contributions of Sufism in Promoting Religious Harmony in Bangladesh." *Jurnal Usuluddin* (45(2)): 105–21.
- Altekar, A S. (1977). *State and Government in Ancient India*. 2nd ed. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Bagchi, J. (1993). *The History and Culture of the Palas of Bengal and Bihar: Cir. 750 A.D.-*

- Cir. 1200 A.D.* New Delhi: Abhinav Publ.
- Burjor, A. (2013). *Islamic Civilization in South Asia: A History of Muslim Power and Presence in the Indian Subcontinent*, 1st ed. Routledge.
- Chatterji, S. K. (1926). *The Origin and Development of the Bengali Language*. Calcutta: Calcutta University Press.
- Choudhury, S. I. (2003). *Bangladesher Itihas 1204-1971 (History of Bangladesh)*. 1st ed. Dhaka: Bangladesh Asiatic Society.
- Chowdhury, M. A. M. (2008). *The Rise and Fall of Buddhism in South Asia: A Study in History*. 1st ed. London: London Institute of South Asia.
- (2011). Reflections on Islamisation in Bengal. *Bangladesh e-Journal of Sociology*, 8, 45–50.
- Dani, A. H. (1961). *Muslim Architecture in Bengal*. Dacca: Asiatic Society of Pakistan.
- Eaton, R. M. (1993). *The Rise of Islam and the Bengal Frontier, 1204-1760*. 1st ed. University of California Press.
- Elius, M., Khan, I., Mohd Nor, M. R., Muneem, A., Mansor, F., & Yakub Zulkifli Bin Mohd Yusoff, M. (2020). Muslim Treatment of Other Religions in Medieval Bengal. SAGE Open.
- Fazl, A. (1897). *Akbarnama*. H. Beveridge. Calcutta: Calcutta Asiatic Society of Bengal.
- Haq, Muhammad Enamul. (1957). *Muslim Bengali Literature*. 1st ed. Dacca: Pakistan Publications.
- Hasan, Perween. (1989). Sultanate Mosques and Continuity in Bengal Architecture. *Brill*, 6, 58–74.
- Hasan, S. M. (2012). Religious Pluralism in Sultanate Bengal. *Bangladesh Historical Studies* XXIII: 35–39.
- Husain, A. B. M. (2007). *Sthapotto, (Architecture)*. 1st ed. Dhaka: Asiatic Society of Bangladesh.
- Islam, Md. Thowhidul. (2017). An Outline of Educational System Developed in Muslim Bengal Under the Turko-Afghan Sultanate (1204-1576). *UMRAN - International Journal of Islamic and Civilizational Studies* 4(2): 10–23.
- Ibn Battuta (1976). *The Rehla of ibn Battuta (India, Maldives Islands, and Ceylon): Translation and Commentary*. Mahdi Husain, Gujarat: S M, University Press.
- Jaffar, S. M. (1936). *Education in Muslim India: Being an Inquiry into the State of Education During the Muslim Period of Indian History, 1000-1800 A.C.* first re. Lahore: Ripon Printing Press.
- K, Kaur. (1990). *Madrassa Education in India: A Study of Its Past and Present*. 1st ed. India:

Centre for Research in Rural & Industrial Development.

- Karim, Abdul. (1959). Early Muslim Rulers in Bengal and Their Non-Muslim Subjects (Down to A.D.1538). *Journal of Asiatic Society of Pakistan*, 4, 73–83.
- (1992). *History of Bengal: Mughal Period*. Institute of Bangladesh Studies, University of Rajshahi.
- (1995). *History of Bengal: The reigns of Shah Jahan and Aurangzib*. Institute of Bangladesh Studies, University of Rajshahi.
- (1999). *Bangler Itihas: Muslim Bijy Theke Sipahi Bidrho Porjonto (History of Bengal: From Muslim Conquest to Sepoy Revolution (1200-1858 AD))*. 2nd ed. Dhaka: Boral Publication.
- Kosambi, D. D. (1991). *The Culture and Civilization of Ancient India in Historical Outline*. Lahore: Meridian Books.
- Law, Narendra Nath. (1916). *Promotion of Learning in India during Muhammadan Rule*. University of California Libraries.
- Long, J. (1868). *Adam's Report on Vernacular Education in Bengal and Bihar*. Calcutta.
- Majumdar, R. C. (1960). *The Delhi Sultanate*. 1st ed. Calcutta: Bharatiya Vidya Bhavan.
- Mannan, Mohammad Abdul (1994). *Amader Jatisottaer Bikas (The Development of Our Ethnicity)*. 1st ed. Dhaka: kamiab Publications.
- Mukherjee, R. (2009). Mobility in the Bay of Bengal World: Medieval Raiders, Traders, States and the Slaves. *Indian Historical Review* 36 (1), 109–29.
- Nathan, M. 1936. *Baharistan-i-Ghaib*. M. I. Borah, Trans. Vol. 2, Assam: India: Government of Assam.
- Rahim, M. A. (1963). *Social and Cultural History of Bengal (1557-1857), vol 2*. first edit. Dhaka, Pakistan Historical Society, Karachi: Pakistan Publishing House.
- Riaz, Ali. (2011). Madrassah Education in Pre-Colonial and Colonial South Asia. *Journal of Asian and African Studies* 46 (1), 69–86.
- Saklain, S. (1993). *Bangladeshi Sufi Sadhak [Sufis and Holy Men of Bangladesh, in Bengali]*. 1st ed. Dhaka: Islamic Foundation Bangladesh.
- Sarkar, S. J. (ed). (1948). *The History of Bengal (Vol-2) Muslim Period 1200 AD-1757 AD*. 1st ed. Dhaka: The University of Dacca.
- Schimmel, A. (1980). *Islam in the Indian Subcontinent*. Leiden: Brill.
- Sen, D. C. (1911). *History of Bengali Language And Literature VI: A Series Of Lectures Delivered As Reader To The Calcutta University*. ed. 1st. Kessinger Publishing, LLC.
- (1928). *Brihat Bongo (Great the Benga)*. 1st ed. India: Devaj Publishing.
- *Greater Bengal (Bengal Book: Brihat Banga)*. Kolkata: Dey's Publishing.
- Siddiq, A. B. & Habib, A. (2017). Antropolojide Ortaya Çıkan Çok-Disiplinli Güçlü Bir Alt

- Bilim: Antrozooloji. *Artuklu Human and Social Science Journal*, 1(2), 76–80.
- Siraj, M. (1970). *Tabaqat-I- Nasiri*. Translated by Major H. G. Ravert, ed. by Major H. G. Ravert. New Delhi: Oriental Books Corporation Publishers.
- Stanley, Lane-Poole. (1988). *The Moors in Spain*. T. Fisher Unwin. London: Africa World Press.
- Sultana, M. A. Q. & Razia (2009). *The Dictionary of the Main and Medieval Bengali Language*. Dhaka: Bangla Academy.
- Taher, A. (2003). “43. Abu Taher, Online Access: 7.9. 2021.” *Banglapedia: National Encyclopedia of Bangladesh*.
- Tarafdar, M. R. (1956). *Husain Shahi Bengal 1494-1538 A.D. - A Socio-Political Study*. Dhaka: Asiatic Society of Pakistan.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 44-67

Geliş Tarihi:24.02.2022 Kabul Tarihi:21.04.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:31.05.2022

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1078819>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ÖĞRETMEN ADAYLARINDA PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIM DURUMLARININ İNCELENMESİ

Mehmet Enes SAĞAR*

Öz

Bu çalışmada öğretmen adaylarında problemlı internet kullanım durumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma grubu, 2021-2022 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören 452 (%52,8) kız ve 404 (%47,2) erkek olmak üzere toplam 856 öğretmen adayından meydana gelmiştir. Araştırmada veri toplama araçları olarak "Problemlı İnternet Kullanımı Ölçeği (PİKÖ)" ve "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Veriler tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) ve t testi ile analiz edilmiştir. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, öğretmen adaylarının problemlı internet kullanımı (internetin olumsuz sonuçları, sosyal fayda / sosyal rahatlık, aşırı kullanım) puanlarının günlük internet kullanımı sıklıklarına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı; cinsiyete ve yaşa göre ise anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Elde edilen bulgular araştırma kapsamında tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen adayı, Problemlı internet kullanımı, İnternet kullanım sıklığı.

* Doktor Öğretim Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, mehmetenes15@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0941-5301>

Investigation of Problematic Internet Usage Situations in Teacher Candidates

Abstract

This study aims to examine the problematic internet use situations of teacher candidates. The research group consisted of 856 teacher candidates, 452 (52.8%) girls and 404 (47.2%) boys, studying at Afyon Kocatepe University Faculty of Education in the fall semester of the 2021-2022 academic year. In the study, “Problem Internet Usage Scale (PIUS)” and “Personal Information Form” were used as data collection tools. Data were analysed with a one-way ANOVA test and t test. According to the findings obtained as a result of this research, the problematic internet use (negative consequences of the internet, social benefit / social comfort, excessive use) scores of the teacher candidates differed significantly according to the frequency of their daily internet use; it was clear that there was no significant difference according to gender and age. The findings were discussed within the scope of the research and suggestions were made.

Keywords: Teacher candidate, Problematic internet use, Frequency of internet use.

Giriş

Temelde iletişim ve araştırma faaliyetlerinin daha kolay yürütülmesine hizmet etmek amacı ile tasarlanmış olan internet, teknolojik yeniliklerle beraber bilgi, eğitim, haber, alışveriş ve eğlence gibi farklı seçeneklerle her yaş kesimi tarafından popüler bir biçimde kullanılmaktadır. İnternet ve teknoloji alanında yaşanan bu çarpıcı gelişmeler bireylerin farklı amaçlarını karşılaması açısından onlara kolaylıklar sunmaktadır. İnternetin sağladığı bu olumlu özelliklerin yanı sıra, bireylerin internet kullanımını devamlı artırması ve interneti yaşamının vazgeçilmezi noktasına getirerek sağlıksız bir biçimde kullanması onlarda problemlı internet kullanımı gibi olumsuzluklara yol açmaktadır (Ateş ve Sağar, 2021; Sağar, 2019; Sağar, 2021; Sağar ve Kök Eren, 2018; Sağar ve Özabacı, 2022).

Alan yazında ilk kez Young (1996) tarafından “internet bağımlılığı” olarak ortaya atılan internetin problemleri bir biçimde kullanılması “problemleri internet kullanımı”, “kompulsif internet kullanımı”, “aşırı internet kullanımı”, “patolojik internet kullanımı” ve “internetomani” gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. Bu sorun her ne kadar farklı kavramlarla ele alınmış olsa da internet erişimi olmadığında dahi zihnin sürekli internet kullanımıyla meşgul olması ile internetin her türlü uygunsuz ve aşırı olarak kullanılması durumunu ortaya koymaktadır (Shaw ve Black, 2008). Bu bilgilerden hareketle problemleri internet kullanımı, internet erişim ve kullanımına ilişkin bozulmalar veya problemlere sebep olacak biçimde internetin aşırı miktarda kullanımına karşı koyamamak, internet erişimi sağlanmadığı zamanların anlamsız olarak nitelendirilmesi, zihnin sürekli internetle meşgul olması, internetten yoksun kalındığı zaman sinirli, saldırgan davranışlar gösterilmesi durumu ile aile, iş ve sosyal yaşamında internet kullanımından dolayı olumsuzluklarla karşılaşması durumları ile ifade edilmektedir (Shaw ve Black, 2008; Young, 1996, 2004). Yaşanılan bu olumsuzluklar internetin problemleri olarak kullanımını ortaya koymuş olsa da henüz Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı’nda (DSM-V) bu probleme ilişkin bir tanılama bulunmamaktadır (APA, 2013). Ancak bazı araştırmacılar tarafından sunulan problemleri internet kullanımına ilişkin tanı ölçütleri bu alanda yapılacak çalışmalara önemli bilgiler sunmaktadır. Alan yazında bulunan problemleri internet kullanımına yönelik tanı ölçütleri şu şekilde sıralanabilir. Zihnin sürekli olarak internetle meşgul olması, internet kullanımında kontrol sağlanamaması, internet kullanım ihtiyacında sürekli artış yaşanması, internet kullanımının azaltılamaması ve buna yönelik çalışmalarda ruhsal sıkıntılar yaşanması, aşırı internet kullanımından dolayı kişisel, sosyal, mesleki ve akademik alanlarda sorunlar yaşanması şeklindedir (Beard ve Wolf, 2001; Griffiths, 1996; Ko vd., 2005; Shapira vd., 2003; Shaw ve Black, 2008; Suler, 1999; Tao vd., 2010; Young, 1996).

İnternet kullanımı insan yaşamı açısından ciddi bir öneme sahip olmakla birlikte özellikle gençler bireyler tarafından yaygın şekilde kullanılmaktadır. Genç nüfus olarak özellikle üniversite öğrencileri diğer internet kullanıcı grupları dikkate

alındığında problemlı internet kullanımını açısından en savunmasız gruplardan biri olarak değerlendirilmektedir (Gonzalez, 2002; Tserkovnikova vd., 2016; Yeap vd., 2015). Özellikle üniversite ortamlarında sunulan sınırsız ve ücretsiz internet erişim olanakları, zaman yönetiminde yaşanan yetersizlikler, ebeveynlerin kontrolünden uzaklaşma, çevrimiçi arkadaşlık imkanları, internete giriş ve çıkışlarda yasal bir ölçüt ile çevrimiçi faaliyetler esnasında sansür olmaması, internetin kolay yoldan popüler olma imkânı tanınması vb. faktörler üniversite öğrencilerinin problemlı internet kullanımına teşvikte bulunmaktadır (Young, 2004). Gerek her yaştan birey tarafından ciddi bir şekilde kullanılması gerekse genç bireyler arasında yaygınlık göstermesi bakımından değerlendirildiğinde üniversite öğrencileri arasında problemlı internet kullanımının ciddi bir kişisel, sosyal, psikolojik, eğitsel sorunlar yaratabileceği düşünülmektedir. Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin önemli bir kısmını da eğitim fakültelerinde öğrenimlerini sürdüren öğretmen adaylarının oluşturduğu düşünüldüğü zaman bu genelleme içerisine öğretmen adayları da dahil edilebilir.

Öğretmen adayları açısından üniversite dönemi eğitsel ve mesleki becerilerini kazanması açısından önemli bir yaşam dönemi olmakla beraber aynı zamanda sosyal becerilerini geliştirebildikleri, içinde bulunulan çağın teknolojik gelişmelerini takip ederek internetin sunmuş olduğu kolaylıklardan faydalanabildikleri bir zaman zarfı olarak değerlendirilebilir. Öğretmen adaylarından eğitsel, mesleki ve sosyal gelişmelerinin yanı sıra teknoloji ve interneti daha bilinçli ve işlevsel kullanmaları da beklenmektedir. Öğretmen adaylarının internet kullanımını problemlı, sağlıksız, kontrolü kaybetmiş ve aşırı biçimde kullanması, onların diğer gelişim faaliyetlerini engelleyebilmekte ve yaşamlarını zorlaştırabilmektedir. Bu doğrultuda öğretmen adaylarının internet kullanımlarını düzenleyerek bu konuda ölçülü olmaya çaba göstermesi problemlı internet kullanımı gibi bir sorunla karşılaşmamaları bakımından kritik bir öneme sahiptir. Dolayısı ile internet kullanımlarının ele alınmasının bu konuda bir farkındalık sağlamasına ve koruyucu, iyileştirici ruh sağlığı çalışmalarına önemli katkı sunabileceği düşünülmektedir.

Bu bilgiler bağlamında yürütülen bu araştırma kapsamında, öğretmen adaylarının sosyal, eğitsel ve kişisel hayatına doğrudan etki gösteren problemlerli internet kullanımı değişkeninin internet kullanım sıklığı, cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre belirlenmesi açısından alanda farkındalık uyandırabilmesi ve bu konuda yapılan çalışmaların güncellenmesi için önemli görülmektedir. Ayrıca iyileştirici ve koruyucu ruh sağlığı bakımından, profesyonel çalışmalar yürüten bu alandaki uzmanlara yol gösterebilmesi ve alana katkı sağlayabilmesi açısından da önemli ve değerli görülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada amaç, öğretmen adaylarının problemlerli internet kullanımı puanlarını internet kullanım sıklığı, cinsiyet ve yaş bakımından incelemektir.

1. Yöntem

1.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, öğretmen adaylarında problemlerli internet kullanım durumlarının incelenmesine ilişkin tarama modelinde betimsel bir çalışmadır.

1.2. Araştırma Grubu

Bu araştırma grubu 2021-2022 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören 452 (%52.8) kız ve 404 (%47.2) erkek olmak üzere toplam 856 öğretmen adayından oluşmaktadır. Bu araştırma amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile yürütülmüştür. Araştırmaya katılımcı olmanın ölçütü olarak Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim görüyor olmak ölçütü belirlenmiştir. Çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarından toplanan "Kişisel Bilgi Formu"na ait bilgiler Tablo 1.'de sunulmuştur.

Tablo 1: Öğretmen Adaylarının Kişisel Bilgi Formundan Ulaşılan Veriler

Kişisel Bilgilerin Dağılımı	Özellikler	N	%
İnternet Kullanım Sıklığı	0-8 saat	236	27.6
	8-16 saat	392	45.8
	16-24 saat	228	26.6

Mehmet Enes SAĞAR, Öğretmen Adaylarında Problemlı İnternet Kullanım Durumlarının İncelenmesi

Cinsiyet	Kız	452	52.8
	Erkek	404	47.2
Yaş	19-22 yaş	237	27.7
	23-26 yaş	320	37.4
	27-30 yaş	299	34.9

Tablo 1’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan 856 öğretmen adayının günlük internet kullanım sıklıkları; 0-8 saat %27,6 (236), 8-16 saat %45,8 (392), 16-24 saat %26,6 (228) olarak bulunmuştur. Öğretmen adaylarının %52,8’i (452) kız ve %47,2’si (404) erkek öğrencidir. Öğretmen adaylarının yaşlara göre dağılımı 19-22 yaş grubu %27,7 (237), 23-26 yaş grubu %37,4 (320), 27-30 yaş grubu %34,9 (299) şeklindedir.

1.3. Veri Toplama Araçları

1.3.1. Problemlı İnternet Kullanımı Ölçeği (PİKÖ)

E. Ceyhan, A. A. Ceyhan ve A. Gürcan (Ceyhan ve diğ., 2007) tarafından üniversite öğrencilerinin interneti sağlıklı ve sağlıksız olarak kullanım düzeylerini belirlemek amacı ile geliştirilmiştir. Bu ölçek çalışması 1658 üniversite öğrencisi üzerinde geliştirilmiştir. Ölçek 33 maddeden oluşmakta ve 5’li likert tipindedir. Maddeler “Hiç uygun değil (1 puan)”, “Nadiren uygun (2 puan)”, “Biraz uygun (3 puan)”, “Oldukça uygun (4 puan)” ve “Tamamen uygun (5 puan)” biçiminde puanlanırken; 7. ve 12. maddelere tersten puanlama yapılmaktadır. Ölçek 3 alt boyuttan oluşmakta olup, bu alt boyutlar “İnternetin Olumsuz Sonuçları”, “Sosyal Fayda/Sosyal Rahatlık”, “Aşırı Kullanım” şeklindedir. Ölçekte yer alan maddelerin dağılımı; “İnternet’in Olumsuz Sonuçları alt boyutunda 9, 14-25, 27-29, 31. maddeler; “Sosyal Fayda/Sosyal Rahatlık” alt boyutunda 3, 4, 5, 8, 10, 11, 13, 26, 32, 33. maddeler; “Aşırı Kullanım” alt boyutunda ise 1, 2, 6, 7, 12, 30. maddeler biçimindedir. Ölçeğin tamamından alınabilecek en düşük puan 33 ve en yüksek puan 165’tir. Ölçekten alınan puanların yükselmesi internetin bireyin yaşamını olumsuz

şekilde etkilediği, internet kullanımının sağlıklı olmadığı ve problemlili internet kullanımını göstermektedir. Ayrıca ölçekten alınan puanların yüksek olması bağımlılık gibi patolojik bir eğilimin meydana gelebileceğinin de habercisi olarak görülmektedir. Ölçekten alınabilecek puanlar her bir alt boyut için ayrı ayrı hesaplanabildiği gibi, ölçeğin tamamından elde edilen toplam puan üzerinden problemlili internet kullanım puanı şeklinde de yorumlanabilmektedir.

Problemlili internet kullanımı ölçeğine ait birinci alt boyut “İnternetin Olumsuz Sonuçları”, dezavantajlar, internet kullanımıyla ilgili negatif sonuçlar, aile, okul ve sağlıkla ilgili problemler ve yaşıt ilişkileri ve maddi alanlar ile ilişkili problemler, işleri ihmal etme ve sosyal yaşamı ihmal etme bağlamında ele alınmaktadır.

Problemlili internet kullanımı ölçeğine ait ikinci alt boyut “Sosyal Fayda/Sosyal Rahatlık”, sosyal güvenlik, sosyal serbestlik, gizlenme sosyal rahatlık/sosyal destek, algılanan sosyal fayda, bağlamında ele alınmaktadır.

Problemlili internet kullanımı ölçeğine ait üçüncü alt boyut “Aşırı Kullanım”, tolerans, zihnin sürekli internet ile meşgul olması, internet kullanım zamanını artırma ihtiyacı, niyet ettiğinden daha uzun süre kullanma, internetten dolayı yaşamının olumsuz etkilenmesi, internet kullanıldığı zaman olumsuz duygu durum bağlamında ele alınmaktadır.

Problemlili internet kullanımı ölçeğinin güvenilirlik çalışmaları esnasında 1658 üniversite öğrencisinin ölçekte bulunan 33 maddeye verdiği cevaplamalar üzerinden değerlendirilmiştir. Ölçeğe ait iç tutarlılık katsayıları alt boyutlarında sırası ile internetin olumsuz sonuçları (α) 0.94, sosyal fayda/sosyal rahatlık (α) 0.85, aşırı kullanım (α) 0.75 ve problemlili internet kullanımı ölçeği toplam puanlarında (α) 0.94 olarak bulunmuştur. Madde toplam puan güvenirligi kat sayılarının 0.31 ile 0.70 arasında değişim gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca test tekrar güvenirlilik kat sayısı 0.81 olarak; iki parçası arasındaki korelasyon 0.83 olarak elde edilmiştir (Ceyhan ve diğ., 2007). Bu araştırmada problemlili internet kullanımı ölçeğinin iç tutarlık katsayıları sırası ile internetin olumsuz sonuçları alt boyutunda (α) 0.95, sosyal

fayda/sosyal rahatlık alt boyutunda (α) 0.82, aşırı kullanım alt boyutunda (α) 0.76, ve problemlı internet kullanımı ölçeği toplam puanlarında (α) 0.95 olduğu belirlenmiştir.

1.3.2. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada kullanılmak üzere hazırlanan bu form ile cevaplayıcının günlük ne sıklıkla internet kullanıldığı (0-8 saat, 8-16 saat ve 16-24 saat), cinsiyet ve yaş bilgileri istenmiştir.

1.3.3. Verilerin Toplanması

Bu araştırmanın verileri Google Form kullanılarak online (evrimii) yöntem ile toplanmıştır. Google Form aracılığı ile hazırlanan araştırmanın veri toplama araçlarını araştırmacı e-posta yoluyla ğretmen adaylarına göndererek öğrencileri araştırmaya davet etmiştir. Araştırmada gönüllü ğretmen adaylarının katılması esas alınmış ve bu bağlamda araştırmaya katılmadan önce ğretmen adaylarından aydınlatılmış onam alınmıştır. Veri toplama süreci gerçekleştirilirken gizlilik ilkesi dikkate alınarak bu konuda öğrenciler bilgilendirilmiştir.

1.3.4. Verilerin Analizi

Çalışmada ğretmen adaylarının problemlı internet kullanımı günlük internet kullanım sıklığı, cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle araştırma verilerinin parametrik istatistikler bakımından uygunluğu normallik dağılımına (arpıklık, basıklık, ortalama, ortanca, mod) ve grupların varyanslarının eşitliği (Levene F testi) ele alınarak incelenmiştir. Ulaşılan verilerin normal dağılıma sahip olduğu ve grup varyanslarının eşit olduğu grlmştir. Dolayısıyla verilerin parametrik istatistikler açısından uygunluğu belirlenmiştir. Verilerin çözümlenmesi tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve ilişkisiz (bağımsız) rneklemler için t testi testi ile yapılmıştır. Veri analizleri SPSS programları aracılığı ile bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca gruplar

arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı yorumlanırken p değeri .05 olarak kabul edilmiştir (Büyüköztürk 2011).

1.3.5. Araştırma Etiği

Araştırma yapılmadan önce Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan (Karar Tarihi: 17.12.2021; Toplantı: 13; Karar: 2021/409, Evrak Sayısı: 67217) etik kurul onayı alınmıştır.

2. Bulgular

Öğretmen adaylarından problemleri internet kullanımı ölçeğinden ulaşılan bulgular bu başlıkta yer edinmektedir.

2.1. Öğretmen Adaylarının Problemleri İnternet Kullanımına İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının problemleri internet kullanımı düzeylerine ilişkin bulgulara Tablo 2.'de yer verilmiştir.

Tablo 2: Öğretmen Adaylarının PİKÖ Alt Boyutları ve Toplam Puanlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (n=982)

PİKÖ Alt Boyutları ve Toplam Puanları	$\bar{X}$	Ss
İOS	18.76	4.59
SF/SR	27.31	5.46
AK	40.66	13.01
PİKÖ-T	86.73	20.80

$\bar{X}$ = Ortalama, Ss= Standart sapma, İOS: İnternetin Olumsuz Sonuçları, SF/SR: Sosyal Fayda/Sosyal Rahatlık, AK: Aşırı Kullanım, PİKÖ-T: Problemleri İnternet Kullanımı Ölçeği Toplam

Tablo 2'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının PİKÖ'nün internetin olumsuz sonuçları alt boyutu aritmetik ortalaması ($\bar{X} = 18.76$) ve standart sapması (Ss = 4.59), sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutu aritmetik ortalaması ($\bar{X} = 27.31$) ve standart sapması (Ss = 5.46), aşırı kullanım alt boyutu

aritmetik ortalaması ($\bar{X} = 40.66$) ve standart sapması ($Ss = 13.01$), PİKÖ toplam puanlarına ait aritmetik ortalamanın ($\bar{X} = 86.73$) ve standart sapmanın ($Ss = 20.80$) olduğu görölmektedir.

2.2. Öğretmen Adaylarının Günlük İnternet Kullanım Sıklıklarına Göre Problemlı İnternet Kullanımına İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının günlük internet kullanım sıklıklarına göre problemlı internet kullanımının istatistiksel olarak farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesinde tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmış ve bulgulara Tablo 3.'te yer verilmiştir.

Tablo 3: Öğretmen Adaylarının Problemlı İnternet Kullanımlarının Günlük İnternet Sıklıklarına Göre İncelenmesi

Ölçek	Günlük İnternet Kullanım Sıklıkları	N	$\bar{X}$	Ss	F	p	Anlamlı Fark
İOS	0-8 saat ¹	236	14.07	4.57	322.31	.000	1-2, 1-3, 2-3
	8-16 saat ²	392	19.79	2.71			
	16-24 saat ³	228	21.84	3.32			
SF/SR	0-8 saat ¹	236	22.80	4.47	385.104	.000	1-2, 1-3, 2-3
	8-16 saat ²	392	26.77	3.80			
	16-24 saat ³	228	32.93	3.64			
AK	0-8 saat ¹	236	24.59	7.31	1077.78	.000	1-2, 1-3, 2-3
	8-16 saat ²	392	42.49	7.06			
	16-24 saat ³	228	54.16	6.27			
PİKÖ-T	0-8 saat ¹	236	61.46	14.12	1078.89	.000	1-2, 1-3, 2-3
	8-16 saat ²	392	89.04	9.26			
	16-24 saat ³	228	108.03	10.36			

NOT: $\bar{X}$ = Ortalama, Ss= Standart sapma, F= F puanı, p<0.05; İOS: İnternetin Olumsuz Sonuçları, SF/SR: Sosyal Fayda/Sosyal Rahatlık, AK: Aşırı Kullanım, PİKÖ-T: Problemlı İnternet Kullanımı Ölçeği Toplam

Tablo 3'te görüldüğü üzere, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının internet kullanım sıklıklarına göre PİKÖ'nün internetin olumsuz sonuçları, sosyal fayda/sosyal rahatlık ve aşırı kullanım alt boyutlarında ve PİKÖ toplam puanlarında farkın anlamlı olduğu bulunmuştur. İnternetin olumsuz sonuçları alt boyutunda 0-8 saat internet kullananların aritmetik ortalaması 14.07, 8-16 saat internet

kullananların aritmetik ortalaması 19.79, 16-24 saat internet kullananların aritmetik ortalaması 21.84'tür. Ortalamalar arasında meydana gelen bu farkın kaynağının belirlenmesi amacı ile yapılan Post Hoc Tukey Testi'nde 0-8 saat internet kullananların 8-16 saat ve 16-24 saat internet kullananlara göre az bir puana sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca 8-16 saat internet kullananların 16-24 saat internet kullananlara göre az bir puana sahip olduğu söylenebilir. Sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutunda 0-8 saat internet kullananların aritmetik ortalamasının 22.80, 8-16 saat internet kullananların 26.77, 16-24 saat internet kullananların aritmetik ortalamasının 32.93 olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasında meydana gelen bu farkın kaynağının belirlenmesi amacı ile yapılan Post Hoc Tukey Testi'nde 0-8 saat internet kullananların 8-16 saat ve 16-24 saat internet kullananlara göre az bir puana sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca 8-16 saat internet kullananların 16-24 saat internet kullananlara göre az bir puana sahip olduğu söylenebilir. Aşırı kullanım alt boyutunda 0-8 saat internet kullananların aritmetik ortalamasının 24.59, 8-16 saat internet kullananların 42.49, 16-24 saat internet kullananların aritmetik ortalamasının 54.16 olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasında meydana gelen bu farkın kaynağının belirlenmesi amacı ile yapılan Post Hoc Tukey Testi'nde 0-8 saat internet kullananların 8-16 saat ve 16-24 saat internet kullananlara göre az bir puana sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca 8-16 saat internet kullananların 16-24 saat internet kullananlara göre az bir puana sahip olduğu söylenebilir. Problemler alt boyutunda 0-8 saat internet kullananların aritmetik ortalamasının 61.46, 8-16 saat internet kullananların 89.04, 16-24 saat internet kullananların aritmetik ortalamasının 108.03 olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasında meydana gelen bu farkın kaynağının belirlenmesi amacı ile yapılan Post Hoc Tukey Testi'nde 0-8 saat internet kullananların 8-16 saat ve 16-24 saat internet kullananlara göre az bir puana sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca 8-16 saat internet kullananların 16-24 saat internet kullananlara göre az bir puana sahip olduğu söylenebilir.

2.3. Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Göre Problemlı İnternet Kullanımına İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre problemlı internet kullanımı düzeylerinin istatistiksel olarak farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesinde bağımsız örneklem için t testi kullanılmış ve bulgulara Tablo 4.'te yer verilmiştir.

Tablo 4: Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Problemlı İnternet Kullanımlarının Göre İncelenmesi

Ölçek	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
İOS	Kız	452	18.72	4.63	854	-2.70	.787
	Erkek	404	18.80	4.55			
SF/SR	Kız	452	27.04	5.29	854	-1.57	.116
	Erkek	404	27.62	5.63			
AK	Kız	452	40.24	13.13	854	-1.010	.313
	Erkek	404	41.14	12.87			
PİKÖ-T	Kız	452	85.99	20.81	854	-1.105	.270
	Erkek	404	87.56	20.79			

NOT: $\bar{X}$ = Ortalama, Ss= Standart sapma, Sd= Serbestlik derecesi, t= t puanı, p<0.05, İOS: İnternetin Olumsuz Sonuçları, SF/SR: Sosyal Fayda/Sosyal Rahatlık, AK: Aşırı Kullanım, PİKÖ-T: Problemlı İnternet Kullanımı Ölçeği Toplam

Tablo 4'te görüldüğü üzere, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre PİKÖ'nün internetin olumsuz sonuçları, sosyal fayda/sosyal rahatlık ve aşırı kullanım alt boyutlarında ve PİKÖ toplam puanları arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

2.4. Öğretmen Adaylarının Yaş Düzeylerine Göre Problemlı İnternet Kullanımına İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının yaş düzeyine göre problemlı internet kullanımının istatistiksel olarak farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesinde tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmış ve bulgulara Tablo 5.'te yer verilmiştir.

Tablo 5: Öğretmen Adaylarının Problemlı İnternet Kullanımlarının Yaş Düzeylerine Göre İncelenmesi

Ölçek	Yaş Düzeyleri	N	$\bar{X}$	Ss	F	p
İOS	19-22 yaş	237	19.10	4.25	1.762	.172
	23-26 yaş	320	18.39	4.31		
	27-30 yaş	299	18.87	5.10		
SF/SR	19-22 yaş	237	26.87	5.14	2.938	.054
	23-26 yaş	320	27.89	5.41		
	27-30 yaş	299	27.05	5.71		
AK	19-22 yaş	237	39.14	13.41	2.738	.065
	23-26 yaş	320	41.74	13.38		
	27-30 yaş	299	40.73	12.19		
PİKÖ-T	19-22 yaş	237	84.11	20.73	1.343	.262
	23-26 yaş	320	88.02	21.33		
	27-30 yaş	299	86.65	20.25		

NOT: $\bar{X}$ = Ortalama, Ss= Standart sapma, F= F puanı, p<0.05, İOS: İnternetin Olumsuz Sonuçları, SF/SR: Sosyal Fayda/Sosyal Rahatlık, AK: Aşırı Kullanım, PİKÖ-T: Problemlı İnternet Kullanımı Ölçeği Toplam

Tablo 5'te görüldüğü üzere, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının yaş düzeyine göre PİKÖ'nün internetin olumsuz sonuçları, sosyal fayda/sosyal rahatlık ve aşırı kullanım alt boyutlarında ve PİKÖ toplam puanlarında anlamlı bir fark görülmemiştir.

Sonuç

Bu araştırmada öğretmen adaylarında problemlı internet kullanım durumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmaya katılan öğretmen adaylarının internet kullanım sıklıklarına göre problemlı internet kullanımı ölçeğinin internetin olumsuz sonuçları, sosyal fayda/sosyal rahatlık ve aşırı kullanım

alt boyutlarına ve problemlı internet kullanımı ölçeği toplam puanlarına göre farklılaştığı sonucu elde edilmiştı. İnternetin olumsuz sonuçları, sosyal fayda/sosyal rahatlık ve aşırı kullanım alt boyutlarında ve problemlı internet kullanımı ölçeği toplam puanlarında 0-8 saat internet kullananların 8-16 saat ve 16-24 saat internet kullananlara göre az bir puana sahip olduğu ile 8-16 saat internet kullananların 16-24 saat internet kullananlara göre az bir puana sahip olduğu görülmüştür. Bu durumda öğretmen adaylarının problemlı internet kullanım puanları üzerinde internet kullanım sıklığının anlamlı düzeyde bir etkisinin olduğu söylenebilir. Araştırma kapsamında elde edilen bu sonucun yapılan alan yazın taramasında problemlı internet kullanımı ile internet kullanım sıklığı arasında bir farklılaşma olduğunu tespit eden araştırma sonuçlarını desteklemektedir (Hassan ve diğ., 2020; Khan ve diğ., 2017; Kha-zaie ve diğ., 2021; Sağar ve Kök Eren, 2018; Siste ve diğ., 2021; Vigna-Taglianti ve diğ., 2017). Bu bağlamda günlük internet kullanım sıklığının problemlı internet kullanımı açısından etkili bir etmen olduğu ifade edilebilir. Dolayısı ile günlük internet kullanım sıklığının problemlı internet kullanımını tetikleyebileceği söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının problemlı internet kullanımı ölçeğinin internetin olumsuz sonuçları, sosyal fayda/sosyal rahatlık ve aşırı kullanım alt boyutları ve problemlı internet kullanımı ölçeği toplam puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucu elde edilmiştı. Bu durumda problemlı internet kullanımı puanları üzerinde cinsiyetin anlamlı düzeyde bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Yapılan alan yazın taramasında problemlı internet kullanımının kızlara oranla erkeklerde daha çok görüldüğünü tespit eden araştırma sonuçları olduğu gibi (Dong ve diğ., 2020; Hassan ve diğ., 2020; Shan ve diğ., 2021; Rigelsky ve diğ., 2021; Siste ve diğ., 2021) erkeklere oranla kızlarda daha çok görüldüğünü tespit eden (Chiu ve diğ., 2013; Yang ve diğ., 2021; Yen ve diğ., 2009) ve cinsiyet açısından bir farklılaşma olmadığını tespit eden (Berte ve diğ., 2021; Günaydın, 2021; Hasmujaj, 2016; Khan ve diğ., 2017; Sağar ve Kök Eren, 2018; Smita ve Azhar, 2018) araştırma sonuçlarına da rastlanmıştı. Khan, Shabbir ve Rajput problemlı

internet kullanımına yönelik cinsiyetle ilgili farklı sonuçların kültürel değerlere, internete erişimine, kurumsal politikalara ve kişisel alışkanlıklara ve bunlar gibi birçok faktöre bağlanabileceğine dikkat çekmektedir. Ayrıca araştırma sonuçlarındaki farklılığın araştırma gruplarının özelliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Problemlerli internet kullanımının değişen ve gelişen teknoloji ve internet olanaklarına bağlı bir biçimde gerek erkekler için gerekse kızlar için kişisel, sosyal, eğitsel, mesleki, aile ve günlük yaşantıyı olumsuz olarak etkileyen psikolojik bir problem alanı olduğu söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen başka bir bulguya göre, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının problemlerli internet kullanımı ölçeğinin internetin olumsuz sonuçları, sosyal fayda/sosyal rahatlık ve aşırı kullanım alt boyutlarına ve problemlerli internet kullanımı ölçeği toplam puan ortalamalarının yaş düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucu elde edilmiştir. Bu durumda problemlerli internet kullanımı puanları üzerinde yaş düzeyinin anlamlı düzeyde bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Bu konuda yapılan alan yazın taramasında problemlerli internet kullanımı ile yaş düzeyi arasında bir farklılaşma olmadığı tespit eden araştırma sonuçlarını desteklemektedir (Berte ve diğ., 2021; Deutrom ve diğ., 2022; İsrailashvili ve diğ., 2012; Taş, 2018). Bu bağlamda problemlerli internet kullanımının belli bir yaş düzeyine değil; tüm herkesin erişimine açık olduğundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu sebeple her yaş düzeyinden bireyin kolay bir biçimde internet erişimi sağlayabileceği ve kendi iradesiyle interneti kullanılabilirliği dikkate alınırsa problemlerli internet kullanımının yaş düzeyine göre farklılaşmayacağı söylenebilir.

Bu araştırmanın sonuçlarından hareketle araştırmacı ve uygulamacılara aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

1. Öğretmen adaylarının internet kullanım sıklıklarına göre problemlerli internet kullanımının farklılaştığı sonucuna bağlı olarak öğretmen adaylarının kullanım sıklıklarına ilişkin önlemler çalışmaları yapılabilir.

2. Öğretmen adaylarının internet kullanım sıklıkları dikkate alındığında, internet sık kullanma sebepleri farklı araştırma teknik ve yöntemleri ile araştırılabilir ve bu doğrultuda çalışmalar yürütülebilir.

3. Öğretmen adaylarında cinsiyet ve yaş farkı gözetmeksizin problemlı internet kullanımı konusuna yönelik yapılan çalışmalar daha da artırılabilir. Ayrıca öğretmen adaylarının kullanım yoğunlukları da dikkate alınarak bu konuda yürütülecek çalışmalara hassasiyet artırılabilir.

4. Bu araştırma sadece öğretmen adayları ile yapılmıştır. Bu bağlamda benzer bir araştırma öğretmen adayları dışında farklı araştırma grupları (yetişkinler, ergenler, ilkokul ve ortaokul düzeyindeki öğrenciler... vb.) üzerinde yürütülebilir.

5. Bu araştırma sadece nicel verilerle yürütülmüştür. İleride yapılacak olan araştırmalarda problemlı internet kullanımı diğer araştırma yöntem ve teknikleri ile incelenebilir.

6. Bu araştırmada problemlı internet kullanımı günlük internet kullanım sıklığı, cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre incelenmiştir. İleride yapılacak olan benzer nitelikteki araştırmalarda problemlı internet kullanımı farklı değişkenler açısından incelenebilir.

Kaynakça

- American Psychiatric Association, DSM-5.(2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™ (5th ed.)*. Washington, DC.
- Ateş ve Sağar, M. E. (2021). Üniversite öğrencilerinde bilişsel esneklik ve duyu düzenleme becerilerinin internet bağımlılığı üzerindeki yordayıcı rolü. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 87-102. doi:10.29065/usakead.887799.
- Beard, K. W. ve Wolf, E. M. (2001). Modification in the proposed diagnostic criteria for internet addiction. *CyberPsychology & Behavior*, 4(3), 377-383. <https://doi.org/10.1089/109493101300210286>.
- Berte, D. Z., Mahamid, F. A., Affouneh, S. (2021). Internet addiction and perceived self-efficacy among university students. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 19(1), 162-176. <https://doi.org/10.1007/s11469-019-00160-8>.

- Büyüköztürk Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara 2011.
- Ceyhan, E., Ceyhan, A. A., Gürcan, A. (2007). Problemlili internet kullanımını ölçme'nin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Educational Sciences: Theory & Practice [Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri-KUYEB Dergisi]*, 7 (1), 387-416.
- Chiu, S. I., Hong, F. Y., Chiu, S. L. (2013). An analysis on the correlation and gender difference between college students' Internet addiction and mobile phone addiction in Taiwan. *International scholarly research notices*, 1-11. <http://dx.doi.org/10.1155/2013/360607>.
- Deutrom, J., Katos, V., Al-Mourad, M. B., Ali, R. (2022). The Relationships between Gender, Life Satisfaction, Loneliness and Problematic Internet Use during COVID-19: Does the Lockdown Matter?. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), 1-14. <https://doi.org/10.3390/ijerph19031325>.
- Dong, H., Yang, F., Lu, X., Hao, W. (2020). Internet addiction and related psychological factors among children and adolescents in china during the coronavirus disease 2019 (COVID-19) epidemic. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 1-9. doi:10.3389/fpsy.2020.00751
- Gonzalez, N.A. (2002). *Internet addiction disorder and its relation to impulse control* (Unpublished master's thesis). Texas A&M University, Kingsville.
- Griffiths, M. D. (1996). Internet addiction: an issue for clinical psychology?. *Clinical Psychology Forum*, 97, 32-36. <http://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/25089>.
- Günaydın, H. D. (2021). Personality Traits, Gender, Frequency of Internet Use as Predictors of Turkish Teenagers' Internet Addiction. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 20(4), 44-52.
- Hasmujaj, E. (2016). Internet addiction and loneliness among students of University of Shkodra. *European Scientific Journal*, 12(29), 397-407. doi: 10.19044/esj.2016.v12n29p397.
- Hassan, T., Alam, M. M., Wahab, A., Hawlader, M. D. (2020). Prevalence and associated factors of internet addiction among young adults in Bangladesh. *Journal of the Egyptian Public Health Association*, 95(1), 1-8. <https://doi.org/10.1186/s42506-019-0032-7>.

- İsraelashvili, M., Kim, T., Bukobza, G. (2012). Adolescents' over-use of the cyber world – internet addiction or identit exploration?. *Journal of Adolescence*, 35(2), 417–424. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.07.015>.
- Khan, M. A., Shabbir, F., Rajput, T. A. (2017). Effect of gender and physical activity on internet addiction in medical students. *Pakistan journal of medical sciences*, 33(1), 191-194. doi: 10.12669/pjms.331.11222.
- Khazaie, H., Lebni, J. Y., Abbas, J., Mahaki, B., Chaboksavar, F., Kianipour, N., Ziapour, A. (2021). Internet addiction status and related factors among medical students: A cross-sectional study in western Iran. *International Quarterly of Community Health Education*, 0(0), 1-10. doi:10.1177/0272684x211025438.
- Ko, C. H., Yen, J. Y., Chen, C. C., Chen, S. H., Yen, C. F. (2005). Proposed diagnostic criteria of internet addiction for adolescents. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 193(11), 728-733. <https://pub-med.ncbi.nlm.nih.gov/16260926/#:~:text=doi%3A%2010.1097/01.nmd.0000185891.13719.54>.
- Rigelsky, M., Megyesiova, S., Ivankova, V., Al Khouri, I., Sejvl, J. (2021). Gender differences in internet addiction among university students in the Slovak Republic. *Adiktologie*, 21(1), 35–42. <http://doi.org/10.35198/01-2021-001-0001>
- Sağar, M. E. (2019). Yetişkin bireylerde sosyal medya bağımlılığının irdelenmesi. *Sağlık Bilimlerinde Eğitim Dergisi*, 1(2), 29-42. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jedihes/issue/52054/635201>.
- Sağar, M. E. (2021). Predictive role of cognitive flexibility and self-control on social media addiction in university students. *International Education Studies*, 14(4), 1-10. doi:10.5539/ies.v14n4p1.
- Sağar, M. E. ve K k Eren, H. (2018). Bir grup üniversite  ğrencisinin internet bağımlılıklarının incelenmesi. *Asos Journal The Journal of Academic Social Science*, 80, 523-534. doi: 10.16992/ASOS.14232.
- Sağar, M. E. ve  zabacı, N. (2022). Investigating the effectiveness of solution-focused group counselling and group guidance programs to promote healthy internet use of university students. *African Educational Research Journal*, 10(1), 14-27. doi:10.30918/AERJ.101.21.156.

- Shan, X., Ou, Y., Ding, Y., Yan, H., Chen, J., Zhao, J., Guo, W. (2021). Associations Between Internet Addiction and Gender, Anxiety, Coping Styles and Acceptance in University Freshmen in South China. *Frontiers in psychiatry*, 12, 1-11. doi:10.3389/fpsyt.2021.558080.
- Shapira, N. A., Lessig, M. C., Goldsmith, T. D., Szabo, S. T., Lazoritz, M., Gold, M. S., Stein, D. J. (2003). Problematic internet use: Proposed classification and diagnostic criteria. *Depression and Anxiety*, 17(4), 207-216. doi: 10.1002/da.10094.
- Shaw, M. ve Black, D. W. (2008). Internet addiction. *CNS Drugs*, 22(5), 353-365. doi: 10.2165/00023210-200822050-00001.
- Siste, K., Suwartono, C., Nasrun, M. W., Bardosono, S., Sekartini, R., Pandelaki, J., Wiguna, T. (2021). Validation study of the Indonesian internet addiction test among adolescents. *PloS one*, 16(2), 1-15. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0245833>.
- Smita, G. ve Azhar, F.A. (2018). Prevalence and characteristics of internet addiction among university students in mauritius. *SM Journal of Case Reports*, 4(1), 1-5.
- Suler, J. R. (1999). To get what you need: Healthy and pathological internet use. *CyberPsychology & Behavior*, 2(5), 385-393. doi:10.1089/cpb.1999.2.385.
- Tao, R., Huang, X., Wang, J., Zhang, H., Zhang, Y., Li, M. (2010). Proposed diagnostic criteria for internet addiction. *Addiction*, 105(3), 556-564. doi: 10.1111/j.1360-0443.2009.02828.x.
- Taş, İ. (2018). Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Psikolojik Belirtilerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 31-41. doi: 10.18506/anemon.310973.
- Tserkovnikova, N.G., Shchipanova, D.Y., Uskova, B.A., Puzyrev, V.V., Fedotovskih, O.A. (2016). Psychological aspects of internet addiction of teenagers. *International Journal of Environmental & Science Education*, 1(16), 8846-8857.
- Vigna-Taglianti, F., Brambilla, R., Priotto, B., Angelino, R., Cuomo, G., Diecidue, R. (2017). Problematic internet use among high school students: Prevalence, associated factors and gender differences. *Psychiatry research*, 257, 163-171. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.07.039>.
- Yang, W., Morita, N., Zuo, Z., Kawaida, K., Ogai, Y., Saito, T., Hu, W. (2021). Maladaptive perfectionism and internet addiction among Chinese college students: a moderated

- mediation model of depression and gender. *International journal of environmental research and public health*, 18(5), 2748. <https://doi.org/10.3390/ijerph18052748>.
- Yeap, J. A. L., Ramayah, T., Kurnia, S., Halim, H.A., Ahmad N. H. (2015). The assessment of internet addiction among university students: some findings from a focus group study. *Tehnički Vjesnik*, 22(1), 105-111. doi: 10.1515/ijamh-2014-0068.
- Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. S., Tang, T. C., Ko, C. H. (2009). The association between adult ADHD symptoms and internet addiction among college students: the gender difference. *Cyberpsychology & Behavior*, 12(2), 187-191. <https://doi.org/10.1089/cpb.2008.0113>.
- Young, K. (1996, August 15). *Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder*. Paper presented at the 104th annual meeting of the American Psychological Association, University of Pittsburgh at Bradford, Toronto, Canada.
- Young, K. S. (2004). Internet addiction: A new clinical phenomenon and its consequences. *American Behavioral Scientist*, 48(4), 402-415. doi:10.1177/0002764204270278.

Extended Abstract

The internet, which was basically designed to serve the communication and research activities to be carried out more easily, is popularly used by all age groups with different options such as information, education, news, shopping and entertainment together with technological innovations. These striking developments in the field of the internet and technology offer convenience to individuals in terms of meeting their different goals. In addition to these positive features provided by the Internet, the continuous increase in the use of the Internet by individuals and the unhealthy use of the Internet by making it an indispensable part of their life lead to problems such as problematic Internet use (Ateş and Sağar, 2021; Sağar, 2019; Sağar, 2021; Sağar and Kök Eren, 2018, Sağar and Özabacı, 2022).

The problematic use of the internet, which was first put forward as “internet addiction” by Young (1996) in the literature, is also associated with concepts such as “problematic internet use”, “compulsive internet use”, “excessive internet use”,

“pathological internet use” and “internetomania”. is expressed. Although this problem has been handled with different concepts, it reveals the situation of all kinds of inappropriate and excessive use of the internet, with the mind being constantly busy with internet use even when there is no internet access (Shaw and Black, 2008). Based on this information, problematic internet use is when people experience disruptions in internet access and use or use the internet excessively to cause problems. It is to describe the times when a person cannot access the internet as meaningless. His mind is constantly preoccupied with the Internet. It is the case of showing angry, aggressive behavior when deprived of the Internet. In addition, it is the person's encountering negativities in family, work and social life due to internet use (Shaw and Black, 2008; Young, 1996, 2004). Although these negative experiences have revealed the problematic use of the internet, there is no diagnosis of this problem in the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-V) yet (APA, 2013). However, the diagnostic criteria for problematic internet use presented by some researchers provide important information for studies in this field. The diagnostic criteria for problematic internet use in the literature can be listed as follows. The mind is constantly busy with the Internet, the lack of control in the use of the Internet, the constant increase in the need for Internet use, the inability to reduce the Internet use and the mental problems experienced in the studies for this, the problems in personal, social, professional and academic fields due to excessive Internet use (Beard and Wolf, 2001; Griffiths, 1996; Ko et al., 2005; Shapira et al., 2003; Shaw and Black, 2008; Suler, 1999; Tao et al., 2010; Young, 1996).

Although the use of the Internet has serious importance in terms of human life, it is widely used by individuals, especially young people. As the young population, especially university students, considering other internet user groups, they are considered one of the most vulnerable groups in terms of problematic internet use (Gonzalez, 2002; Tserkovnikova et al., 2016; Yeap et al., 2015). Unlimited and free internet access opportunities, especially in university environments, inadequacies in time management, being away from parental control, online friendship opportunities,

no censorship during online activities with a legal criterion in accessing and exiting the internet, allowing the internet to be popular in an easy way, etc. factors encourage university students to use problematic internet (Young, 2004). When evaluated in terms of both serious use by individuals of all ages and its prevalence among young individuals, it is thought that problematic internet use among university students can create serious personal, social, psychological and educational problems. Considering that a significant portion of university students in Turkey are teacher candidates continuing their education in education faculties, teacher candidates can also be included in this generalization.

For teacher candidates, the university period is an important life period in terms of gaining their educational and professional skills, but it can also be considered as a period of time where they can improve their social skills and benefit from the conveniences offered by the internet by following the technological developments of the current era. In addition to their educational, professional and social development, teacher candidates are expected to use technology and the Internet more consciously and functionally. Problematic, unhealthy, uncontrolled and excessive use of the Internet by teacher candidates can hinder their other development activities and make their lives more difficult. In this direction, teacher candidates must try to be moderate in this regard by regulating their internet use so that they do not encounter a problem such as problematic internet use. Therefore, it is thought that addressing internet users can make an important contribution to raising awareness on this issue and to preventive and curative mental health studies.

Within the scope of this research carried out in the context of this information, it is considered important to raise awareness in the field and to update the studies on this subject in terms of determining the variable of problematic internet use, which directly affects the social, educational and personal life of teacher candidates, according to the variables of internet use frequency, gender and age. In addition, in terms of curative and preventive mental health, it is considered important and valuable in terms of guiding and contributing to the field of experts in this field who

carry out professional studies. In this direction, the aim of this study is to examine the problematic internet use scores of teacher candidates in terms of internet use frequency, gender and age.

The research group consisted of 856 teacher candidates, 452 (52.8%) girls and 404 (47.2%) boys, studying at Afyon Kocatepe University Faculty of Education in the fall semester of the 2021-2022 academic year. This research was carried out with the criterion sampling method, which is one of the purposeful sampling methods. As a criterion for participating in the research, the criterion of studying at the Faculty of Education of Afyon Kocatepe University was determined. Within the scope of this research, “Problem Internet Use Scale (PIUS)” and “Personal Information Form” were applied to teacher candidates. Data analysis was done with a one-way analysis of variance (ANOVA) and t-test for unrelated (independent) samples. Data analyzes were carried out in a computer environment using SPSS programs. In addition, when interpreting whether the difference between the groups was significant, the p value was accepted as .05.

It was observed that the teacher candidates differed the frequency of internet use, according to the sub-dimension and total scores of the problematic internet use scale. In the problematic internet use scale sub-dimensions and total scores, those who use the internet for 0-8 hours have a lower score than those who use the internet for 8-16 hours and 16-24 hours, and those who use the internet for 8-16 hours have a lower score than those who use the internet for 16-24 hours. was found to be. In this case, it can be said that the frequency of internet use has a significant effect on the problematic internet use scores of teacher candidates. It was observed that the problematic internet use scale sub-dimensions and total score averages of the teacher candidates participating in the study did not differ significantly according to gender. In this case, it can be said that gender does not have a significant effect on students' problematic internet use scores. It was observed that the problematic internet use scale sub-dimensions and total score averages of the teacher candidates participating in the research did not differ significantly according to age level. In this case, it can

be said that the age level does not have a significant effect on the problematic internet use scores of the students.

In the study, it was found that there was a significant difference between the PIUS sub-dimensions and total scores of the teacher candidates and the frequency of daily internet use. There was no significant difference between the sub-dimensions and total scores of the PIUS, and the variables of gender and age. These findings are discussed within the scope of the research. Based on the results of this study, the following suggestions can be made to researchers and practitioners: - Depending on the conclusion that problematic internet use differs according to the frequency of internet use of teacher candidates, precautionary studies can be conducted on the frequency of use of teacher candidates. - Considering the frequency of internet use of teacher candidates, the reasons for using the internet frequently can be investigated with different research techniques and methods, and studies can be carried out in this direction. - Studies on problematic internet use among teacher candidates, regardless of gender and age, can be increased. In addition, taking into account the use of teacher candidates, sensitivity can be increased for the studies to be carried out on this subject. - This research was conducted only with teacher candidates. In this context, similar research can be conducted on different research groups (adults, adolescents, primary and secondary school students, etc.) apart from teacher candidates. - This research was conducted with only quantitative data. In future research, problematic internet use can be examined with other research methods and techniques. -In this study, problematic internet use was examined according to the frequency of daily internet use, gender and age variables. Problematic internet use can be examined in terms of different variables in similar studies to be carried out in the future.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 68-99

Geliş Tarihi:12.03.2022 Kabul Tarihi: 18.05.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:31.05.2022

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1086766>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

2019 TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDAKİ KAZANIMLARIN (1. 2. 3. VE 4. SINIFLAR) ANAHTAR YETKİNLİKLERLE İLİŞKİSİ

Esra ÜLGER*

Metin ERKAL**

Öz

Günümüz çağının bilgi çağı olması çağa ayak uyduran donanımlı bireylerin önemini artırmaktadır. Bu nedenle bireylerin gelişimini desteklemek için “Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi” ile uyumlu bir şekilde “Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi” oluşturulmuştur. Bu çerçeve kapsamında hayat boyu öğrenmeyi destekleyen sekiz anahtar yetkinlik belirlenerek 2018 yılında öğretim programlarına yansımıştır. Bu çalışma ile ilkökul 1. 2. 3. ve 4. sınıf Türkçe dersi öğretim programı (TDÖP)’nda yer alan kazanımların anahtar yetkinliklerle ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 1. 2. 3. ve 4. sınıf Türkçe dersi öğrenme kazanımlarında anahtar yetkinliklerin durumu sınıf ve öğrenme kazanımlarına göre incelenmiştir. Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi kullanılmış, çalışmanın veri kaynağı olarak 2019 TDÖP belirlenmiştir. Veriler, betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Araştırma bulgularına göre 2019 TDÖP’ün 1. 2. 3. ve 4. sınıf kazanımlarının anahtar yetkinlikler ile uyumlu olduğu ancak dengeli dağılımın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretim programında en fazla “*Öğrenmeyi Öğrenme Yetkinliği*” ile ilişkili kazanımlara yer verilirken 1. ve 2. sınıflarda “*Yabancı Dillerde İletişim, Dijital Yetkinlik, Kültürel Farkındalık ve İfade, Sosyal ve Vatandaşlıkla İlgili Yetkinlikler*” ile doğrudan ilişkili olan herhangi bir

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enst. Yüksek Lisans Programı, esraulger25@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-6377-5784>

** Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, merkale@agri.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-7107-5558>

kazanıma yer verilmediği belirlenmiştir. Ayrıca “*Anadilde İletişim*” yetkinliğinin diğer yetkinliklere göre daha fazla öğrenme kazanımıyla ilişkilendirildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Öğretim Programı, Hayat Boyu Öğrenme, Anahtar Yetkinlikler.

The Relationship of Learning Outcomes (1, 2, 3 and 4th Grades) in the 2019 Turkish Curriculum with Key Competencies

Abstract

The fact that today's age is the information age increases the importance of equipped individuals who keep up with the age. For this reason, the “Turkish Qualifications Framework” has been established in line with the “European Qualifications Framework” to support the development of individuals. In this framework, eight key competencies supporting lifelong learning were determined and reflected in the curriculum in 2018. This study aims to investigate the relationship between the gains in the primary school 1, 2, 3 and 4th grade Turkish Lesson Teaching Program (TLTP) with the key competencies in the study. For this purpose, the status of key competencies in the 1, 2, 3 and 4th grade Turkish lesson learning outcomes were examined according to the grade and learning outcomes. In the study, document analysis from qualitative research was used, and as a source, 2019 TLTP was determined. The data analysis was performed with the descriptive data analysis technique. According to the results, it was noticed that there was a harmonization between the outcomes in 1, 2, 3 and 4th grade, 2019 TLTP and key competencies. But there is no balanced distribution. While the acquisitions related to “*Learning to Learn Competency*” were mostly included in the curriculum, it was determined that no acquisitions directly related to “*Communication in Foreign Languages, Digital Competence, Cultural Awareness and Expression, Social and Civic Competences*” were included in the 1st and 2nd grades. In addition, it was observed that “*Communication In The Mother Tongue*” was associated with more learning fields than other competencies.

Keywords: Marketplace, Business Intelligence, Dashboard Reporting.

Giriş

Eğitim, insan davranışlarında belirli amaçlar doğrultusunda değişiklikler oluşturmaktır. Eğitim ile kazanılan bilgi, beceri, tutum ve değerler bireyin kişiliğinde değişiklikler oluşturur. Eğitimin en önemli bölümünü oluşturan okulların yanında kısa süreli eğitim veren kurumlar, aile, iş yeri gibi insanın olduğu her ortam eğitim sürecinde rol alır (Fidan, 2012).

Teknolojinin hızlı gelişimi ve bilginin yoğun artışı, beraberinde küreselleşmeyi getirmiştir. Küreselleşen dünyada geçerli bilginin üretilmesi ve farklı alanlarda kullanılması, ulusal ve uluslararası rekabeti ve üstünlüğü gösteren temel güçtür (Çalık ve Sezgin 2005). Bilgi toplumuna geçilmekte olan günümüzde sürdürülebilir büyümenin devamı için önemli bir yeri olan eğitim ile beşerî sermayelerin geliştirilmesi aracılığıyla hızla büyüebilmek mümkündür (Aslan, 2006). Dolayısıyla toplumların zenginlik kaynağını oluşturan bilginin üretimi ve kullanımında eğitim sistemleri ile okullara önemli görevler düşmektedir. Okullar geliştireceği yeni öngörü ile bireyleri küreselleşen dünyada gereken bilgi, beceri, değer, tutum ve davranışlar doğrultusunda yetiştirmelidir (Çalık ve Sezgin, 2005). Bireyin kendini geliştirmesi, yaşanan hızlı değişim ve gelişmelere ayak uydurması hayat boyu öğrenme ile mümkündür (Bilasa ve Taşpınar, 2016). Hayat boyu öğrenme, zaman ve mekâna bağlı kalmadan, bireyin olduğu her ortamda gerçekleşen öğrenmelerdir. Kişi kendisini hayat boyu öğrenme ile yenileyebilir (Güleç vd., 2012). Temeli “beşikten mezara kadar öğrenme” olan hayat boyu öğrenme tüm dünyanın ilgi gösterdiği bir yaklaşımdır. Hayat boyu öğrenme okuyabilme, yazabilme, hesap yapabilme, bilgi iletişim araçlarını kullanabilme gibi becerilerin yanında eğitimin faydalı bir duruma dönüştürülmesidir. Eğitimin faydaya dönüştürülmesi, bireyin ekonomide üreten olmasıdır. Hayat boyu öğrenme, öğrenme teşvikinin sadece geleneksel eğitim kurumları ile sınırlandırılmadığı daha geniş hedefleri kapsar (Aksoy, 2013).

Ülkemizde Millî Eğitim Bakanlığı çatısında *Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü* oluşturulmuştur (Güleç vd., 2012). Hayat boyu öğrenme, uzun vadeli

stratejik hedeflerin belirlendiği kalkınma planlarının bazılarında yer almıştır. Sekizinci beş yıllık kalkınma planında milli eğitim sisteminin hayat boyu öğrenme yaklaşımıyla herkes için yeniden düzenleneceği, dokuzuncu kalkınma planında değişen ve gelişen ekonomide kişilerin istihdam becerilerini artırmak için hayat boyu öğrenme stratejisinin geliştirileceği, onuncu kalkınma planında eğitim sisteminin hayat boyu öğrenme yaklaşımı ile kalite odaklı dönüşümünün sürdürüleceği, on birinci kalkınma planında ise hayat boyu öğrenmenin her alanda yaygınlaştırılacağı ifade edilmektedir (DPT 2000; DPT 2006; DPT 2013; DPT 2019).

Hayat boyu öğrenme bazı Milli Eğitim Şûralarında da yer almıştır. 17. Eğitim Şûrası'nda (13-17 Kasım 2006) “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Eğitim Sistemi” başlığının altında hayat boyu öğrenmenin yaygınlaşması, farkındalığının artırılması ile ilgili çeşitli kararlar; 18. Eğitim Şûrası'nda (1-5 Kasım 2010) eğitim bağlamlarının dünya ve Türkiye’de kabul gören hayat boyu öğrenme stratejilerine göre düzenlenmesine yönelik karar; 19. Eğitim Şûrası'nda (2-6 Aralık 2014) ise öğretmenlerin hayat boyu öğrenme imkânlarını artırmak ve çeşitlendirmek üzere kararlar yer almaktadır (MEB 2006; MEB 2010; MEB 2014).

Yaşamın her alanını kapsayan hayat boyu öğrenme, Avrupa Birliği’nde bilgi toplumu olma hedefinin odak noktasıdır (EC, 2002). Avrupa Birliği, hayat boyu öğrenme kapsamında yetişkin eğitime yönelik (Bilasa ve Taşpınar, 2016) hayat boyu öğrenmeyi destekleyen ve öğrenme çıktısına dayanan sekiz seviyeli bir yeterlilik çerçevesi belirlemiştir. 23 Nisan 2008 tarihinde kabul ettiği “Hayat Boyu Öğrenme İçin Avrupa Yeterlilik Çerçevesi (AYÇ)” ile her ülkenin bu çerçeve ile uyumlu ulusal çerçevesini hazırlamaları tavsiye edilmiştir (Gözübüyük Tamer, 2013).

Türkiye, AB’nin hazırladığı Avrupa Yeterlilik Çerçevesi ile uyumlu olacak şekilde ulusal çerçevesi Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ)’ni hazırlamıştır. Başta Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulunun olduğu çeşitli kurum ve

kuruluşların yanında kişilerin de katılımı ile hazırlanan “Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinin Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” 2015 yılının kasım ayında, bu yönetmelik doğrultusunda oluşturulan “Türkiye Yeterlilikler Çerçevesine Dair Tebliğ ve eki Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi” ise 2016 yılında Resmî Gazete ’de yayımlanarak kabul edilmiştir. TYÇ’nin mevcut yeterlikleri kapsamlı olarak bir araya getirmek, yeterliklerin kalitesini artırmak, bütün bireylere fırsat oluşturmak, hayat boyu öğrenmeyi desteklemek ve yaygınlaştırmak gibi hedefleri vardır. TYÇ’nin temel bileşenini sekiz seviyeli yapı ve yeterlilik türleri oluşturur. Sekiz seviyeden oluşan yapı çerçevenin merkezini oluşturur ve seviye tanımlayıcıları ile tanımlanır. Yeterlilik türleri ise birbirlerinden farklı olan yeterliliklerin aynı seviyeye yerleştirilmesini mümkün kılan araçtır. TYÇ’nin yapısını oluşturan bir diğer eleman ise anahtar yetkinliklerdir. Anahtar yetkinlikler, hayat boyu öğrenme çerçevesinde her bireyin kazanmasının hedeflendiği ve Avrupa Parlamentosu ile Avrupa Konseyi’nin 18.12.2006 tarihinde “Hayat Boyu Öğrenme İçin Anahtar Yetkinlikler” toplantısında belirlediği sekiz yetkinlikten oluşur (MYK, 2015). Söz konusu çerçevede geçen anahtar yetkinlikler şöyle ifade edilmiştir;

1) Anadilde İletişim: Bireyin duygu, düşünce, olgu ve kavramları hem sözel hem de yazılı bir şekilde ifade etme ve yorumlamasının yanı sıra insanın olduğu her türlü ortamda bağlama uygun ve yaratıcı dilsel iletişimde bulunması olarak ifade edilir (MYK, 2015). Bu yetkinlik çeşitli iletişim araçları ile etkili iletişim kurma, dil becerilerini olumlu ve doğru kullanma becerisini destekler (TTKB, 2017).

2) Yabancı Dillerde İletişim: Bireyin istek ve ihtiyaçlarına göre duygu, düşünce, gerçek ve fikirlerini konuşarak ve yazarak hem sosyal hem de kültürel bağlamlara göre anlamlandırma, ifade etme ve yorumlama becerisine dayanır. Anadilde iletişimin temel becerileri yanında medeniyetler arası anlayış becerilerini de içerir (MYK, 2015). Bu yetkinlik geleneklere, kültürel ve dil çeşitliliğine karşı farkındalık oluşturarak takdir etme ve saygı duyma becerisini destekler. Aynı zamanda bireyi, yeni bir dil öğrenmeye ve uluslararası iletişim kurmaya yönlendirir (TTKB, 2017).

3) Matematiksel Yetkinlik ve Bilim / Teknolojide Temel Yetkinlikler:

Bireyin günlük yaşantısında karşılaştığı problemleri çözmesinde matematiksel düşünme tarzını geliştirmesi ve uygulamasıdır. Bilimde yetkinlik, soruların tanımlanıp ispata dayalı sonuçların elde edilmesi, doğal dünyanın açıklanması için bilgi varlığının yanında metodolojiden de faydalanma becerisi ve isteğidir. Teknolojide yetkinlik, bireyin istek ve ihtiyaçlarını bilgi ve metodolojiyi kullanarak karşılamasıdır. Bilim ve teknolojide yetkinlik ise bireylerin vatandaşlık sorumluluklarının ve insan kaynaklı değişimlerin kavranma gücüdür (MYK, 2015). Matematiksel yetkinlik sosyal hayatta matematiksel bilgi ve işlemlerinin kullanımını, bilim ve teknolojide temel yetkinlik ise neden sonuç ilişkisi kurma ve bilimsel sorgulama becerilerini destekler (TTKB, 2017).

4) Dijital Yetkinlik: Bireyin günlük ve iş hayatında, etkileşim için bilgi teknolojilerini güvenli ve eleştirel kullanabilmesidir. Bilgiye ulaşmak, bilgiyi saklamak, değerlendirmek için bilgisayarların kullanımı ve internet desteğiyle ortak ağlara katılım ve etkileşim kurma becerisidir (MYK, 2015). Bu yetkinlik, temel bilgisayar uygulamalarının (Word işlemcisi, veri tabanları, bilgi depolama ve yönetme vb.) kavrama ve elde edilen bilginin güvenilirliğini sorgulama becerisini destekler (TTKB, 2017).

5) Öğrenmeyi Öğrenme: Bireyin zamanı verimli kullanma ve bilgi yönetimi ile grup veya bireysel olarak öğrenmeyi düzenlemesi, öğrenmenin peşine düşmesi ve ısrarcı olmasıdır. Bireyin imkânlarını dikkate alarak öğrenme ihtiyaçlarının ve süresinin farkında olma, başarılı öğrenmeler için karşılaştığı engellerle baş edebilme yeteneğidir. Bu yetkinlik, bilgi ve becerilerin kazanımı, işlemi ve hayata uyarılmanın yanında danışman desteğinin aranması ve değerlendirilmesi anlamına da gelir (MYK 2015). Öz disiplin ve bağımsız çalışma becerileri, değişikliklerle baş etme, öğrenme fırsatları arama ve değerlendirme, problem çözme gibi becerileri destekler (TTKB, 2017).

6) Sosyal ve Vatandaşlıkla İlgili Yetkinlikler: Bireyin, değişen toplumda sosyal ve iş hayatına etkili ve yapıcı biçimde katılımıdır. Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik bireyin, toplum ve siyasi kavramlar hakkında bilgi sahibi olması ve aktif katılım kararlılığıyla medeni hayata katılım için donatılmasıdır (MYK, 2015). Bu yetkinlik çeşitli topluluklarda kabul edilen davranış kurallarını bilme, farklı görüşlere saygı duyma, ön yargısız ve ara bulucu olma, ülke ve dünya tarihi hakkında bilgi sahibi olma, toplumsal değerleri benimseme ve saygı duyma gibi becerileri destekler (TTKB, 2017).

7) İnisiyatif Alma ve Girişimcilik: Bireyin düşündüklerini eyleme dönüştürme yeteneğinin yanında yaratıcı, yenilikçi düşünme ve risk alma, proje yönetimi ve planlama yapmasıdır. Bu yetkinlik bireyi günlük, iş ve toplumsal hayatta, toplumsal ve ticari etkinliklere girişimde destekler (MYK, 2015). Etkili sunum yapma, fırsatları fark etme ve değerlendirme, risk alma, güçlü ve zayıf yönlerin tanınması, hedeflere ulaşma kararlılığı gösterme gibi becerileri destekler (TTKB, 2017).

8) Kültürel Farkındalık ve İfade: İçerisinde işitsel, görsel ve sahne sanatları ile edebiyatın yer aldığı kitle iletişim araçlarının kullanılması ile duygu, düşünce ve deneyimlerin yaratıcı olarak ifadesinin öneminin takdiridir (MYK, 2015). Ulusal ve uluslararası kültürel mirasa saygı duyma, estetik faktörlere ve sanat eserlerine önem verme ve takdir etme becerisini destekler (TTKB, 2017).

Her bir anahtar yetkinlik birbiri ile ilişkilidir ve odak noktaları eleştirisel ve yaratıcı düşünme, sorumluluk alma, problem çözme, risk değerlendirme, karar verme ve duyguların yapıcı olarak yönetilmesidir. Türkiye eğitim politikalarında bu yetkinliklerin kazanımı önceliklidir ve öğrenme kazanımlarında yer alması esastır (MYK, 2015). AB'nin "Hayat Boyu Öğrenme için Anahtar Yeterlilikler Çerçevesi"ni benimsemesi ile küreselleşen dünyada Türkiye ekonomisinin de diğer ülkelerle rekabet içinde olması ve bireylerin kişisel gelişim, sosyal katılım ve istihdamı açısından anahtar becerileri kazanması önemli bir hâl almıştır (MEB, 2014).

Hem toplumun hem de bireyin gelişiminde önemli bir yere sahip olan eğitimin temel ögesi öğrenci, öğretmen ve programdır (Gözütok, 2003). Günümüzde yaşanan değişim ve gelişimler hem eğitim politikalarında hem de bireyden beklenen davranış kalıplarındaki değişimi beraberinde getirmesi ile eğitim programlarının ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmesi zorunlu hâle gelmiştir (Kalaycı ve Yıldırım, 2020). Ancak eğitimde yapılan değişimler programlara yansıdığına anlamlı hâle gelir (Gözütok, 2003). Derslerin amaçlı, planlı ve ülke geneli ile koordineli olması için öğretim programlarına ihtiyaç duyulur. Ders işlenişinin, becerilerin verilme zamanının ve kullanılacak tekniklerin yer aldığı öğretim programları, nitelikli eğitim bakımından önemli rehberlik araçlarıdır (Bayburtlu, 2015). Öğretim programı diğer ismi ile müfredat, öğretmen rehberliğinde öğrencinin kazanması amaçlanan temel bilgi ve becerilerin yer aldığı çerçevedir. Müfredatlar ile öğrencilere kazandırılması hedeflenen bilgi ve becerilerin yanında belirlenen dokuz yeterlilik ve beceri alanı da yer alır. Ana değerler, beceri ve yeterlilikler üzerine inşa edilen ilköğretim seviyesinde 17, lise seviyesinde 24, imam hatip ortaokul ve lise seviyesinde 10 olmak üzere toplamda 51 farklı müfredat, sınıf bazında ise 176 dersin programı yenilenmiştir. Anahtar yetkinliklerin de yer aldığı yenilenen taslak programlar ilk defa 2017-2018 eğitim ve öğretim yılı kapsamında birinci, beşinci ve dokuzuncu sınıflar için uygulamaya alınmıştır (TTKB, 2017). Hayat boyu öğrenme kapsamında önemli bir yere sahip olan anahtar yetkinlikler diğer derslerde olduğu gibi Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda da yerini almıştır. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda geçen ifadeye göre kazanımların anahtar yetkinliklerden biri veya birkaçıyla mutlaka ilişkili olması gerekmektedir (MEB 2019). Öğrenme kazanımları, öğretim programlarının karakteristik özelliklerini taşıyan küçük birimler olarak ifade edilir. Öğretim sürecinin sağlıklı gerçekleşebilmesi için kazanım belirleme ve kendi içinde organize etme aşamaları çok önemli bir etkidir (Ayvacı vd., 2015). Öğrenme kazanımları, belirli bir konu sonunda öğrencinin bilmesi (bilişsel) ve yapabilmesi (yetkinlik ve beceriler) gereken şeylerin yanında, bireyin sahip olması gereken değer ve geliştirmesi gereken tutumların olduğu çerçevedir (Ülker, 2015).

Alan yazında Pala (2020) Sosyal Bilgiler ders kazanımlarını, Yalkın ve Işık (2019) Fen Bilimleri ders kazanımlarını anahtar yetkinlikler açısından; Bal (2018), Barası (2020), Kayhan vd. (2019), Kırgız (2019), Kurudayıoğlu ve Soysal (2019) Türkçe ders kazanımlarını 21.yüzyıl becerileri ile uyumu açısından incelemeye yönelik çalışmalar ortaya koymuştur. Türkçe Öğretim Programı'nda yer alan 1. 2. 3. ve 4. sınıf öğrenme kazanımlarında, anahtar yetkinliklerin ne oranda ve nasıl yer aldığını inceleyen bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde ifade edilen anahtar yetkinliklerin, “2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı”nda yer alan 1. 2. 3. ve 4. sınıf öğrenme kazanımlarında ne oranda ve nasıl yer aldığını incelemektir.

1. Sayıltı ve Sınırlılıklar

Çalışma için kullanılan veri toplama araçları yeterli ve geçerli niteliğe sahiptir. Bu çalışmaya Türkçe Dersi Öğretim Programının (2019) birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar tüm kazanımları dâhil edilmiştir. Yani araştırma, programın ilköğretim seviyesi ile sınırlandırılmıştır.

Kazanımlarda anahtar yetkinliklerin belirlenmesi TTKB tarafından yayımlanan bilgi, beceri ve tutumları karşılama durumları ile sınırlıdır.

2. Yöntem

Çalışma nitel araştırma modelinde tasarlanmış olup, verilerin toplanmasında doküman analizi yönteminden faydalanılmıştır. Doküman analizi, hedefleri belirlenen araştırma kapsamında bilgilerin yer aldığı yazılı kaynakların çözümlenmesini kapsar. Hangi dokümanların dikkate alınacağı ve kaynak olarak kullanılacağı araştırma problemine bağlıdır. Eğitimle ilgili araştırmalarda ders kitapları, öğretim programları doküman olarak kullanılabilir. Doküman ile araştırmacı ihtiyacı olan veriye gözlem ya da görüşme yapmadan ulaşabilir. Araştırmacıya maddi ve zaman tasarrufu sağlayan bu yöntemde dokümanlar önemli bilgi kaynakları olduğundan verimli bir şekilde kullanılmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Araştırma için “2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı” ile Talim ve Terbiye Kurulunun yayımladığı “Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine...” isimli çalışmada yer alan anahtar yetkinlikleri yansıtan alt beceriler veri toplama aracı olarak belirlenmiştir.

3. Veri Analizi

Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde ifade edilen anahtar yetkinliklerin, 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda 1. 2. 3. ve 4. sınıf kazanımlarında yer alma durumunu incelemek amacıyla 2019 TDÖP kazanımları ile anahtar yetkinliklerin içerdikleri alt beceri boyutları karşılaştırılmıştır. TTKB’nin yayımladığı yeterlilik ve becerilere ilişkin bilgi, beceri ve tutumlar kontrol listesi şeklinde düzenlenerek ifade edilen kazanımlar anahtar yetkinlikler için belirtilen alt becerileri karşılama durumuna göre bakılmış ve belirlenen beceriye göre o yetkinliği yansıttığı düşünülmüştür.

2019 TDÖP’de bulunan 1. 2. 3. ve 4. sınıf öğrenme kazanımlarının içerdığı anahtar yetkinlikleri gösteren tabloların oluşturulmasında nitel araştırma modelinde kullanılan veri analizi tekniklerinden betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Temaların önceden belli olduğu betimsel analiz tekniğinde elde edilen verilerin düzenlenerek özet hâlinde okuyucuya sunulması amaçlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Betimsel analiz ile ulaşılan sonuçlar neticesinde 1. sınıfta 47; 2. sınıfta 46; 3. sınıfta 64 ve 4. sınıfta 78 kazanım olmak üzere 235 kazanım incelenmiştir. Anahtar yetkinlikleri yansıtan alt becerileri içeren kazanımlar sınıf düzeylerine ve öğrenme alanlarına göre incelenerek tablolar hâlinde sunulmuştur. Bu tablolar, anahtar yetkinlikler kapsamında bütüncül bir çalışma gerçekleştirilerek detaylandırılmıştır.

Anahtar yetkinliklerin sınıflara göre sayısal ifadesi ise Tablo 5’te gösterilerek yetkinliklerin hangi sınıfta ne düzeyde yer aldığı belirtilmiştir. Bu tablolar ile yetkinlik ve kazanımların bütüncül gösterimi hedeflenmiştir.

4. Bulgular ve Yorum

Tablo 1. *Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019) 1. Sınıf Öğrenme Kazanımlarında Anahtar Yetkinlikler*

Temel Dil Becerileri	Dinleme / İzleme	Konuşma	Okuma	Yazma		
Anahtar Yetkinlikler						
Anadilde İletişim	T.1.1.9.	T.1.2.1.	T.1.3.2	T.1.3.19.	T.1.4.2	T.1.4.4.
	T.1.1.10.	T.1.2.2.	T.1.3.6.		T.1.4.7.	T.1.4.13.
	T.1.1.11.	T.1.2.3.	T.1.3.12.		T.1.4.3.	T.1.4.8.
		T.1.2.4.	T.1.3.7.		T.1.4.5.	
Yabancı Dillerde İletişim	-	-	-			-
Matematiksel Yetkinlik ve Bilim/Teknolojide Temel Yetkinlikler	-	-	T.1.3.19.			-
Dijital Yetkinlik	-	-	-			-
Öğrenmeyi Öğrenme	T.1.1.1.	T.1.2.1.	T.1.3.1.	T.1.3.11.	T.1.4.1.	T.1.4.10.
	T.1.1.2.	T.1.2.2.	T.1.3.2.	T.1.3.12.	T.1.4.2.	T.1.4.11.
	T.1.1.3.	T.1.2.3.	T.1.3.3.	T.1.3.13.	T.1.4.3.	T.1.4.12.
	T.1.1.4.	T.1.2.4.	T.1.3.4.	T.1.3.14.	T.1.4.4.	T.1.4.13.
	T.1.1.5.		T.1.3.5.	T.1.3.15.	T.1.4.5.	
	T.1.1.6.		T.1.3.6.	T.1.3.16.	T.1.4.6.	
	T.1.1.7.		T.1.3.7.	T.1.3.17.	T.1.4.7.	
	T.1.1.8.		T.1.3.9.	T.1.3.18.	T.1.4.8.	
	T.1.1.10.		T.1.3.10.		T.1.4.9.	
Sosyal ve Vatandaşlıkla İlgili Yetkinlikler	-	-	-			-
İnisiyatif Alma ve Girişimcilik	T.1.1.6.	T.1.2.2.	T.1.3.8.	T.1.3.17.	T.1.4.12.	
	T.1.1.7.	T.1.2.3.	T.1.3.16.	T.1.3.14.		
			T.1.3.13.	T.1.3.18.		
Kültürel Farkındalık ve İfade	-	-	-			-

Tablo 1 incelendiğinde 1. sınıf öğrenme kazanımlarında “anadilde iletişim, öğrenmeyi öğrenme” ve “inisiyatif alma ve girişimcilik” alanına diğer yetkinliklere oranla daha çok yer verildiği görülmektedir. Kazanımlarda “matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlik” alanı ile bir kazanım ilişkilendirilirken “yabancı dillerde iletişim, dijital yetkinlik, kültürel farkındalık ve ifade, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlik” alanları ile ilişkili bir kazanımın olmadığı görülmektedir.

Tablo 1'e göre en çok "öğrenmeyi öğrenme" yetkinliğini yansıtan kazanımların yer aldığı belirlenmiştir. "Öğrenmeyi öğrenme" yetkinliğini 17 kazanım ile en fazla yansıtan dil becerisinin okuma becerisi olduğu görülürken, dört kazanım ile en az yansıtan becerinin konuşma becerisi olduğu tespit edilmiştir. Okuma becerisinin "öğrenmeyi öğrenme" yetkinliği ile ilişkili kazanımların bazıları şunlardır:

"T.1.3.2. Harfi tanır ve seslendirir."

"T.1.3.3. Hece ve kelimeleri okur."

"T.1.3.4. Basit ve kısa cümleleri okur."

"T.1.3.5. Kısa metinleri okur."

"T.1.3.6. Noktalama işaretlerine dikkat ederek okur."

"T.1.3.7. Vurgu, tonlama ve telaffuza dikkat ederek okur."

...

Okuma becerisini sırası ile yazma ve dinleme/izleme becerisi takip eder. Dinleme/izleme becerisinin "öğrenmeyi öğrenme" yetkinliği ile ilişkili kazanımların bazıları şunlardır:

"T.1.1.1. Doğal ve yapay ses kaynaklarından çıkan sesleri ayırt eder."

"T.1.1.2. Duyduğu sesleri taklit eder."

"T.1.1.3. Seslere karşılık gelen harfleri ayırt eder."

"T.1.1.4. Görselden/görsellerden hareketle dinleyeceği/izleyeceği metin hakkında tahminde bulunur."

"T.1.1.5. Dinlediklerinde/izlediklerinde geçen olayların gelişimi hakkında tahminde bulunur."

"T.1.1.6. Dinlediği/izlediği metni anlatır."

...

1. sınıf kazanımları incelendiğinde "anadilde iletişim" yetkinliğine bütün beceri alanlarında rastlanmıştır. Ancak dengeli bir dağılımın olmadığı görülmüştür. Bu yetkinliğin ilişkili olduğu kazanımlar sırasıyla yazma, okuma, konuşma ve dinleme/izleme beceri alanlarındadır. Bu dil becerileri arasından en fazla yazma becerisi ile ilişkilendirilmiştir. Yazma becerisinin "anadilde iletişim" yetkinliği ile ilişkili kazanımları şunlardır:

“T.1.4.2. Harfleri tekniğine uygun yazar.”

“T.1.4.3. Hece ve kelimeler yazar.”

“T.1.4.4. Rakamları tekniğine uygun yazar.”

“T.1.4.5. Anlamlı ve kurallı cümleler yazar.”

“T.1.4.7. Harfler, kelimeler ve cümleler arasında uygun boşluklar bırakır.”

“T.1.4.8. Büyük harfleri ve noktalama işaretlerini uygun şekilde kullanır.”

“Anadilde iletişim” yetkinliğine konuşma ve okuma becerileri alanında dört kazanımda yer verilmiştir. Bu beceri alanını en az kazanım ile dinleme/izleme becerisi takip etmiştir. Okuma ve konuşma becerisinin “anadilde iletişim” yetkinliği ile ilişkili kazanımların bazıları şunlardır:

“T.1.2.1. Kelimeleri anlamlarına uygun kullanır.”

“T.1.2.2. Hazırlıksız konuşmalar yapar.”

“T.1.3.2. Harfi tanır ve seslendirir.”

“T.1.3.6. Noktalama işaretlerine dikkat ederek okur.”

“T.1.3.7. Vurgu, tonlama ve telaffuza dikkat ederek okur.”

...

“Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler” alanı yalnızca bir kazanım ile okuma becerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu kazanım şudur:

“T.1.3.19. Şekil, sembol ve işaretlerin anlamlarını kavrar.”

Tablo 1’de görüldüğü üzere “inisiyatif alma ve girişimcilik” yetkinliğine en fazla okuma becerisinde yer verilmiştir. Okuma beceri kazanımlarını sırası ile konuşma becerisi takip ederken dinleme/izleme ve yazma becerilerinde bu yetkinliğe 1 kazanımda yer verildiği görülmüştür. İnisiyatif alma ve girişimcilik yetkinliği ile ilişkili kazanımların bazıları şunlardır:

“T.1.1.7. Dinlediklerinin/izlediklerinin konusunu belirler.”

“T.1.2.2. Hazırlıksız konuşmalar yapar.”

“T.1.3.8. Şiir okur.”

“T.1.3.13. Görsellerle ilgili soruları cevaplar.”

“T.1.3.14. Görsellerden hareketle okuyacağı metnin içeriğini tahmin eder.”

“T.1.4.12. Yazma çalışmaları yapar.”

...

Tablo 2. Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019) 2. Sınıf Öğrenme Kazanımlarında Anahtar Yetkinlikler

Temel Dil Becerileri	Dinleme / İzleme	Konuşma	Okuma	Yazma
Anahtar Yetkinlikler				
Anadilde İletişim	T.2.1.7. T.2.1.8. T.2.1.9.	T.2.2.1. T.2.2.2. T.2.2.3. T.2.2.4.	T.2.3.2. T.2.3.3. T.2.3.6. T.2.3.19.	T.2.4.1. T.2.4.13. T.2.4.8. T.2.4.9.
Yabancı Dillerde İletişim	-	-	T.2.3.18.	-
Matematiksel Yetkinlik ve Bilim/Teknolojide Temel Yetkinlikler	-	-	T.2.3.19.	-
Dijital Yetkinlik	-	-	-	-
Öğrenmeyi Öğrenme	T.2.1.1. T.2.1.2. T.2.1.3. T.2.1.4. T.2.1.5. T.2.1.6.	T.2.2.1. T.2.2.2. T.2.2.3. T.2.2.4.	T.2.3.1. T.2.3.2. T.2.3.3. T.2.3.5. T.2.3.6. T.2.3.7. T.2.3.8. T.2.3.9.	T.2.3.10. T.2.3.11. T.2.3.12. T.2.3.13. T.2.3.14. T.2.3.15. T.2.3.16. T.2.3.17.
Sosyal ve Vatandaşlıkla İlgili Yetkinlikler	-	-	-	-
İnisiyatif Alma ve Girişimcilik	T.2.1.1. T.2.1.4. T.2.1.2. T.2.1.6.	T.2.2.2. T.2.2.3. T.2.1.3.	T.2.3.4. T.2.3.13. T.2.3.15. T.2.3.10.	T.2.3.12. T.2.3.14. T.2.4.12.
Kültürel Farkındalık ve İfade	-	-	-	-

Tablo 2 incelendiğinde 2. sınıf kazanımlarında “anadilde iletişim, öğrenmeyi öğrenme, yabancı dillerde iletişim, inisiyatif alma ve girişimcilik, matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler”e yer verildiği ancak “dijital yetkinlik, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, kültürel farkındalık ve ifade” yetkinlikleri ile doğrudan ilişkili bir kazanımın yer almadığı görülmektedir. 2. sınıf kazanımları

incelendiğinde en fazla “öğrenmeyi öğrenme” yetkinliğiyle ilişkili kazanıma (40 kazanım) yer verilmiştir. Kazanımlarda “öğrenmeyi öğrenme” yetkinliğinden sonra 16 kazanım ile “anadilde iletişim”; 14 kazanım ile “inisiyatif alma ve girişimcilik” yetkinliği yer alırken “yabancı dillerde iletişim, matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler”e bir kazanımda yer verilmiştir.

Tablo 2’ye göre 40 kazanım ile doğrudan ilişkili olan “öğrenmeyi öğrenme” yetkinliğini en fazla yansıtan dil becerisi, 16 kazanım ile okuma becerisidir. Okuma becerisinin “öğrenmeyi öğrenme” yetkinliği ile ilişkili kazanımların bazıları şunlardır:

“T.2.3.1. Okuma materyallerindeki temel bölümleri tanır.”

“T.2.3.2. Noktalama işaretlerine dikkat ederek okur.”

“T.2.3.3. Vurgu, tonlama ve telaffuza dikkat ederek okur”

“T.2.3.5. Farklı yazı karakterleri ile yazılmış yazıları okur.”

...

“Öğrenmeyi öğrenme” yetkinliğini okuma becerisinden sonra sırası ile yazma, dinleme/izleme ve konuşma becerilerine ait kazanımlar yansıtmaktadır. Bu yetkinlik ile ilişkili kazanımların bazıları şunlardır:

“T.2.4.1. Anlamlı ve kurallı cümleler yazar.”

“T.2.4.2. Şiir yazar.”

“T.2.4.3. Kısa metinler yazar.”

...

“T.2.1.1. Görselden/görsellerden hareketle dinleyeceği/izleyeceği metnin konusunu tahmin eder.”

“T.2.1.2. Dinlediklerinde /izlediklerinde geçen olayların gelişimi ve sonucu hakkında tahminde bulunur.”

...

“T.2.2.1. Kelimeleri anlamlarına uygun kullanır.”

“T.2.2.2. Hazırlıksız konuşmalar yapar.”

“T.2.2.3. Çerçevesi belirli bir konu hakkında konuşur.”

...

Tablo 2’de 2. sınıf kazanımları incelendiğinde dil beceri alanlarının hepsinde “İnisiyatif alma ve girişimcilik” yetkinliğini yansıtan kazanımlara yer verildiği görülürken bu kazanımların en fazla okuma becerisinde en az ise yazma beceri alanında olduğu tespit edilmiştir. Bu yetkinlik ile ilişkili kazanımların bazıları şunlardır:

“T.2.3.4. Şiir okur.”

“T.2.3.10. Görsellerle ilgili soruları cevaplar.”

“2.3.12. Okuduklarını ana hatlarıyla anlatır.”

...

“T.2.4.12. Yazma çalışmaları yapar.”

...

“Anadilde iletişim” yetkinliği ile doğrudan ilişkili olduğu düşünülen 13 kazanıma rastlanmıştır. Bu kazanımların bazıları şunlardır:

“T.2.1.1. Görselden/görsellerden hareketle dinleyeceği/izleyeceği metnin konusunu tahmin eder.”

“T.2.1.2. Dinlediklerinde /izlediklerinde geçen olayların gelişimi ve sonucu hakkında tahminde bulunur.”

...

“Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler”i yalnızca bir kazanım ile okuma dil becerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu kazanım şudur:

“T.2.3.19. Şekil, sembol ve işaretlerin anlamlarını kavrar.”

“Yabancı dillerde iletişim” yetkinliği ile ilişkili olduğu düşünülen bir kazanım vardır ve bu kazanım bireyi sözlü ve yazılı mesajları anlamaya yönlendirir. Bu kazanım şudur:

“T.2.3.18. Yazılı yönergeleri kavrar.”

2. sınıf kazanımlarında “dijital yetkinlik, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, kültürel farkındalık ve ifade” yetkinlikleri ile ilişkili kazanım tespit edilmemiştir.

Tablo 3. Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019) 3. Sınıf Öğrenme Kazanımlarında Anahtar Yetkinlikler

Temel Dil Becerileri	Dinleme / İzleme		Konuşma	Okuma	Yazma	
Anahtar Yetkinlikler						
Anadilde İletişim	T.3.1.10.		T.3.2.1.	T.3.3.2.	T.3.4.7	T.3.4.14..
	T.3.1.11.		T.3.2.5.	T.3.3.3.	T.3.4.15.	
	T.3.1.12.		T.3.2.2.	T.3.3.6.	T.3.4.8.	
	T.3.1.13.		T.3.2.6.	T.3.3.26.	T.3.4.16	
			T.3.2.3.		T.3.4.13.	
			T.3.2.4.		T.3.4.17	
Yabancı Dillerde İletişim	-		T.3.2.6.	T.3.3.27.	T.3.4.16.	
Matematiksel Yetkinlik ve Bilim/Teknolojide Temel Yetkinlikler	-		-	T.3.3.26. T.3.3.28.	-	
Dijital Yetkinlik	-		-	T.3.3.22.	-	
Öğrenmeyi Öğrenme	T.3.1.1.		T.3.2.1.	T.3.3.1.	T.3.3.13.	T.3.4.1.
	T.3.1.2.		T.3.2.2.	T.3.3.2.	T.3.3.14.	T.3.4.2.
	T.3.1.3.		T.3.2.3.	T.3.3.3.	T.3.3.15.	T.3.4.3.
	T.3.1.4.		T.3.2.4.	T.3.3.5.	T.3.3.16.	T.3.4.4.
	T.3.1.5.		T.3.2.5.	T.3.3.6.	T.3.3.17.	T.3.4.5.
	T.3.1.6.			T.3.3.7.	T.3.3.18.	T.3.4.6.
	T.3.1.7.			T.3.3.8.	T.3.3.19.	T.3.4.7.
	T.3.1.10.			T.3.3.9.	T.3.3.20.	T.3.4.8.
	T.3.1.12.			T.3.3.10.	T.3.3.21.	T.3.4.10.
	T.3.1.19.			T.3.3.11.	T.3.3.23.	T.3.4.11.
			T.3.3.12.	T.3.3.25.		
Sosyal ve Vatandaşlıkla İlgili Yetkinlikler	-		T.3.2.6.	-	T.3.4.16.	
İnisiyatif Alma ve Girişimcilik	T.3.1.1.	T.3.1.10.	T.3.2.2.	T.3.3.4.	T.3.3.17.	T.3.4.9.
	T.3.1.8.	T.3.1.5.	T.3.2.3.	T.3.3.11.	T.3.3.19.	
	T.3.1.2.		T.3.2.5.	T.3.3.13.	T.3.3.23.	
	T.3.1.9.			T.3.3.14.	T.3.3.25.	
	T.3.1.3.			T.3.3.16.		
Kültürel Farkındalık ve İfade	-		T.3.2.6.	-	-	

Tablo 3'e göre 3.sınıf kazanımlarının bütün anahtar yetkinlikler ile ilişkili olduğu görülürken bu dağılımın dengeli olmadığı tespit edilmiştir. 3. sınıf kazanımları incelendiğinde en fazla “öğrenmeyi öğrenme” yetkinliğiyle ilişkili kazanıma (51 kazanım) yer verilirken bunu 21 kazanım ile “anadilde iletişim”; 20 kazanım ile “inisiyatif alma ve girişimcilik” yetkinliği takip etmektedir. Kazanımlarla en az ilişkilendirilen yetkinlikler ise “yabancı dillerde iletişim, matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, dijital yetkinlik, kültürel farkındalık ve ifade” yetkinlikleridir.

Tablo 4. *Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019) 4. Sınıf Öğrenme Kazanımlarında Anahtar Yetkinlikler*

Temel Dil Becerileri	Dinleme / İzleme		Konuşma	Okuma		Yazma
Anahtar Yetkinlikler						
Anadilde İletişim	T.4.1.9.		T.4.2.1.	T.4.3.1.	T.4.3.37.	T.4.4.4.
	T.4.1.12.		T.4.2.2.	T.4.3.2.		T.4.4.8.
	T.4.1.13.		T.3.2.3.	T.4.3.6.		T.4.4.10.
			T.4.2.4.	T.4.3.10.		T.4.4.13.
			T.4.2.5.	T.4.3.11.		T.4.4.16.
		T.4.2.6.	T.4.3.22.		T.4.4.17.	
Yabancı Dillerde İletişim	-		T.4.2.6.	T.4.3.25.		T.4.4.8.
Matematiksel Yetkinlik ve Bilim/Teknolojide Temel Yetkinlikler	-			T.4.3.22. T.4.3.34.		-
Dijital Yetkinlik	-		-	T.4.3.32. T.4.3.33.	T.4.3.35. T.4.3.36.	-
Öğrenmeyi Öğrenme	T.4.1.1.		T.4.2.1.	T.4.3.1.	T.4.3.15.	T.4.4.1.
	T.4.1.2.		T.4.2.2.	T.4.3.2.	T.4.3.16.	T.3.4.2.
	T.4.1.3.		T.4.2.3.	T.4.3.4.	T.4.3.18.	T.4.4.3.
	T.4.1.4.		T.4.2.4.	T.4.3.5.	T.4.3.17.	T.4.4.4.
	T.4.1.5.			T.4.3.6.	T.4.3.19.	T.4.4.5.
	T.4.1.6.			T.4.3.7.	T.4.3.20.	T.4.4.6.
	T.4.1.7.			T.4.3.8.	T.4.3.21.	T.4.4.7.
	T.4.1.9.			T.4.3.9.	T.4.3.23.	T.4.4.8.
	T.4.1.10.			T.4.3.10.	T.4.3.24.	T.4.4.9.
	T.4.1.11.			T.4.3.11.	T.4.3.26.	
	T.4.1.12.			T.4.3.12.	T.4.3.27.	
				T.4.3.13.	T.4.3.29.	
			T.4.3.14.	T.4.3.30.		
			T.4.3.31.			
Sosyal ve Vatandaşlıkla İlgili Yetkinlikler	-		T.4.2.6.			T.4.4.8.
İnisiyatif Alma ve Girişimcilik	T.4.1.1.	T.4.1.8.	T.4.2.3.	T.4.3.3.	T.4.3.19.	T.4.4.2.
	T.4.1.2.	T.4.1.9.	T.4.2.5.	T.4.3.13.	T.4.3.21.	T.4.4.5.
	T.4.1.3.	T.4.1.10.		T.4.3.15.	T.4.3.26.	T.4.4.6.
	T.4.1.5.	T.4.1.11.		T.4.3.16.	T.4.3.29.	T.4.4.14.
			T.4.3.18.		T.4.4.15.	
Kültürel Farkındalık ve İfade	-		T.4.2.6.	T.4.3.11.		-

Tablo 4 incelendiğinde 4. sınıf kazanımlarında her yetkinliğe yer verildiği görülmektedir. 1. ve 2. sınıf kazanımlarında “dijital yetkinlik” alanı ile ilişkili kazanım yer almazken 3. ve 4. sınıf kazanımlarında bu yetkinliğe yer verilmiştir. Bu yetkinliğe 3. sınıfta okuma öğrenme alanında bir kazanım ile yer verilirken 4. sınıfta

dört kazanım ile yer verilmiştir. “Dijital yetkinlik” ile ilişkili olduğu düşünülen kazanımlar şunlardır:

“T.4.3.32. Kısa ve basit dijital metinlerdeki mesajı kavrar.”

“T.4.3.33. Medya metinlerini değerlendirir.”

“T.4.3.35. Bilgi kaynaklarını etkili bir şekilde kullanır.”

“T.4.3.36. Bilgi kaynaklarının güvenilirliğini sorgular.”

Diğer sınıflarda olduğu gibi 4. sınıfta da en fazla “öğrenmeyi öğrenme” yetkinliği ile ilişkili kazanımlar tespit edilmiştir. Bu yetkinlik dört beceri alanında da yer alırken en fazla okuma ve yazma becerilerinin kazanımlarında olduğu görülmüştür.

“Yabancı dillerde iletişim” yetkinliğinin konuşma, okuma ve yazma öğrenme becerilerinde birer kazanım ile ilişkilendirilirken “Matematiksel yetkinlik ve Bilim/teknolojide temel yetkinlikler, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, kültürel farkındalık ve ifade” yetkinlikleri ile iki kazanım ilişkilendirilmiştir.

1. 2. 3. ve 4. sınıf kazanımları incelendiğinde dinleme/izleme beceri alanında 14 kazanım; konuşma beceri alanında 6 kazanım; okuma beceri alanında 24 kazanım ve yazma beceri alanında ise 19 kazanım olmak üzere 63 kazanımın bütün sınıf kademelerinde ortak olduğu görülmüştür. Bu kazanımlardan her birinin en az bir yetkinlik ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Kazanımların en fazla ilişkili olduğu yetkinlik “öğrenmeyi öğrenme” yetkinliğidir. Bütün sınıflardaki kazanımlar en az bir anahtar yetkinlikle ilişkilidir. Ancak bütün anahtar yetkinlikler ile ilişkilendirilen kazanımlara her sınıf seviyesinde yer verilmemiştir.

Tablo 5. Anahtar Yetkinliklerin Sınıflara Göre Dağılımı

YETKİNLİKLER	Anadilde İletişim	Yabancı Dillerde İletişim	Matematiksel Yetkinlik ve Bilim/Teknolojide Temel Yetkinlikler	Dijital Yetkinlik	Öğrenmeyi Öğrenme	Sosyal ve Vatandaşlıkla İlgili Yetkinlikler	İnisiyatif Alma ve Girişimcilik	Kültürel Farkındalık ve İfade
1. SINIF	19	-	1	-	43	-	11	-
2. SINIF	16	1	1	-	40	-	14	-
3. SINIF	21	3	2	1	51	2	20	1
4. SINIF	25	3	2	4	61	2	24	2
TOPLAM	81	7	6	5	195	4	69	3

Tablo 5 incelendiğinde “anadilde iletişim” yetkinliği ile ilişkili olduğu düşünülen kazanımlara her sınıf düzeyinde yer verildiği görülmektedir. Bu yetkinliği karşılayan kazanımlar sırasıyla 25 kazanım 4. sınıf; 21 kazanım 3. sınıf; 19 kazanım 1. sınıf ve 16 kazanım ile 2. sınıfa aittir. İlkokul Türkçe dersinde bu yetkinlik ile ilişkili toplam 81 kazanım yer almaktadır.

“Yabancı dillerde iletişim” anahtar yetkinliğine 2. 3. ve 4. sınıf kazanımlarında yer verilirken 1. sınıf kazanımlarında yer verilmediği görülmektedir. İlkokul Türkçe Dersi Öğretim Programı kazanımlarında bu yetkinlik ile ilişkilendirilen yedi kazanım yer almaktadır.

“Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler” alanını yansıttığı düşünülen kazanımlara her sınıf kademesinde okuma öğrenme alanında yer verildiği görülmektedir. Bu yetkinlikle ilişkili olduğu düşünülen kazanımlara 1. ve 2. sınıfta birer tane 3. ve 4. sınıfta ikişer tane olmak üzere toplam altı kazanımda yer almaktadır.

“Dijital yetkinlik” alanına 1. ve 2. sınıf kazanımlarında yer verilmediği 3. sınıfta bir kazanım, 4. sınıfta dört kazanım ile yer verildiği görülmektedir.

“Öğrenmeyi öğrenme” yetkinliği ile ilişkili kazanımlar her sınıf kademesinde yer almaktadır. Bu yetkinliği karşılayan kazanımlar sırasıyla 4. sınıfta 61 kazanımda; 3. sınıfta 51 kazanımda; 1. sınıfta 43 kazanımda ve 2. sınıfta 40 kazanımda yer almaktadır.

“Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler” alanını yansıttığı düşünülen kazanımlara 1. ve 2. sınıf kazanımlarında yer verilmezken 3. ve 4. sınıfta ikişer kazanımda yer verildiği görülmektedir. Bu yetkinlik, konuşma ve yazma dil becerisinde toplam dört kazanım ile ilişkilendirilmektedir.

“İnisiyatif alma ve girişimcilik” yetkinliği ile ilişkili kazanımlar her sınıf kademesinde yer almaktadır. Bu yetkinliği karşılayan kazanımlar sırasıyla 24 kazanım 4. sınıf; 20 kazanım 3. sınıf; 14 kazanım 2. sınıf ve 11 kazanım 1. sınıfa ait kazanımlardır.

“Kültürel farkındalık ve ifade” yetkinliği ile ilişkili kazanımlar 3. ve 4. sınıf kazanımlarında yer almaktadır. Bu alan 4. sınıfta konuşma ve okuma becerisinde bir kazanım ile 3. sınıfta konuşma becerisinde bir kazanımda yer almaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada anahtar yetkinliklerin 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı 1. 2. 3. ve 4. sınıf kazanımlarında ne oranda ve nasıl yer aldığı incelenmiş olup bu amaçla Türkçe Dersi Öğretim Programı kazanımları ile TTKB tarafından yayımlanan anahtar yetkinliklere ait bilgi, beceri ve tutumlara bakılmıştır. 2019 TDÖP’te bulunan 1. 2. 3. ve 4. sınıf kazanımlarının betimsel analizi yapılarak bulgular ortaya konulmuştur.

Elde edilen sonuçlara göre, yetkinliklerin kazanımlarda yer alma oranlarının dengeli dağılmadığı, bir kazanımın birden fazla yetkinlik ile ilişkili olmasının yanında bazı sınıflarda bazı yetkinlikleri karşılayan kazanımların yer almadığı görülmüştür.

“Öğrenmeyi öğrenme” yetkinliği her sınıf kademesinde yer almaktadır. Bu yetkinliğin, 195 kazanım ile Türkçe Dersi Öğretim Programı ilkökul kazanımlarıyla en fazla ilişkilendirilen yetkinlik olduğu tespit edilmiştir.

Eğitim sistemimizin yapılandırmacılık felsefesini temel alması ile öğrenciden bilgiye ulaşması, bilgiyi kendine göre anlamlandırması, özgün ve yeni bilgiler üretmesi beklenmektedir. Bilgiyi yapılandırmak, bilgiye özgünlük ve işlevsellik kazandırmak ise öğrenmeyi öğrenme yetkinliğini geliştirmek ile sağlanabilir (Kocayigit ve Karademir, 2020). Dolayısıyla öğrenmeyi öğrenme yetkinliğinin her sınıf kazanımlarında yer alması öğrencinin bilgiyi yapılandırmasını ve yeni bilgiler üretmesini sağlamaktadır.

“Anadilde iletişim” yetkinliğinin toplam 81 kazanımda yer aldığı görülmüştür. Bu nedenle Türkçe Dersi Öğretim Programı ilkökul kazanımlarında yer bulan ikinci önemli yetkinlik olarak ortaya konulmuştur.

Ana dili, kişileri birbirine bağlayarak tesadüfen bir araya gelen kalabalıkları millet yapan en önemli faktördür. Ana dili, milletlerin kültürünü yansıtan ayna görevi görmekte olup anadili öğretimi, her milletin eğitim politikalarında önemli bir konumda (Karababa, 2005) olduğundan dolayı anadilde iletişim yetkinliğinin her sınıf kazanımlarında yer alması önemli görülmektedir.

“İnisiyatif alma ve girişimcilik” yetkinliğinin toplam 69 kazanım ile Türkçe Dersi Öğretim Programı ilkökul kazanımlarında yer bulan üçüncü yetkinlik olduğu görülmüştür.

Bilasa ve Taşpınar (2017) girişimcilik yeterliğini bireyi evde, toplumda, iş hayatında sürekli destekleyen, düşüncelerin eyleme dönüşme becerisi olarak ifade etmektedir. Girişimcilik; yaratıcılık, yenilik ve risk almakla birlikte amaçlara ulaşmada planlama yapmanın yanında proje yönetme yeteneğini de kapsar. Bu yeterlilik aynı zamanda çeşitli etkinliklere girişecek kişiler için özel beceri ve bilginin temelini

oluşturur (Bilasa ve Taşpınar, 2017). Bu bilgiler ışığında bakıldığında *inisiyatif alma ve girişimcilik yetkinliğine* daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

“Yabancı dillerde iletişim” yetkinliğinin toplam yedi kazanım ile Türkçe Dersi Öğretim Programı ilkökul kazanımlarında yer bulan dördüncü yetkinlik olduğu tespit edilmiştir.

Avrupa Birliği Yabancı Diller Ortak Kriterlerinde yabancı dil öğrenimi ile kültürler arası iletişimin gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Yabancı dil aracılığıyla öğrencinin kültürler arası iletişim becerisini kazanması ve bu sayede başka dilleri konuşan kişilerle bilgi ve düşünce alışverişinde bulunması sağlanmaktadır (Cangil, 2004). Dolayısıyla toplumun geleneklerine, kültürel öğelerine ve dil çeşitliliğine farkındalık sağlaması açısından yabancı dillerde iletişim yetkinliğine daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

“Matematikselsel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler” in toplam altı kazanım ile Türkçe Dersi Öğretim Programı ilkökul kazanımlarında yer bulan beşinci yetkinlik olduğu belirlenmiştir. Günlük yaşama dair problemlerin çözümünde kolaylık sağlayabilecek matematikselsel yetkinliğe daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Sorunları tanımlamak ve delile dayalı sonuçlar elde ederek bireyin istek ve ihtiyaçlarına karşılık vermesi olarak ifade edilen (Bilasa ve Taşpınar, 2017) bilim/teknolojide yetkinliğe ise bu kazanımlarda ayrıca yer verilmediği dikkat çekmektedir.

“Dijital yetkinlik” in toplam beş kazanım ile Türkçe Dersi Öğretim Programı ilkökul kazanımlarında yer bulan altıncı yetkinlik olduğu görülmüştür. Günümüzde dijitalleşmenin hızlı ilerleyişi tüm alanlara hâkimiyet sağlamaktadır. Gelişen dünya ile rekabet etmenin basamaklarından biri çağın gerektirdiği dijitalleşmeye uyum sağlamaktır (Kurudayıoğlu ve Soysal, 2020). Özellikle günümüz dijital çağı düşünüldüğünde bu yetkinlik ile ilişkili kazanımların yetersizliği dikkat çekmektedir. Dünyanın hızlı ilerleyişine uyum sağlamak için dijital yetkinliğe kazanımlarda yeterli ve dengeli bir şekilde yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Nitekim Geçgel, Kana

ve Eren (2020) çalışmalarında öğretim programlarının dijital yetkinlikler açısından geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

“Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler” in toplam dört kazanım ile Türkçe Dersi Öğretim Programı ilkökul kazanımlarında yer bulan yedinci yetkinlik olduğu belirlenmiştir. Bireyin değişen ve gelişen bir topluma etkili ve yapıcı olarak katılması, gerektiğinde çatışmaları çözebilmesi, bireyin siyasal kavramlar hakkında bilgi sahibi olması ve medeni hayata aktif katılımı sosyal ve vatandaşlık yetkinliği ile desteklenmektedir (MEB 2018). Dolayısıyla sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinliklere yeterli ve dengeli bir şekilde yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

“Kültürel farkındalık ve ifade” yetkinliğinin toplam üç kazanım ile Türkçe Dersi Öğretim Programı ilkökul kazanımları arasında en az bulunan sekizinci yetkinlik olduğu görülmüştür. İletişim araçlarının gelişmesi toplumsal ve kültürel çeşitliliklerin fark edilmesini kolaylaştırmıştır (Tuna, 2011). Kültürel unsurlara karşı farkındalık kazanan bireyler, bu unsurların daha az farkında olan bireylerin önüne geçebilmektedir (Birkök, 2017). Bu bilgiler ışığında bakıldığında kazanımlarda kültürel farkındalık ve ifade yetkinliğinin yeterli bir şekilde yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Sonuç olarak elde edilen tüm verilerin analizi 1. 2. 3. ve 4. sınıf 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda bulunan tüm kazanımların anahtar yetkinliklerle ilişkili olduğunu göstermiştir. Nitekim MYK’de (2015) yetkinliklerin kazanımlarda yer alması gerektiği ifade edilmiştir. Alan yazın incelendiğinde Ekmen ve Bakar (2018), Kocayığit ve Karademir (2020) çalışmalarında anahtar yetkinliklere Türkçe Dersi Öğretim Programında yer verildiğini ortaya koymuştur. Ayrıca Sosyal Bilgiler Dersi, Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programlarında anahtar yetkinliklerin yer alma durumu ile ilgili yapılan çalışmaların sonuçlarına bakıldığında, bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ile tutarlılık göstermiştir. Pala (2020) 5. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’ndaki bütün kazanımların anahtar yetkinlikler ile ilişkili olduğunu; Otuz,

Görkaş-Kayabaşı ve Ekici (2018) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda bulunan beceri ve değerlerin anahtar yetkinlikler ile ilişkili olduğunu; Yalkın ve Işık (2019) yabancı dillerde iletişim yetkinliği hariç anahtar yetkinliklerin hepsinin Fen bilimleri dersi kazanımları ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Kaçar ve Bulut (2020) anahtar yetkinliklerin bütün disiplinler açısından bütünlük bir biçimde öğrencilere kazandırılabilceğini ifade etmiştir.

Bu çalışmada İlkokul kademesi Türkçe dersi kazanımlarında anahtar yetkinliklerin tamamının yer aldığı görülse de belirlenen bazı yetkinliklerin oranı oldukça düşük olduğu görülmüştür. Bu yetkinliklere kazanımlarda yer verilirken kimi yetkinliklerin öne çıkarılıp kimi yetkinliklerin ihmal edilmemesi önerilmektedir. Ayrıca yetkinliklerin sınıf kademelerine göre dağılımları eşit bir şekilde yapılmalıdır. Her sınıf kademesinde her yetkinliğe yer verilmesi için gerekli düzenleme çalışmaları yapılabilir. Bu düzenleme çalışmaları Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın yetkinlikler için belirlediği alt beceriler doğrultusunda yapılabilir. Her bir yetkinliğin öğrenme alanlarına göre dağılımları eşit bir şekilde yapılmalıdır. Bu sayede öğrenme alanlarının tamamı yetkinliklere eşit oranda hizmet edebilir. 2018 yılı itibari ile güncellenen anahtar yetkinlikler programda da yerini alarak güncellenmelidir. Güncel yetkinlikler çerçevesinde kazanımlar tekrar değerlendirilmelidir. Bireye kişisel, toplumsal ve iş hayatında önemli ölçüde katkı sağladığı düşünülen ve MYK tarafından kabul edilen sekiz anahtar yetkinlik hakkında her öğretmen bilinçlendirilmeli ve bu bilinç doğrultusunda derslerini anahtar yetkinliklerle ilişkilendirerek işlemesi sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Aksoy, M. (2013). Kavram olarak hayat boyu öğrenme ve hayat boyu öğrenmenin Avrupa Birliği serüveni. *Bilig*, 64, 23-48.
- Aslan, Ö. (2006). Öğrenmenin yeni yolu: e-öğrenme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16(2), 121-131.
- Ayvacı, H., Alev, N. ve Yıldız, M. (2015). Öğrenme kazanımlarının tasarlanma sürecine ilişkin lisansüstü öğrencilerinin zihinsel modellerini belirlemeye yönelik bir çalışma.

- Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(3), 1013-1030. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/22598/241404>.
- Bal, M. (2018). Türkçe dersinin 21. yy becerileri açısından incelenmesi, *Turkish Studies*,13(4), 49-64.
- Barası, M. (2020). 2018 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programının 21. Yüzyıl Becerileri Açısından İncelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Bayburtlu, Y. S. (2015). 2015 Türkçe Dersi Öğretim Programı ve 2006 Türkçe Dersi Öğretim Programının Değerlendirilmesi. *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, 10(15), 137-158. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8817>
- Bilasa, P. ve Taşpınar, M. (2016). *Hayat boyu öğrenme kapsamında anahtar yeterliliklerin belirlenmesi: Türkiye için durum analizi*. 3.Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde sunulan bildiri, 31 Mayıs-3 Haziran- Ankara
- Birkök, M. C. (2017). Kültürel Farkındalık. 1.*Uluslararası 4.Ulusal Kültürlerarası Hemşirelik Kongresi'nde sunulmuştur*. Şanlıurfa, Türkiye.
- Cangil, B. E. (2004). Beden dili ve kültürlerarası iletişim. *HAYEF Journal of Education*, 1(2), 69-78.
- Çalık, T. ve Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13 (1), 55-66.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2000). Uzun vadeli strateji ve sekizinci beş yıllık kalkınma planı: 2001-2005. Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2006). Dokuzuncu kalkınma planı: 2007-20013. Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2013). Onuncu kalkınma planı: 2014-20018. Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2006). On birinci kalkınma planı: 2019-2003. Ankara.
- Ekmen, C., ve Bakar, E. (2019). İlköğretimde Öğretim Programları Ve Ders Kitaplarında Dijital Yetkinliğin Yeri. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(221), 5-35.
- European Council (EC). (2002). European Report On Quality Indicators Of Lifelong Learning: Fifteen Quality Indicators. Brussels. Erişim: <https://eric.ed.gov/?id=ED481329>
- Fidan, N. (2012). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Pegem akademi, 206 s, Ankara.
- Geçgel, H., Kana, F. ve Eren, D. (2020). Türkçe eğitiminde dijital yetkinlik kavramının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 886-904.
- Gözübüyük Tamer M. (2013). Yaşam boyu öğrenme için ulusal yeterlilikler, çerçevesi: Avrupa ve Türkiye örneği. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 3(5), 43-54.
- Gözütok, D. (2003). Türkiye'de program geliştirme Çalışmaları. *Milli Eğitim Dergisi* sayı:160, ss.44-64.
- Güleç, İ., Çelik, S. ve Demirhan, B. (2012). Yaşam boyu öğrenme nedir? Kavram ve kapsamı üzerine bir değerlendirme. *Sakarya University Journal of Education*, 2/3, ss.43-48.
- Kaçar, T. ve Bulut, B. (2020). Sosyal bilgiler öğretim programı ve 4-7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının coğrafya dersi bağlamında değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 652-679.
- Kalaycı, N. ve Yıldırım, N. (2020). Türkçe Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırmalı Analizi ve Değerlendirilmesi (2009-2017-2019). *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1), 238-262.
- Karababa, Z. C. (2005). Avrupa'da Ana dili Öğretimi: Türkçe ve İngilizce Ana dili Ders Kitaplarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması: Kuzey İrlanda, İskoçya ve İngiltere Örneği. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 167.

- Kayhan, E., Altun, S. ve Gürol, M. (2019). Sekizinci Sınıf Türkçe Öğretim Programı (2018)'nın 21. Yüzyıl Becerileri Açısından Değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 20-35.
- Kırgız, G. (2019). *Türkçe Dersiyile 21. Yüzyıl Becerilerinin İlişkilendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.
- Kocayığit, A. ve Aldan Karademir, Ç. (2020). Türkçe Dersi Öğretim Programı “Öğrenmeyi Öğrenme” Yetkinlik Alanının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (4) , 1225-1236. DOI: 10.18506/anemon.640835
- Kurudayıoğlu, M. ve Soysal, T. (2019). 2018 Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 483-49.
- Kurudayıoğlu, M. ve Soysal, T. (2020). 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın Dijital Yetkinlik Bakımından İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. (54), 184-199. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/maueufd/issue/53827/658584>
- Mesleki Yeterlik Kurumu (MYK), (2015). Türkiye Yeterlikler Çerçevesi. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), (2006). 17. Milli Eğitim Şurası. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165619_17_sura.pdf. Erişim Tarihi:17.01.2022
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), (2010). 18. Milli Eğitim Şurası. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29170222_18_sura.pdf. Erişim Tarihi:17.01.2022
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), (2014). Türkiye Hayat boyu Öğrenme Strateji Belgesi. Ankara: Yüksek Planlama Kurulu.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), (2019). 19. Milli Eğitim Şurası. https://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/2019_12/10095332_19_sura.pdf. Erişim Tarihi:17.01.2022
- Otuz, B., Görkaş-Kayabaşı, B. ve Ekici, G. (2018). 2017 sosyal bilgiler dersi öğretim programı beceri ve değerlerinin anahtar yetkinlikler açısından analizi. *Journal of Theoretical Educational Science/Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(4), 944-972
- Pala, Ş. M. (2020). 5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan kazanımların anahtar yetkinliklere ilişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(Ek), 298-308.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB), (2017). Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine, Ankara.
- Tuna, S. (2011). Kültürel Farkındalık Yaratma Açısından Sanat Eleştirisi Öğretimi. *İlköğretim Online*, 10(2).
- Ülker, N. (2015). Öğrenme kazanımlarını geliştirme. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 42, 357-359.
- Yalkın, B. ve Işık, A. D. (2019). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programındaki Kazanımların Yaşam Boyu Öğrenme Yetkinlikleri Açısından İncelenmesi. *The Journal of Limitless Education and Research* , 4 (2) , 167-188 . DOI: 10.29250/sead.549235
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, 427 s, Ankara.

Extended Abstract

In the 21st century world, the individual needs to constantly renew and develop himself / herself. Continuous renewal and development can be achieved with lifelong learning. In the most general terms, lifelong learning is the learning that an individual acquires in various environments, either planned or unplanned. The rapid changes and developments experienced have increased the importance of education. With the increasing importance of education, the field of education has also entered the agenda of international communities. Despite the fact that the European Union is based on an economic structure, it has given importance to the field of education and has carried out various studies that will set an example. The qualification framework prepared by the European Union is one of these exemplary studies. The European Union has prepared the qualifications framework to support the development of the individual and lifelong learning in the face of change. It has been suggested that countries prepare their own frameworks in line with this framework. In line with this recommendation, Turkey has prepared the national qualifications framework. Key competencies supporting lifelong learning are included in the framework. These competencies cover eight areas: “*communication in mother tongue, communication in foreign languages, Mathematical competency and core competences in science / technology, Digital competency, learning to learn, Social and civic competences, initiative and entrepreneurship, cultural awareness and expression*”. And every individual is expected to have these competences. The definitions of these key competences are expressed as follows.

Communication competence in the mother tongue: It is the individual's verbal and written expression of his feelings and thoughts. It is the skill of using creative language appropriate to the environment in which the individual is located.

Communication competence in foreign languages: it supports the individual to learn a new language and includes intercultural understanding skills.

Mathematical competence and competence in science/technology: Mathematical competence is the ability to solve problems with basic mathematical knowledge. Competence in science/technology is the power to comprehend the human impact on the natural world.

Digital competence area: Refers to the ability to use information and communication technologies critically and safely in all areas of life.

Competence area of learning to learn: It is the pursuit of one's own learning by using the time and opportunities of the individual effectively. At the same time, it means to insist on learning.

The area of social and civic competences: Supports the individual's more effective and constructive participation in the changing social and business life.

Initiative and entrepreneurial competency: Supports the individual's original and innovative thoughts, the ability to recognize and evaluate opportunities in various environments.

Cultural awareness and expression competence area: It is expressed as the appreciation of feelings and thoughts expressed through various artistic activities.

In 2018, the competencies in the curriculum should be included in the education-teaching environment with learning outcomes. Since the element reflects the knowledge, skills and attitudes aimed to be acquired is the learning outcomes. When the literature was scanned, it was seen that the relationship between the competencies and the learning outcomes of Turkish lessons at the primary school level was not examined. This study aims to investigate the relationship between the gains in the primary school 1, 2, 3 and 4th grade Turkish Lesson Teaching Program (TLTP) with the key competencies in the study. The study was designed with the document analysis method, which is one of the qualitative research methods, and the 2019 Turkish course curriculum was used as the data source. The study data were 47 in the 1st grade; 46 in grade 2; It constitutes 235 gains, 64 in the 3rd grade and 78 in the 4th grade. 53 of these gains are common in every class. 24 learning outcomes in the field of reading skills in 1st, 2nd, 3rd and 4th grade learning outcomes; 14 learning outcomes in listening/watching skill area; 63 learning outcomes, 19 learning outcomes in the writing skill area and 6 learning outcomes in the speaking skill area, are common at all grade levels. The descriptive analysis technique was used for the analysis of the obtained data. While determining the relationship between the data and the competencies, the sub-skills of the competencies published by the Ministry of National Education were used. Gains are shown in tables by grouping them according to reflecting competencies. The competency areas covered by the learning outcomes according to the grade levels are as follows:

1st grade Turkish learning outcomes are associated with “communication in mother tongue, learning to learn, taking initiative and entrepreneurship, mathematical competence and basic competence in science/technology”. However, the gains are not directly related to the fields of "communication in foreign languages, digital competence, cultural awareness and expression, social and civic competence". 19 of the 1st grade learning outcomes are communication in mother tongue; 43 of them are learning to learn; 11 of them are initiative and entrepreneurship; One of them is related to mathematical competence and basic competence in science/technology.

2nd grade Turkish learning outcomes are associated with “communication in mother tongue, learning to learn, communication in foreign languages, taking initiative and entrepreneurship, mathematical competence and basic competences in science/technology”. However, the gains are not directly related to the "digital competence, social and civic competences, cultural awareness and expression" competence areas. 16 of the 2nd grade learning outcomes are communication in mother tongue; 40 of them are learning to learn; 14 of them are initiative and entrepreneurship; One of them is related to mathematical competence and basic competence in science/technology and Communication in Foreign Languages competence area. Communication competence in foreign languages is seen for the first time in this grade level.

Turkish learning outcomes of 3rd and 4th grades are associated with all competence areas. The competencies that the 3rd and 4th grade learning outcomes are most related to are learning to learn, taking initiative with communication in the mother tongue, and entrepreneurship, respectively. According to the research findings, the results obtained are as follows;

The competence "learning to learn" is present at every grade level. With 195 acquisitions, this competency is the competency that is most associated with the Turkish Lesson Curriculum primary school acquisitions.

“Communication in mother tongue” competence is included in a total of 81 acquisitions. For this reason, the Turkish Lesson Curriculum is the second important competence that takes place in primary school achievements.

The competency of "taking initiative and entrepreneurship" is the third competency area that takes place in the primary school acquisitions of the Turkish Lesson Curriculum with a total of 69 acquisitions.

The competence area of "communication in foreign languages", with a total of 7 acquisitions, is the fourth competency area that takes place in the Turkish Lesson Curriculum primary school learning outcomes. This area of competence should be given more space to raise awareness of the traditions, cultural elements and linguistic diversity of the society.

The field of "mathematical competence and basic competences in science/technology" is the fifth field of competence that takes place in the primary school objectives of the Turkish Lesson Curriculum with a total of 6 achievements. It is thought that more place should be given to mathematical competence that can facilitate the solution of problems related to daily life.

The field of "digital competence" is the sixth field of competence, which is included in the primary school objectives of the Turkish Lesson Curriculum, with a total of 5 achievements. Considering today's digital age, the inadequacy of the acquisitions related to this competence draws attention.

The field of "social and civic competences" is the seventh field of competence, which is included in the primary school achievements of the Turkish Lesson Curriculum, with a total of 4 achievements.

The competence area of "cultural awareness and expression" is the eighth competence area that is the least common among the primary school achievements of the Turkish Lesson Curriculum, with a total of 3 acquisitions.

As a result, the learning outcomes of the 1st, 2nd, 3rd and 4th grades in the 2019 Turkish Language Curriculum are mostly related to the "learning to learn" competence area. This competence is followed by the competencies of "communication in mother tongue, taking initiative and entrepreneurship". Each achievement is associated with at least one competence area. However, the achievements do not reflect the competencies in a balanced way.

According to the results of the research, the recommendations are listed as follows: although it is seen that all of the key competencies are included in the primary school level

Turkish lesson acquisitions, the rate of some of the determined competencies is quite low. While these competencies are included in the achievements, some competencies should not be neglected while some competencies are emphasized.

Competencies should be equally distributed according to grade levels. Necessary arrangements can be made in order to include every competency at every grade level. These arrangement studies can be done in line with the sub-skills determined by the Ministry of National Education for competencies. Each competency should be equally distributed in learning areas. In this way, all areas of learning can serve competencies equally.

Key competencies updated as of 2018 should also be included in the program and updated. Learning outcomes should be re-evaluated according to updated competencies.

Classroom teachers who attend primary school (1st, 2nd, 3rd and 4th grades) should teach Turkish lessons with the sensitivity of a Turkish teacher.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 100-136

Geliş Tarihi:20.04.2022 Kabul Tarihi:23.05.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:31.05.2022

[https://doi.org/ 10.30561/sinopusd.1106395](https://doi.org/10.30561/sinopusd.1106395)

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

MÜZE İLETİŞİMİ VE MÜZE WEB SİTELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özge MAZLUM*

Öz

Dünyada birçok alanda büyük değişim ve dönüşüm yaşanmasına sebep olan Covid-19 küresel salgın sürecinin temelini, dijital bir hayat oluşturmaktadır. Bu süreçte; müzeler bilgi teknolojilerini kullanarak toplumsal işlevlerini sürdürmüşler, koleksiyon ve sergilerini etkin bir biçimde erişime sunarak, ziyaretçilerinin müze ile iletişim kurmasını sağlamışlardır. Günümüzde müzeler ziyaretçilerine gerek “kurumsal web siteleri” gerek “sosyal medya platformları” gerekse “mobil uygulamalar” aracılığıyla da ulaşabilmekte, izleyicisinin beklentilerine dijital ortamda da cevap vermektedirler. Teknolojinin gelişmesi ile müzecilikte; yeni bir yol haritası çizilmesi gerektiği konusunda farkındalık oluşmuştur. Dijital teknolojiler, müzeler için zengin bir bilgi kaynağı oluşturmaya ve bu bilgileri paylaşmaya yardımcı olmaktadır. Müze ile ilgili bilgiler, müze kitapları, koleksiyon, sergiler gibi birçok bilgiye web siteleri üzerinden ulaşılmaktadır.

Bu araştırma, var olan durumu belirlemeye yönelik olduğundan “betimsel tarama” modelindedir. Bu çalışmada, müzelerin ziyaretçileriyle daha etkili ve aktif etkileşim kurabilmesi için dijital teknolojiler özelinde web sitesi kullanımının etkisi değerlendirilmektedir. Bu amaçla; yargısal örnekleme ile seçilen müzelerin web siteleri incelenerek, etkili bir iletişim stratejisi geliştirmek için öneriler sunulmuştur. Bu çalışmanın bulgularına göre; ülkemizdeki vakıf müzelerinden “OMM- Odunpazarı Modern Müze” web sitesinin görsel tasarımı; temiz, yalın ve estetik, tipografik öğeleri okunabilir, işlevsellik açısından ise; kullanıcı odaklı, işlevsel, mobil uyumlu, dinamik bulunmuştur. Ulusal bir müze olan Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nin “koleksiyona ait detaylı bilgilerinin, güncel sergi, etkinlik ve duyuruların” yer alacağı özel bir web sitesinin olması gerekmektedir. TRT Yayıncılık Tarihi Müzesi

* Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, GSTMF Görsel İletişim Tasarım Bölümü, ozgemazlum@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2284-563X>

web sitesi ülkemizdeki diğer kurum müzelerinin web siteleri ile karşılaştırıldığında tasarım açısından başarılı bulunmuştur. Fakat duyuruların güncel olmadığı görülmektedir ve sosyal medya kullanımı açısından geliştirilmesi gerekmektedir. Görsel ve içerik tasarımı etkili olan bir web sitesi, kullanıcılarında müzeye gitme isteği uyandırmaktadır. Dünyaca ünlü müzeler arasında yer alan “Metropolitan Sanat Müzesi ve Louvre Müzesi” görsel ve içerik açıdan etkili web sitesine sahiptir ve koleksiyon ile ilgili detaylı bilgiler, güncel duyurular ve sergiler bu müzelerin web sitelerinde yer almaktadır. Bu müzelerin web siteleri; aynı zamanda bilgilerin depolandığı ve paylaşıldığı kütüphane yani eğitim işlevini yerine getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Görsel iletişim tasarımı, web tasarımı, müze iletişimi.

An Analysis of Communication Practices and the Websites of Museums

Abstract

The Covid-19 pandemic has immensely transformed the entire world, giving rise to digital life that defined the period of the pandemic. Meanwhile, museums used information technologies to fulfil their social functions, making their collections and exhibitions accessible so that visitors could keep in touch with museums. Today, museums are also able to reach visitors via "corporate websites", "social media platforms", and "mobile applications", responding to their expectations of digital media. Technological developments raise awareness of the need for a new roadmap for museology. Therefore, digital technologies provide a rich source of information for museums, allowing them to disseminate such information effectively. Websites of museums provide a great deal of information about museums, books on museums, collections and exhibitions.

Since the present study is intended to give an account of the current state of the subject, it is in a "descriptive survey" model. The effect of the use of digital technologies on more effective and active communication between museums and their visitors is assessed in the study. For this purpose, the websites of the museums selected by judgment sampling were analysed for a more effective communication strategy. The study suggests that the Modern Museum of Odunpazarı (OMM) has a clean, plain, and aesthetically satisfying visual design with legible typographical elements as well as for users' user-oriented, functional, responsive and dynamic elements. As a national museum, the Museum of Anatolian Civilizations should have a special website for "collection details, event schedule, and announcements". TRT website of this museum is considered to have a better design than those of the other museums

in Turkey. However, the announcements are not up-to-date, and the website has room for improvement in terms of social media use. A website with effective visual and content design encourages users to visit a museum. The Metropolitan Museum of Art, and the Louvre have effective websites in terms of visual materials and content, and provide details of collections as well as the latest announcements and exhibitions on their websites. In addition, the Metropolitan Museum of Art, and the Louvre maintain a virtual museum application and use social media successfully. Museum websites also act as libraries where knowledge is kept and disseminated, which is an indication of the educational function of websites.

Keywords: Visual communication design, web design, museum communication.

Giriş

Covid-19 küresel salgın sürecinin ve sonrasının temelini, dijital bir hayat oluşturmaktadır. Bu süreçte; müzeler bilgi teknolojilerini kullanarak toplumsal işlevlerini sürdürmüşler, koleksiyon ve sergilerini etkin bir biçimde erişime sunarak, ziyaretçilerinin müze ile iletişim kurmasını ya da iletişimlerini devam ettirmesini sağlamışlardır. Bilgi teknolojilerinin kullanıldığı, dijital dönüşümün deneyimlendiği “yeni müzecilik anlayışı” ile ulaşılan yüksek ziyaretçi sayıları, sosyal medya aracılığıyla kazanılan genç üyeler, zaman ve mekân sınırlarını ortadan kaldıran resmi web sitelerinden bilgiye ulaşma kolaylığı, sanal tur, sanal gerçeklik gibi uygulamalar bundan sonraki süreçte müzelerin toplumla ilişkisinde yeni kazanımlar olarak kabul edilmektedir.

Bu gelişme ve değişimler doğrultusunda müzelerin, kimlik, işlev ve konumlandırmasını tekrar düşünmesi gerektiği açıktır. Müzeler artık eserlerini, teknolojinin imkanlarını kullanarak, ziyaretçisinin tavrına göre şekilleneceği yeni bir anlayışla sergilemektedir. *Ziyaretçi odaklı bu tavır kapitalist dünyanın tüketim toplumuna sunulan “yeni müze”nin internet ulaşımıyla her bilgiye anında erişebilen topluma, müzede duran ve hiç değişmeyen bir vitrin ve içerik bilgisini sunma çağının geçmiş*

olduğudur (Karadeniz, 2015: 206-207). Müzelerin, toplumu eğitime işlevi olan kurumlar olduğu unutulmamalıdır. Ziyaretçisinin müze deneyimini derinleştirmeyi ve ilgi odağına yerleştirmeyi sağlayacak bir müze anlayışı müzenin eğitim amacına hizmet etmektedir. Yeni müzecilik anlayışı “çevrimiçi ulaşım ve çevrimiçi eğitim” ile müzelerde anlamlı bir öğrenme için gerekli hale gelmiştir. Covid 19 pandemi sürecinde müzelerin, koleksiyon ve sergilerini çevrim içi olarak paylaşımları artmıştır. Bu sürecin sonrasında da müze işlevine farklı unsurlar ekleneceği ve bir eğitim kurumu olarak müzenin, daha yetkin hale geleceği düşünülmektedir. Deneyimlenerek kazanılan bilgi, öğrenmeyi etkili ve kalıcı kılmaktadır. Etkili ve kalıcı bir öğrenme için ise; görsel iletişim tasarımının tüm olanakları kullanılmalıdır. Örneğin; sergileme tasarımında, gerçek ortamlar ya da canlandırmalar ile sanal ortamlar oluşturulması vb. gibi. Müzecilikle ilgili her şey insanın etrafında dönmektedir. Bu nedenle, etkili bir öğrenme için insanın ihtiyaçlarına hizmet eden sergiler geliştirmek gerekmektedir (Dean, 1996: 19).

Günümüzde, müzelerin geleneksel olarak koleksiyon ve bilgi sunması yeterli görülmemektedir. Müzeler izleyicileri ile aktif olarak ilgilenmekte ve hedeflerine ulaşmak için farklı yöntemler geliştirmektedirler. Ziyaretçilerinin beklenti ve alışkanlıkları dikkate alındığında, müzecilikte sanal ortam uygulamalarında son yıllarda farklı bir anlayış görülmektedir (Dıvrak, 2020). Covid-19 salgın sürecinde; koleksiyon ve sergilere çevrimiçi olarak ulaşılması müzeleri fiziksel bir mekân olmaktan öte bağımsız hale getirmiş ve ziyaretçilerin müze ile iletişim kurmasını sağlamıştır.

Müzeler, bir toplumun kolektif hafızası ve yaşadığı topraklardaki tarihin, toplumsal bilincin depolandığı yerlerdir. Eserlerin toplanıp korunması, saklanması ve sergilenmesi işlevine sahip 19. yüzyıl müzecilik anlayışı yerini, kültürel birikimin bireylere daha iyi aktarılabilmesi için yeni yöntem, teknik ve görsel iletişim ürünlerinin aktif olarak kullanıldığı “çağdaş müzeciliğe” bırakmıştır. Çağdaş müzecilik; kültür, iletişim ve eğitim arasındaki ilişkiyi yeni ve farklı bir anlayışla ele almaktadır.

Bu anlayışa uygun sergileme ve sunum teknikleri ile eserlerin izleyici üzerindeki etkisi, müzelere olan ilgiyi de artırmaya başlamıştır. Bu durum kültür ve sanat eserlerinin toplumla buluşmasını kolaylaştırmış, kültürlerarası iletişimde ve dünyada kültürel mirasın tanıtımında müzelerin önemli rol üstlenmelerini sağlamıştır.

İletişim, müzeler için tamamlayıcı bir alt yapı unsurudur. Ayrıca müze ve halk arasında bilgi akışının hızlanıp kolaylaşmasında en önemli etken iletişimidir. Müzelerin iletişim kanalları arasında ise; sergiler, eğitim programları, etkinlikler, yayınlar ve tanıtım gibi çeşitli faaliyetler yer almaktadır. Müzeler dijital ortamda, tanıtımlarını yaptıkları ve potansiyel müşteri kazandıkları gibi aynı zamanda kültürel içerik üretimi de yapmaktadırlar. Müzelerin dijital ortam ve araçları kullanarak dünyanın her yerinden potansiyel müze ziyaretçileri ile iletişim kurması daha da önem kazanmaktadır. Çağdaş müzecilikte, müzeler sahip oldukları koleksiyonları, özel sergileri ve tanıtımlarını modern iletişim araçlarıyla izleyicisine sunmaktadır. Bu anlamda çağdaş müze ziyaretçi bekleyen değil modern iletişim yöntemleri ile müzeyi insanların ayağına götüren, sergileme tasarımı, tanıtım, eğitim gibi işlevlerini gerçekleştirmek için ziyaretçisinin dikkatini çekecek stratejiler geliştiren bir anlayışa sahiptir.

Günümüzde müzeler ziyaretçilerine gerek “kurumsal web siteleri” gerek “sosyal medya platformları” gerekse “mobil uygulamalar” aracılığıyla da ulaşabilmekte ve izleyicisinin beklentilerine dijital ortamda da cevap vermektedirler. Müzelerin web sitelerinde sunduğu hizmetlerle, müze-izleyici ilişkilerinde önemli değişiklikler yaşanmakta ve ziyaretçilerinin müze ile sürekli iletişim halinde olan kullanıcılara dönüştüğü görülmektedir. Müze ile ilgili bilgiler, müze kitapları, koleksiyon ve sergiler gibi birçok bilgiye web siteleri üzerinden ulaşılmaktadır. Dijital teknolojiler, müzeler için zengin bir bilgi kaynağı oluşturmaya ve bu bilgileri paylaşmaya yardımcı olmaktadır.

Türkiye’de “müze ve iletişim” çalışmaları incelendiğinde; kurumsal iletişim açısından müzelerin rolü üzerine yapılan akademik çalışmaların yeterli olmadığı,

müzelerin sosyal ve kültürel alandaki rolleri ön planda tutularak yapılan çalışmalarda ise, iletişim alanındaki çalışmaların geri planda kaldığı görülmüştür. Çağdaş müzecilikte, kurumların tanıtım stratejilerinde müzelerin ziyaretçileri ile kurdukları iletişim ve dünyadaki diğer kültür-sanat kurumları ile olan bağlantıları da önemlidir. Müze ve toplum iletişimi açısından ele alındığında; genellikle klasik iletişim modelleri ile müze pazarlama stratejileri üzerine çalışmaların var olduğu görülmüştür. Türkiye’deki müze iletişimi araştırmaları daha çok nesne koleksiyonu ve ziyaretçilerin eserleri anlamlandırması üzerine yapılmıştır. Bu çalışmada; müzelerin ziyaretçileriyle etkili bir etkileşim kurması için görsel iletişim tasarımı özelinde web sitesi kullanımının etkisi araştırılarak literatüre katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, müzelerin ziyaretçileriyle etkili ve aktif etkileşim kurması için görsel iletişim tasarımı uygulamalarının kullanımı değerlendirilecek olup, bilgi ve iletişim teknolojileri özelinde müze web siteleri araştırmacı tarafından oluşturulan değerlendirme ölçütleri doğrultusunda incelenecektir. Bu amaçla; yargısal örnekleme ile seçilen müzelerin web sitelerinde etkili bir iletişim stratejisi oluşturmak için öneriler sunulacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, var olan durumu belirlemeye yönelik olduğundan “betimsel tarama” modelindedir. Betimsel tarama modelinde, araştırmaya konu olan birey ya da nesne, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmeden, kendi koşulları içinde ve var olan durum olduğu gibi belirtilerek betimleme yapılmaktadır (Karasar, 2009).

Dünyada müzecilik alanında yaşanan değişim ve dönüşümler, ülkemizi de etkilemiş ve çağdaş müzecilik anlayışla topluma hizmet vermeye başlamıştır. Bu araştırmada dijital teknolojilerin müzecilik anlayışında yarattığı değişim, müzelerin web sitesi özelinde ele alınacaktır. Araştırmada kullanılan web sitesi değerlendirme

ölçütleri, kavramsal çerçeve bölümünde yer alan çalışmalar doğrultusunda belirlenmiştir. Bu ölçütler “uzman kontrolü” yöntemi esas alınarak belirlenmiştir. Kabassi (2017), web sitesi çalışmalarında kullanılacak değerlendirme kriterlerine karar vermenin oldukça zor olduğunu belirtmektedir. Değerlendirmede kullanılacak çok sayıda kriter bulunmaktadır. Seçilen kriterler çalışmanın amacına ve yöntemine uygun olmalıdır. Bu çalışmada kullanılan değerlendirme kriterleri, Kabassi (2017)’nin vurgulamış olduğu “kullanılabilirlik” ve “işlevsellik” özellikleri çağdaş müze web sitesinin vazgeçilmez özellikleri göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Müze ve Dijital Teknolojiler

Müzeler bir toplumun kolektif hafızası ve yaşadığı topraklardaki tarihin, toplumsal bilincin depolandığı yerlerdir. Eserlerin var olma nedenleri ve dönemlerine ait taşıdıkları bilgiler toplumun da o dönemlerle ilgili bilgi sahibi olmasını sağlar (Crane, 2000: 12).

Müze (Museum) sözcüğü, Helenistik çağda ilham perilerinin düşünme yeri ya da tapınağı (muses) anlamına gelen “museion” sözcüğünden türemiştir. Allan (1963), müzeyi “koleksiyonların inceleme, etüt ve zevk almak amacıyla yerleştirildiği bina” olarak tanımlamıştır. Sözen ve Tanyeli (1996) ise müze kavramını; “sanatsal, kültürel, tarihsel ve bilimsel ürünlerin sürekli olarak sergilenmesi amacıyla yapılan ve bu nitelikleri nedeniyle halka açık tutulan yapı olarak” ifade etmiştir. Kültürel değeri olan eserleri korumak, incelemek ve sergilemek amacıyla hizmet veren bir kurum olan müzeler, kültürel, toplumsal, ekonomik katkıları ile eğitim açısından da önem taşımaktadır.

Kültürel miras özgün toplumsal değerleri yansıttığı kadar insanlık tarihi hakkında fikir verebilen ve bu yönüyle evrensel bir niteliği olan, gelecekte de ulaşılabilir olması için korunması ve aktarılması gereken somut ve soyut ürünlerdir. Bu eserleri toplamak, düzenlemek, korumak, erişilebilir ve kullanılabilir kılmak, *kütüphane*, *arşiv*, *müze*, *üniversite* gibi kültürel öğelerin, örgütlerin temel işlevleri arasında yer

almaktadır. Bilgiye, zaman, mekân, donanım, ücret gibi sınırlamalardan bağımsız erişim içinde bulunan çağın bu kurumlar için gerektirdiği hizmet anlayışının en temel unsuru haline gelmiştir (Öztemiz ve Yılmaz, 2017: 13). Müzeler, somut ve soyut insanlık mirasını, kâr amacı gütmeyen, eğitim, çalışma ve eğlenme amacı güden, koruyan, araştıran, sergileyen ve topluma hizmet eden halka açık kurumlardır. Bu durum, çağdaş müze olgusunun amacına, kapsamına ve yöntemine ilişkin yapılan çalışmalar sonucunda tarihi süreçte oluşan bilgi ve deneyim birikiminin yansımasıdır. Teke (2016: 47), kültürel mekanların yalnızca kültürel uygulamaların gerçekleştirildikleri yerler olarak değerlendirilemeyeceği, kültürel uygulamaların devam etmesinde, kişilerin davranışlarının biçimlendirilmesinde önemli rollere sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu nedenle mekanların planlanmasında, insanların kültürlerine göre biçimlendirmelerin ve düzenlemelerin yapılması kültürel süreklilik açısından önem taşımaktadır. Fikir ve düşünceler teknoloji kullanılarak farklı yöntemler ile sunulabilmekte ve birçok alanda olumlu yansımaları gözlenmektedir. Yeni sanat ve tasarım anlayışlarının geliştirilmesi, müzecilikte özellikle sergileme tasarımında yeni yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Etkileşimli tasarım etkinlikleri müzelere farklı bir boyut kazandırmış ve kültürel mirasın yeni nesillere aktarılmasında hızla yol alınmasını sağlamıştır.

Günümüzde yaşam, çalışma, iletişim kurma biçimleri; internet ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak değişmiş ve sosyal ve kültürel yapılar yenilik içine girmişlerdir. Tarihi ve kültürel mirasın teknoloji ile etkileşimi, “müze” gibi topluma hizmet veren kurumlar için önemli bir adım olmuştur. Örneğin; sanal gerçeklik (VR) veya artırılmış gerçeklik (AR) gibi teknolojilerin müzecilikte, özellikle müze eğitiminde kullanılmasının oldukça etkili olduğu görülmektedir. Çağdaş müzeciliği en iyi şekilde yansıtan erişim ve iletişim kanallarından biri de sanal müzedir. Ziyaretçileri, internet aracılığı ile uzak bölgelerdeki müzeleri sanal ortamda gezme, eserleri tanıma ve bilgi sahibi olma imkânı bulabilmektedir. Müzelerin sanal turlar sayesinde ziyaretçi kapasitesi artmakta ve dönemlik sergilerin süresi sanal ser-

giler sayesinde uzatılmaktadır. Sanal müze, *gerçek müzenin bölümlerinin, belli açılardan çekilen panoramik görüntülerin bilgisayar ortamında özel program ve yazılımlarla birleştirilmesiyle* oluşturulmaktadır. Sanal müzecilikle birlikte dünyanın tarihsel-kültürel ortak mirasına kolayca erişim mümkün olmaktadır.

Bireyler gerek bilimsel tecrübe edinmek gerekse farklı kültürler hakkında bilgi edinmek için müze web sitelerini ve sanal müzeleri ziyaret etmektedirler. Bu web siteleri, öğrenciler, üniversite araştırmacıları ve genel kullanıcılar gibi çok geniş ve çeşitli bir kitleye hitap etmektedir (Marty ve Twidale, 2004). Müzeler Covid-19 küresel salgın sürecinde alınan önlemler kapsamında geçici bir süreliğine ziyaretçilerini “çevrimiçi” olarak ağırlamışlardır. Ülkemizdeki müzelerin de dahil olduğu dünyada birçok müze sanal gezinti uygulamalarıyla ziyaret edilebilirken, müzelerdeki eserler yakından incelenip, haklarında bilgi alınabilmektedir. Müzeler bu süreçte; “dijital sergiler, sanat yapıtı çözümlenmeleri, sanal sergi turları, film gösterimleri, söyleşi” gibi pek çok içeriği erişime sunmuş, atölyelerini dijital ortama taşımış, çevrimiçine yönelik olarak bir içerik ve eğitim programı hazırlamıştır. Dijital teknolojilerin de desteği ile görsel iletişimin gücünün bir kez daha görüldüğü “yeni normal”, kültürel bellek merkezleri olan müzelerin yapılarında da önemli değişiklikler oluşturmuştur. Küresel salgın sürecinde, “yeni normal” olarak adlandırılan düzenin hayatı daha da dijitalleştirdiği, çevrimiçi ortamda hayata devam edildiği, sistemin ise birey olarak insanı ne şekilde gördüğünün belli olmadığı bir döneme girilmiştir. Çağdaş müzecilikte müzelerin ziyaretçileri ile olan iletişimde dijital uygulamaların giderek artacağı düşünüldüğünde, ülkemizdeki müzelerin de bu doğrultuda planlamalarını yapmaları yerinde olacaktır. Bu araştırma; müzelerin web siteleri ile iletişim noktasında planlamalarını yaparken, hangi konuları göz önünde bulundurmaları gerektiği konusunda önemli bilgiler içerdiği için önemlidir.

Ziyaretçilerin teknolojiyi kullanarak aktif olarak öğrenmelerini sağlamak, bilgisayar tabanlı dijital sergi ve bilgi aktarım teknikleri, ziyaretçi katılımını arttırma-

arak etkileşim yoluyla öğrenmeyi sağlayacaktır (Heath ve vom Lehn 2004). Bu sayede ziyaretçiler bizzat kendileri sergilenen eserleri bireysel olarak deneyimleyerek, kendileri keşfedebilmektedir. Ayrıca müze ziyaretçileri, “mobil uygulama” ile müze ve eserlerle ilgili kolayca bilgi edinebilmektedirler. Bireye özel erişim sağlayan teknolojilerin müzecilikte kullanılması; eseri üç boyutlu kavrayabilme, sanal alemde hareket edebilme imkânı sağlamaktadır. Müze içinde eserleri daha iyi anlamayı sağlayan interaktif elektronik sergileme yöntemleri de ziyaretçinin farklı medya araçlarına tepkisini görmek açısından incelenmiştir. Hooper- Greenhill (2006: 362) eski müzecilik anlayışının geride bırakılmasını ve ziyaretçilerin eseri kendi açısından potansiyeliyle farklı bir şekilde değerlendirebileceği yorumunun dikkate alınmasını önermektedir. Müzenin sergilemede, engelli ziyaretçilerini de kapsayıcı bir sergileme modelini de geliştirmesi gerekir (Sağır vd. 2017: 387). Ayrıca müze atmosferinde duyuşsal uyarıcılar ziyaretçinin beğenisini etkilemektedir. Müzede eser yerleştirmede öncelikler nasıl küratörün yetki alanında ise, web sayfası da ziyaretçinin beklentileri yönünde, yolunu kolaylıkla bulabileceği şekilde tasarlanmalıdır.

2.2. Çağdaş Müzecilik ve Yeni Müze Kavramı

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, başta politik ve ekonomik unsurlar ve küreselleşmenin etkisiyle müzecilikte önemli paradigma değişimleri yaşanmaktadır. Koleksiyon odaklı müzecilik yaklaşımlarının izleyici odaklı stratejilere dönmesi, katılımın müzenin sergi, etkinlik, iletişim, eğitim ve sürdürülebilirlik uygulamalarında yerini alması, somut kültürel mirasın yanı sıra somut olmayan kültürel mirasa ilişkin çeşitli unsurların farklı bağlamlarla müzede yer bulması da temel değişimler arasındadır. Bu değişimin en önemli amacı, modern müzeyle birlikte başlayan “toplumun müzeyi değiştirdiği” günleri “müzenin de toplumu değiştireceği” günlere dönüştürmektir (Karadeniz ve Özdemir, 2018: 158).

Ambrose ve Paine (2016: 18) müzenin, “müze-toplum” ilişkisini sürdürmek misyonuyla çalışarak, çağdaş eğitimin öngördüğü biçimde sorgulayan, düşünen ve

yaratıcı bireyler yetiştirilmesi konusunda gözlem, uygulama ve yordama gibi etkinlikleri yeni öğretim yöntem ve teknikleriyle birleştirerek izleyicisine farklı bir öğrenme ve eğlenme deneyimi sunan bir kurum olma çabasında olduğunu belirtmiştir. Geleneksel müzecilik daha çok arama, toplama, koruma, bakımını yapma ve sergileme anlayışı ile sınırlıyken; çağdaş müzecilik, *iletişim kurma ve eğitim* işlevlerini de üstlenmiştir. Sonuçta etkin, dinamik, etkileşimci ve katılımcı bir müzecilik anlayışına geçilerek, kitlelerin gereksinimleri ve ilgi alanları doğrultusunda ilişki kurulmuştur. Günümüzde müzeler artık sadece bir bina ya da koleksiyon değildir. Müze toplar, korur ancak depo değildir; müze belgeler, arşivler ancak bir kütüphane değildir; müze eğitir ancak okul değildir. Müze, tüm bu işlevleri kapsayan birer kültür merkezi ve kompleksidir (Okan, 2015: 196). Çağdaş müzecilik anlayışı ile birlikte bilgi odaklı nesneye yönelen müzeler önem kazanmış, bireylerin eğitim ve araştırma gereksinimlerine yönelik olarak müze koleksiyonlarında yer alan nesnelerin içerdiği bilgiye odaklanılmıştır.

Günümüzde çağdaşlaşma sürecindeki müzeler, kitle iletişim araçları, eğitim programları, sosyal etkinliklerle izleyiciye ulaşabilecekleri “yeni müzecilik” anlayışını benimsemişlerdir. Toplumla ilişki kurmak amacıyla yeni metot ve yöntemlerin geliştirildiği ve üretildiği müze “yeni müze” kavramıyla açıklanmaktadır (Message, 2006: 603). Çağdaş müzeler döneminin toplumlarındaki çeşitliliğin ve karmaşıklığın farkında olarak toplumdaki her birey için eşit imkanlar sağlayabilmelidir. Gurian (2006: 3)’a göre “müzeler sosyal işlevleri artan toplumsal bellek merkezleridir”. Bu nedenle müzeler toplumun sanata bakışını etkileyen ve onlara sanatı sevdiren, toplumun estetik beğeni düzeyini artıran alanlar olarak düşünülebilir. Ayrıca sanatçıların eserlerini sergileyebilecekleri ve izleyicisiyle buluşturdıkları bir platform olarak da görülmektedir. Çağdaş müze anlayışı, müze koleksiyonlarında ve sergilemedeki değişimler sayesinde ziyaretçileri ile daha etkileşimli bir alan yaratmıştır. Günümüzde neredeyse her müze *yeni bir model olarak* karşımıza çıkmaktadır (Artun, 2008: 97-103). Çağdaş müzecilik, çok yönlü, yeniliklere açık bir anlayışa sahiptir ve bu sayede insanlığın kültürel mirası paylaşılabilir.

2.3. Müze ve Dijital Ortamda İletişim

Teknolojinin gelişmesi ile müzecilikte; *yeni bir yol haritası çizilmesi* gerektiği konusunda farkındalık oluşmuştur. Dijital kaynaklar arasında; “veri tabanları, sabit ve hareketli görüntüler, ses kayıtları, web sayfaları vb.” yer alır. Dijital teknolojiler kültürel miras alanlarını somutlaştırmayı kolaylaştırmaktadır. 21. yüzyılda özellikle *sanal müzeler* ziyaretçilerine ulaşamayacakları bu somut kültürel miras nesnelerini deneyimleme imkânı sunmaktadırlar. Sanal müze tartışmaları 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren başlamıştır. Özellikle Batı Avrupa ve ABD’deki dünyaca tanınmış müze ve sanat galerileri bilgi çağının gerekliliklerine entegre olmaya çalışarak sosyal medyayı kullanmaya başlamış, Web 2.0’ın müzeler tarafından kullanılması ile müze ziyaretçi ve sanatseverlerin kültür-sanat kurumları ile etkileşimde kalmasını ve sanal ağlar ile kişilerin kaliteli serbest zaman geçirmesini sağlamıştır. Kitle iletişim araçlarının ön plana çıktığı, 21. yüzyılda, Türkiye’deki bazı kurum ve vakıf müzeleri, geleneksel medyayı kullanmalarının yanı sıra, sanal ortamda yeniden kurguladıkları müze mekânları sayesinde ziyaretçileri ile hızlı ve kesintisiz biçimde iletişime geçmişlerdir.

Son on yıllık süreçte müzelerin değişen sosyal rollerinin başında kitle iletişiminde katılımcı ve sürekli bilgilendirme işlevini üstlenen *sosyal medya kullanımı* yer almaktadır. Müze iletişim programları içerisinde yer alan süreli sergiler, halka açık toplantılar, çocuk ve yetişkin eğitim programlarında sosyal medyanın kullanılması ile katılımcı kültürel deneyimler müzecilikte önem kazanmıştır. Sosyal medyanın müzelerde kullanımı yeni müzecilik anlayışı içerisinde katılımcı kültür ortamı sağlanması ve müze iletişimin sürekliliği açısından tanıtım, eğitim, pazarlama alanlarını da etkilemiştir. Web 2.0 hareketi sosyal medya özelinde kullanıcıları merkeze alarak kullanıcı merkezli içerik geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Kültür ve sanat içerikli web siteleri 1990’ların ikinci yarısında hayata geçirildiğinde müzeler daha çok sanat kurumları bünyesinde kendi sanat platformlarını oluşturmuştur. Web sitesi bağlantılı olarak açılan sergilerin üzerindeki “yorum yaz”

kutucukları ise müze ortamında iletişimin etkin olmasını sağlayarak sanal bir kamusal alan yaratmıştır. Bu interaktif sistem daha çok insanın aynı anda sergiyi ziyaret edebileceği ve iletişime geçebileceği bir imkân sağlamıştır. Sanal gerçeklik aynı zamanda sanal kamusal alandır. Web 2.0'a dayalı çoklu iletişim modeli, sosyal medya platformları aracılığıyla farklı kültürlerden gelen müze ziyaretçilerini ortak medya alanı içerisinde buluşturmayı amaçlamaktadır.

Müzeler, web sitelerinde kullanılan forumlar sayesinde sanal iletişim ağı oluşturarak, güncel duyuruları ziyaretçileri ile paylaşmaktadır. Sürekli iletişim için, sosyal medya ağlarının etkin biçimde kullanılmasını sağlayan en önemli etken, aktif biçimde kullanılan duyuru mekanizmasıdır. Bu mekanizmanın yanı sıra giderek artan sosyal medya paylaşımları ile müzeler sadece yazılı değil aynı zamanda fotoğraf, resim, video gibi her türlü görsel belgenin de yayılmasını sağlar. Badell'e (2015: 246) göre müze faaliyetlerini, müzelerin sanal kamusal alanda görünürlüğünü ve kitle iletişimindeki rolü için sosyal medya en iyi iletişim aracıdır. Yeni iletişim modelleri içerisinde geri bildirim ve etkileşim özelliklerine sahip olan sosyal medya kullanımı müze ziyaretçilerinin müzeden beklentileri ve yorumlarına ulaşmak için etkili bir yöntemdir.

2.4. Müze ve Görsel İletişim Tasarımı

Tasarım sözcüğü “biçim vermek, temsil etmek” anlamına gelen Latince “designare” sözcüğünden gelmektedir. Bugün bu kavramın içerisine “planlama, eskizler yapma, biçimlendirme ve kurgulama” gibi farklı anlamlar da eklenmesiyle tanımı güçleşmiştir. “Tasarım bir sorunun çözümü için geliştirilmiş plan ya da fikirdir (Lobach, 1976: 14). Tasarım öncelikle zihinde var olan bir fikirdir; ama bu fikir bir biçim (form) verme dinamiğini içerir ve bu oluşum süreci içinde biçim kazanmış bir nesne (object) olarak dışlaşır, somutlaşır. Tasarımlayan özne duyum, algı, düşünme, duygu ve hayal gücü gibi zihinsel yetileriyle, kendisine verilmiş olan bir şeyi üç bo-

yutlu doğal düzen içinden çıkarıp tasarımsal bir dünya içine yerleştirir. Bu bakımdan, duyularla algılanan bir şeyin bilgi nesnesi haline getirilmesi olarak en yalın bilme etkinliği bile bir tasarımı ifade eder (Tunalı, 2009: 18).

Müze tasarımının müze koleksiyonuyla ortaklığı ziyaretçi açısından eserlerin doğru algılanmasını mümkün kılar (Hooper, Greenhill, 2006). Müze ziyaretçisinin müzedeki deneyimini etkileyen etmenlerin başında müzenin tasarım dili ve kullanılan görsel iletişim araçları gelmektedir. Müze koleksiyon ve tasarımının cazip hale getirilmesi müze ziyaretçi katılımını etkilemektedir. İyi bir sergileme tasarımı ile sergilenen esere ait bilgilendirmelerde kullanılan tipografik tasarım da ziyaretçi katılımını ve müzede öğrenme deneyimini etkilemektedir. Müze ziyaretçisini hedef alan bu tasarımlarda onun izlenimini güçlendirecek ve medya tasarımlarıyla ziyaretçinin deneyimini kendisiyle götürmesini sağlayabilecek “sergi içerik bilgisinin” oluşturulması önemlidir. Bu nedenle planlamada tasarım öğeleri, malzeme kullanımı ve sergileme planlanırken ışıklandırma öğeleri, en çok öne çıkarılması istenen temayı güçlendirici bilgi içerikleri olacaktır. Diğer önemli bir unsur ise, alanı kullanırken objenin yarattığı etki üzerinde düşünüp alanı tasarım elemanlarıyla genişletmek ve eserin “teklik” özelliğini ortaya çıkarmaktır. (Karaöz, 2021). Benzer bir durum (tasarım dili, teklik, tipografik tasarım) web sayfası tasarımı için de düşünülebilir.

İletişimin insanın yaşamında önemli bir misyonu yerine getirmekte olduğu ve bunun da farklı (beden, söz, yazı, görsel, sembol vb.) biçimlerde uygulandığı görülmektedir. Bunlardan biri; görsel iletişim tasarımı ürünleridir. Görsel iletişim tasarımı ürünleri “3D gezinti teknoloji odaklı tanımlar, mobil teknoloji uygulamaları, web içerikleri, yeni medya uygulamaları, kullanıcı odaklılık, sayısal ürünler, web arayüzleri, hareketli grafikler (gif, kinetik tipografi vb.), bilgilendirme tasarımı, yazılım, reklamcılık, eğlence ve kurumsal teknolojiler, oyun tasarımları, eğitim materyalleri vb.” şeklinde sıralanabilir.

Müzelerde kültürel zenginliğin topluma sunulabilmesine olanak sağlayan “yeni sunum ve anlatım yöntemleri” kullanılmaya başlandıkça müzelere olan ilgi de artmaya başlamıştır. Rehberli geziler, dikkat çekici bilgilendirme levhaları, elektronik rehberlik (audio guide) sistemleri, müze gezicilerine hitap eden sürekli-geçici müze sergileri, dia-film gösterileri, seminerler ve atölye faaliyetleri, izleyiciyi aktif öğrenme sürecine dahil etmiştir. Kültür varlıklarının daha iyi korunması ve ziyaretçiye başarılı şekilde sunulması, müze-toplum ilişkisinin geliştirilmesine, ziyaretçinin müze gezilerinden keyif almasına, ziyaret sıklık ve süresinin artmasına olanak sağlamıştır (Altunbaş ve Özdemir, 2012: 1-2).

Dünya müzeleri; *teknoloji destekli etkileşimli simülasyon, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik, dokunmatik ekran, robot, karekod okuma, hologram ve uzaktan algılama* gibi yeni teknolojileri yakından takip etmektedir. Bilgisayar destekli yazılımların sanal ortamlarda; etki-vizyon, LCD ekran veya projeksiyon aracılığı ile gerçekleştirilen etkileşimli görüntülerle algıda seçiciliği yüksek yeni bir ortam yaratılmaktadır. Dokunmatik ekranlarda sabit ya da hareketli resimler, sesli sunum ve video enstalasyonları aracılığıyla müze ve eserlerle ilgili seçenek sunarken ziyaretçiler de bilgi edinme ve karşılaştırma imkânı bulabilmektedir. Etkileşimli dokunmatik masa uygulamalarında dönem tarihi hakkında kronolojik bilgi verilmektedir (Dıvrak, 2020: 43-44).

Günümüzde bilgisayar teknolojileri kullanılarak oluşturulmuş dijital koleksiyonları görmek başlangıç için müze ziyaretinden önce, elverişli bir yöntemdir. Bu dijital koleksiyonlar mesafe ve fiziksel engel durumlarına da bir çözümdür. İzleyici yapması mümkün olmayan müze turunu internet aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir ve bu müzenin açılış ve kapanış saatlerine bağlı değildir (Keene,1998: 52). Projeksiyon, bilgisayar, LCD ekranlar, cep telefonları, mobil uygulamalar, sensörler, mikrofonlar, kablosuz ağ ile internet kullanımı müzecilik alanına erişim ve sunum olanaklarını geliştirmiştir. Çoklu ortam araçları ile desteklenen sunumlar izleyicisinde fiziksel, ruhsal, duygusal bir alan yaratmaktadır.

Etkileşimli müzeler ziyaretçilerin katılımıyla *birden fazla duyuya hitap ederek duysal bir alan oluşturan ve öğrenmeyi kolaylaştıran interaktif ve deneyimsel sunumlara ağırlık verilerek* oluşturulmaktadır. Böylece ziyaretçilerin, sunumun bir parçası haline gelmeleri ve gördüklerini farklı duyularla da desteklemeleri sağlanmaktadır. “İnteraktif sunum ekranları, interaktif zeminler ve duvarlar, dijital gezi ekranları” gibi ziyaretçilerin dokunarak, büyütüp küçülterek eserleri tüm ayrıntılarıyla inceleme, o eseri ya da tarihsel dönemi daha iyi anlamasına imkân sağlamaktadır.

2.5. Müze Web Siteleri

İletişim teknolojilerinin gelişmesi ile müzelerin ziyaretçilerine ulaşmalarının yöntemleri de farklılaşmış ve çeşitlenmiştir. Günümüzde müzeler ziyaretçilerine gerek “kurumsal web siteleri” gerek “sosyal medya platformları” gerekse “mobil uygulamalar” aracılığıyla da ulaşabilmektedir. Müze nesnelерinin dijital ortamda uluslararası standartlara göre tanımlanması, bu nesnelерin arama motorları, veri tabanları, çevrimiçi kataloglar gibi çeşitli bilgi erişim sistemleri ile bütünleştirilmesini ve daha görünür hale gelmesini sağlamıştır (Özel, 2016). Müzenin hedef kitlesine en hızlı ulaşabileceği, doğrudan ve etkili iletişim kurabileceği görsel iletişim ürünü web sitesidir.

Kültürel mirasın tanıtımı için önemli olan *müze web siteleri*; ziyaretçilerin müzeyi tanınması ve müze ile uzun dönemli ilişkiler kurmasında oldukça önemli bir görsel iletişim ürünüdür. Müze ile ilgili bilgiler, müze kitapları ve koleksiyon detayları gibi daha birçok bilgiye internet teknolojileri ile web siteleri üzerinden ulaşmak mümkün olmuştur. Müzelerde yer alan nesnelерin teknolojik imkânlarla daha görünür hale getirilmesi, merakın artırılmasına ve bireylerin müzeleri fiziksel olarak ziyaret etmeleri için ilgi uyandırılmasına katkı sağlamaktadır. Ziyaretçiler için dijital ortamda müze gezme; ulaşım, zaman, para tasarrufu ve kalıcılık sağlamaktadır. Web sitesi içinde kolayca gezinme (navigasyon) müzeye olan ilginin artmasına ve müze iletişimine katkıda bulunmaktadır. Web sitesi içerisinde “karmaşık yerleşim düzeni”

ziyaretçisini müze web sayfasından uzaklaştırmaktadır. Müzenin sergileme ve yönlendirme tasarımında olduğu gibi, web tasarımında da “sadelik, düzen ve yolunu bulabilmek” çok önemlidir.

Müzelerin web siteleri, 1990’larda sadece kısa bilgi veren basit web sitesi tasarımlarından, modern çevrimiçi kataloglarına, sanal sergilere ve artık siber ziyaretçi için erişilebilir ve indirilebilir bir kaynak sunan, içerik sağlayan tasarıma evrilmiştir (Wilson, 2011, 373). Müzelerin web siteleri ile sunduğu hizmetlerle, müze-izleyici ilişkisinde önemli değişimler yaşanmakta ve izleyicinin müze ile sürekli iletişim halindeki kullanıcılara dönüşmesi sağlanmaktadır.

Çağdaş müzecilikte üzerinde durulması gereken bir konu müze koleksiyon ve sergilerinin “ulaşılabilir” olmasıdır. Sergilemenin “farklı ilgi ve yaş gruplarına ulaşarak toplumun katılımının sağlanması ve temsil güçlerinin iyi olması “ulaşılabilirlik” olarak tanımlanabilmektedir. Dijital teknolojilerin kullanıldığı web sayfaları da müzeye kolay ve rahat ulaşmayı sağlamaktadır. Müze web sayfalarının, ziyaret öncesi müze ile ilgili detaylı araştırma yapma ve bilgi alma isteğinde olan ziyaretçiler için önemli bazı özelliklere sahip olması gerektirmektedir. Web sayfası tasarımında; araştırma, bilginin sistemleştirilmesi, hedef kitlenin belirlenmesi, görsel elemanların amaca uygun kullanımı ve etkili bir iletişim sağlamak önemli tasarım problemlerindedir.

Web sitesi ziyaretçileri genel olarak, *hızlı yüklenme, temiz bir başlangıç ekranı, diğer ekranlara rahat geçiş, kolay sipariş verme yöntemi, anlaşılır ve açık bilgi arayışındadırlar* (Kotler, 2017, 59-61). Kabassi (2017)’nin yapmış olduğu çalışma, araştırmacıların müzelerin web siteleri üzerine birbirinden farklı ölçütler üzerine odaklanabildiklerini göstermektedir. Örneğin; bu konuda yapılmış bir çalışmada web siteleri; *ulaşım ve iletişim bilgileri, müze hakkında bilgi, müze ziyareti, eğitim, web sitesi özellikleri ve sosyal medya kullanımı* başlıkları altında incelenmiştir (Theocharidis vd., 2014). Web sitesi özellikleri ile ilgili Pallud & Straub (2014) ise,

Agarwal & Venkatesh (2002)'in çalışmasından yola çıkarak, *içerik, uygunluk, kullanım kolaylığı, promosyon, duygular ve estetik* ölçütlerini değerlendirmeye almıştır. Lopatovska (2015) ise; *arama, etkileşim, resim manipülasyonu, estetik ve kullanılabilirlik* unsurlarını web sitesi özellikleri olarak çalışmasına dâhil etmiştir. Bir web sitesi, işletmeci, ziyaretçi, tasarımcı ve uzman bakış açısıyla, farklı açılardan değerlendirilmelidir.

Web sitesi tasarımında da tıpkı müzede olduğu gibi *duyusal etkileri harekete geçiren renk, boyut ve şekiller* ile kolay kullanılabilen, *bilgilendirici, eğlendirici, özgün ve kullanıcı dostu* bir ortam yaratılmalıdır (Odabaşı, 2012: 338). Müze web sitelerinde; *ana sayfa düzeni, bilgi ve içerik, görsel ve işitsel düzen*, kullanıcılar açısından oldukça önemlidir. Bir müze web sitesi; *kalıcı koleksiyonu, geçici sergileri, eğitim programları* vb. nitelikleri ile örgütsel hedefleri ve genellikle kültürel mirasın korunmasını (örneğin tarihi eserler, sanat eserleri, kitaplar ve belgeler) amaçlar. Daha pragmatik web sitesi hedefleri arasında *ziyaretçileri, program katılımcılarını, müze üyelerini ve bağışçıları çekmek* yer almaktadır. Ayrıca müzelerin web sitelerinde sunulan *sanal turlar* sayesinde ziyaretçi kapasitesi artmakta ve dönemlik sergilerin süresi sanal sergiler sayesinde uzatılmaktadır.

Çağdaş müzecilik anlayışı ile birlikte bilgi odaklı nesneye yönelen müzeler önem kazanmıştır. Bu bağlamda, bireylerin eğitim ve araştırma gereksinimlerine yönelik olarak müze koleksiyonlarında yer alan nesnelerin içerdiği bilgiye odaklanılmıştır (Özel, 2016). Aynı zamanda dijital teknolojiler, müzeler için, zengin bir bilgi kaynağı oluşturmaya ve bu bilgileri paylaşmaya yardımcı olmaktadır. Müze ile ilgili bilgiler, müze kitapları ve koleksiyon detayları gibi daha birçok bilgiye web siteleri üzerinden ulaşmak mümkündür. Müze web sitesinde yer alan geçmişe ait etkinlik arşivi, ziyaretçilerine müzede yapılacak etkinlikler ile ilgili fikir vermektedir.

3. Bulgular

Bu bölümde; belirlenen müzelerin web sitelerinin incelenmesi, kavramsal çerçeve bölümünde yer alan çalışmalara dayandırılarak oluşturulan değerlendirme

ölçütleri doğrultusunda yapılacaktır. Belirlenen müzeler: Türkiye’den Odunpazarı Modern Müze (OMM), Anadolu Medeniyetleri Müzesi, TRT Yayıncılık Tarihi Müzesi, yurt dışı müzelerinden ise; Metropolitan Sanat Müzesi ve Louvre Müzesi’dir.

3.1. Odunpazarı Modern Müze (OMM) Web Sitesine İlişkin Bulgular

OMM, 2019 yılında Eskişehir’de, kentin ilk yerleşim bölgesi olan ve UNESCO Kültür Mirası Geçici Listesi’nde yer alan Odunpazarı’nda “Modern Sanat Vakfı” tarafından kurulmuş bir müzedir. Müze, özel olarak inşa edilmiş binasında, Odunpazarı bölgesinin tarihi dokusunu çağdaş bir bakış açısıyla yansıtmaktadır. OMM, Türkiye’den ve dünyadan sanatçıların çağdaş eserlerini evrensel bir bakış açısıyla sergileyerek kültürler arası bir kapı işlevi görmeyi hedeflemiştir.

Tablo-1: *Odunpazarı Modern Müze Web Sitesine İlişkin Bulgular*

	Web Sitesi Değerlendirme Ölçütleri	Odunpazarı Modern Müze (OMM)
1	Kurum hakkında bilgi	Ana sayfada yer alan ‘ <i>Hakkımızda</i> ’ sekmesinden kurum hakkında detaylı bilgilere ulaşılmaktadır.
2	Kurum logosu değerlendirme	Logo müze mimarisi ile uyumlu, modern tarzda tasarlanmıştır.
3	Arayüz tasarımı	Ana sayfanın sol tarafında bulunan “Menü” alt sekmesindeki başlıklar; kırmızı zemin üzerine beyaz olarak, serifsiz ve modern yazı karakteri ile yazılmıştır. Tipografisi temiz, okunaklı ve dikkat çekicidir. Menü sekmesinin altında sırasıyla “ <i>Ziyaret, Sergiler, Koleksiyon, Eğitim, Takvim, Misafir Sanatçı, Journal, Destek, Hakkımızda, OMM INN</i> ” başlıkları yer almaktadır.
4	Alan adı	www.omm.art
5	Sosyal medya erişim butonları	Web sitesi ana sayfasında ve diğer sayfalarda ziyaretçilerin kolayca geçiş yapabilecekleri sosyal medya erişim butonları bulunmaktadır. Instagram’da ve Facebook’da; “ommxart” ile müze kendi arasında tutarlı kullanıcı adlarına sahiptir. Güncel sergiler, eğitim programı ve etkinlikleri müzenin web sitesinden olduğu gibi sosyal medya kanallarından takip edilebilmektedir.

6	Dil seçeneği	Türkçe ve İngilizce dil seçeneği bulunmaktadır.
7	Web sitesi içinde gezinme (Navigasyon)	Ziyaretçileri, web sitesinde navigasyon (gezinme) rahat olduğu için istenilen sayfaya ve bilgiye kolaylıkla ulaşmaktadırlar. OMM web sitesi oldukça yalın ve kullanıcı dostudur.
8	Ziyaret	“Ziyaret” başlığı ana sayfada ilk sırada yer almaktadır. Bu sekmenin altında; “Ziyaret saatleri, Ulaşım Erişilebilirlik, Rehberli Turlar, Okul Grupları, Müze Kuralları, OMM Dükkân ve OMM Mobil Uygulama” sekmeleri ile ziyaretçilerinin en çok merak ettikleri konular açıklayıcı ve yalın bir şekilde yer almaktadır. Bu sekmede arananlara hızlı ve kolay bir şekilde ulaşılmaktadır.
9	İletişim	Sitede müze iletişim bilgilerinin yanında, müzeye ulaşım ile ilgili bilgi verilmesi müzeye gelme isteğini artıran ve kolaylık sağlayan unsurlardır.
10	Koleksiyon arşivi hakkında bilgi	Ana sayfada yer alan “Koleksiyon” sekmesi üzerinden koleksiyon hakkında bilgilere erişilmektedir. Ayrıca koleksiyon, web sitesinden üç boyutlu olarak görülebilmektedir.
11	Sergiler	Sergi ve etkinlikler hakkında bilgilere bu sekmeden ulaşılmaktadır.
12	Güncel duyurular	Müzedeki sergi, etkinlik ve duyurulara bu sekmeden ulaşılarak ziyaretçiler planlama yapabilmektedir. “Takvim” sekmesinde “Yakında: Bugün, Haftaya, Bu Ay” başlıklarında “Hepsi, Etkinlik, Çocuk ve Genç, Atölye ve Sergi Etkinlik Takvimi” kategorilerinde ile yer almaktadır.
13	Eğitim (Okul grupları Söyleşi, Seminer ve Atölyeler)	Ana sayfada “Eğitim” ayrı bir sekmede yer almaktadır. OMM’da her yaşta sanat izleyicileri için farklı içeriklerle hazırlanan rehberli turlar, sanatçı buluşmaları, atölyeler, seminerler ve çeşitli etkinliklerle öğrenme ve deneme etkinlikleri sunulmaktadır.
14	Sanal müzecilik	Sanal Müzecilik uygulaması bulunmamaktadır. Sadece koleksiyon üç boyutlu olarak görülebilmektedir.

Buna göre; ülkemizi iyi bir şekilde temsil eden Odunpazarı Modern Müzenin (OMM) web sitesi görsel tasarımı açısından başarılı, modern ve etkileyici bulunmuştur. Ziyaretçileri, web sitesinde istedikleri bilgiye rahatlıkla ulaşabilmektedir. Tipog-

rafik açıdan okunabilir, işlevsellik açısından ise; kullanıcı odaklı, mobil uyumlu, dinamik bir tasarıma sahiptir. Müzeyi ziyaret etmeyi planlayanlar; web sitesinde ziyaret gün ve saatleri, ulaşım, koleksiyon, sergiler, sosyal medya hesapları erişimi, kafe vb. tüm sorulara kolaylıkla cevap bulabilmektedir. Ayrıca müzenin sürdürülebilirlik ile ilgili çalışmalarının olması değerli bulunmuştur. Instagramda 173 bin, Facebook’da 3555 takipçisi bulunan (17.04.2022 itibariyle) müze için bu sayılar oldukça iyidir. Çünkü OMM 2019 yılında açılan bir müzedir ve buradan müzenin iletişim ve etkileşiminin olduğu sonucu çıkmaktadır. OMM, farklı ilgi alanlarına sahip ziyaretçilerin, müzeye gelmelerini ve müze ziyaretlerini tekrarlamalarını amaçlamaktadır. Özellikle çocuk ve gençlerin müzeye gelme alışkanlığı edinmesini sağlarken, herkese ait bir mekân olarak müzelerden yararlanma kurallarını benimsemelerini, kültürel mirası tanıma ve korumanın önemini kavramalarını hedeflediklerini söylemektedirler.

3.2. Anadolu Medeniyetleri Müzesi Web Sitesine İlişkin Bulgular

Tablo-2: Anadolu Medeniyetleri Müzesi Web Sitesine İlişkin Bulgular

	Web Sitesi Değerlendirme Ölçütleri	Anadolu Medeniyetleri Müzesi
1	Kurum hakkında bilgi	Ana sayfada “Açıklama” kısmında müzeye ait kısa, bir bilgi bulunurken “Müze broşürünü indir” bölümünden müzesi ile bilgilerin bulunduğu iki sayfalık “PDF” broşüre ulaşılmaktadır.
2	Kurum logosu değerlendirme	Logoda Hitit kralı Tuthaliya’nın mührü kullanılmaktadır.
3	Arayüz tasarımı	Kültür Bakanlığı’na bağlı tüm müzelerin web tasarımları aynı arayüze sahiptir. Bu müzelerin web ana sayfa; müzenin adı, ziyaret gün ve saatleri ve kısa bir bilgilendirme metni yer almaktadır. Tek ana sayfadan oluşan web sayfasında arayüz tasarımı başarılı bulunmuştur. Tipografik okunurluk gözetilmiştir.
4	Alan adı	Müzenin web sitesine “https://muze.gov.tr” adresinden geçiş yapılabilir.

5	Sosyal medya erişim butonları	Sosyal medya hesabı bulunmamaktadır.
6	Dil seçeneği	Türkçe ve İngilizce dil seçeneği bulunmaktadır.
7	Web sitesi içinde gezinme (Navigasyon)	Sadece müzenin ana sayfası bulunmaktadır.
8	Ziyaret	Ana sayfada “açılış-kapanış saatleri” ve “kapalı günler” başlıklarının altında bilgilendirme metni yer almaktadır. Haftanın 7 günü açık olan bir müzedir.
9	İletişim	Adres, e-mail, telefon ve haritası bulunmaktadır.
10	Koleksiyon arşivi hakkında bilgi	Bilgi yoktur.
11	Sergiler	Geçici sergiler düzenlenmektedir.
12	Güncel duyurular	Duyurular bölümü bulunmamaktadır.
13	Eğitim (Okul grupları Söyleşi, Seminer ve Atölyeler)	Müzedeki belli programlar dahilinde “ <i>okul öncesi, ilkokul, ortaokul, lise, üniversite ve lisans üstü</i> ” gruplarına yönelik eğitim programları, “ <i>sikke basımı, çivi yazısı, ateşin bulunmasına yönelik uygulamalar, seramik ve ebru atölyeleri</i> ” düzenlenmekte olduğu bilgisi müze görevlilerinden alınmıştır. Fakat web sitesinde bu konuda bir bilgi yer almamaktadır.
14	Sanal müzecilik	Sanal Müzecilik uygulaması mevcuttur.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonu, Anadolu uygarlıklarının kültürel mirasıdır. Müzenin iki yıl öncesine kadar kendine özel web sitesi ve sosyal medya hesapları bulunmaktayken, ilerleyen süreçte Kültür Bakanlığı’na bağlı tüm müzelerin web sitelerine “<https://muze.gov.tr>” adresinden geçiş yapılabilen bir düzenleme yapılmıştır. Koleksiyon ile ilgili bilgi, sergiler ve güncel duyurular Anadolu Medeniyetleri Müzesi web sitesinde yer almamaktadır. Müzenin, “<http://sanal-muze.gov.tr>” adresinden ulaşılan sanal müzecilik uygulaması mevcuttur. Fakat bu uygulama işlevsel tasarlanmamıştır, eserlerle ilgili bilgilendirme yazıları bulunma-

maktadır. Bilgi odaklı çağdaş müzecilik anlayışıyla düşünüldüğünde, açıklayıcı bilgilerin yer alması gerekmektedir. Ayrıca müzenin takipçileri ile hızlı ve doğrudan iletişim kuracağı sosyal medya hesabı da bulunmamaktadır. Müze, güncel etkinlik ve duyurularının ziyaretçileri ile paylaşabileceği çevrimiçi ortam olmadığından iletişim noktasında problemler ortaya çıkmaktadır.

3.3. TRT Yayıncılık Tarihi Müzesi Web Sitesine İlişkin Bulgular

TRT Yayıncılık Tarihi Müzesi, 1927'de başlayan radyo yayıncılığından günümüze, başta radyo ve televizyon olmak üzere, yeni medyadan üç boyutlu yayınlara kadar tüm alanların teknolojisi ile sergilendiği bir müzedir.

Tablo-3: TRT Yayıncılık Tarihi Müzesi Web Sitesine İlişkin Bulgular

	Web Sitesi Değerlendirme Ölçütleri	TRT Yayıncılık Tarihi Müzesi
1	Kurum hakkında bilgi	Kurum hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Müze broşürüne (PDF) ana sayfadan ulaşılmaktadır.
2	Kurum logosu değerlendirme	Müze logosunda; <i>Sesler</i> : iç bükey fırça darbesi, kulak yapısını barındırır, sesi sembolize eder. <i>Renkler</i> : kırmızı, yeşil, mavi fırça darbeleri ile televizyon yayıncılığının üç ana rengini yansıtır. <i>Anılar</i> ; iki adet kısa fırça darbesi, hayatımıza giren anıları, duyguları yansıtır.
3	Arayüz tasarımı	Arayüz tasarımı göz yormayan ve sade bir dile sahiptir. Fakat daha sitemli ve etkileyici bir müze sayfası yapılmalıdır.
4	Alan adı	www.trtmuze.com.tr
5	Sosyal medya erişim butonları	TRT Müzesi'ne ait aktif bir sosyal medya hesabı bulunmamaktadır.
6	Dil seçeneği	İngilizce
7	Web sitesi içinde gezinme (Navigasyon)	Müze ana sayfasında " <i>Hakkımızda, Gezi Rehberi, Sergi, Arşivlerimiz, Eğitim, Katılım</i> " menülerinden rahatlıkla müze ile ilgili içeriklere ulaşılabilir. Temiz bir başlangıç ekranına sahip olup, anlaşılır ve açık bulunmuştur.

8	Ziyaret	Ana sayfada alt kısmında “ziyaret günleri resmi tatiller dışında hafta içi 10:00-17:00” yazısının bulunduğu linke tıklanarak ziyaret, iletişim bilgileri ve randevu ile daha detaylı bilgilere ulaşılmaktadır.
9	İletişim	İletişim bilgileri mevcuttur.
10	Koleksiyon arşivi hakkında bilgi	Koleksiyon arşivi hakkında bilgilendirme web sitesinde yer almamaktadır.
11	Sergiler	Sergi kısmında müzede gezilebilecek stüdyo ve bölümler hakkında bir fotoğraf kısa bilgi yer almaktadır.
12	Güncel duyurular	Müze ile ilgili güncel duyurular bölümü yoktur.
13	Eğitim (Okul grupları Söyleşi, Seminer ve Atölyeler)	“Eğitim” ana sayfada ayrı bir başlık (menü) olarak verilmiştir. Okul gruplarının rehberli turlar (5-15 kişilik) ile deneyimleyebilecekleri Eğitim Sınıfları; “ <i>Radyo, Radyo Drama, Televizyon ve Sanal Stüdyo</i> ” ile kısa bir bilgi bir fotoğraf ilgili sayfada verilmiştir. Bu başlıkta ayrıca “ <i>Radyo Programları, Televizyon Programı Yapım Süreçleri, Haber Programı/Naklen Yayınlar, Film Seslendirmesi, Sanal Stüdyo</i> ” ile ilgili eğitim filmleri bulunmaktadır.
14	Sanal müzecilik	Web sitesinde 360 derece sanal tur bağlantısı bulunmaktadır. Sanal tur linkine tıkladığında TRT ile özdeşleşen müzik eşliğinde giriş holünden itibaren müzeye giriş sergi holü, radyo stüdyosu ve radyo drama stüdyosu gezilebilmektedir.

Genel olarak bakıldığında kuruluşundan bugüne ziyaretçilerini etkilemeyi başarmış özel bir müze olan TRT Müzesi'nin yapılacak güncellemelerle çok daha başarılı bir noktaya geleceği düşünülmektedir. Bu güncellemeler, bilgi ve iletişim teknolojilerinin müze iletişimde ve web sitesinde kullanılması ile ilgilidir. Müze web sitesinde koleksiyon ile ilgili açıklayıcı bilgiler yer almamaktadır. Web sayfasından geçiş yapılabilen “360 derece sanal tur” bulunmakta, fakat eserler ile ilgili bilgi yer almamaktadır. Dolayısıyla yapılan sanal turun amacına ulaşamadığı düşünülmektedir. Yapılacak değişikliklerle müze hakkında daha fazla bilgiye ulaşılabileceğini sağlanabilir ve web sitesi ziyaretçi sayısı da artırılabilir. TRT Müzesinin güncel duyuruların da paylaşılacağı sosyal medya hesapları da aktif edilerek etkileşim sağlanabilir.

Müzeyle ait mekânların çeşitli etkinlikler için kullanılması insanların müzeyle yakınlaşmasını ve iletişim kurmasını sağlamaktadır. Müzelerde düzenlenen sergiler, film çekimleri, sanat temsilleri vb. etkinlikler, müzeyle duyulan ilgiyi artıracaktır.

3.4. Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Museum of Art) Web Sitesine İlişkin Bulgular

Görsel ve içerik tasarımı etkili olan bir web sitesi, kullanıcılarında müzeyle gitme isteği uyandırmaktadır. Dünyaca ünlü ulusal müzeler arasında yer alan “Metropolitan Museum of Art” görsel ve içerik açıdan etkili web sitesine sahiptir ve koleksiyon ile ilgili detaylı bilgiler, güncel duyurular ve sergiler bu müzenin web sitesinde yer almaktadır.

Metropolitan Sanat Müzesi, herkesin deneyimlemesi ve eğlenmesi için dünyanın dört bir yanından 5.000 yıldan fazladır sanat eserlerini sunmaktadır. Müze, New York’taki iki farklı alanda ve milyonlarca insanın da çevrimiçi olarak katılabileceği ortamda eserlerini sergilemektedir. Müzenin galerilerinde, sergiler ve etkinlikler sürekli olarak düzenlenmektedir.

Tablo-4: “Metropolitan Museum of Art” Web Sitesine İlişkin Bulgular

	Web Sitesi Değerlendirme Ölçütleri	Metropolitan Museum Of Art
1	Kurum hakkında bilgi	Kurum hakkında detaylı bilgi bulunmaktadır.
2	Kurum logosu değerlendirme	Logotype, kırmızı zemin üzerine beyaz yazı şeklinde web sayfasının sol üst köşesinde kullanılmıştır. Şekil-zemin algısı yüksektir. “The Met” kelimelerinden oluşan karakteristik logo serifli yazı karakteri manüplasyonu ile oluşturulmuştur.
3	Arayüz tasarımı	Yalın, işlevsel ve kullanıcı dostu bir arayüz tasarımına sahiptir. “Visit, Exhibition and Events, Art, Learn with us, Shop” adında beş menüde bilgiler sistimli ve öz olarak toplanmıştır. Kurumsal renk olarak kırmızı ve beyaz, siyah, gri tonları ve beyaz

		renkle birlikte uyumlu bir görüntü oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Arayüz tasarımında; modern, serifsiz yazı karakterleri kullanılmıştır.
4	Alan adı	www.metmuseum.org
5	Sosyal medya erişim butonları	Ana sayfada “Facebook, Twitter, Pinterest, Instagram, Youtube” hesaplarına erişim ikonları bulunmaktadır.
6	Dil seçeneği	İngilizce
7	Web sitesi içinde gezinme (Navigasyon)	Web sitesinin yalın sayfa düzeni, okunaklı tipografisi ile ziyaretçi kolaylıkla ve hızla istediği bilgilere ulaşabilmektedir. Açılır menüler kullanılmıştır.
8	Ziyaret	Ana sayfada ilk karşılaşılan “Ziyaret edeceklerin önceden okumaları için bir kılavuz” ve “Ziyaret planlaması” bağlantısından ziyaret ile ilgili detaylı bilgilere kolaylıkla ulaşılmaktadır. Ayrıca; “Ziyaret (Visit)” menüsünün altında “Ziyaretini planla, Bilet satın al, Üye ol, Müze haritası, Sesli rehber, Grup ziyaretleri” alt başlıklarında detaylı bilgiler yer almaktadır.
9	İletişim	Müzenin farklı iki adresine ait iletişim bilgileri ana sayfada bulunmaktadır.
10	Koleksiyon arşivi hakkında bilgi	Ana sayfada yer alan “Koleksiyon” sekmesi üzerinden eserler hakkında bilgilere erişilmektedir.
11	Sergiler	Web sitesinde takvime bağlı sergiler “Geçmiş, Şimdi ve Gelecek” olmak üzere üç ayrı başlıkta yer almaktadır.
12	Güncel duyurular	“Etkinlikler (Events)” ve Turlar (Tours) takvime bağlı, güncel olarak web sitesinde bulunmaktadır.
13	Eğitim (Okul grupları Söyleşi, Seminer ve Atölyeler)	Bizimle Öğrenin (Learn with Us) menüsünde “ <i>Öğrenme Kaynakları</i> (Çocuklar ve Aileler, Eğitimciler ve öğrenciler ve akademisyenler için ayrı), <i>metçocuklar</i> , <i>Sanat Tarihi Zaman Çizelgesi</i> (Makaleler, <i>Sanat eserleri ve Kronoloji</i> başlıkları ile anlatım ve gösterim, <i>Workshop ve Etkinlikler</i> ile Öğrenme, <i>Araştırma merkezi ve Kütüphane</i> ” başlıkları yer almaktadır.
14	Sanal müzecilik	Sanal müzecilik uygulaması bulunmaktadır.

Çağdaş müzecilik anlayışı ile bireylerin eğitim ve araştırma gereksinimlerine yönelik olarak müze koleksiyonlarında yer alan nesnelerin içerdiği bilgiye odaklanılmıştır. Metropolitan Müzesini web sitesi; kalıcı koleksiyonu ve eserler ile ilgili bilgileri, sergileri ve workshop etkinlikleri, eğitim programları, sanat tarihi ile ilgili makaleler, bünyesinde yer alan kütüphanesi ve araştırma merkezi ile kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak amacına en yeni teknolojilerle hizmet etmektedir. Günümüzde çağdaş müzecilikte bilinçli ziyaret önemlidir ve müzenin web sitesinden ziyaret planlaması yapılmakta, müze, koleksiyon eserleri ve sergiler ile ilgili ön bilgilere rahatlıkla, kolay bir navigasyonla ulaşılmaktadır. Web sitesi tasarımında da duyuşsal etkileri harekete geçiren renk, boyut ve şekiller ile kolay kullanılabilen, bilgilendirici ve özgün bir ortam kullanılmıştır. Metropolitan Sanat Müzesi web sitesi bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanıldığı, ziyaretçinin tüm ihtiyaç duyduğu sorulara cevap bulacağı, içerik açısından güçlü, görsel tasarımı etkili ve yalındır.

3.5. Louvre Müzesi (Musée du Louvre)

Louvre Müzesi, Paris’te bulunan ve tarih öncesi çağlardan, 21. yüzyıla kadar uzanan, oldukça geniş bir koleksiyon yelpazesine sahip, dünyanın en çok ziyaret edilen sanat müzelerinden birisidir. Görsel ve içerik tasarımı etkili olan bir web sitesi, ziyaret öncesinde izleyicilerine müze ve eserler hakkında yönlendirici ve detaylı bilgiler vermektedir.

Tablo-5: “Louvre Museum” Web Sitesine İlişkin Bulgular

	Web Sitesi Değerlendirme Ölçütleri	Louvre Museum
1	Kurum hakkında bilgi	Kurum hakkında detaylı bilgi bulunmaktadır.
2	Kurum logosu değerlendirme	Serifli yazı karakterinden oluşan logotype, kurumu tarihi ve karakteriyle yansıtmaktadır.
3	Arayüz tasarımı	Yalın ve işlevsel bir arayüz tasarımına sahiptir. Louvre Müzesi’nin tarihini de yansıtmak üzere etkili bir arayüz tasarımı görülmüş ve çok başarılı bulunmuştur.

4	Alan adı	www.louvre.fr
5	Sosyal medya erişim butonları	Web sitesi ana sayfasının en altta sağ kısmında; “Follow Us” Facebook, Instagram, Twitter, Youtube, Pinterest ve Linked in ikonlarından sosyal medya hesaplarına kolayca ulaşılmaktadır.
6	Dil seçeneği	İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve Çince dil seçenekleri mevcuttur.
7	Web sitesi içinde gezinme (Navi-gasyon)	Web sitesinin yalın sayfa düzeni, açılır menü kullanımı, okunaklı tipografisi ile ziyaretçi kolaylıkla ve hızla istediği bilgilere ulaşabilmektedir.
8	Ziyaret	Ziyaret ile ilgili önceden planlama yapılabilmesi tüm bilgiler (Gezilebilecek saatler, harita ve yönlendirme, galerilerin listesi, restoran ve kafeler, aile ya da grup olarak ziyaret bilgileri) ve çevrimiçi bilet satın alma butonu, web sitesinde mevcuttur. Ziyaret (Visit) ana sayfada ilk karşılaşılan menüdür. Müze salı günleri hariç her gün açık olduğu giriş sayfasında dikkat çekici bir şekilde yer almaktadır.
9	İletişim	Müzeyle ait iletişim bilgileri ana sayfada bulunmaktadır.
10	Koleksiyon arşivi hakkında bilgi	Koleksiyon başlığında “Müze koleksiyonu” ile ilgili bilgiler 8 kategoride sınıflandırılmıştır: Resimler (Paintings), Çizimler Baskılar, (Drawings&Prints), Heykeller (Sculptures), Mobilyalar (Furniture), Tekstiller (Textiles), Takılar ve Süslemeler (Jewelry&Finery), Yazılar ve Yazıtlar (Writing&Inscriptions) ve Objeler (Objects). Her kategorinin altında, eserlerin görselleri ve açıklayıcı bilgisi yer almaktadır.
11	Sergiler	Web sitesinde takvime bağlı sergiler ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.
12	Güncel duyurular	“What’s on” menüsünde güncel program, rehberli tur ve sergi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.
13	Eğitim (Okul grupları Söyleşi, Seminer ve Atölyeler)	Çocuklar, gençler ve okul grupları için eğitici etkinlikler düzenlendiği ile ilgili detaylı bilgiler müze web sitesinde yer almaktadır. Sesli rehber uygulaması mevcuttur.
14	Sanal müzecilik	Sanal müzecilik uygulaması bulunmaktadır.

Louvre Müzesi web sitesi, sosyal medya kullanımı ve sanal müzecilik uygulamaları açısından oldukça başarılı, dünyada tüm müzelerin iletişim ve etkileşim olarak da örnek aldığı bir müzedir. Müze web sitesinde koleksiyondaki eserler ile ilgili detaylı açıklayıcı bilgiler yer almaktadır. Bu müzenin web sitesi; aynı zamanda bilginin depolandığı ve paylaşıldığı kütüphane yani eğitim işlevini yerine getirmektedir. Ayrıca geçmişe ait etkinlik ve sergi arşivi, ziyaretçilerine müzede gelecekte yapılacak etkinlikler ile ilgili fikir vermektedirler. Müzenin bilgi ve iletişim ağı oluşturması, müzenin uluslararası alanda geniş kitlelere tanıtılmasında faydalı olmaktadır. Bu iletişim, etkileşim aynı zamanda müzelerin, eserlerin ve toplumun dijitalleşmesi ile oluşmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Günümüz çağdaş müzecilik anlayışı; kimlik, kültür, iletişim ve eğitim gibi kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. Yeni teknolojilerin sağladığı olanaklar, müzelerin mimari, sergileme ve iletişim tasarımlarında değişimi zorunlu kılmakta, yenilikçi yaklaşımları da beraberinde getirmektedir. İnsan merkezli, haz ve bilgi almaya yönelik yeni müzecilik anlayışında; yaşam boyu eğitim yoluyla toplumu aydınlatma, ülkenin kültürel değerlerini koruma, sergileme, gelecek nesillere kültürel mirası taşıma, bilgi üretme ve paylaşma gibi sorumluluklar yüklemiştir. Dijital teknolojinin yarattığı değişim ve dönüşüm sonucu ortaya çıkan yeniliklerin takip edilmesi müzelerin devamlılığı ve sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir.

Bilgi teknolojilerinin gelişmesi müze-izleyici ilişkisinde değişimler oluşturmakta, izleyicinin müze ile sürekli iletişim halindeki kullanıcılara dönüşmesini sağlamaktadır. Yeni teknolojilerin sağladığı olanak ve toplumdaki teknolojik eğilimler, aynı zamanda müzelerin mimari, sergileme ve iletişimlerinde değişimi zorunlu kılmakta, yenilikçi yaklaşımları beraberinde getirmektedir. Müzeler için kültürel kimlikleri vurgulamanın önemi artarken iletişime öncelik verilmesinin gerekliliği çok açıktır.

Çağdaş müzecilikte müzeler çağın modern iletişim araçlarına yönelmekte, koleksiyonlarını, özel sergileri ve tanıtımlarını modern iletişim araçlarıyla izleyicilere sunmaktadırlar. Bu anlamda çağdaş müze, ziyaretçi bekleyen ya da çeken değil sahip oldukları modern iletişim teknikleri ile müzeyi insanlara götüren bir anlayışa yönelmektedir. Müzelerin önemli işlevlerinden biri bilgiye erişim sağlamasıdır. Müzeler ellerinde bulunan koleksiyonlarla ilgili bilgiyi, sergiler ve yayınlar aracılığıyla izleyicilerle paylaşmak zorundadır. Bu amaçla bu çalışmada, belirlenen müzeler, web siteleri üzerinden çağdaş müzecilik anlayışıyla değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda ülkemizdeki müzelerdeki iletişim uygulamalarının geliştirilmesi gerektiği açıkça görülmektedir. Müzeler, bilgi depolarıdır. Koleksiyon ve eserler ile ilgili açıklayıcı bilgiler verilmesi, müze iletişimi ve müze eğitimi açısından oldukça önemlidir. Müzenin bilgi ve iletişim ağı oluşturması, uluslararası alanda geniş kitlelere tanıtılmasında faydalı olacaktır.

Bu çalışmada; çağdaş müzecilikte önemli olan konulardan birisi ziyaretçi-müze iletişimi olduğundan müzenin iletişiminin geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmuştur. Araştırma sonunda; müzelerin, kültürel mirasımızı, tarihimizi, gelecek kuşaklara taşımada en önemli kurumlardan biri olduğundan hareketle görsel iletişim tasarımının ve web sitelerinin müzeler üzerinde etkisinin oldukça fazla olduğu görülmüştür. Ülkemizdeki müzelerin genelinde sosyal medya kullanımı ve sanal müze uygulaması değerlendirildiğinde eksiklikler görülmektedir. Bu uygulamalar müzenin ziyaretçisiyle sürekli iletişim kurmasına, tanınırlığının artırılmasına yardımcı olan uygulamalardır. Sanal ortamın sağladığı yararlar, müze ve ziyaretçiler açısından önemlidir. Sanal ortamda müzenin tanınırlığını artırma, ziyaretçi, üye, sponsor ve gönüllü iletişimde rol oynayarak müze ziyaretçi potansiyelini artıracaktır. Çağdaş müzecilik anlayışı ile müze web sitelerinin değerlendirildiği araştırmanın özgünlüğüyle literatüre katkı sağlayacağı ve müzelere iletişim noktasında yol göstereceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Agarwal, R. & Venkatesh, V. (2002). Assessing a firm's web presence: A heuristic evaluation procedure for the measurement of usability, *Information Systems Research*, 13(2): 168-186.
- Allan, D. A. (1963). "Müzelerin Rolü, Müzelerin Teşkilatlanması" UNESCO, ICOM Türkiye Milli Komitesi Yayınları. Sayı.2, Müzeler ve Anıtlar IX, T.T.K. Basımevi, Ankara.
- Altunbaş, A. & Özdemir, Ç., 2012, "Çağdaş Müzecilik Anlayışı ve Ülkemizde Müzeler", Ankara. <https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/4655,makale.pdf?0> (Erişim Tarihi:29.03.2021).
- Ambrose, T. & Crispin P.,2006, *Museum Basics: The International Handbook (Heritage: Care-Preservation-Management)*, Birleşik Krallık: Routledge.
- Artun, A., 2008, "Müzecilikte Kamusallığın Kaynakları ve Özel Müzeler", 26. *Müzeler Haftası Geçmişten Geleceğe Türkiye'de Müzecilik 1. Sempozyumu 21-27 Mayıs Bildiriler Kitabı*, VEKAM, Ankara, 97-103.
- Badell, J. I. (2015). Museums and social media: Catalonia as a case study. *Museum Management and Curatorship*, 30(3), 244-263.
- Crane, S. A. (2000). *Museums and Memory*, Stanford: Stanford University Press.
- Dean, D. (1996). *Museum Exhibition, Theory and Practice*, Routledge, London and New York.
- Dıvrak, M. (2020). *Müzecilikte İletişim ve Atmosfer*, İkinci Adam Yayınları, İstanbul.
- Gurian, H. E., 2006, *Civilizingthemuseum: The collected writings of Elaine Heumann Gurian*, New York: Routledge.
- Heath, C., Vom Lehn, D. (2004) "Configuring Reception: (Dis-)Regarding the "Spectator" in Museums and Galleries, *Theory, Culture & Society*, 21(6): 43-65.
- Hooper, Greenhill, E. (2006). Studying Visitors, *A Companion to Museum Studies*: 362-376, (ed. S. Macdonald). Oxford: Blackwell.
- Kabassi, K. (2017). Evaluating websites of museums: State of the art. *Journal of Cultural Heritage*, 24: 184-196.
- Karadeniz, C. & Özdemir, E., 2018, "Hangi Müze? Müzecilikte Değişim ve Yenimüzebilim" *Millî Folklor*, (30) Sayı:120, s.158-169.
- Karadeniz, C. (2015). 206-207 Yeni müzebilim bağlamında müze eğitimine çağdaş yaklaşımlar ve müze eğitimcisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 48(2): 203-226.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karaöz, T, B. (2021) *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 100 Yaşında*, Ankara: Grafiker.

- Keene, S., (1998). *Digital Collections: Museums and the Information Age*, Oxford Butterworth- Heinemann.
- Kotler, P. (2017). *A'dan Z'ye pazarlama*. İstanbul:Media Cat Yayınları.
- Lobach, B. (1976). *Industrial Design: Grundlagen D. Industrie produkt gestaltung*, Thiemiğ, Münih.
- Lopatovska, I. (2015). Museum website features, aesthetics, and visitors' impressions: a case study of four museums, *Museum Management and Curatorship*, 30(3): 191-207.
- Marty, P. & Twidale, M., 2004, "Lost in Gallery Space: A Conceptual Framework For Analyzing The Usability Flaws Of Museum Web Sites", *First Monday Peer-Reviewed Journal on the Internet*, 9 (9), <https://doi.org/10.5210/fm.v9i9.1171>.
- Message, K., 2006, The New Museum. In Mike Featherstone, Couze Venn Ryan Bishop and John Phillips, *Theory, Culture and Society*, Sage Publications, London. 23 (2-3),.603.
- Odabaşı, Y. & Oyman, M. (2012). *Pazarlama İletişimi Yönetimi*, Media Cat Yayınları, s.338-340
- Okan, B., 2015, "Günümüzde Müzecilik Anlayışı", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5 (2), 187-198. DOI: 10.20488/austd.24699
- Özdemir, S. (2017). *Türkiye'de Dijital Kültürel Miras Ürünlerine Açık Ürünlerine Açık Erişim*. Hiperyayın: 138, İstanbul.
- Özel, N., 2016, Müzelerde Bilginin Düzenlenmesi ve Erişime Sunulması: Ankara'daki Müzelerle Yönelik Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, [S.I.], v. 56, n. 1, tem. 2016. ISSN 2459-0150. Erişim Adresi: <<http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/13>>. Erişim Tarihi: 23 şub. 2021.
- Pallud, J. & Straub., D.W. (2014). Effective website design for experience-influenced environments: The case of high culture museum. *Information & Management*. 51: 359-373.
- Sözen, M., Tanyeli, U., 1996, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Sağır, E., Demirdelen, H., Alpağut, A. (2017). Anadolu Medeniyetleri Müzesi Eğitim Etkinlikleri ve Müze Eğitim Atölyesi, *Milli Eğitim Dergisi*, Cilt46, Sayı:214: 385-388.
- Teke, S., G. (2016). Değişen Kültürel Mekanlar, Dönüşen Gelenekler, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 44-59.
- Theocharidis, A., Nerantzaki, D., Vrana, V. & Paschaloudis, D. (2014). Use of the web and social media by Greek museums. *International Journal of Cultural and Digital Tourism*, 1(2): 8-22.
- Tunali, İ. (2009). *Tasarım Felsefesi*. İstanbul: Yem Yayın.
- Wilson, R. J. (2011). Behind the scenes of the museum website (Müze Web Sitelerinin Sahne Arkası). *Museum Management and Curatorship*, 26(4), 373-389. doi:10.1080/09647775.2011.603934

Extended Abstract

The Covid-19 pandemic has immensely transformed the entire world, giving rise to digital life that defined the period of the pandemic and its aftermath. Meanwhile, museums used information technologies to fulfil their social functions, making their collections and exhibitions accessible so that visitors could keep in touch with museums. High visitor numbers achieved by a "new approach to museology" offering an experience underpinned by digital transformation, young members gained through the social media, official websites making it easier to access information by removing temporal and spatial barriers, virtual tours, and virtual reality are considered new gains in the context of the relations between museums and the community.

Museums keep the collective memory and social consciousness of societies. The 19th-century approach to museology, which is defined by collecting, keeping and displaying artifacts, is replaced by "modern museology" which involves active use of new methods, techniques and visual communication products to pass the cultural richness to individuals. Modern museology addresses the relations among *culture, communication and education* from a new and different perspective.

Modern museology requires museums to present their collections, exclusive exhibitions and demonstrations to the public by modern means of communication. In this sense, a modern museum does not wait for visitors but brings the museum to the public, working out strategies to attract visitors so that its functions such as exhibition design, demonstration and education can be fulfilled.

Today, museums are also able to reach visitors via "corporate websites", "social media platforms", and "mobile applications", responding to their expectations of digital media. Online services of museums transform the interaction between museums and visitors, turning the latter into users that are continuously in touch with museums. Websites of museums provide a great deal of information about museums, books on museums, collections and exhibitions. Therefore, digital technologies provide a rich source of information for museums, allowing them to disseminate such information effectively.

Individuals visit websites and virtual tours of museums to gain scientific experience and get familiar with different cultures. Such websites cater to a broad and diverse audience

including students, researchers and everyday users. As part of the global measures against the Covid-19 pandemic, museums hosted their visitors "online" for some. Considering the increasingly crucial role these digital applications are likely to play in visitors' interactions with museums in modern museology, museums in Turkey should plan their actions accordingly. The present study provides key information about the matters that museums should take into consideration in planning for communicating with their visitors through their websites.

Museums of knowledge-oriented artifacts have gained importance as the knowledge attached to the objects in the collections of museums became the centre of focus for the education and research needs of individuals. Active learning using technology, computer-based digital exhibitions, and information transfer techniques will increase the number of visitors and facilitate interactive learning. This allows visitors to explore the artifacts on display by directly experiencing them.

Currently undergoing a modernization process, museums adopt a "new museology" approach which requires them to reach their audience through the media, educational programs and social events. Making the artifacts on display in museums more visible by technological means helps raise curiosity and evoke interest in visiting brick-and-mortar museums. Museums use modern technology to include more visitors in the system. Technological developments raise awareness of the need for *a new roadmap* for museology. Highlighted characteristics of new museology such as being visual, participatory, and media-backed, etc. are institutional reverberations of the changes in content.

A common design between the museum and its collection enables visitors to perceive the artifacts accurately. The design language and visual cues are among the key factors affecting a visitor's experience in a museum. Web pages employing digital technologies make it easy and convenient to access a museum. Elements of a good design include *research, systematizing knowledge, identifying the target audience, using visual elements for their intended purposes, and ensuring effective communication.*

Museum websites have evolved from simple designs providing brief information in the 1990s into modern online catalogues, virtual exhibitions, and a design that provides an accessible and downloadable resource for cyber-visitors. Such websites are considered to

play a key role in making visitors visit, get familiar with, and establish a long-term relationship with, a museum. A website is a product by which a museum can reach its audience and engage in direct and effective communication with it. Websites of museums make a great deal of information about museums, books on museums, and collection details available by means of the Internet. Making the artifacts on display in museums more visible by technological means helps raise curiosity and evoke interest in visiting brick-and-mortar museums. Virtual museum tours help visitors save time, money, and travel time, in addition to making the messages of museums more persistent. Ease of navigation on a website boosts interest in museums, contributing to their communication activities. A "disorganized page layout" results in fewer visitors. As is the case with the exhibition design and directional signage of a museum, "order, simplicity, and navigability" are essential for a good web design.

A good web design shares some features with a museum including *the use of colours, sizes and figures that drive sensory effects* as well as an environment that is *easy to interact, informing, entertaining, authentic, and user-friendly*. *Homepage layout, information and content as well as visual and auditory order* of a museum website are critical for users. A museum's website is usually intended to maintain that museum's organizational objectives and preserve the cultural heritage (e.g. historical artifacts, artworks, books and documents) through *permanent collections, temporary exhibitions, educational programs*, etc. More pragmatic purposes of a museum's website include *attracting visitors, program participants, museum members and donors*. Moreover, virtual tours available on museums' websites increase visitor capacity, and virtual exhibitions extend the running time of periodical exhibitions. An archive of past events and exhibitions on a museum's website provides insight into future events, driving a museum's communication activities.

Since the present study is intended to give an account of the current state of the subject, it is in a "descriptive survey" model. The effect of the use of digital technologies on more effective and active communication between museums and their visitors is assessed in the study. For this purpose, the websites of the museums selected by judgment sampling were analysed for a more effective communication strategy. Odunpazarı Modern Müze (Modern Museum of Odunpazarı, OMM), Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Museum of Anatolian Civ-

ilizations), TRT Yayıncılık Tarihi Müzesi (TRT Museum of Broadcasting History), the Metropolitan Museum of Art, and the Louvre were analysed for the study. The assessment criteria used in the study were defined in the conceptual framework chapter of the study.

The study suggests that the Modern Museum of Odunpazarı (OMM) has a clean, plain, and aesthetically satisfying visual design with legible typographical elements as well as user-oriented, functional, responsive and dynamic elements. Prospective visitors of the museum are able to navigate the website easily for answers to their questions. The social media accounts on the website are coherent among themselves and with the overall design of the website. The museum also has a mobile application. The museum is interactive and gives importance to communication with up-to-date announcements. It has an exemplary design for other museums in Turkey.

While the Museum of Anatolian Civilizations lacked a website and social media accounts until two years ago, now it has a website as part of a portal that features all museums affiliated with the Ministry of Culture. The museum does not have a social media account to keep in touch directly with its followers, which is a problem in terms of user interaction. From a modern museology perspective, the Museum of Anatolian Civilizations lacks descriptive information about the collections of the museum on its "*Virtual Museum Application*". In addition, the museum lacks an online platform for keeping its visitors updated about the latest events and announcements, it is thought that some communication problems may arise. As a national museum, the Museum of Anatolian Civilizations should have a special website for "collection details, event schedule, and announcements".

The TRT Museum of Broadcasting History has impressed its visitors since the day it was founded. The museum positions itself as a broadcasting school where the history of broadcasting in Turkey is not only viewed but also put into practice. The website of this museum is considered to have a better design than other museums in Turkey. However, the announcements are not up-to-date, and the website has room for improvement in terms of social media use.

Organizing events (exhibitions, seminars, workshops, etc.) in museums and announcing them on digital platforms including websites and social media attract people to museums, encouraging them to get in touch with museums. A guided tour in a museum is

similar to a school where hands-on training is provided in a studio. Publishing such experiences (e.g. making an animated film) offered at the museum on the museum's website in a short film format should be useful for generating and sharing knowledge.

A website with effective visual and content design encourages users to visit a museum. The Metropolitan Museum of Art, and the Louvre have effective websites in terms of visual materials and content, and provide details of collections as well as the latest announcements and exhibitions on their websites. Moreover, an archive of past events and exhibitions on a museum's website provides insight into future events. It is useful for a museum to create an information and communication network so that it can reach a broad audience globally. This is only possible by digitizing museums, artifacts, and society. Museum websites also act as libraries where knowledge is kept and disseminated, which is an indication of the educational function of websites. In addition, the Metropolitan Museum of Art, and the Louvre maintain a virtual museum application and use social media successfully.

Human-oriented, and focusing on giving pleasure and knowledge to visitors, the new museology is responsible for enlightening the society and disseminating scientific knowledge through lifelong learning. These responsibilities are intended to conserve, exhibit, and pass down to future generations the cultural values of a nation. Today museology offers a modern approach to the relations between culture, communication, learning, and identity. The possibilities of new technologies, and the technological tendencies in the society also force museums to change their exhibition and communication designs, bringing along innovative approaches. The continuity and sustainability of museums depend on keeping track of the innovations arising from the change and transformation arising from digital technologies.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 137-182

Geliş Tarihi:06.03.2022 Kabul Tarihi:24.05.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:31.05.2022

[https://doi.org/ 10.30561/sinopusd.1083434](https://doi.org/10.30561/sinopusd.1083434)

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ERKEN DÖNEM OSMANLI VE BATI ANADOLU BEYLİKLERİ İLE VENEDİKLİLER ARASINDAKİ SİYASİ VE TİCARİ İLİŞKİLER*

Berkay KİBAR**

Öz

Venedik Cumhuriyeti konumlandığı coğrafya itibariyle bir kara devleti olamadığı için geçimini denizcilikle sağlamış ve zamanla büyük bir deniz devletine dönüşmüştür. Selçuklular döneminde Anadolu'ya giren Türkler ise tarihlerinde ilk kez Anadolu Selçuklular döneminde, daha sonra da Batı Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar döneminde denizcilik ve deniz ticaretiyle ciddi olarak ilgilenmişlerdir. Türklerin Ege'de ve Doğu Akdeniz'de Venedik Cumhuriyeti'nin etki alanlarına nüfuz etmesiyle gücünün zirvesinde olan Venedikliler bölgedeki siyasi ve ticari faaliyetlerini değişen koşullara göre düzenleyecektir. Bu çalışmada Batı Anadolu Beylikleri ve Osmanlıların kuruluşlarından 15. yüzyılın ortalarına kadarki süreçte Venedikliler ile olan siyasi ve ticari ilişkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlılar, Beylikler, Venedik, Ürün, Ticaret.

Political and Commercial Relations Between the Early Era Ottoman and Western Anatolian Principalities and the Venetian

Abstract

Since the Republic of Venice could not be a land state due to the geography it was located, it made its living maritime and in time turned into a large maritime state. The Turks, who

* Bu çalışma, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında, Dr. Öğr. Üyesi Emre Satıcı'nın danışmanlığında, Berkay Kibar tarafından yapılan "16. Yüzyıl Akdeniz'inde Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri" başlıklı tezden türetilmiştir.

** Arş. Gör., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, berkay-kibar@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-0469-667X>

entered Anatolia during the Seljuk period, were seriously interested in maritime and maritime trade for the first time in their history, during the Anatolian Seljuk period, and then during the Western Anatolian Principalities and Ottomans. The Venetians, who were at the peak of their power with the penetration of the Turks into the influence of the Republic of Venice in the Aegean and Eastern Mediterranean, will regulate their political and commercial activities in the region according to the changing conditions. In this study, the political and commercial relations of the Western Anatolian Principalities and the Ottomans with the Venetians in the period from the foundation to the middle of the 15th century will be examined.

Keywords: Visual communication design, web design, museum communication.

Giriş

Türkler'in Venedik Cumhuriyetiyle ilişkileri 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti döneminde başlamıştır. 4. Haçlı Seferi sonrası gücünün zirvesine ulaşan Venedikliler bu dönemde Ege'de ve Doğu Akdeniz'de pek çok adayı ve sahil kentini ele geçirmiş, Doğu Akdeniz'de taşımacılık alanında, doğudan gelen ürünlerin Avrupa'ya nakledilmesinde öncü devlet konumuna gelmiştir. Türkler'in Anadolu'ya girip Ege ve Akdeniz sahillerine kadar ilerlemesiyle ilk siyasi ve ticari temaslar kurulmuş ve Türkler de Akdeniz'in bir parçası olmaya başlamıştır. Anadolu Selçukluları ve Batı Anadolu Beylikleri dönemlerinde İzmir, Efes, Aydın, Ayasuluk, Antalya gibi sahil kentleriyle rahatça ticaret yapabilen Venedikliler Osmanlılar'ın siyasi birlik sağlamak amacıyla Batı Anadolu'da, Marmara'da ve Rumeli'de pek çok yeri hakimiyeti altına almaya başlamasıyla ticari yönden zarar görmüşlerdir. Osmanlılar Venedik'in ihtiyaç duyduğu pek çok ürünün ihracına kota koydukları için Venedikliler, Bizans ve diğer Anadolu Beylikleriyle yapabildiği ticareti eskisi kadar rahat yapamayacak, bilhassa temel gıda maddelerine erişimi oldukça sınırlandırılacaktır. Ancak siyasi rakipleri olan Cenova, Floransa gibi diğer İtalyan kent devletlerine Ege ve Doğu Akdeniz'deki üstünlüğünü kaptırmak istemeyen Venedik yeni duruma ayak uydurup denge politikası izleyerek mümkün oldukça Osmanlı Devleti'ni karşısına almamaya çalışacaktır (Fleet, 2009: 59-68; Turan, 2020: 162-565).

Her ne kadar Osmanlılar'ın genişledikleri coğrafya Venedik'in etki alanındaki bölgeler olsa da Venedikliler'in en önemli gelir kalemlerinden olan kumaş sanayisinin işlemesi için İran üzerinden Osmanlı topraklarına, oradanda da Venedik'e taşınan ham ipeğin güvenli bir şekilde aktarılabilmesi ve herhangi bir engellemeye maruz kalmaması için Venedikliler Osmanlılar ile aralarındaki barışın bozulmamasına azami dikkat göstermişlerdir (İnalçık, 2011a: 19-21).

Bu çalışmada Batı Anadolu Beylikleri ve Osmanlıların Venedikliler ile erken dönem ticari ve siyasi ilişkilerini bütün yönleriyle ele alarak, ticaretin politika üzerindeki etkisini incelemeye çalışacağız.

1. Venedik'in Doğuşu ve Gelişimi

Venedik bir lagüne ait adalar içinde kurulmuş bir şehirdir. Yapılan arkeolojik kazılar şehrin tarihinin 5. yüzyıla kadar gittiğini göstermektedir. Venediklilerin kökenleri ise İlyrialılara dayanmaktadır. İlyrialıların Hunların ve Vizigotların akınları sırasında bu bölgeye göçtükleri bilinmektedir. Esasen lagünlerin gerisindeki anakarada yaşayan bu halk göçebe kavimlerin baskınları sonucu geçici olarak sığındıkları bu lagünlere kalıcı olarak yerleşmeye başlamışlardır. Anakarada çeşitli istilâlar sonucu tarımsal faaliyetler yürütemeyen halk sığındığı bu adacıklar şehrinde balıkçılık ve tuz çıkarma faaliyetleriyle uğraşmaya başlamıştır (Nicol, 2000: 3-7).

Roma İmparatoru 1. Konstantin'in 4. yüzyılda Hristiyanlığı kabul etmesinden sonra onun etkisiyle bu dine mensup olan Venedikliler yerleştikleri lagünlerde kendi kiliselerini inşa edip bu kiliseye ait bir piskoposluk sistemi meydana getirmişlerdir. Roma İmparatorluğu'nun M.S 395 tarihinde bölünmesinden sonra Frankların, Vizigotların ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun aralarındaki mücadelelerde birkaç kere el değiştiren Venedik kenti 5. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Doğu Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. M.S. 584 yılına kadar Doğu Roma İmparatorluğu tarafından atanan valilerce yönetilen Venedik bu tarihten itibaren İmparatorluk tarafından bir devlet olarak resmen tanınmıştır. Ardından on ikiler meclisini kuracak olan on iki temsilci tarafından idare edilmeye başlanmışlardır. Bu temsilciler de M.S. 647'de ilk doğlarını seçmiştir (Nicol, 2000: 2-9).

Venedikliler 9. yüzyıldan itibaren anakarada toprak sahibi olunması devlet tarafından yasaklanınca denizaşırı ticaretle uğraşarak bu alanda gelişme gösterip geçimini sağlayan ilk Avrupa kent devleti olmuşlardır (Roberts, 2010: 256-257; Turan, 2020: 23). Komşu devletlerle mısır, şarap ve et gibi temel tüketim maddeleri karşılığında lagünlerinde elde ettikleri tuz ve balık ile değiş tokuş ticareti yapan Venedikliler için 9. yüzyılın ilk çeyreği deniz aşırı ticarete gelişim gösterip Akdeniz'in güneyine inmeye başladıkları bir dönem olmuştur. Bu konuda kıtadaki Pisa ve Ceneviz gibi diğer kent devletlerini de etkilemişlerdir (Pedani, 2012: 11-12; Pirenne, 2005: 37).

Doğu'da kurulmuş olan İslam devletleri Emeviler ile daha sonra Abbasilerin Doğu Roma'nın hâkim olduğu topraklar üzerinde genişlemesiyle imparatorluğun sadece kara ordusu değil donanması da zayıflamaya başlayarak, gitgide Marmara bölgesine sıkışmış ve sadece başkentini koruyan bir güç durumuna düşmüştür. Orta Akdeniz'de Sicilya Adası da Müslümanlar tarafından ele geçirilince Venedik Cumhuriyeti Doğu Roma'nın denizlerde bıraktığı askeri güç boşluğunu doldurup Müslümanlara karşı duracak bir güç olarak belirmeye başlamıştır (Kaymakçı, 2021: 34-38; Roberts, 2010: 257).

Denizaşırı ticaret sayesinde denizcilikte önemli tecrübeler kazanan Venedikliler 10. yüzyıldan itibaren bir deniz imparatorluğu kurma yolunda önemli adımlar atarak Adriyatik'te Dalmaçya ve İstria bölgelerindeki kıyıları ve adacıkları ele geçirmişlerdir. Bu dönemde Bizans İmparatorluğu'nun Venedik üzerindeki hakimiyeti ve himayesi azalmaya ve sadece resmiyette kalmaya başlamıştı. Bizans'ın bu dönemdeki Venedik hamiliği geçmiştin ihtişamlı hatıralarına atıflar yapılarak ayakta tutulmaya çalışılıyordu ve artık tamamen sembolikti. 11. yüzyılda Norman istilâları gibi çeşitli durumlarda Venedik artık Bizans'ı korumak için askeri yardımda bulunuyor ve karşılığında Bizans İmparatorluğu'ndan çeşitli ticari imtiyazlar kopartıyordu. Bunlardan en önemlisi de Bizans topraklarında serbest ticaret ve imparatorun uyuğu sayılma imtiyazlarıydı (Roberts, 2010: 257). Böylelikle Venedik Ege'de ve Doğu

Akdeniz'de ihracat ve ithalat yapabileceği yeni pazarlar bulma imkanına kavuşmaktaydı.

2. İslamiyet'in Yükselişi Sonrası Akdeniz Ticareti ve Venedikliler

İslam dininin ortaya çıkmasından sonra kurulan Müslüman devletlerin sınırları Batı Akdeniz'den Afrika'ya ve Asya'nın güneyine kadar uzanmaktaydı. Bu geniş sınırlar bölgesel çepçeperleri kırmış ve dünya ticaretinin eklenip bütünleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Artık Arap tüccarlar Hindistan'dan Güneybatı Asya'ya kadar pek çok bölgeye gitmekte, oradan getirdikleri yeni ürünleri İskenderiye ve Halep yoluyla Levant'a sokmaktaydılar. Bu ürünler daha sonra bu bölgelerden Güney Avrupa'ya çoğunlukla Venedikli tacirler tarafından aktarılmaktaydı. Böylelikle Levant ticaretinde ürün çeşitliliği artmış ve kötü hasat dönemlerinin yıkıcı etkisi hafiflemiştir (Heyd, 1973: 30-136; Pedani, 2012: 23-28).

Levant'a gelen bu ürünlerin ilki hububattır. Daha sonra 11. yüzyılda gelen süpürge darısı Güneybatı Asya'dan İspanya pazarına girmiştir. Pirinç de Levant ve Orta Doğu'da henüz bilinmezken Hindistan'dan getirilmiş ve iklimsel olarak uygun bölgelerde ekilmesi ve tüketimi hızla yayılmıştır. Sert buğday türleri Kızıldeniz'den Akdeniz'e Araplar tarafından sokulduktan sonra Akdeniz'deki pek çok bölgeye dağılmıştır. Güneydoğu Asya kökenli şeker ise 10. yüzyılda Levant'a ulaşmış, oradan da önce Kıbrıs'a sonra da Doğu Akdeniz'deki pek çok adaya girmiştir. Bunun dışında ileriki tarihlerde de Akdeniz'deki ticarete önemli bir yere sahip olacak olan pamuk da Orta Asya, İran ve Orta Doğu vasıtasıyla Akdeniz'e getirilmekteydi. Yine 10. yüzyılda narenciye ürünleri olan limon ve portakal Akdeniz'e gelmişti. Muz ise yine aynı yüzyıl içerisinde Müslümanlar tarafından Kuzey Afrika sahilleri boyunca taşınıp İspanya'ya ulaştırılmaktaydı. İlerleyen tarihlerde Hindistan cevizinin sınırlı sayıda da olsa Levant'a girdiğini görmekteyiz (Ponting, 2011: 326-327). Akdeniz'de talep edilen en önemli ham madde ürünü olan ipek de uzun yıllar boyunca Çin'den gelmekteydi. 7. yüzyılda Nasturi bir keşiş tarafından kaçak olarak bir miktar ipek böceği getirilmiş ve Müslüman üreticiler tarafından Şam ve Halep'te bir ipek üretim merkezi kurulmuştur. Ancak bu girişim önemli bir ticari değer arz etmemiş, daha

kaliteli kabul edilen Çin ipeği, sonraki yüzyıllarda da İran ipeği Halep, Şam ve İskenderiye üzerinden Levant'a akmaya devam etmiştir (Ponting, 2011: 328-329).

Akdeniz'e gelen bu yeni ürünlerin Avrupa'da yayılıp yetiştirilmeye başlanması daha ileri bir tarihte gerçekleşti. Süpürge darısı ve sert buğdayın İtalya'ya ulaştığı tarih 13. yüzyıldır ki sert buğday gelecekte İtalyan mutfağının vazgeçilmezi olacak olan makarnanın ham maddesidir. 14. yüzyılda portakal ve limon, 15. yüzyılda da pirinç artık Avrupa'da yetiştiriliyordu. Clive Ponting bu yayılmanın yavaş olmasının sebebi olarak Güney Avrupa'nın tarımsal teknolojideki durağanlığına dikkat çeker. Ancak bu yeni ürünlerin Levant dünyasına getirdiği çeşitliliğin mevsimsel faktörlerin yol açabileceği felaketlere karşı da dayanıklılık sağladığını söyleyebiliriz. Ürün çeşitliliği tarımsal riskleri en aza indirmişti. Kıbrıs'ta buğday hasadından sonra pamuk hasadı da yapılabiliyordu. Mezopotamya'da iklimsel olarak müsait bölgelerde yılda iki kere pirinç hasadı yapılmaktaydı. Görüldüğü üzere İslam'ın ortaya çıkışıyla kurulan devletlerin meydana getirdiği politik ve ekonomik etki önemlidir. İslam devletleri Çin, Hindistan ve Akdeniz'i ticari olarak önemli ölçüde birbirine eklemlemiştir. Bunun sonucu olarak Levant ve bütün Akdeniz'de ticari canlılık önemli ölçüde artmıştır. Artık her yıl sekiz bin civarındaki tüccar Akdeniz'de gemilerle ve sahil şeridi boyunca kervanlarla yolculuk yapıyor ve faaliyetlerini yürütüyorlardı (Ponting, 2011: 330).

Bütün bu gelişmeleri Venedik açısından değerlendirecek olursak Akdeniz'de ortaya çıkan bu yeni durum, diğer denizlerle etkileşimin sağlanmasıyla birlikte Venedik'in ithalat ve ihracatta ürün çeşitliliğini arttırmış, bu ürünlerin Güney Avrupa'ya aktarılması gibi faaliyetler ticari taşımacılığa daha fazla önem verilmesini sağlamıştır. Venedik, Akdeniz'in doğusunda elde ettiği adalarda ve Kuzey İtalya'da kaba buğday, şeker, narenciye gibi ürünlerin yetiştirilip ticaretinin yapılmaya başlanmasıyla yeni bir gelir kalemi elde etmiş ve halkın temel besin maddelerinin çeşitlenmesini sağlamıştır. Ayrıca Venedik yukarıda da bahsedildiği gibi Müslüman devletlerle ticari ilişkilerini büyütmüş; Kahire, İskenderiye, Halep, Şam gibi kentlerle ticarete başlayıp zamanla bu bölgelere tüccar mahalleleri kurmuş, aileler

yerleştirmiştir. Bütün bu gelişmeler Venedik'in hem üretim olanaklarını hem de ihracat ve ithalat olanaklarını genişletmiştir. Bu sayede Doğu Akdeniz'de önemli bir potansiyele sahip olan Venedik Osmanlı Devleti'nin genişleyip denizcilikte kendisini geliştirmeye başladığı döneme kadar bu hegemonyasını sürdürmüştür (Pedani, 2012: 23-28; Yemişçi, 2009: 1-3).

3. Haçlı Seferleri Sonrası Venedikliler

Haçlı Seferleri Venedik Cumhuriyeti tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1. Haçlı Seferi göstermiştir ki Avrupalılar için kara yoluyla Kudüs'e ve Orta Doğu'daki belli başlı bölgelere ulaşabilmek daha tehlikelidir. Güzergâh üzerinde çeşitli baskınlar sebebiyle oluşan zayıflık bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu yüzden Haçlıları sadece karadan değil denizden de Orta Doğu'daki kutsal topraklara ulaştırabilmek gibi önemli bir lojistik ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Venedik, Pisa ve Ceneviz gibi diğer İtalyan kent devletleri bu faaliyetlerin sorumluluğunu üstlenerek deniz taşımacılığında büyük kârlar elde etmişlerdir. Böylelikle mezkûr devletler gemi filolarını ve gemi tonajlarını büyütüp denizcilikte önemli tecrübeler kazanmışlardır (Lane, 1973: 31-33; Pirenne, 2005: 41).

Haçlı Seferleri sonucunda Orta Doğu'da kurulan Latin Krallığı ve Kontluklar, Venedik ve diğer kent devletlerine önemli ayrıcalıklar sağlamaktaydı. Çin ve Hindistan üzerinden Orta Doğu'ya gelen baharat ve ipek bu bölgeden Avrupa'ya çoğunlukla Venedik vasıtasıyla naklediliyordu. Bunun sonucunda Doğu Akdeniz'de Anadolu kıyıları, Ege adaları gibi yerler Avrupa ve Orta Doğu deniz güzergâhı arasında köprü görevi gören uğrak yerlerine dönüşmüştü (Pirenne, 2005: 41-42).

1198 yılında 3. İnnocentius papalığa seçildiğinde 4. Haçlı Seferi'ni düzenlemek için girişimlerde bulunmuştur. Plana göre önce Kudüs'e ardından Mısır'a sefer düzenlenecek, bu bölgelerde Latin Krallığı yeniden kurulacaktı. Bu konu hakkında Venedik ile istişarelere başlandığında Venedikliler endişelenmişti. Çünkü ilk Haçlı seferlerinden sonra kutsal topraklar yeniden Müslümanların eline geçse bile Müslümanlar ticari filolardan yoksun oldukları için Venedik'in ticari kazanımları devam

etmekteydi. Ayrıca Venedik bu Müslüman devletlerle de ticari ilişkilerini devam ettirdiği için yapılacak yeni bir sefer Doğu Akdeniz'deki kendi çıkarlarına zarar verebilirdi (Pedani, 2013: 44). Örneğin bir süre İstanbul'da ikamet etmiş Romano Mairano isimli tüccar(Mairano biraderlerden) 1168'de Akka ve İskenderiye arasında ticari gemiler çalıştırmaktaydı (Nicol, 2000: 100). Bu yüzden Venedikliler yeni bir Haçlı seferinin bu bölgelere düzenlenmesi yerine bir süredir aralarında gerginlik bulunan Bizans İmparatorluğu'nun başkentine taarruz edilmesini sağlayarak ticari imtiyazlarını koruma amacı gütmekteydiler. 1171 yılından itibaren İmparator 1. Manuel'in Pisalılar ve Cenevizlileri Venedik'e karşı kayırmaya başlaması iki devlet arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemişti. 12. yüzyılın ortalarında Konstantinopolis'te on bine yakın Venedikli ticari faaliyetler için bulunmaktaydı. Ancak 1171 yılında imparatorun Ceneviz semtine yapılan baskından sorumlu tutarak binlerce Venedik vatandaşını yakalatması sonucu ilişkiler oldukça gerilmişti. 1203 tarihinde Bizans içinde yaşanan taht kavgaları ve çekişmeler, Aleksios Angelos ve babası İsaakos'un tahta çıkma konusunda Haçlılardan yardım istemesi ve kutsal topraklara yapılacak sefer için asker ve erzak yardımı taahhüt etmesi sebebiyle Haçlılar yönlerini Venediklilerin de arzusu üzerine Konstantinopolis'e çevirdiler. Ancak imparator olduktan sonra Aleksios'un taahhüdlerini yerine getirememesi sebebiyle Haçlılar Bizans İmparatorluğu'nun başkenti üzerine taaruza geçip kenti talan ettiler. Sadece Venedik Cumhuriyeti 400 bin gümüş Mark ele geçirdi. Bu miktar Venedik'in 4. Haçlı Seferi'nin organizasyonundan kazanacağı paradan 3-4 kat daha fazlaydı (Çiçek, 2019: 11; Nicol, 2000: 140-143).

Konstantinopolis'te yeni kurulan Latin İmparatorluğu, Venedikliler ile Haçlıların ortak yönetimine dayanıyordu. Şehirdeki Venediklilerin özgürlüğü daha da artmış ve önceki dönemlerde olduğu gibi Bizans İmparatoru tarafından takibata uğrama, sürülme gibi riskler ortadan kalkmıştı. Kent Venedikliler ve Latin İmparatoru Baudouin arasında bölünmüş, Doç Edirne'den Gelibolu'ya kadar Marmara Denizi'ni de kapsayan alana sahip olmuştu. Mora Yarımadası da Venedik ve Haçlılar arasında paylaştırılmıştı. Venedikliler ayrıca Draç (Durazzo), Korint

(Korinthos) Körfezi, Korfu, Leukas, İthaki, Kefalonya, Zakinthos gibi İon adaları ile Modon, Koron gibi adaları alıp Eğriboz, Salamis, Aighina gibi yerlerde de hak iddia etmekteydi. Bunların haricinde kısa sürede Girit de dahil irili ufaklı pek çok adayı da ele geçirmişlerdir. Böylelikle Venedik Adriyatik ve Mora kıyılarında, Ege'de ve Doğu Akdeniz'deki pek çok kıyı şeridinde, Konstantinopolis ve Doğu Akdeniz sahillerindeki devletlerle ticarete kendilerine uğrak noktaları yapabilecekleri pek çok yere sahip olup önemli bir ticari hacim kazanmıştır. Sonuç olarak Venedik'in bir deniz imparatorluğu olarak ortaya çıkmasında 4. Haçlı Seferi'nin önemi büyüktür. Öyle ki 1218 senesinde Ceneviz ile uzun zamandan beri süren çatışmalar sona erdirilmiş, Cenevizlilerin Konstantinopolis'teki mülkleri ve eski imtiyazları iade edilmiştir. Buradan Venedik Cumhuriyeti'nin artık Doğu Akdeniz'de bariz bir üstünlük kurduğu sonucuna ulaşabiliriz (Kaymakçı, 2021: 59-64; Nicol, 2000: 140-147; Pezzolo, 2006: 3).

4. Anadolu Selçuklu ve Batı Anadolu Beylikleri ile Venediklilerin İlişkileri

Türkler'in Anadolu'ya girip yerleşmeye başlamasıyla Çaka isimli bir Türk beyi bugünkü adıyla Çeşme ve Urla'ya kadar ilerlemiş ve bu bölgede Çaka Beyliği'ni kurmuştur. Bu beylik tarihteki ilk Türk Denizci Beyliği olma özelliğini taşımaktadır. Foça ve Midilli gibi Bizans'a ait adaları ele geçiren Çaka Beyliği, 1. Haçlı Seferi esnasında Anadolu'dan geçen Haçlılar tarafından yıkılmıştır. 1176'da Anadolu Selçuklu Devleti'nin Bizans'ı Miryokefalon savaşında mağlup etmesiyle Anadolu'ya iyice yayılmaya başlayan Türkler yavaş yavaş Anadolu'nun en batısındaki sahil bölgelerine gelmeye başlamışlardır. Ayrıca Selçuklular 1207'de Antalya'yı kuşatmış ancak başarısız olmuşlardır. Bu kentin ticari önemini kavrayan ve kendileri için Akdeniz'e açılan önemli bir kapı olduğunu bilen Anadolu Selçukluları bu sebeble kenti yeniden kuşatmış ve 1217'de ele geçirmiştir. Sultan Alaaddin Keykubat döneminde de Alanya fethedilmiştir (Ekinci, 2005: 247-248; Turan, 1971: 335-338).

Anadolu Selçuklu Devleti özellikle Anadolu'nun güneyindeki sahil bölgelerini ele geçirmeye başladıktan sonra uluslararası ticarete ayrı bir önem

vermiştir. Avrupalı ve Müslüman tüccarların Akdeniz ticaretini hareketlendirmesi, Selçuklular'ın da bu bölgeye ilgi duymasını sağlamış olmalıdır. Bu ilgi Mısır ve Anadolu arasındaki deniz yolunu hareketlendirmiş ve Selçuklu Devleti tebaasından çeşitli tüccar gruplarının bu güzergâhlarda ticaret yapmasını sağlamıştır. Bu dönemde Venedikliler de Mısır, Suriye ve Kıbrıs gibi bölgelerle ticaret yaparken güvenli bir ticari güzergâh ve konaklama için İskenderun, Aydın, Alanya ve Antalya gibi Anadolu'nun kıyı bölgelerini kullanmaktaydılar. Böylece bu bölgeleri ele geçiren Anadolu Selçuklu Devleti ile de ilk temaslarını kurmuş oldular. 1207'de ise Antalya'nın fethinden hemen sonra I. Gıyaseddin Keyhusrev döneminde Selçuklular Kıbrıs Krallığı ile yaptıklarına benzer bir ticaret antlaşmasını da Venedikliler ile yapmışlardır. Bu antlaşma ile Venedikliler Anadolu Selçuklu Devleti topraklarında ticari imtiyaz kazanmış, ticaretlerini yaparken ve seyahat ederken kendilerine himaye garantisi verilmiştir. Ayrıca ödeyecekleri gümrük vergisi %2 olarak belirlenmiştir. 1220 tarihinde Sultan Alaaddin Keykubad tahta çıktığında yeniden onaylanan bu ticaret antlaşmasının belge türü açısından bir ahidnâme olduğu söylenebilir. Bu ticaret antlaşmasıyla Selçuklular'ın Avrupa ile ticari ilişkileri önemsedikleri görülmektedir. Venedik ile yapılan bu antlaşmalar aynı zamanda Pisalılar ve diğer Latinleri de kapsamaktaydı. Klasik bir doğu geleneği olarak Selçuklu sultanları ülkede ticareti teşvik etmek ve iç pazarda bolluğu sağlamak için İtalyan kent devletlerine bu tür ayrıcalıklar vermekte beis görmüyordu (Çavuşdere, 2009: 57-59; Turan, 1958: 124; Turan, 2020: 205).

Sultan Alaaddin Keykubad kendisinden önce Venedikliler ile yapılan ticari antlaşmalardaki seyahat güvenliği, ticaret serbestisi ve gümrük vergisinin %2 olması gibi maddeleri yeniden onayladıktan sonra Venedik Doçu da bu hakların aynısını kendi ülkesine gelen Türk tüccarlara tanımıştır. Ayrıca belirtmek gerekiyor ki Selçuklular'ın gümrük bedeli olarak belirlediği oranlar devletten devlete farklılık göstermektedir. Örneğin Kıbrıs Krallığı ile yapılan antlaşmada çuval başına yarım akçe gümrük resmi alınırken, Floransalılar ile yapılan ticarete herhangi bir gümrük bedeli istenmemektedir. Muhtemelen Selçuklular malın arzına ve değerine göre

gümrük bedellerinde değişikliğe gidiyor olmalıydılar. İlâveten, antlaşma yapılan devletler ile aralarındaki siyasi menfaatlerin ağırlığı da bu oranların belirlenmesinde etkili olabilir. Bunun haricinde antlaşmada Venedikliler ve Selçuklular karşılıklı olarak tüccarlarına yardım etme, kolaylık sağlama, himaye etme gibi taahhütleri yeniden onayladılar. Antlaşmada iki tarafa mensup tüccarlardan birinin eşyası kaybolursa veya soyguna uğrarsa zararının tazmin edilmesi, ticaret için birbirlerinin topraklarında buldukları sırada ölmeleri durumunda terekelerinin iadesi, gemilerinin kendi sahillerinde batması durumunda zararlarının tazmin edilmesi gibi maddeler içermekteydi. Ayrıca antlaşmaya göre Venedik'in veya Anadolu Selçukluları'nın düşman kabul ettiği devletin gemisinde iki taraftan birinin taciri bulunursa kendisine ve eşyasına dokunulmaması, iki devletin gemileri düşman saldırısına uğradığında tarafların birbirine yardım etmesi gibi maddeler de bulunuyordu. Muahedeye aykırı olarak Venedik'te Selçuklu sultanının tebaasından birine bir saldırı olur ve malları elinden alınırsa Venedik Doçu bu zararı tazmin etmek durumundaydı. Bu durum Anadolu Selçukluları için muahede de belirtilmesi de Osman Turan bu tip zararların tazmin garantisini sultanın bir nevi devlet sigortası olarak gördüğünü belirtmiştir. Buna örnek olarak da Mısır'dan gelen ve Frenkler tarafından soyularak emtia ve kumaşları yağmalanan bir tüccarın zararının devlet hazinesince karşılanmasını örnek göstermiştir (Turan, 1958: 125-128; Turan, 2020: 206-210).

Ahidnâmenin hukuki olarak başka bir yönü daha vardır. Venedikliler'e Selçuklu topraklarında iken kendi aralarında veya Pisalı ve diğer Latinler ile ihtilafa düşerlerse meseleyi kendi hukuklarına tabi olarak çözme salâhiyeti tanınmıştır. Ancak cinayet ve hırsızlık gibi ağır suçlar işlendiğinde Selçuklu Devleti'nin örfi mahkemeleri devreye girmektedir. Bu maddenin Selçuklu tebaası için geçerli olmamasının sebebi olarak da Venedik topraklarında o dönem Türk tüccar topluluğunun bulunmaması ve Venedikli tüccarlara oranla Türk tüccarların batıya daha az sefer düzenlemesi gerekçe gösterilmektedir. Buna delil olarak da ahidnâmede “Selçuklu tüccarları Venedik'e geldiklerinde limana girerlerken

Venedikliler tarafından selamlanacaktır” maddesinin mevcudiyeti gösterilebilir. Eğer Selçuklu tacirleri sıklıkla Venedik'e gidip geliyor olsalardı böyle bir merasime gerek görülmezdi (Turan, 1958: 131-133; Turan, 2020: 210-211).

Antlaşma metnini Venedik adına imzalayan Jacobus Tepoulo uzun süredir İstanbul'da Venedik Podestat'ı (Bölgeden sorumlu resmi görevli) idi. Venedik ile diğer Müslüman devletler arasındaki antlaşmaları da yine o imzalamıştı. Selçuklu adına ise antlaşmayı Şemseddin Emirü'l Gazi isimli, elçi olduğu tahmin edilen bir devlet görevlisi imzalamıştır (Turan, 2020: 205-206).

Bu ticari antlaşmalar genellikle iki yıllığına düzenlenirdi. Ancak ilerleyen zamanlarda iki yılda bir yenilenip yenilenmediği bilinmemektedir. Venedik ile olan ticaret devam ettiğine göre bu ahidnâmelerin geçerliliğinin kısa süreli olmadığı varsayılabilir. Örneğin Köseadağ Savaşı'ndan sonra 1255 senesinde Konya'yı ziyaret eden keşiş William of Rubruck şehirde ticaret yapan pek çok Cenevizli ve Venedikli'ye rastladığını söyler. Bunlardan Benefatius de Molendino adlı Venedikli ile Andreolo Cathani Nicholas isimli Cenevizli'nin ortaklık yaparak şap ticaretini tekellerine aldıklarından ve Selçuklular ile yapılan antlaşma gereği şapın sadece bu kişilere satıldığından bahseder. Hatta bu maden başkasına satılmadığı için o dönem fiyatının 15 altından 50 altına çıktığı aktarılmıştır (William of Rubruck, 1900: 276-277).

Osman Turan'ın neşrettiği ahidnâmenin tercümesi şu şekildedir (Turan, 1958: 143-146):

Mart 1220

LXXII

"Tanrı'nın ve kurtarıcımız İsa'dan sonra (M.S. 1220) Romania'da Podestat ve Roma İmparatorluğu despotu ve aynı imparatorluğun dörtte üçüne hâkim en yüksek, en yiğit ve en kudretli efendim Venedik Dukası emriyle biz Jacobus Teopulo. Mesud, asil büyük Türkiye hükümdarı Sultan Alâaddin Keykubad'ın şanlı elçisi, mahrem-i esrarı olan Emir Sipehsâlar Şemseddin Emir ül-Gazi elinden sultanın

yazılı bir sulh muahedenamesini, yani fermanını aldı. Ferman kırmızı harflerle yazılmış ve altı kendisinin altın mühüriyle mühürlenmiştir.

İçeriği şöyledir: “Kudretli Sultan, son defa Mart'ın sekizinde akdedilmiş muahede ile efendimiz Venedik Dukası ve onun yerine kaim olacak despotlarla, Suriye va başka yerlerde onların hükmü altındaki Venediklilerle, onların gelip giden bütün tacirleriyle sultanın ülkelerinin hepsinde iki yıl sürecek sulh yaptığını ilân eder. Sultanın hâkim olduğu ülkelerde Emirleri olsun, başkaları olsun, onlara herhangi bir zarar ve ziyan vermiyeler; onlardan, merhum babasının ve kardeşinin ve kendisinin fermam hükmüne göre, yüzde ikiden başka bir şey almıyalar; ne de Venediklilerin geçişlerinde ve ticaretlerinde kendilerinden yüzde ikiden fazla talepte bulunup münazaa etmeyeler. Kıymetli taşlar ve incilerden, işlenmiş veya ham gümüş ve altından, zahireden gümrük almıyalar. Eğer Venediklilerin herhangi bir gemisi sultanın hâkimiyeti altında bulunan yerlerde veya sahillerde tehlikeye düşecek olursa Venediklilere zarar vermeyip yardım edeler; bulunan eşyayı iki taraf birbirine iade edecektir. Ve eğer bir batan gemi onların adamları tarafından esir edilir ve içerisinde Venedikliler bulunursa canlarına ve mallarına korku ve zarar has edilmiye. Geminin içinde yabancılar bulunsa bile hapis edilip alıkonmıyalar, serbest bırakılalar ve eğer herhangi bir Venedik gemisi başka düşmanlar tarafından takip edilir ve sahile gelirse hükmü altındaki topraklara girmesine müsaade olunacaktır. Bunlardan başka bu ferman şu hükümleri ihtiva eder: Eğer Venediklilerle veya başka Lâtinler, Pizahlılar veya diğer kavimler arasında onun memleketlerinde bir ihtilâf vuku bulursa Venedikliler arasından seçilecek bir jüri (hususî mahkeme) tarafından muhakeme edilmelerine karar verilmiştir. Katil ve hırsızlık vakaları sultanın kendi mahkemesinde rüyet edilecektir.” Bu fermanın yukarıda yazılan bütün maddelerini Romania'da Roma imparatorluğu despotu, aynı

imparatorluğun dörtte üçüne hükmeden efendim Venedik dukasının Podestats'ı Ben Jacobus Tcopulo uygun buluyorum. Konsül (müşavir) ve haleflerimizle ve pek yüksek efendim Venedik dukasından aldığım salâhiyetle, bütün kuvvet ve kudretimizle tabiiyetimizde olan ve Venediklilerin bulunabilecekleri her yerde, karada ve denizde, mezkûr iki yıllık sulh devresi doluncaya kadar sultanla tam bir antlaşma içinde yaşayacağız. O şekildeki sultanın hüküm ve tabiiyeti altında bulunan bütün şahıslar yukarıda söylediğimiz yerlere ve ülkemize gelip Venediklilerle ticaret yapsınlar ve onlardan denizde ve karada hiç bir zarar görmeden emin ve masun olsunlar. Tacirler onların âdetlerine göre vermekte oldukları vergileri versinler. Pek yüksek Sultanın topraklarında yaşayan kimseler adı geçen ülke ve yerlere girerken, kendi gemileri ve yabancı gemilerle limana sokulurken bizimkiler tarafından selâmlanacaklardır. Eğer Sultanın tabiiyetindeki gemilerden herhangi biri, evvelce zikrettiğimiz yerlerde, tehlikeye düşecek olursa içinde bulunanlar o mahaldeki adamlarımız tarafından tehlikeden kurtarılacak ve bütün malları sadakatle muhafaza edilerek sahiplerine verilecektir. Tehlikeye düşenlerden bazıları ölmüş olup da adamlarımız tarafından orada bulunacak olursa bulunan eşya kendi adamlarımız tarafından onlara iade edilecektir; onlar bulacak olurlarsa buldukları şeyi bizimkilere sadakatle teslim etmeleri gerekir. Eğer bir yabancı gemi adamlarımız tarafından alıkonacak ve içinde sultanın tebaasından kimseler bulunacak olursa kendilerine zarar vermeden muhafaza ve onlara ait malları hilesiz olarak koruyacaklardır. Sultanın hükmü altındaki gemiler diğer bil millet ve soya mensup kimseler tarafından takip edilir ve adı geçen yerlere ve ülkeye sığınaeak olurlarsa o yerlerde bulunan adamlarımız bunlara sadakatle yardım edeceklerdir. Eğer sultanın tabiiyetindeki insanlardan bazıları adı geçen yerlerde hududumuz içinde ölürse onların malları ortakları arayınca kadar

muhafaza edilmeli ve hiç bir münazaa ve dâvaya hacet kalmadan verilmelidir. Eğer bir kimse gurur ve sadakatsizliğinden dolayı budalalık edip adı geçen yerlerde ve ülkelerde sultanın adamlarından birine, karada ve denizde, bir ziyan verir veya onu taciz ederse efendisi tarafından lâyıki veçhile tatmin ve telâfi edilecek ve alınan şeyler tahkikattan sonra iade edilecektir. Eğer suçlu yabancı bir ülkeye çekilir ve kendisini yakalamak mümkün olmazsa suçunun araştırılması gerekmez; fakat eğer suçlunun mala ve malın büyük bir kısımına sahip olduğu açıkça bilinirse o zaman haksız olarak alınan mal tazmin edilmek icabeder. Bütün bu yukarıda kaydedilen maddeler gerek bana ve tebaama ait olanlatj gerekse fermana yazılı olanlar, yukarıda kaydedilen Mart ayından itibaren, iki sene müddetle muteber olacaktır. Bunları hükümdarım kendi eliyle yazdı ve ağzı ile Tanrı ve mukaddes havaliler üzerine yemin etti. Bu fermanı efendim kırmızı harflerle yazdı ve altına kendi altın mührünü koyarak kırmızı mübür mumıyla mühürledi."

1246 yılında Anadolu Selçuklu Devleti Köseadağ Savaş'ında Moğollara yenilince Moğol istilâsına uğrayan Anadolu'da sultan otoritesini kaybetmeye başladı. Bu yeni durumda Anadolu'nun pek çok yerinde önce yarı otonom daha sonra da bağımsız olacak şekilde Karesioğulları, Germiyanogulları, Hamidoğulları, Menteşe Beyliği, Osmanoğulları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Karamanoğulları, Candaroğulları gibi beylikler ortaya çıktı. Bunların arasından Aydınoğulları, Menteşe Beyliği, Hamidoğulları gibi beylikler denizcilik faaliyetleriyle uğraşmışlardır. Hamidoğulları Venedik'in 1293'te zaptettiği Antalya'yı ele geçirmiştir. Özellikle 1330'lu yıllarda Aydınoğulları ve Menteşe Beylikleri Ege'de Venedik, Ceneviz ve Bizans'a ait pek çok adaya ve sahil şeridine akınlar düzenleyerek bu bölgelerdeki halkları haraçgüzar konumuna getirmişlerdir. Bu durum ileride bu adalar ve kıyı şeritlerinin fethine giden, Venedik ile Ceneviz'e

siyasi-ekonomik kayıplar yaşatacak sürecin temelini teşkil etmektedir (Zachariadou, 2007: 213).

14. yüzyılın başlarında Moğol işgali sebebiyle Batı Anadolu'ya kaçıp buralarda bağımsız beylikler kuran Türk beylerinin önemli bir bölümü Ege'de korsanlık faaliyetleri yürüttükleri için bu dönemde Venedik ile bu beylikler arasındaki ilişkiler genelde gergin olmuştur. Beylikler Ege'de ve Mora kıyılarında Venedik'e tabi ada ve sahil şeritlerine saldırıp ganimet ve köle elde ettikleri için Venedik'e önemli zararlar verebiliyorlardı (Pedani, 2016: 232-233).

Bunlardan ilki olan Menteşe Beyliği 1261'den sonra Muğla civarında kurulmuş bir Türk beyliğiydi. Adını beyliğin lideri olan Menteşe Bey'den almaktaydı. 1281 yılında Aydın ve Sultan Hisarı bölgelerini ele geçirip genişleyen beyliğin sınırları tam olarak Milas, Beçin, Çine, Davaz, Köyceğiz, Muğla bölgelerini kapsıyordu. Bu sahil şeritlerini ele geçirdikten sonra donanma inşa ederek korsanlık faaliyetlerine başlayan Menteşe Beyliğine "Sahil Beyliği" denmesi onların denizlere olan ilgisinin bir göstergesidir. Menteşe Bey'den sonra yerine geçen oğlu Mesud Bey 1296'da Karya bölgesini Bizans'a karşı savunmuş, 1300'de Rodos'u Rumlardan alarak zaptetmiştir. Ancak ada bir müddet sonra Sen Jan Şövaliyeleri'nin eline geçmiştir. Menteşeoğlu Orhan Bey'in 1320'li yıllardan sonra Ege'de Venedik'e ait adalara akınlar düzenlemesiyle bozulan ilişkiler 1331 tarihli Venedik-Menteşe Antlaşması ile düzelmiştir. Antlaşma ahidname niteliğinde olup Venediklilerin özel tarifeli ürünler haricinde %2'lik gümrük vergisi ödemesini öngörmekteydi. Buğday, arpa, at, eşek, köle ve kuru sebze gibi mallar için de Venedikli tacirlere özel tarifeler uygulanacaktı. Ayrıca antlaşmaya göre Venedik Cumhuriyeti Menteşe Beyliği topraklarında konsolos bulundurabilecekti. Ancak taraflar arasında bazı anlaşmazlıklar baş gösterince ilişkiler yeniden bozulmuştur. Ardından 1337'de Aydınoğulları ile bozulan ilişkileri onarmak isteyen Venediklilerin girişimi ile Menteşe beyliğiyle de yeniden antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmanın ticarete dair maddeleri 1331'deki antlaşmanınki ile aynı idi. 1343'te İzmir'e düzenlenen Haçlı seferine Venedik Cumhuriyeti'nin de katılması iki ülke arasındaki ticareti

etklimemiştir. Ancak Ege'de Hristiyanlar lehine değişen denge Menteşe beyliğini rahatsız etmiştir (Turan, 2020: 255-256). Bu sebeple 1355'te Venedik'in önderliğinde toplanan Haçlı donanmasına karşı Aydınöğullarına yardım etmek için girişimde bulunsalar da Latinlerin İzmir'i ele geçirmeleriyle bu girişim neticesiz kalmıştır. Aydınöğullarının mağlup olmasıyla Venedik'in dayattığı savaş tazminatı ödenmesi, esirlerin serbest bırakılması ve şap ticaretine izin verilmesi gibi şartları kabul etmek zorunda kalmışlardır (Uzunçarşılı, 2015: 55-56; Wittek, 1944: 70; Zachariadou, 1983: 60-62).

Aydınöğulları Beyliği Aydınöglu Mehmed Bey tarafından kurulmuştur. Kendisi Germiyanöğulları Beyliği'nin ordusunda komutan olan Mehmed Bey Germiyanöglu Yakub Bey tarafından Ege bölgesine gönderilmişti. Mehmed Bey de zaptettiği yerlerde kendi beyliğini kurmuştur. Ayasoluk, Çeşme, Güzelhisar, Kestel, Bozdoğan, Birgi, Yenişehir, Alaşehir, Balat, Nazilli, Urla, Karaburun gibi yerleşimler bu beyliğin hüküm sürdüğü bölgeleri teşkil etmiştir. Mehmed Bey daha sonra Müslüman İzmir'ini ve 1326'da da Hristiyan İzmir'ini almış, Birgi'yi beyliğin merkezi yaptıktan sonra İzmir ve Ayasoluk'da donanma inşa ettirerek deniz akınlarına başlamıştı. Sakız, Bozcaada, Ağrıboz, Mora ve Rumeli sahillerine yaptığı akınlar Venedik Doçu'nun kulağına kadar gitmekteydi. Mehmed Bey'in ölümünden sonra yerine geçen Umur Bey Bizans İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kurmuş, İmparator'a karşı ayaklanan Midilli ve Foça adalarındaki isyancılara karşı kuvvet göndermiştir. Ayrıca Latinleri, Rodos Şövalyeleri'ni ve Mora yarımadası sakinlerini sürekli akınlar yapmak suretiyle sindirmiştir. İmparatorluk'taki taht çekişmelerinde de taraflardan birini diğerine karşı desteklemek gibi politik oyunlara da dahil olan Umur Bey akıncılık faaliyetlerinden sonra Gazi Umur unvanıyla anılmaya başlamıştır (Pedani, 2016: 233-234; Uzunçarşılı, 2015: 65-69).

Bu bitmek bilmeyen deniz akınları dolayısıyla Ege adalarındaki Latinler Papa'ya mektup gönderip yardım isteyince Venedik, Ceneviz ve Rodos Şövalyeleri eşliğinde yardım için hazırlan Haçlı donanması Gazi Umur Bey'in donanmasını yenerek imha etti (Battûta, 2005: 293). İki defa İzmir'e taaruz eden Haçlılar en

sonunda 1344'te İzmir'i ele geçirmeyi başarınca iç bölgelere çekilen Umur Bey, İzmir'in sahil bölgelerine saldırılar düzenleyerek Latinleri yıpratmaya çalıştı. Ancak işini askeri yollardan çözmeyi kafaya koyan Umur Bey, İzmir Kalesi'ni geri almak için hücum ederken alnından okla vurularak öldürüldü. Onun ölümünden sonra yerine geçen biraderi Hızır Bey 1348'de ağır bir muahede imzalamaya mecbur kaldı. Antlaşmaya göre beyliğin donanması silahtan tecrid ediliyor, Latin donanmasının serbest bir şekilde limanlara girip çıkmasına izin veriliyordu. Umur Bey'in ölümünden sonra Aydınogulları Beyliği'nin faaliyetleri yaşanan yenilgilerin ve antlaşma şartlarının ağırlığı sebebiyle durma noktasına gelmişti. Latinler muahede sayesinde ipekli, zahire, meyan kökü, halı, balmumu gibi mahsulleri satın alıp ticaretini yapabilme gibi önemli kazanımlar elde ettiler. Donanmasını kaybeden Aydınogulları ise bu tarihten itibaren Venedik ve diğer İtalyan kent devletleri için artık bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Osmanlılar denizlerde gaza sancağını tekrar çekene kadar Ege'de Venedik'in karşısında tek önemli rakip olarak bir başka İtalyan kent devleti olan Cenevizliler kalmıştır (Uzunçarşılı, 2015: 69; Zachariadou, 1983: 41-60).

Venedik Cumhuriyeti bu dönem Cenevizliler ile de mücadele içerisindeydi. Akdeniz'de hububat taşıma konusunda rekabet, Bizans ve Osmanlılar ile ticari-siyasi ilişkiler, Venedik'i Ceneviz ile sürekli karşı karşıya getiriyordu. Venedik Cumhuriyeti Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra yukarıda da bahsedildiği gibi bazı problemler yaşasa da Aydınogulları ve Mentеше Beylikleri ile Ege'deki ticaretini devam ettirebilmişti (Parlaz, 2013: 3). Venedikliler ilk olarak 1275 yılında bu beyliklerle ticari ilişkilere başlamış, ilerleyen yıllarda da Girit adasındaki valilerine bu beyliklerle ticari ilişkilerin geliştirilmesi için yetki vererek ticaret hacmini genişletmişlerdir. Ayrıca ticaretin denetiminin daha iyi sağlanması için Ayasuluk ve Balat'a konsoloslar atamışlardır. Ancak 1318'de bu beyliklerin Ege'de ve Yunanistan kıyılarında Venedik'e ait adalara ve sahil bölgelerine akınlar yapmaya başlamalarıyla ilişkilerin bozulmaya yüz tuttuğundan bahsedilmişti. Bizans'a ve Venedik'e ait yerlere yapılan akınlar Cenevizlilerin işine yaramıştı. Bu vesileyle

Cenevizli Zaccaria, Sakız Adası'nın yönetimini ele geçirdi. Yukarıda da değinildiği üzere Venedikliler ve Latinler bu akınlara karşı bir Haçlı donanması kurduklarında Cenevizliler bu ittifaka dahil olmamış, beyliklerle ticari ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Karadeniz'de de ticari faaliyetler yürüten Cenevizliler bu gibi sebeplerden ötürü Venedik'in doğu ticaretinin aksamasını ve beyliklerin güç kazanarak yeniden akınlara başlamasını arzu ediyordu. Ayrıca Rodos Şövalyeleri'nin Cenevizliler ile ittifaklarını yenileyerek Venedik ile ticari ilişkilerini kesmesi, Cenevizliler'in Eski Foça ve Yeni Foça'yı ele geçirmeleri Venedik-Ceneviz ilişkilerini germekteydi. Son olarak 1343'de Kırım'ı ele geçiren Moğollar Latin tüccarları buradan kovup buğday ihracına koyduğu yasağı kaldırdıktan hemen sonra Venedikle yeni bir antlaşma imzalamışlardır. Akabinde Tana bölgesine giden Venedik gemilerinin Cenevizliler'in saldırısına uğraması sebebiyle 1351 senesinde iki devlet arasında savaş başlamıştır. Bu savaş sebebiyle kutsal ittifak dağılmış, Aydınoğulları ve Menteşe Beylikleri ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler yeniden tesis edilerek 1353'de bu beylikler ile Venedik arasında yeni bir barış antlaşması imzalanmıştır (Zachariadou, 1983: 21-63).

Batı Anadolu bu dönemlerde doğu-batı ticaretinde önemli bir transit merkeziydi. Ticaret genellikle Batı Anadolu'dan ham madde alımı karşılığında batılı tüccarların mamul madde getirmesi şeklinde yürümekteydi. Para birimi olarak Bizans altın hiperperonu, Floransa florisi ve ileride altın parayla eş anlamlı olacak Venedik duka'sı kullanılıyordu. Bizans hiperperonu zamanla piyasalardaki etkinliğini kaybedince yerini florin ve duka almaya başladı (Fleet, 2009: 15).

14. yüzyılda Ceneviz-Venedik rekabeti belli başlı emtialar üzerinde dönmekteydi. Şap, sabun, kumaş ve üzüm bu ticarete büyük öneme sahipti (Heyd, 1973: 603-607). Şap uzun zamandan beri beyliklerle, ilerleyen zamanlarda da Osmanlılar ile bu iki devlet arasındaki ticari rekabetin başlıca konusuydu. Bu ürünün ticareti için Anadolu Selçuklu başkentinde ortaklıklar bile kurulmuştu. Şap belirli kayalardan elde edilen ve çeşitli endüstrilerde kullanılan bir maddeydi. Şap ayrıca tıp ve boyacılık endüstrisinde de kullanılmaktaydı. Avrupa'da kumaş sektörü için

çok önemli bir madde olan şaptan kumaş liflerinin temizlenmesi için istifade edilmekteydi. Ayrıca tüccar gemilerinde yük dengeleyici unsur olarak kullanılması açısından da önem taşımaktaydı (Fleet, 1993: 204; Parlaz, 2013: 102). Cenevizlilerin Türk tüccarlardan Sakız adasında şap alabilme imkanları vardı. Bunun dışında sabun Levant ticaretinde lüks sayılan bir emtia idi. Ancak talep olduğu için ithalat veya ihracat konusu olmaktaydı. 14. yüzyılda sabunun küçük ve yumuşak olmasına dikkat edilirdi. Konulduğu kutular da küçük olmalıydı. Anadolu'da yapılan sabun iç yağından olduğu için Batı Anadolu'da genellikle daha kaliteli olan Venedik sabunu tercih edilmekteydi. Sabun Levant'a genellikle tüccarlar tarafından Messina, Ancona, Kıbrıs ve Venedik'ten alınıp getirilir; Midilli, Konstantinopolis, Sakız ve Pera'da satılırdı. Cenevizliler de genelde Napoli, Sakız ve Gaeta'dan sabun alıp İzmir'in Selçuk bölgesine ve Balat'a getirirlerdi. Venedikliler ise sabunu Aydın'a getirip satmaktaydılar. Sabun 14. yüzyılda bir tüccar için önemli bir gelir kaynağıydı. Kate Fleet 1344'te tüccar Francesco Bartolomei'nin Venedik'te bulunan Pignol Zucchello'ya kendisine Sakız Adası'ndan sabun alıp göndermesi için yazdığı mektuptan bahseder. Sabun, Aydınöğulları topraklarında gümrük vergisine tabi iken bu durum Menteşe ve Venedik arasındaki antlaşmalarda yer almamaktadır. Aydın beyi özellikle şap, şarap ve sabun ticaretini Venedik ile barış dönemlerinde iltizam usulü ile işletse de bu uygulamadan kısa süre sonra vazgeçmiştir (Fleet, 2009: 25-26; Parlaz, 2013: 104; Turan, 2020: 319-323).

Batıdan doğuya getirilen mallar arasında sakız da vardı. Pisa gibi kentlerde de ticari ürün olarak pazarlarda yer alan sakız İskenderiye, Şam gibi Levant'taki diğer önemli kentlere de ihraç ediliyordu. Sakız adasında üretilen bu üründen yılda 200 kantar satış yapılmaktaydı. 1396 senesinde sakızın Mısır ve Suriye'deki fiyatı kantar başında 190 altın florindi. Sakız satışı 14. yüzyıl sonunda Batı Anadolu'da mültezimler tarafından kontrol edilmekteydi. Sakızın Anadolu'daki kantar başına fiyatı ise 25 Venedik dukası idi. Türkler de sakıza ilgi duymaktaydılar. Çünkü sakız parfüm olarak da kullanılabilirdi. 1404 yılında Hacı Mustafa isimli şahıs Elias Sacerdotus isimli tüccardan 13 kutu sakız satın almış ve ürün kendisine Çeşme veya

Bergama civarlarında teslim edilmişti. Bunun haricinde yine batılı tüccarlar tarafından getirilen yakut gibi değerli taşlar da Levant'ta alınıp satılmaktaydı (Fleet, 1993b: 304-305; Turan, 2020: 320).

Levant'ta Türkler'in aktif olduğu ticaret kollarından bir diğeri de köle ticaretiydi. Sanayi öncesi toplumlarda bilhassa erken dönem kapitalizminin yoğun bir iş gücüne ihtiyaç duyduğu yıllarda köle emeği ve ticareti vazgeçilmez bir sermaye idi. 14. yüzyıldan itibaren Ege Denizi'nde yaptıkları akınlardan pek çok esir alan Türkler köle ticareti açısından hakim oldukları Batı Anadolu bölgesini zengin bir pazara dönüştürmüşlerdi. Aydın, Karesi ve Menteşe Beyliklerinde köle pazarları vardı ve yaptıkları akınlardan elde ettikleri köleleri satmak dışında içoğlanı yapıp kendi saraylarında hizmetçi olarak da kullanabilmekteydiler. Türkler Ege'de Bizans'a ait adalara da akınlara düzenledikleri için elde ettikleri esirlerin birçoğu Latin ve Rum kökenliydi. Marino Sanudo 1331-1332 yılları arasında yirmi beş bin Rum ve Latinin Türkler tarafından savaş esir edildiğini kaydetmiştir (Turan, 2020: 324). 14. yüzyılın başlarında Anadolu'yu ziyaret eden Arap seyyah İbn Battûta ise kendisine Nikola adında Rum bir kölenin hediye edildiğinden bahsetmekteydi (Battûta, 2005: 293). Venedikliler, Cenevizliler ve Kıbrıs Krallığı şeker plantasyonları, kumaş sanayi, gemi forsallığı gibi emek gerektiren işler için köle emeğinden yararlanmayı kârlı bulduklarından onlar da köle ticaretine katılmaktaydılar. Genellikle Batı Anadolu beyliklerinden Ortodoks Rum köleleri satın alıyorlardı. Foça'dan Sicilya'ya köle ticareti yapıldığı gibi Balat da köle ticareti için bir pazar konumundaydı. Bunun dışında Antalya, Fethiye, Saruhan ile Girit ve Rodos arasında köle alışverişi yapmak için gidip gelen tüccar veya gemiciler vardı. Ancak Ege'deki her ada Bizans'a ait olmadığı için yapılan akınlardan Venedikliler de ciddi zarar görebiliyorlardı. Örneğin 1331-1332 yılları arasında yapılan akınlarda Türkler yirmi beş bin esir almışlardı ve içlerinde Venedikliler de bulunmaktaydı. Tabi bu tek taraflı bir durum değildi. Latinler de Türkler'i ve diğer Müslümanları yakalayarak köleleştiriyorlardı. Türkler Sakız Adası ve Cenova köle pazarlarında Cenevizli tüccarlar tarafından alınıp satılıyorlardı. Türk ve Sarazen köleleri 15.

yüzyılda Girit'te, Venedik'in diğer kentlerinde, Cenova'da ve Kıbrıs'ta da görülmekteydi. Yukarıda bahsedildiği gibi kölelerden dokumacılık, forsacılık ve şeker plantasyonu işçiliği gibi iş kollarında yararlanılmaktaydı. 14. yüzyılda Cenevizlilerin elde ettiği kölelerin yüzde ikisi Türk'tü. Ancak Türk köleler güvenlik endişesiyle denetime tabi idiler. Rodos'ta şehir merkezinde denetlenen Türk köleler Girit'te şehir merkezine sokulmamaktaydı. Burada esas kaygı adalara Türkler tarafından yapılacak bir akın veya fetih girişiminde bu kölelerin güvenlik problemi oluşturabileceği endişesiydi. Ancak işgücü kıtlığı daha büyük bir problem olduğundan Türk kölelerin işçiliğine de her daim ihtiyaç duyulmaktaydı (Fleet, 2009: 42-43).

Köle ticareti önemli bir gelir kaynağı sağladığı için Türkler köle ticaretinden ihraç vergisi alıyorlardı. Köle başına 7 ilâ 10 akçe arasında vergi alınmaktaydı. Bu rakamlar beylikten beyliğe değişebiliyordu. Köle fiyatları siyasi ve doğal koşullara göre farklılık göstermekteydi. 14. yüzyılın başlarında Aydın'da ortalama köle fiyatı 30 hiperperon(15 düka) idi. Aynı dönemde Girit pazarında eğer erkekse köle başına 8 hiperperon(Bizans parası), kadınsa 17 hiperperon ödenmekteydi. 1330'larda ise erkek köleler 25-36, kadın köleler 31-55 hiperperon ediyorlardı. Ayasuluk'ta aynı tarihte bir Rum kadın kölenin fiyatı 92 hiperperon (46 düka) idi. Balat'ta ise iki Rum köle 46 dükaya satılırken ilerleyen tarihlerde bu fiyat daha da artmıştır. Aynı şekilde Girit'te de köle fiyatlarında %100-%300 arası bir artış olduğu saptanmıştır. Bunun nedenleri tartışmaya açıktır. Örneğin Anadolu'daki köle bolluğundan kaynaklı olarak Batılılarca köleye olan talebin artması, vebanın nüfusu önemli ölçüde azaltacak derecede etkili olması gibi durumlar birleştiğinde bu fiyat artışının nedenleri de anlaşılabilir (Fleet, 1993b: 37-58; Turan, 2020: 324-325).

Tahıl insanların hayatlarını devam ettirmeleri, halkların iâsesi ve devletlerin her türlü organizasyonlarının yürütülmesi gibi konularda hayati öneme sahiptir. Bu sebeple buğday, arpa gibi hububatlar 14. yüzyıl Doğu Akdeniz ticaretinde en önemli ürün türlerinin başında gelmekteydi. Temel tüketim maddesi olduğu için ticareti en değerli ve en zor ürün tahıldı. Ancak Venedikliler ve Cenevizliler denizci devletler

oldukları ve yeterli tahıl ekim alanları olmadığı için haliyle bu ürünü ithal ederek halklarının ve ordularının iâşelerini sağlamaktaydılar. Bu sebeple Sicilya'da, Anadolu'da Osmanlılar'ın elindeki Bitinya bölgesinde hububat üretimi yapıldığı için Venedikliler ve Cenevizliler bu beyliklerle tahıl ticareti yapmaktaydılar. Venedikli tüccarlar bu beyliklere ait limanlardan gümrük vergilerini ödedikten sonra kendi gemilerine hububat yüklemekteydiler. 1344'te Aydınöğulları üzerine Haçlı Seferi yapılmasının en önemli sebeplerinden biri olarak Aydın beyinin Latinlere tahıl ihracını yasaklaması gösterilir. 1337 ve 1353 yıllarında Menteşe ve Aydın beyleriyle Venedik arasında yapılan antlaşmalarda da buğday ve arpanın adı geçmektedir. Cenevizliler de Batı Anadolu Beylikleriyle tahıl ticareti konusunda etkindiler. Özellikle Pera ve diğer koloni topraklarının iâşesi için buğday ithalatı hayati önem taşımaktaydı. Bu sebeple Foça, Ayasuluk, Fethiye, Antalya gibi limanlardan buğday ithal ediyorlardı. Venedikliler ve Cenevizliler aynı zamanda buralardan aldıkları buğdayın ticaretini de yapmaktaydılar. Cenevizliler bu kıyılardan aldıkları tahılı kârlı bir şekilde Konstantinopolis'e ihraç ediyorlardı. Burada sağlanan kâr üzerinde paralardaki denklik farklılıklarının da etkisi olabilmekteydi. Ayrıca Venedik'in elindeki Girit Adası da tahıl üretimi yapılan yerlerden biriydi. Ancak herhangi bir ticarete veya nakliye konularında bahislerinin geçtiği görülmediğinden Girit buğdayı muhtemelen adanın kendi tüketimi için ayrılmış olmalıydı. Tahıl fiyatları siyasi ve doğal koşullara göre değişmekteydi. Yaşanan kıtlıklar ve siyasi gerilimler tahıl fiyatlarında dalgalanmalara sebep olabiliyordu. Mesela 1344'de Aydınöğulları'nın buğdaya ihraç yasağı getirmesi Venedik ve Ceneviz ticaretini olumsuz etkilemiş fiyatlarda yükselmelere sebep olmuştu. Mevsimsel nedenlerden ötürü mahsulün az olması da kıtlık çıkmasına sebep olabiliyor, bu da tahıl ihracının o beyliklerce yasaklanmasına ya da çok az miktarda satılmasına yol açıyordu. Sonuç olarak buğday ve arpa fiyatları önceki döneme göre çok daha yüksek oluyordu (Fleet, 2009: 177-204; Turan, 2020: 320-321).

Şarap Batı Anadolu ile Latinler arasında ticareti yapılan önemli tüketim maddelerden biriydi. Latinler şarabı hem dini törenlerde hem de gündelik hayatta

kullanırlardı. Anadolu'da da Germiyan Beyleri, Aydınogulları ve Saruhan beylerinin şaraba meylettığı, Umur Bey gibi bazı beylerin işret meclislerinde kebabla şarabı bir arada tükettiği ve genellikle daha kaliteli kabul edilen Ceneviz ve Venedik şaraplarını tercih ettikleri bilinmektedir (İnalçık, 2011b: 273-275). Bunun dışında Levant'taki şarap ticaretinde Girit ve Kıbrıs adalarının şarapları oldukça rağbet görmekteydi. Batı Anadolu'da ise şarap ticaretinde sadece şarabın ithali yapılmıyordu. Aynı zamanda şarabın ham maddesi olan üzüm yetiştiriciliği de yapılıyor ve dışarıya ihraç ediliyordu. Üzüm Ayasoluk, Gelibolu, Balat gibi bölgelerde yetiştirilir ardından Bizans'a, Venedik'e, Ceneviz'e ihraç edilirdi. Bu bölgelerde şarap üretimi de gerçekleşmekteydi. Üretenlerin çoğu Hristiyandı. Burada yaşayan yerli Rumlar şarap üretimi işinde tecrübelilerdi. Fethiye, Ayasoluk'un güneyindeki Kadı Kalesi bölgesi ve Aydın şarabın üretilip satıldığı yerlerdi. Cenevizliler ise Anadolu'ya şarap ihracı konusunda başı çekmekteydiler. Muhtemelen Cenova şarabı daha kaliteli bulunuyordu ki işret meclislerinde de bu şarap tüketilmekteydi. Cenevizliler şarabı Napoli'den Ayasoluk'a getirmekteydiler. Bunun dışında Rumlar da şarap ithalatında, üretiminde olduğu gibi rol almaktaydılar. Ayasoluk'a getirilen şaraptan varil başı 1 altın flori, Menteşe'de de varil başı 50 akçe vergi alınmaktaydı. 1337'de Aydın beyi şarap ve sabun dışında bütün malları ithalat vergisinden muaf tutarken bu iki ürünü vergi kapsamına dahil etmişti. Aynı şekilde Yeni Foça ve Sakız Adası'nda da şaraptan yük başına vergi alınmaktaydı. Bu oran Sakız Adası'nda yük başına 0,5 florin iken Yeni Foça'da yük başına 4 florindi (Fleet, 2009: 75-80; Kaymakçı, 2021: 114-115; Zachariadou, 1983: 171-172).

Avrupa ve Asya arasında ticareti en çok yapılan ürünlerden bir diğeriye kumaştı. Halkların temel ihtiyaçlarından biri olması, devletler arası hediyeleşme ve iyi niyet göstergeleri, bahşış gibi pek çok sebepten ötürü kumaş ticareti Asya ve Avrupa'da önemini korumuştur. Anadolu'daki beylikler ile Latinler arasındaki kumaş ithalatı ya da ihracatı ikiye ayrılır. İlki devletler ve beylikler arası hediyeleşme(pişkeş) anlayışıyla yapılandır. Genellikle devletin veya beyliğin yönetici sınıfına hediye gelen ya da karşı taraftan siparişi verilen ipekten ve yünlü

kumaştan yapılan elbiselerin hediye edilmesiyle ürünün bir nevi tanıtımının yapılması amaçlanır. Buna örnek olarak İbn Battûta kendisine hediye edilen kemha kumaşından yapılma hediyeden ve kumaş pişkeşinden bahsetmesini gösterebiliriz (Battûta, 2005: 293; Dursteler, 2012: 242-245). Bunlar genelde lüks emtia olarak kabul edilir ve fiyatları diğer kumaşlardan daha yüksektir ve yönetici sınıfı ithalata teşvik etmek amacıyla da gönderilirdi. Diğerleri de genelde orta kaliteli veya düşük kaliteli pamuklu kumaşlardan yapılan ürünlerin ticaretidir. Ceneviz, Venedik ve Floransa 14. ve 15. yüzyılın Akdeniz'inde kumaş ticaretinde öncül devletlerdi. Anadolu ile yapılan kumaş ticaretinde mamul maddeyi genellikle bu devletler Anadolu'ya getirir karşılığında da Anadolu'da üretilen sof, pamuk, baharat vb. ham maddeleri alırlardı. Özellikle İran üzerinden gelen pamuk ve ipek Bursa, Ayasuluk gibi yerlerden Venedik'e ve Ceneviz'e ulaşırdı (Heyd, 1973: 604; Kaymakçı, 2021: 116). Anadolu'da da mamul madde olarak kumaş sektörü gelişmiştir, ancak bu ürünlerin ticareti genelde iç piyasada, dış piyasada ise soylulara ve yönetici sınıfa yönelikti(Zachariadou, 1983: 169-170). Bunun dışında Venedikliler ve Cenevizliler Batı Anadolu'dan at, yük beygiri ve eşek gibi hayvanlar ithal etmek arzusundaydılar. Türkler yarı göçebe bir millet olduğu için binek hayvanlarının sayısı fazlaydı. Venedikliler özellikle bu sebepten ötürü Anadolu ile at ticaretini geliştirmek için uğraşıyorlardı. Ancak at, deri ve post gibi ticari metanın ithali Venedik ve Ceneviz devletleri için her zaman kolaylıkla yapılamamaktaydı. Savaş ve akın zamanları Türkler bu üç metaya oldukça ihtiyaç duydukları için bu iki devlet bu ürünleri Apulia gibi başka bölgelerden almak zorunda kalabiliyordu(Fleet, 2009: 31-105).

Görüldüğü üzere Batı Anadolu beylikleri ile yapılan ticarete Cenevizliler ve Venedikliler rekabet halindeydi. Her iki devlet de varlığını deniz ticaretine borçlu olduğu için bu rekabetin özellikle kumaş, tahıl ve baharat gibi alanlarda yoğunlaştığını söylemek mümkündür.

5. Erken Dönem Osmanlı-Venedik Ticari ve Siyasi İlişkileri

Osmanoğulları Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflamasından sonra yukarıda bahsi geçen diğer beylikler gibi 13. yüzyılın başlarında bağımsızlığını

kazanmıştır. Bugün Bilecik iline bağlı olan Söğüt bölgesinde kurulan Osmanlı Beyliği, grekçe Bitinya olarak tabir edilen ve Sakarya, Bursa, Yalova gibi bölgeleri kapsayan yerlere doğru genişlemeye başlamıştır. Osmanlılar iç bölgelerde kurulup gelişmeye başladığı için ilk etapta bahsi geçen diğer beylikler gibi denizcilik faaliyetlerine girişmemişlerdir. Osmanlılar sırasıyla 1326'da Bursa, 1331'de İznik'i ele geçirmişlerdir. Daha sonra 1361'de Karesioğulları'nın iç karışıklıklarından faydalanan Orhan Gazi ve oğlu I. Murad'ın zamanında bu beylik Osmanlılara katılmıştır. Beyliğin denizcilik bilgilerinden yararlanan Osmanlılar gözünü Rumeli'ye dikmiş olduğundan Karesioğullarından kendilerine kalan donanmadan faydalanmışlardır (Uzunçarşılı, 2015: 79). Karesioğulları Beyliği'nin ilhakı ve Aydınöğullarının 1344'teki savaştan sonra gitgide ticari ilişkilere ağırlık vermeye başlamasıyla Ege'de, ilerleyen zamanlarda da Akdeniz'in belli bölgelerinde bilhassa Venedik'e karşı durabilecek tek güç Osmanlılar olacaktır (Dursteler, 2012: 4).

Osmanlı Devleti Orhan Gazi döneminde Balkanlara doğru büyümeye başlayınca Venedik'in Balkanlardaki ve Ege'deki çıkarlarını gittikçe daha fazla tehdit eder hale gelmiştir. Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa komutasındaki akıncılar Çimpe Kalesi'nden sonra sırayla Marmara'nın Rumeli'deki sahillerini, Malkara, Keşan gibi bölgeleri ele geçirmiş, Orhan Gazi'nin diğer oğlu Şehzade Murad ise tahta geçtiğinde Çorlu ve Burgaz'ı almıştı. Endişelenen Venedikliler bu yüzden 1361'de Bizans imparatoruna Osmanlılara karşı ittifak teklifinde bile bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin genişleyip Bizans'ı tehdit etmesi Venedik'in Bizans'tan kopardığı siyasi ve ekonomik imtiyazların zedelenmesi anlamına geleceği için Venedik'in böyle bir reaksiyon gösterdiği söylenebilir. Ayrıca Bizans'ın her geçen gün daha çok Osmanlı Devleti'nin nüfuzu altına girmesi, Anadolu ve Rumeli arasında hem geçiş hem de nakliyat güvenliği açısından bir deniz gücünün ihtiyacını hisseden Osmanlılar'ın güçlü bir donanma kurma amacıyla hareket etmesi, Venedik'in kaygılarının yersiz olmadığını gösteriyordu (İnalçık, 1976: 83-85; Uzunçarşılı, 2015:158-159). Orhan Gazi'nin ve oğlu Süleyman Paşa'nın 1360-61 yıllarındaki zamansız ölümü sebebiyle idareyi ele alan I. Murad Lala Şahin, Hacı İlbey'i ve Evrenuz Bey gibi akıncı

komutanlarıyla Rumeli'deki pek çok yere akınlar yapmaya başlamıştır (Pitcher, 1999, 70). 1362-68 yılları arasında Doğu Rumeli ve Kuzey Trakya, 1371-75 yılları arasında Batı Trakya ve Makedonya fethedilmiştir. 1385-89 yılları arasında ise Sırbistan ve Bulgaristan'a akınlar başlamış, Üsküp ve Kratova ele geçirilmiştir. Bu dönemde Türk akıncılarının Buda'ya kadar geldikleri görülmektedir. Yıldırım Bayezid devrinde de Bosna Kralı Tvrtko'nun ölümüyle topraklarının büyük bir bölümü Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir (Pitcher, 1999: 76-80). Böylelikle Osmanlı Devleti'nin balkanlarda sınırları Mora Yarımadası'ndan kuzeyde Tuna nehrine kadar, batıda da Raguzalıların 1365'den beri Osmanlı vassallığını kabul etmesiyle Adriyatik'e kadar uzanmaktaydı (Köse, 2009: 16-17; Turan, 1994: 542-544; Yemişçi, 2017: 30-37). Bu sınırlar güneyde İstanbul önlerine kadar gelmekteydi. Osmanlı Devleti'nin Bosna'ya ve Arnavutluk'a akınlarının devam etmesi, Boyana Nehri ve Venediklilerin elinde bulunan Draç limanına doğru ilerlemesi, Batı Anadolu beyliklerinin de Osmanlı hakimiyetine girmeleri sonrası Ege'de devam eden deniz akınları Yıldırım Bayezid'in devleti bir imparatorluğa dönüştürme hayalinin bir göstergesiydi ve bu durum Venediklileri ve Cenevizlileri endişelendirmekteydi (Pedani, 2008: 155-159; Wittek, 2013: 65). Ancak her iki devlet de Osmanlı Devleti ile her şeye rağmen devam eden siyasi ve ekonomik ilişkileri bozmak istemediklerinden 1392-94 yıllarında Macar Kralı Sigismund'un Haçlı seferi çağrılarına sadece dört gemi yollayıp Türkler'in boğazlardan Rumeli'ye geçmelerine görünürde engel olmaya çalışacaklardı. Venedik Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da ve Balkanlar'da ilerlemesinden her ne kadar endişe duyup Osmanlılar aleyhine hareket ettiyse de sonradan bu genişlemeyi engelleyemeyeceğini anlayınca ticari yönden zarar görmemek adına Osmanlı Devleti ile iyi geçinmeye çalışmıştır. Bu yüzden Niğbolu Savaşı'na aktif olarak katılmak istememiştir. Dinsel fanatizmden uzak olan Venedik Cumhuriyeti Papa'nın engelleme çabalarına rağmen Müslüman devletler ile ticari ilişkiler kurmaktan çekinmemesi gösterilebilir. İşte bu yüzden Venedik Osmanlı Devleti ile de değişen

siyasi koşullara ayak uydurarak ilişkilerini sürdürmüş ve ticarete odaklanmıştır (Kaçan, 1995: 12; Uzunçarşılı, 2015: 279-280).

Osmanlılar ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki siyasi ve ticari ilişkiler 14. yüzyılın ortalarına doğru başlamıştır. 1333 yılında Giritli yöneticilerinden Orhan Gazi ile Girit'e buğday ve at ithal edebilmeleri için antlaşma yapmalarını isteyen Venedik Meclisi diğer beyliklerden olduğu gibi Osmanlılar'dan da kendi ülkesine tahıl ithalatı yapmak istiyordu. Osmanlı ricali, Cenevizliler ile Venedikliler'in rekabet halinde olduklarını bildiklerinden Venedikli tacirlere alternatif olarak Cenevizlilerle de ticaret antlaşmaları için görüşmeler yapmaktaydı. Cenova ve Venedik 13. ve 14. yüzyıllarda Doğu Akdeniz'deki ticaretin Avrupalı temsilcileri konumunda olduklarından Avrupa ile Osmanlı arasındaki deniz ticareti ve ihtiyaç duyulan emtianın tedariki genellikle bu iki devletin tacirleri tarafından yapılmaktaydı. Bu sebeple 1352'de Orhan Gazi tarafından Cenevizlilere ilk ticari imtiyaz verilmiş ve bu imtiyazlar 1387'de 1. Murad tarafından yenilenmiştir. Venedik ile Cenova savaş halindeyken Venedik, Bizans ve Katalonya ile müttefikti. Osmanlı Devleti de bu rekabetten azami ölçüde faydalanmak amacıyla Cenovayı destekliyordu (Parlaz, 2013: 4-5; Theunissen & Alexander, 1998: 105-106).

Cenevizliler ile Osmanlılar arasında 1352'de imzalanan ve 1387'de yenilenen imtiyaz antlaşması şu şekildedir (Fleet, 1993a: 16-18):

"1) Rabbin adıyla, Amen. Muhteşem ve güçlü Lord Murad Bey ki kendisi büyük Emir ve Turchia Emirlerinin efendisidir ve soylu, basiretli Lordlar 8. Gentile de Grimaldi ve Janono de Boscho, ünlü Cenova Komünü'nün elçileri, sendikaları ve vekilleri, Öte yandan, Cenova Komünü noter ve İptallerius Petro de Bargallio tarafından 2 Mart 1387'de yazılan ve mümkün olan her şekilde, hak ve biçimde onaylanan bir kamu belgesi ile yetkileri verilmiş olan sonuncuya, bir yanda Muhteşem Lord Murad Bey ile önceden merhum muhteşem Lord Babası Orhan Bey, diğer yanda şanlı Cenova Komünü arasında yapılan tüm sözleşmeleri ve antlaşmaları en iyi şekilde onaylayabilir. Adı geçen taraflar savunma hakkında [yani

sözleşme hükümlerinin yerine getirilmesine karşı] antlaşma, pakt ve sö-
zün yapılmamış olması ve konunun yukarıda ve aşağıda olduğu gibi yü-
rütülmemiş olması gerekçesi ile dava açma hakkından feragat etmiştir.
Tazminat veya herhangi bir haksız sebep nedeniyle dava ve diğer tüm
haklar buna dahildir. Söz konusu taraflar, bu paktları, sözleşmeleri ve
vaatleri hatasız olarak yerine getirecekleri ve kendilerine veya herhangi
birine karşı herhangi bir bahane ile veya herhangi bir nedenle ihlal et-
meyeceklerine karşılıklı olarak kanunen ve fiilen söz verdiler.

2) Elçiler, Giovanni Demelode'den alınan tüm paraları, Pera co-
merchiarii'leri ve nüfus sayımı vergi tahsildarlarının yukarıda adı geçen
Lord Murad Bey'e iade edeceklerini ve bunun için Cenova Komünü adına
söz verdiler.

3) Elçiler, Pera'ya getirilen veya söz konusu Türkler veya onlar-
dan herhangi biri tarafından çıkarılan herhangi bir mal ve ticaret için,
muhteşem efendi Murad Bey'in Türk tebaasının Pera'da Cenevizlilere
herhangi bir ticari ödeme yapmayacaklarına söz verdiler.

4) Söz konusu elçiler, adı geçen Lord Murad Bey'in Türk tebaa-
asının Pera'da censarilere veya censaria vergi tahsildarlarına getirdikleri
veya sattıkları mallar için her 100 Hiperpira'da sekiz karati dışında her-
hangi bir ödeme yapmayacaklarına söz verdiler.

5) Muazzam Lord Murad Bey, yukarıdakilerin hepsini kabul ede-
rek, sözü geçen Cenova Komünü adına ve onun adına sözünü alan söz
konusu elçilere, diğer şeylerin yanı sıra Cenevizlilerin burada kalmasını
sağlama sözü verdi. Topraklarının tamamına güvenli ve emniyetli bir şe-
kilde girip dolaşabilmeleri ve orada ticaret yapabilmeleri, istedikleri tüm
malları kendi özgür iradeleri ile hiçbir şekilde engellenmeden, saldırıya
uğramadan, tacize uğramadan alıp satabilmeleri ve geleneksel olarak
eski teamüllerin biçimine göre ödemelerin yapılabilmesi teminata dahil-

dir. Ayrıca bahsi geçen Emir Bey, Cenevizlilere ait tüm gemilerin ve Ceneviz namına ele geçirilen ve Cenevizlilerin sayılan gemilerin, her bir modio için Muhteşem Lord Murad Bey'e veya onun temsilcilerine ödeme yaparak, topraklarının tamamında Romanya tahılı, arpası, darısı ve diğer bakliyatlar gibi erzakları Arapların, Rumların, Venediklilerin ve daha düşük oranda ödeyen diğerlerinin yaptığı gibi yükleyebileceğini ve sağlayacağını taahhüt etmiştir.

6) Her iki taraf da yukarıdaki maddelere uyacaklarına karşılıklı olarak söz verdiler ve vaat edilenlerin daha büyük bir güvencesi için kutsal kitaplara el basarak Tanrı'nın kutsal kitapları üzerine yemin ettiler. Adı geçen isimler ve yüce efendi Murad Bey, Müslümanların örf ve âdetlerine göre riayet etmek, yerine getirmek ve onlara veya bunlardan herhangi birine karşı herhangi bir mazeret veya herhangi bir sebep ile aykırı hareket etmemekle yükümlüdür. İş bu antlaşmada yürürlüğe giren ve her bir bölümü elçilerin anılan isimlerde tutulmasını sağlamak için Pera Lordu Podestai ve onun Konseyi'nin yukarıdakilerin tümüne uyacağına ant içmektedir.

7) Söz konusu lordun herhangi bir kölesi veya tebaası Pera'ya kaçtığında, Pera'nın ve banliyölerinin her sakininin eline böyle bir köle geçtiğinde Pera'nın Podestat Lorduna teslim etmelidir. Adı geçen adlarda akit taraflar arasında yapılan işbu antlaşmada yürürlüğe girmiştir. Massarii'nin, söz konusu Komün adına ve adına hareket ettiğini ve söz konusu şeyler hakkında Pera ülkesinde bir ilan ve emir verilmesi gerektiğini, buna karşılık adı geçen lord Murad Bey, söz konusu büyükelçilere, söz konusu elçilere ciddi bir şekilde mutabık kalarak söz verdi. Efendilerinden kaçıp Türkiye'ye veya Yunanistan'a sığınan Cenevizlilerin tüm kölelerinin serbestçe geri verilmesini sağlamak için Ceneviz Komünü adına hareket eden söz konusu isimler, kaçanlar Müslüman olmadıkça koruma altına alınmayıp, sahiplerine iade edilmelidir.

8) *Aşağıda adı yazılı katip bana, Quilico de' Tadei'ye verilen sözlerin şahidi olarak yukarıda belirtilen maddelere ilişkin mevcut kamu belgesini düzenlememi emrettiler.*

9) *Turchia'da, Lord 1387 yılında, Vespers'ten biraz sonra 8 Haziran'da, adı geçen efendinin şu anda ikamet ettiği evin avlusunda Mal-laina adlı küçük bir yerleşim yerinde yürürlüğe girmiştir. çağrılan ve özel olarak talep edilen şu tanıkların huzurunda: Bartolomeo de Lamgascho, Pera Burgensis, mevcut belgenin Yunancadan Latinceye tercümanı, Giovanni de Draperis, Dario Spinola, Anthonio de Mentono, Pera burgen-ses ve Amgelino de Saulo, Cenova vatandaşı, söz konusu Lord'un Müslü-man Baronları, Cassanus Bassa ve Tomortassius."*

Venedik Cumhuriyeti ile ilk siyasi temaslar ise I. Murad'ın Edirne'yi ele geçirmesinden sonra Leonardo Contarini ve Marino Venier isimli iki elçinin Sultan'ı tebrik etmek için gönderilmesiyle başladı (Doğan, 2017: 21). I. Murad'ın saltanatının son dönemlerine denk gelen 1384-87 arasındaki bir tarihte Venedikliler de Cenevizliler'in aldığı benzer bir imtiyaz alabilmeyi başarmışlardı (İnalçık, 2000: 243). Venedikliler için bu imtiyazın büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Gibbons'un neşrettiği bir belgede I. Murad'ın ölümünden sonra oğlu Yıldırım Bayezid tahta çıktığında Venedik Cumhuriyeti'nin savaş zamanlarında tarafsız kalmasından ve I. Murad ile yaptıkları imtiyaz antlaşmasını yeni sultana onaylatıp yenilettiklerinden bahsedilmektedir (Gibbons, 1928: 181). Venedikliler Aydın ve Menteşe gibi beyliklerle buğday ticaretini sürdürebilmişlerdi, ancak Osmanlılar 1390 tarihinden sonra bu beylikleri topraklarına katınca buğday ihracını doğrudan denetim altına almışlar ve bu bölgelerden tahıl ihracını sınırlandırmışlardır. Ayrıca bu beyliklerin donanmaları da Osmanlı Devleti'ne katılınca Ege adalarına yapılan akınlar artmış, bu da bölgede devam eden ticareti istikrarsızlaştırmıştır. Bu yüzden hem Cenevizliler hem de Venedikliler bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmişlerdir. Osmanlılar tahıl konusunda önceliği halkın ve ordunun iâşesine verdikleri için tahıl ticaretini sınırlandırarak sıkı bir denetim altında tutmuşlardır.

Osmanlılar ordularını 14. ve 15. yüzyıllarda düzenli akınlara ve seferlere gönderdikleri için askerlerin ve hayvanların temel besin kaynakları olan buğday ve arpa gibi ürünlerin ticari kâr amacıyla dışarıya satılmasına izin vererek kıtlıklara karşı hazırlıksız yakalanma gibi riskleri göze almak istemiyorlardı. Genellikle Osmanlı ordusu sefere giderken yerel pazarlardan devletin ya da bölgedeki pazarcılarının belirledikleri fiyattan tahıl alıyordu. Böylece tahıl çoğunlukla bir iç pazar ürünü olarak kullanılıyordu (Âşıkpaşazâde, 2013, 97). Venedikliler ayrıca tahıl ticareti için limanlardan vergi ödmeden geçebilme talebinde de bulunmaktaydılar. Zaten sınırlı yapılan bu ticaretin bir de gümrük vergisine tabii tutulması onlara ilave bir külfet olmaktaydı. Bu konuda muafiyet alabilmek için Marino Malipetro adındaki elçi pek çok defa çabaladıysa da I. Murad'ı ikna edememişti. İlerleyen zamanlarda aynı talep Yıldırım Bayezid'e yapılsa da bir şey değişmemiş, I. Bayezid de yukarıdaki Osmanlı-Ceneviz ahidnâmesinde bahsedilen modio(bir ölçek) başına vergilendirme usûlünden vazgeçmemiştir. Böylece I. Murad dönemi modio başı yarım hiperperon, Yıldırım Bayezid döneminde de modio başına 1 hiperperon vergilendirmeyi kabul etmekle birlikte Venedik elçisi I. Bayezid'den sınırlı miktardarda tahıl ihracını sadece Venedik topraklarına yapmak gibi kısıtlı bir imtiyaz alabilmişti (Fleet, 2009: 72; Turan, 2020: 375-376).

1402 Ankara Savaşı sonrasında başlayan Fetret Devri'nde Edirne ve Rumeli topraklarının hükümdarı olan Yıldırım Bayezid'in en büyük oğlu Emir Süleyman, Timur'un Rumeli'ye geçmesini engelleme karşılığında Venedik ile imtiyaz antlaşmasını yeniledi. Venedikliler buğday ihracına yönelik yeni tavizler koparmayı başarmışlardı. Bulgaristan toprakları Venedik'in buğday satın alabildiği önemli bir bölgeydi. Bulgar Krallığı Osmanlılar tarafından tamamen ortadan kaldırılıp bir de ihraç yasağı getirildiğinde Ege'deki Venedik buğday ticareti önemli bir darbe almıştı. Bu sebeple Venedik aldığı yeni imtiyazlar ile bu zararı telafi etmeye çalışmıştır. Bundan sonraki ahidnâmeler sırayla 1419'da I. Mehmed, 1430'da ve 1446'da II. Murad, 1454'de de II. Mehmed tarafından yenilenmiştir. (Theunissen & Alexander, 1998: 1991; Turan, 2020: 421-422).

Sanayi öncesi toplumların insan emeğine çok daha fazla ihtiyaç duyması, buna karşılık bu emeği düzenli bir maaşa bağlaması zor olduğundan erken modern kapitalist çağda köle emeği pek çok alanda ihtiyaç duyulan bir hizmet sektörüydü. Osmanlı Devleti'nde köleler sosyal hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı. İslami kaidelere göre çalışıp kazancını biriktirmesine izin verilen köleler kendi fidyesini ödeyip özgürlüğüne kavuşabilmekteydi. Kölelerden şehirlerde zanaat atölyelerinde, ipekli kumaşların imâlinde ve emek gerektiren çeşitli işlerde tıpkı İtalya'daki gibi faydalanılıyordu. Venedikliler genellikle tarım işlerinde köleleri kullanmayı tercih ediyorlardı. Bu sebeple Levant'taki köle pazarlarından düzenli olarak köle almaktaydılar. Yukarıda bahsedildiği gibi 14. yüzyılda Müslümanların da köleleştirilebildiği görülmektedir. Ancak Fatih Sultan Mehmed 1453'te köle ticaretine sıkı bir denetim getirip Müslümanları köle ticaretine konu olmaktan çıkarması Venedik'in emek arzını daraltmıştır. Osmanlı Devleti köle ticareti bakımından bir canlılığa, dinamizme sahipti. İlk üç yüz yıl boyunca sınır boylarındaki akıncı beylerinin düzenli olarak akınlar yapmaları ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da genişleme politikası izlemesinden dolayı pek çok savaşa girilmiş, esir alma ve köleleştirme faaliyetleri oldukça artmıştı (İnalçık, 2000: 341-342). Bunun sonucunda da köle pazarlarında bolluk ve bu bolluğa bağlı ucuzluk olmaktadır. Aşıkpaşazade'nin naklettiğine göre Niğbolu Savaşı sonrası alınan esir sayısı o kadar fazlaydı ki Rumeli'de ve Anadolu'da köle sahibi olmayan kimse kalmamıştı (Âşıkpaşazâde, 2013: 91). Bu her ne kadar mübalağalı bir anlatım olsa dahi yine de o dönemde köle pazarlarındaki bolluğu yansıtmaları açısından önemli bir betimlemedir. Aynı hadise Neşri'de "*anlatmak dillere vâsf olmaz*" denilerek izah edilmiştir (Neşri, 2014: 329). Edirne'de, Belgrad civarında ve Üsküp'te bu kölelerin satıldığı pazarlar vardı. Aşıkpaşazade Belgrad etrafında II. Murad döneminde yapılan akınlardan elde edilen esirlerle ilgili bilgiler vererek 100 akçeye 7 yaşında oğlan esir ve 150 akçeye de başka bir esir aldığından, sonra da bunları Edirne'de 300 ve 200 akçe sattığından bahseder. Sırbistan bölgesine yapılan akından ise ele geçirilen 4 yaşındaki bir erkek çocuğun Üsküp'deki pazarda 20 akçeye satıldığını

söyler. Yine başka bir akında esir edilen 5 kişinin Üsküb'de 900 akçeye satıldığını nakleder. Mora'ya yapılan başka bir akında ise elde edilen cariyelerin tanesinin 300 akçeye satıldığı bilgisi vardır (Âşıkpaşazâde, 2013: 165-170). Burada göze çarpan şey köle fiyatlarındaki ucuzluktur. Ayrıca İtalyan kent devletleriyle kıyaslama yapmadan önce para birimindeki devülyasyonları da göz önüne almak gerekir. Ancak Osmanlı pazarındaki bolluğun fiyatları nasıl düşürdüğü konusunda şüpheye yer yoktur. Hiç şüphesiz savaşlar ve çapullar köle ticaretinin sürekliliği için can damarı niteliğindedir. Niğbolu örneğinde bahsedildiği gibi İstanbul'un fethi de Osmanlı Devleti'ne muazzam bir köle pazarı sunmuştur. Dönemin kroniklerinin pek çoğu elde edilen esirlerin ne kadar çok olduğundan bahseder. Aşıkpaşazade, Kritovulos, Tursun Bey ve Neşri tarihlerinde anlatıldığına göre fetih sonrası pek çok genç kız ve oğlan esir edilmiş, bazıları köle pazarlarında satılmıştır. Kritovulos esir alınan kişilerin sayısını 50 binden biraz fazla olarak gösterir. Ancak 4. Haçlı Seferi sonrası İstanbul'un yaşadığı tahribatı da düşündüğümüzde bu rakam biraz mübalağalı gelmektedir. Yine de bu abartılı sayı bize İstanbul yağmasından elde edilen maddi ve aynî gelirler hakkında bir fikir vermektedir. Rum köleleri esir pazarından satın alıp çeşitli iş kollarında kullandıkları için bu durum Venedikliler'in de işine gelmekteydi (Kritovulos, 2012: 84-89).

Osmanlılar döneminde ticareti devam eden başka bir ürün de koyun ve keçi postudur. Fatih devrinde ihracı yasak mal sayılacak olan bu ürünün ticareti hem Osmanlılar hem de İtalyan kent devletleri için karlı bir iş gibi gözükmekteydi. Bursa'da 1438 yılında koyun postunun tanesi 3 veya 3,5 aspere satılmaktaydı. Christofal Bonifazio isimli tüccar ise 2.075 koyun postunu 6.571 aspere satın almaktaydı. Keçi postuna ise aynı tarihlerde post başına 2 asper ödenmekteydi. Satın alma işlemlerinden sonra bu ürünlerin nakliye masrafları genel masrafın %9'u kadardı ve olağanüstü durumlar olmadıkça fiyatlar yıldan yıla aynı seviyede seyretmekteydi (Fleet, 2009: 33-34; Turan, 2020: 594-596).

Balmumu Osmanlılar ile İtalyan tüccarların arasında ticarete konu olan bir diğer ürün olarak karşımıza çıkmaktadır. 1430'lu yıllarda Gelibolu'da 1.369 aspere 3

çuval balmumu satın alan Agustin di Franchi %2 gümrük vergisi ödeyerek nakliye ve depolama masraflarını da karşıladıktan sonra alış fiyatı üzerinden %7 civarında harcama yapmıştır. Yükte daha hafif olan bu ürünün koyun ve keçi postuna göre nakliye masraflarının daha az olduğu görülmektedir. Gelibolu, Balat, Selanik, Arnavutluk, Antalya gibi yerlerden ihraç edilen balmumu, Osmanlı topraklarından gemilerle Venedik'e götürülürdü (Fleet, 2009: 34).

Şap ise tıpkı tahıl gibi Osmanlı Devleti tarafından dış ticareti ticareti sınırlandırılan bir üründü. 1381'de şap madenlerinin bulunduğu Kütahya'nın ele geçirilmesiyle bölgedeki hakimiyetini pekiştiren Osmanlılar şap ihracatına sınırlama getirmiştir. Bu durumdan olumsuz etkilenen Venedik Cumhuriyeti tıpkı tahıl ihracında olduğu gibi şap ihracı için de muafiyet isteyecekti. Ayrıca şap fiyatlarının düşürülmesini de talep edecektir. Ancak şap ticareti konusunda Venedik beylikler döneminde elde ettiği imkanları bulamayacak ve I. Murad Venedikliler'in talep ettiği bu tip imtiyazları Cenevizliler'e bağışlayarak onlara bazı şap madenlerinin iltizamlarını verecektir (Fleet, 2009: 32-35; Parlaz, 2013: 102).

Osmanlı Devleti'nin dış ticaretindeki en önemli kalemlerini ipek, pamuk ve kumaş ticareti oluşturmaktaydı. Bursa'nın Osmanlılar için hem ilk başkent hem de ticaret yolları üzerindeki önemli bir uğrak noktası olması sebebiyle ticaret hacmi büyüktü. Avrupa'da ipekli kumaş sektörünün gelişmesi ilk başta Çin, daha sonra da İran ham ipeğine olan talebi arttırınca Bursa ve diğer kıyı kentleri Avrupalıların kervanlar vasıtasıyla gelen ipeğe erişebildiği önemli satış merkezleri konumuna gelmişlerdir. 1340'da İtalyanların Tebriz'den kovulması, daha sonra da Altın Orda Hanı Canibek'in Cenovalıların elindeki Kefe'yi almasıyla Avrupalılar Amasya-Ankara-Bursa-Mudanya üzerinden Pera'ya veya Konya, Denizli üzerinden Ayasuluk, Efes ya da Antalya ve Alanya'ya gelecek ipek kervanlarına bel bağlamışlardır (İnalçık, 2011a: 19-21).

Pamuk ise İtalyan dokuma sanayisinin önemli bir hammaddesi olduğu için Venedik'in ihtiyaç duyduğu önemli bir üründü. 14. ve 15. yüzyıllarda pamuk Venedik'e çoğunlukla Batı ve Güney Anadolu'daki limanlardan ihraç ediliyordu.

Fetret Devri'nde Venedikliler Süleyman Çelebi'nin hakimiyetinde olan Gelibolu'dan da pamuk alıyorlardı. Ancak Anadolu üzerinden kendi ülkelerine taşıdıkları pamuk yeterli miktarda olmadığı için 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Halep ve Şam'dan pamuk ithal etme yoluna gittiler. Bunun haricinde hakim oldukları Kıbrıs'ta da pamuk üretimi yapmaya çalıştılar (Dursteler, 2012: 247; Köse, 2005: 180; Turan, 2020: 596).

11 yıllık Fetret Devri sonrası Osmanlılar'ın Anadolu ve Rumeli'de hakimiyetlerini yeniden tesis etmeleri yasaklı mal sayılan tahıl, at, demir gibi ürünler dışında Venedik ticaretini çok fazla etkilememiş, 14. yüzyılda Venedikliler ve Cenevizliler'in ticaretine konu olan pek çok ürünün ticareti 15. yüzyılda da aynen devam etmiştir. 15. yüzyıl aynı zamanda Venedik'in imalat sektöründe büyüme yaşadığı bir yüzyıl olmuştur. Bu sebeple Venedikliler'in hammaddeye olan ihtiyaçları daha da artmıştır. I. Bayezid devrinde Bursa'nın gelişip ticari güzergâhlardan biri olmaya başlamasıyla kent İran ipeği, karabiber ve diğer baharat ürünleri için pazar haline gelmiş ve Venediklileri kente çekmiştir. Yine aynı dönemde Halep ve Şam üzerinden Bursa'ya gelen yüklü miktarda karabiber ve çeşitli baharat ürünleri Venedikliler ve Cenevizliler tarafından satın alınıp Antalya, Ayasuluk ve Balat gibi yerlerden Avrupa'daki kentlere taşınmaktaydı (İnalçık, 2000: 293; Pezzolo, 2006: 276). Nakit esasına göre yapılan ticarete genel olarak 60 hiperperondan 20-25 kantar arası karabiber satılmaktaydı. Karabiber ticaretinde takas usûlü de başvurulan yöntemlerden biriydi. Örneğin 1439'da Damian Spinola isimli tacir, Giacomo Badoer için Bursa'dan karabiber alıp karşılığında yirmi dört çuval kanaviçe ve beş çuval yün vermiştir (Fleet, 2009: 28-29). Ayrıca 1400'lü yıllarda Bursa ipek ticaretinin de önemli merkezilerinden biri olmuştur. I. Bayezid'in Batı Anadolu'daki beylikleri ortadan kaldırıp tamamen ilhak etmesi neticesinde bu bölgedeki önemli ihraç noktaları olan limanlar da Osmanlılar'ın kontrolü altına girmiş bulunuyordu. Osmanlıların koruması altında kervanlar İtalyan tüccarların örgütlendiği Pera'ya ulaşıyor, buradan da İtalyan tüccarlar tarafından Avrupa'ya taşınıyordu. Bu sebeple Anadolu güzergâhı aynı zamanda istikrarlı bir yol olması

açısından daha da önemli hale gelmiş bulunmaktaydı. Ayrıca Bursa'nın gelişip bir antrepo haline gelmesi sadece ham madde ticaretinde değil mamul madde ticaretinde de gelişmesini sağlamıştır. Venedikliler ve Cenevizliler Bursa'dan satın aldıkları ham ipeği kendi kumaş sanayilerinde kullanıp ipekli kumaş olarak satmaktaydılar. Ürettikleri bu mamul malları Bursa'daki pazarlara da ihraç etmek amacıyla yanlarında getiriyorlardı. Bursa'ya gelen İranlı tüccarlar da bu ticarete katılarak Batı'nın yünlü kumaşlarından satın alıyorlardı. Ayrıca İpek ticaretinin Bursa'da gelişmesi bu kentteki pamuklu dokuma sanayisini de geliştirmiş, Bursa pamukluları Venedik ve Fransa gibi önemli Avrupa ülkelerine ihraç edilmeye başlanmıştır (İnalçık, 2011c: 21-25; İnalçık, 2000: 270-276; Parlaz, 2013: 100).

Sonuç

Venedik Cumhuriyeti'nin Batı Anadolu Beylikleri ile Osmanlılar'a karşı izlediği politikalarda ticari çıkarların ön planda olduğu görülmektedir. 4. Haçlı Seferi sonrasında Bizans'a ait pek çok yeri egemenliği altına alan Venedikliler, Bizans'ın Anadolu kıyılarını Türkler'e kaybetmesi sonrası ortaya çıkan yeni durumda ticari dengeleri azami ölçüde korumaya çalışmış, Türklerle yeni ticari antlaşmalar imzalamışlardır. Karşılaştırmalı tarihçilik perspektifinden bakıldığında ise Anadolu Selçukluları ile yapılan ticaret antlaşmalarının beyliklerin ve Osmanlılar'ın Venedik Cumhuriyeti ile yaptığı ticaret antlaşmalarına rol model olduğu görülmektedir.

Temel tüketim maddeleri ve ham madde konusunda dışa bağımlı olan Venedik, Batı Anadolu beylikleriyle kısa süreli problemler yaşasa da beyliklerin ilk dönemlerde Ege'de yaptıkları deniz akınlarını durdurabilmiş ve ikili ilişkilerde istikrar sağlayarak ihtiyacı olan ürünleri bu bölgelerden temin edebilmiştir. İzmir'e düzenlenen haçlı seferi sonrasında kenti Latinler ile ele geçiren Venedikliler'in beylikleri yıkmayıp, Aydınoğulları'nın yasakladığı tahıl ticareti hakkını yeniden elde edebilme gibi ticari imtiyazlar kazanma yoluna gitmesi, Venedikliler için karşılıklı ticaretin toprak kazanmaktan daha değerli olduğunun bir göstergesidir. Ancak daha sonra Osmanlılar genişleyip Batı Anadolu'da ve Rumeli'de hakimiyeti ele geçirince temel tüketim maddelerine ve Osmanlı Devleti tarafından yasaklı mal sayılan

ürünlere Venedikliler'in ulaşımı sınırlandırılmıştır. Osmanlılar tahıl, at, kereste, şap, hayvansal ürünler gibi metâları ağırlıklı olarak iç pazarda tükettikleri için bu tip ürünlerin ihracı konusunda Venedik'e karşı daha katı bir tutum sergilemişlerdir. Ancak tahıl konusunda büyük oranda dışa bağımlı olan Venedikliler Mühimme defterlerinde gördüğümüz üzere ileriki yıllarda getirilen sınırlamaları aşmaya çalışarak gayri resmi yollardan Osmanlı topraklarından buğday ve arpa gibi ürünleri elde etme yoluna gidecektir. Ayrıca Venedikliler Osmanlı Devleti'nin yayılmasına engel olamadığı ve Ceneviz gibi diğer İtalyan kent devletleriyle de rekabet halinde bulunduğu için Batı Anadolu pazarını tamamen kaybetmemek adına Osmanlı Devleti ile ticari antlaşmalar yapacaktır.

Venedik'in beylikler ve Osmanlı Devleti ile yaptığı ticarete ağırlıklı olarak ham ürün ve temel tüketim maddeleri ithal ettiği, ihracat kaleminin de mamul maddelerden oluştuğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da siyasal birliği sağlamasıyla birlikte ilk başkenti olan Bursa gelişip, Venedik'in kumaş sanayisi için ihtiyaç duyduğu İran ham ipeğinin en önemli antrepolarından biri haline gelmiştir. Bölgede İstanbul dışında ve onun yakınında bir kentin kendisi için çok önemli olan bir ham maddenin antreposu haline gelmesi siyasi arenada pek çok kez karşı karşıya gelmelerine rağmen Venedik'i Osmanlı Devleti ile iyi geçinmeye zorlamış gibi gözükmektedir.

Sonuç olarak Anadolu'nun İran ipeğinin Avrupa'ya ulaşması konusunda en aktif ticari güzergâh konumunda olması, Venedik Devleti'nin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin çoğunun Anadolu'da bulunması sebebiyle Venedikliler Türkler ile siyasi ve ticari ilişkilerinde denge politikası izlemeye çalışmışlardır. Böylelikle hem ihracat kaleminin büyük bölümünü oluşturan kumaş ticareti için gerekli olan İran ham ipeğinin hem de ihtiyaç duydukları diğer ürünlerin sorunsuz bir şekilde ülkelerine getirilmesinde yaşanabilecek ambargoların önüne geçmeyi amaçlamışlardır.

Kaynakça

- Âşıkpaşazâde. (2013). *Âşıkpaşazâde Tarihi*. (N. Öztürk, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Barkan, Ö. L. (1942). İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*(2), 279-304.
- Battûta, İ. (2005). *İbn Battûta Seyahânâmesi*. (A. S. Aykut, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beğ, O. (2014). *Oruç Beğ Tarihi*. (N. Öztürk, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Çavuşdere, S. (2009). Selçuklular Döneminde Akdeniz Ticareti, Türkler ve İtalyanlar. *Tarih Okulu*(4), 53-75.
- Çiçek, H. (2019). *Ege Adaları Çerçevesinde Osmanlı-Venedik İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, G. (2017). *Venediklü ile Dahi Sulh Oluna 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dursteler, E. L. (2012). *İstanbul'daki Venedikliler Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş*. (T. U. Belge, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ekinci, A. (2005). Türkiye Selçuklularının Akdeniz Politikası ve Doğu Akdeniz'de Hakimiyetin Tesisi. *Doğu Batı Dergisi*(34), 247-265.
- Fleet, K. (1993a). The Treaty of 1387 between Murad I and the Genoese. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol. 56*, 13-33.
- Fleet, K. (2009). *Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti*. (Ö. Akpıkar, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fleet, K. H. (1993b). *Trade Relations Between The Turks and Genoese, 1350-1453*, PHD Thesis. London: University Of London, The School Of Oriental And African Studies.
- Gibbons, H. A. (1928). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. (R. Hulusi, Çev.) İstanbul: Türk Tarih Kurumu.
- Heyd, W. (1973). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. (E. Z. Karal, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnalcık, H. (1976). An Outline of Ottoman-Venetian Relations, *Venezia Centro di Mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI)*, 83-90.
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Cilt I). (H. Berktaş, Çev.) İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye* (Cilt I). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2011a). Bursa ve İpek Ticareti (1550'ye Kadar). *İslam Şehirleri Sempozyumları Bildirileri Kitabı* (s. 19-21). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- İnalcık, H. (2011b). *Has-bağçede 'Aş u Tarab Nedimler Şairler Mutribler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2011c). *The History of Textiles in Turkey*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kaçan, M. (1995). *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnameleri*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kaymakçı, E. (2021). *Ege Adalarında Hâkimiyet Mücadelesi Bizans ve Venedik'in Türkleri Durdurma Çabaları (XI.-XV. Yüzyıllar)*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Köse, M. Z. (2005). *Osmanlı-Venedik Ticareti (1600-1630)*, Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Köse, M. Z. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti Arasındaki İlişkiler (1500-1600)*. İstanbul: Giza Yayınları.
- Kritovulos. (2012). *Kritovulos Tarihi(1451-1467)*. (A. Çokona, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lane, F. C. (1973). *Venice, A Maritime Republic*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Neşri, M. (2014). *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi (Cilt IV)*. (M. A. Köymen & F. R. Unat, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Nicol, D. M. (2000). *Bizans ve Venedik Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*. (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Parlaz, S. (2013). *Osmanlı-Ceneviz İlişkileri (1450-1600)*, Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pedani, M. P. (2008). Ottoman Merchants in the Adriatic Trade and Smuggling. *Acta Histriae*(16), 155-172.
- Pedani, M. P. (2012). *Doğu'nun Kapısı Venedik* İstanbul: Küre Yayınları.
- Pedani, M. P. (2013). Venedik. *TDV İslam Ansiklopedisi, XLIII*, 44-47.
- Pedani, M. P. (2016). *The Turks and The Sea in The Venetian Documents (14th-15th Centuries)*. *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II* (s. 232-233). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Pezzolo, L. (2006). The rise and decline of a great power: Venice 1250-1600. *Working Papers*(27), 1-31.
- Pirenne, H. (2005). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. (U. Kocabaşoğlu, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pitcher, D. E. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*. (B. Tırnakçı, Çev.) Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Ponting, C. (2011). *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, (E. B. Özbilen, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Roberts, J. (2010). *Avrupa Tarihi*. (Fethi Aytuna, Çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Rubruck, W. o. (1900). *Journey of William of Rubruck to The Eastern Parts of The World 1253-55*. (W. W. Rockhill, Çev.) London: Hakluyt Society.
- Theunissen, H., & Alexander, P. (1998). *Ottoman-Venetian Diplomats: The 'Ahd-names. The Historical Background and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents*. Utrecht: Electronic Journal of Oriental Studies.
- Turan, O. (1958). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye (1071-1318)*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan, Ş. (1994). Dubrovnik. *TDV İslam Ansiklopedisi, IX*, 542-544.
- Turan, Ş. (2020). *Türkiye-İtalya İlişkileri I* (3. b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2015). *Osmanlı Tarihi* (11. b., Cilt I). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Witteck, P. (1944). *Menteşe Beyliği 13-15 inci Asırda Garbi Küçük asya Tarihine Ait Tetkik.* (O. Ş. Gökyay, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Witteck, P. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu* (3. b.). (F. Berktaş, Çev.) İstanbul: Pencere Yayınları.
- Yemişçi, C. (2009). *1618-28 Arası Osmanlı Venedik İlişkileri (6004 No'lu Ahkam Defterine Göre)*, Yüksek Lisan Tezi. Konya: Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yemişçi, C. (2017). *XVII. Yüzyılda Osmanlı-Dubrovnik İlişkileri*, Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Zachariadou, E. (1983). *Trade and crusade: Venetian Crete and the emirates of Mentesh and Aydin (1300-1415)*. Venice: Hellenic Institute of Byzantine and post-Byzantine Studies.
- Zachariadou, E. (2007). Ege'de El Değiştiren İktidarlar. (S. Çavuşdere, Çev.), *OTAM*(22), 207-220.

Extended Abstract

The Republic of Venice has chosen to become a maritime state in order to survive due to the conditions of the geography in which it was founded. While it was initially under the protection of the Eastern Roman Empire, with the expansion of the Umayyads, who was the Islamic States in the East, and then the Abbasids, on the lands dominated by the Eastern Roman Empire, not only the land army but also the navy of the Eastern Rome began to weaken, and gradually only in the Aegean and Marmara seas. He became a power protecting his capital. With the weakening of the empire, the political balances changed, and Venice became the protector of Byzantium. From the 10th century onwards, the Venetians took important steps towards establishing a maritime empire and captured the coasts and islets in regions such as Dalmatia and Istria in the Adriatic Sea. During this period, the Byzantine Empire's dominance and patronage over Venice began to gradually decline and become only symbolic.

The emergence of Islamic States was an important factor in Venice's being an effective power in the Mediterranean. The borders of the Muslim states expanded after the emergence of the religion of Islam stretching from the Western Mediterranean to Africa and the South of Asia. These broad borders have broken the regional walls and contributed significantly to the articulation and integration of world trade. The Venetians, who ensured that the products brought by the Arab merchants from China and India to the Mediterranean, were transferred to Europe, and thus gained important experience in maritime and started to take an active role in the east-west trade. The interaction of the Mediterranean with other seas has

increased Venice's product diversity in import and export, providing them more profit in the field of commercial transportation such as the transportation of these incoming products to Southern Europe. With the cultivation and trade of products such as coarse wheat, sugar, and citrus fruits in the islands it acquired in the eastern Mediterranean and in Northern Italy, Venice provided a new income item for the people to diversify their basic foodstuffs. In addition, the Venetians expanded their commercial relations with the Muslim States, started trade with the developing cities such as Cairo, Alexandria, Aleppo and Damascus, and over time, they established merchant neighborhoods and settled families in these regions. All these developments have expanded both the production possibilities and export and import possibilities of Venice. In this way, Venice, which has an important potential in the Eastern Mediterranean, will maintain this hegemony until the period when the Ottoman Empire expands and begins to develop itself maritime. The Latin Kingdom and the counties established in the Middle East after the Crusades provided important privileges to Venice and other city-states. Spice and silk caravans coming to the Middle East via China and India were transported to Europe via Venice. As a result, places such as the Anatolian coasts and the Aegean Islands in the Eastern Mediterranean turned into places of call that served as a bridge between Europe and the Middle East Sea route. Particularly after the 4th Crusade, with the capture of Constantinople by the Latins, Venice, which shared many large and the small Aegean Islands and coastal cities with the Latins, greatly expanded its population area in the Eastern Mediterranean as a city-state.

The Latin Kingdom and the counties established in the Middle East after the Crusades provided important privileges to Venice and other city-states. Spices and silk, which came to the Middle East via China and India, were transported to Europe via Venice. As a result, places such as the Anatolian coasts and the Aegean Islands in the Eastern Mediterranean had turned into places of call that served as a bridge between Europe and the Middle East Sea route. Particularly after the 4th Crusade, with the capture of Constantinople by the Latins, Venice, which shared many large and the small Aegean Islands and coastal cities with the Latins, greatly expanded its population area in the Eastern Mediterranean as a city-state.

Venetians made their first diplomatic and commercial contacts with the Turks, as the Turks came to Anatolia and paralyzed Byzantium and advanced to the shores of the Mediterranean during these periods when Venice was at the height of its power. The Venetians, who wanted to receive from the Turks a similar concession from the Byzantine State, first

established diplomatic relations with the Anatolian Seljuks. The Anatolian Seljuk State, especially after it started to seize the coastlines of Anatolia, started to give special importance to international trade. The European and Muslim merchants' mobilization of the Mediterranean trade must have made the Seljuks interested in this region as well. This interest activated the sea route between Egypt and Anatolia and enabled various merchant groups from the Seljuk State to do business on these routes. During this period, the Venetians were also using the coastal regions of Anatolia such as İskenderun, Aydın, Alanya and Antalya for a safe commercial route and accommodation while trading in places such as Egypt, Syria and Cyprus. Thus, they established their first contact with the Anatolian Seljuk State, which seized these regions. Immediately after the conquest of Antalya in 1207, the Seljuks made a trade agreement with the Venetians, similar to the trade agreement they made with the Kingdom of Cyprus. With this agreement, the Venetians gain commercial privileges on the territory of the Anatolian Seljuk State, and they are guaranteed to be protected while doing their trade and traveling. In addition, the customs tax they will pay is determined as 2%. We can say that this trade agreement, which was re-approved when Sultan Alaaddin Keykubat came to the throne, was a kind of ahidnâme. With this trade agreement, it is seen that the Seljuks gave importance to trade relations with Europe. These treaties with Venice also covered the Pisans and other Latins. As a classical eastern tradition, the Seljuk Sultans saw no problem in granting such privileges to the Italian City-States in order to promote trade and ensure abundance in the domestic market. In the following years, Venice, which made trade agreements with Western Anatolian Principalities such as Menteşe, Aydınoğulları and Karesioğulları, did not have much difficulty in obtaining commercial privileges from these principalities, since these principalities were weaker than the Ottomans. These principalities, which had to put an end to the sea raids after the Crusaders attacked Izmir and killed Umur Bey (1348), had to donate many commercial concessions to Venice. Thus, Venice, which was able to enter the Western Anatolian markets with a low customs tax of 2%, would be able to buy the products it needed from these regions such as grain, beeswax, animal hides, leather, thuja, barley and horses, and could penetrate new markets to sell its silk and woolen fabrics. With these principalities, which were no longer a threat to itself, the Venetian State kept its political relations well to the extent that it could protect its own economic interests and followed a policy of balance to supply the raw materials it needed.

Western Anatolia was an important transit center in east-west trade in the early periods. Trade generally proceeded in the form of western traders bringing in finished goods in exchange for purchasing raw materials from Western Anatolia. Like currency, the Byzantine gold Hyperperon was the Florentine Florin and the Venetian Duca, which would later become synonymous with the gold coin. When the Byzantine hyperperon lost its effectiveness in the markets over time, Florin and Duca took their place. As can be understood from the currencies in circulation, Western Anatolia had also become the competitive field of the Italian City States.

The most important rival of the Republic of Venice was the Genoese. Competition in transporting grain in the Mediterranean, and commercial-political relations with Byzantium and the Ottomans constantly brought Venice against the Genoese. Apart from this, the Republic of Venice was able to continue its trade in the Aegean with Aydınöğulları and Menteşe Principality after the Anatolian Seljuk State collapsed. In the 14th century, the Genoese-Venetian rivalry revolved around products such as alum, soap, fabric and grapes.

As the Ottomans spread from the south of Marmara to Western Anatolia and then to the Balkans, the population area affected by Venice was under serious threat. The access of the Venetians to these products was limited because the Ottomans used essential nutrients such as wheat and barley, which were vitally important to the Venetians, primarily for consumption in the domestic market and for the provision of the army. However, the Venetians, who did not want to completely break away from the trade in Western Anatolia and leave the region to their rival Genoa, would prefer to agree, realizing that they could not resist the Ottomans. Since Venice was a maritime state, it made its living largely from maritime trade. Therefore, he was also far from religious fanaticism. As evidence of this, we can show that the Pope did not hesitate to establish commercial relations with the Muslim States despite his efforts to prevent it. That is why the Venetians continued their relations with the Ottoman Empire by keeping up with the changing political conditions and focusing on trade.

Commercial relations between the Ottomans and the Republic of Venice started in the middle of the 14th century. In 1333, the Venetian Assembly, which wanted the Cretan administrators to make an agreement with Orhan Gazi to import wheat and horses to Crete, wanted to import grain to its own country from the Ottomans as well as from other principalities. Since the Ottomans knew that the Genoese and Venetians were in competition

as an expanding state, they were negotiating trade agreements with the Genoese as an alternative. Since Genoa and Venice were the European representatives of trade in the Eastern Mediterranean in the 13th and 14th centuries, maritime trade between Europe and the Ottomans was generally between these two states and the Ottomans. For this reason, the first commercial concession was given to the Genoese by Orhan Gazi in 1352 and it was renewed by Sultan Murad I in 1387. The Venetians succeeded in obtaining a similar concession in the last period of Murat I's reign. It is obvious that they highly value this privilege. So much so that a document published by Gibbons mentions staying neutral when his son Yıldırım Bayezid came to the throne after the death of Murat I and renewing the concession agreement made with Sultan Murad.

When the Ottomans were defeated by Timur in 1402 and entered the interregnum period, the Turkish Principalities in Western Anatolia regained their independence and this situation benefited Venice. The Venetians, who quickly reaffirmed the old agreements with these principalities, also regained their former privileges in the trade of products such as wheat and barley. In the Ottoman Empire, which was ruled by two different Sultans in Rumelia and Anatolia, a new commercial concession was given to the Venetians by the Rume-
lian ruler Süleyman Çelebi, on the condition that they prevent Timur's passage through the opposite straits, and flexibility was given in the grain trade. After the Interregnum, Mehmet I's re-establishment of unity by eliminating rival princes was a wearisome process for the Ottomans, but the agreements between Venice and the Western Anatolian principalities continued to be in effect.

In the first half of the 15th century, after the 11-year Interregnum, the Ottomans' re-establishment of their dominance in Anatolia and Rumelia did not affect the Venetian trade much, except for products such as grain, horse, and iron, which were considered desirable goods. The trade of many products continued in this century as well.

During the reign of Bayezid I, when Bursa developed and became one of the commercial routes, the arrival of products such as Iranian silk, black pepper, spices and raw silk to the market attracted the Venetians to this city. The products exported from places such as Antalya, Bursa and Ayasoluk were taken by the Venetians and Genoese and transported to the cities in Europe. By the 1400s, Bursa became one of the important centers of the silk trade. 1. As a result of Bayezid's elimination and complete annexation of the principalities in Western Anatolia, the ports, which were important export points in this region, were also

under the control of the Ottomans. Under the protection of the Ottomans, the caravans reached Pera, where Italian merchants were organized, and from there they were transported to Europe by Italian traders. For this reason, the Anatolian route became even more important in terms of being a stable road. In addition, Bursa's development and becoming a warehouse enabled its development not only in the trade of raw materials but also in the trade of finished goods. Venetians and Genoese were making silk fabrics by using the raw silk they bought from Bursa in their own fabric industry. They were bringing finished products such as silk fabric and woolen fabric to the markets in Bursa to sell them. Other merchants who came to Bursa were participating in this trade and buying Western woolen fabrics. In addition, the development of the silk trade in Bursa also developed the cotton weaving industry in this city, and Bursa cotton began to be exported to important European cities such as Venice and France.

In the light of all this information, the political relations that the Venetians established with the Turkish Principalities and Ottomans in Western Anatolia in the early periods were evaluated from the perspective of economic interests. In the study, the commercial and political relations of the Venetian State and the Ottomans and Western Anatolian Principalities were examined by making use of the travel books and manuscripts written at that time together with the existing literature.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 183-199

Geliş Tarihi:04.03.2022 Kabul Tarihi:24.04.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:31.05.2022

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1085223>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

THE EFFECT OF HUMAN CAPITAL ON INCOME EQUALITY: CROSS-SECTIONAL ANALYSIS

Bahar TAŞ*

Abstract

The objective of this study is to investigate the effect of human capital on equality of income distribution. To this end, we use cross-sectional data analysis on a sample consisting of 89 countries with data in 2018. We construct an equation of income equality and next empirically estimate that equation. Human capital is proxied by the gross enrolment rate of tertiary education whereas income equality is proxied by the ratio of the income share held by the lowest 10% (of the population) to the income share held by the highest 10% (of the population). In order to control the development level of countries, we added per capita income and its squared term into the equation. Moreover, the variables of technological development, openness and unemployment were added into the equation to control other factors such as demand- and supply-side. The results suggest strong evidence of the significant and positive effect of human capital on income equality. As a policy implication, it is strongly recommended to encourage individuals to invest in their education level, as the results indicate that countries with a high stock of human capital experience a higher level of income equality. In addition, raising the trade volume, increasing the share of research and development expenditures in GDP, and promoting policies to reduce the unemployment rate are other substantial outputs of our empirical analysis.

Keywords: Cross-Sectional Analysis, Human Capital, Equality, OLS

* Arş. Gör., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak İşletme Fakültesi Ekonomi ve Finans Bölümü, btas@mehmetakif.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-1743-2358>

Beşeri Sermayenin Gelir Eşitliği Üzerine Etkisi: Yatay Kesit Analizi

Öz

Bu çalışmanın amacı, beşeri sermayenin gelir dağılımı eşitliği üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaçla, 2018 yılı verilerine sahip 89 ülkeden oluşan örneklem üzerinde yatay kesit veri analizi kullanılmaktadır. Öncelikle bir gelir eşitliği denklemi oluşturularak daha sonra bu denklem ampirik olarak tahmin edilmiştir. Beşeri sermaye değişkeni olarak yükseköğretim brüt okullaşma oranı kullanılırken, gelir eşitliği değişkeni olarak, en düşük gelire sahip nüfusun %10'luk kesiminin gelirden aldığı payın, en yüksek gelire sahip nüfusun %10'luk kesiminin gelirden aldığı paya oranı kullanılmıştır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini kontrol edebilmek için kişi başına düşen geliri ve gelirin karesini denkleme dahil ettik. Ayrıca, talep ve arz yönlü diğer faktörlerin kontrolünü sağlamak adına teknolojik gelişmişlik, dışa açıklık ve işsizlik gibi değişkenleri de denkleme eklendi. Analiz sonuçları, beşeri sermaye stokunun gelir eşitliği üzerindeki önemli ve olumlu etkisine dair güçlü kanıtlar ortaya koymaktadır. Bu sebeple politika önerisi olarak, bireyleri eğitim seviyelerine yatırım yapmaya teşvik edilmeleri gerektiği öne sürülmektedir. Çünkü analiz sonuçları, yüksek insan sermayesi stokuna sahip ülkelerin daha yüksek düzeyde gelir eşitliği düzeyine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca ticaret hacminin artırılması, araştırma ve geliştirme harcamalarının GSYİH içindeki payının artırılması ve işsizliğin azaltılmasına yönelik politikaların teşvik edilmesi gibi öneriler ampirik analizimizin diğer önemli çıktılarıdır.

Anahtar Kelimeler: Yatay kesit Analizi, Beşeri Sermaye, Eşitlik, EKK

1. Introduction

The neoclassical theory conjectures that the accumulation of human capital directly influences the income level of people as well as their productivity. As a result, higher levels of human capital ensure both individuals and countries have a higher level of economic welfare and development. Qualified labor force, especially the accumulation of human capital adapted to developing technological changes, has an essential role in determining how countries gain a strong place in the rapidly

growing global competitive environment. Otherwise, it may be challenging for countries with a low level of human capital accumulation to maintain their competitiveness.

Basically, the economic value of talent, knowledge, experience, intelligence and education (of individuals or groups) can be attributed to the concept of human capital. It can be justifiable to suggest that investments made for individuals to increase these acquisitions will increase their productivity. For instance, training that enhances human knowledge or services that support human health can be deemed as significant human capital investments. Adam Smith (1776) is the first economist to incorporate the notion of human capital into the definition of capital. Smith (1776) argues that useful skills and abilities a population acquired overtime should be incorporated into the capital stock of the country in which that population lives. T. W. Schultz (1961) is accepted as the first to theorize the theory of human capital. Schultz (1961) argues that human capabilities enhance public welfare, as well as individual well-being since acquisition of knowledge and skills, has an economic value. Therefore, individuals can be included in an economy's capital stock or classified as a driver of productive services. Schultz (1961) also criticizes why human capital cannot be added to a country's capital stock even though it can be increased at a much higher rate than physical capital.

The formation of human capital usually stems from the self-improvement of an individual by being educated or learning by doing, briefly investing in himself/herself. Also, the accumulation of people who act in accordance with their own interests is considered human capital as well (Schultz, 1961; Becker, 1962; Mincer 1974). In other words, the stock of knowledge and skills possessed by the entire population of a country is also defined as human capital. Therefore, it is a reasonable statement that the term human capital can be used to define these two accordingly to different situations in the literature.

Investments made by individuals to improve their knowledge and skills or to ameliorate their health, which is also the leading factors in human productivity, may cause to increase in the gap of quality between them. The quality gap will affect the relative demand for the qualified labor force and thus the relative wage between qualified and unqualified labor force will change. As previously stated, technological developments requiring a highly educated labor force are one of the significant factors that cause an increase in the relative demand for a skilled workforce. Eicher & García-Peñalosa (2001) state that the rate of technological change plays a major role in determining the relative wage between educated and non-educated workers. Consequently, it is a fact that income inequality may arise between high- and low-qualified workers. Certainly, the demand for labor (or the supply of labor for different cases) is not the only reason that engenders income inequality. The structure of the labor market is also a significant parameter in determining the reasons for income inequality. For example, income inequality is expected to decrease where public employment, labor unionization and collective agreements are more widespread.

Mainly, the primary goal of this study is to investigate especially the effect of human capital on income equality. Income equality has been emphasized by the literature for many years due to its importance to household welfare. An environment with income inequality in a country may trigger a set of problems: political disorder, an increase in crime rates and violence that push the society into unrest. Furthermore, the unequal distribution of education and health services can cause such events. The classical economists suggested that an increase in the education level of the poor would lead to a decrease in crime and disorder (Eckstein & Zilcha, 1994). For certain, a country's economic performance is not solely determined by the quality of its labor force. However, parallel to this, unequal distribution of human capital resources (education, health, etc.) is expected to reduce income equality.

In order to focus on the effect of human capital on income equality, the study exploits education since it is one of the most important components of human capital.

In this study, the gross enrollment rate of tertiary education is taken as a proxy for human capital stock. Besides, the factors that shape the demand for the labor force have an impact on wages, thus they affect income equality as well. For example, the trade openness of a country can be regarded as one of these factors. According to Heckscher-Ohlin-Samuelson theorem, openness leads to an increase in production of labor-intensive sectors in developing countries whereas it leads to an increase in production of capital-intensive sectors in developed countries. The increase in production of labor-intensive sectors causes an increase in the demand for labor, especially for low-qualified labor. In such a case, income equality will increase due to upward labor demand. The increase in the production of capital-intensive sectors causes a decrease in the demand for labor. Hence, income equality will decrease because of downward labor demand. In this study, openness is proxied by trade volume. Due to the aforementioned effects of technological changes, the percentage of research and development expenditure in GDP is taken as a proxy for technological development. The significance of publicly funded research and development is supported by strong evidence, especially for developing countries (Rustichini & Schmilz, 1991). Per capita income is used in order to control the development levels of countries. Lastly, the unemployment rate is used as one of the control variables. We performed our analysis on a cross-sectional dataset covering data from 89 countries in 2018 (depending on data availability). Firstly, we construct an income equality equation and next, we estimate this equation by utilizing the Ordinary Least Squares method (hereafter OLS). Our main finding is that the gross enrolment rate of tertiary education has a positive impact on income equality. For example, a 1% increase in the gross enrollment rate of tertiary education raises income equality by 0.027%. This implies that a country with a higher gross enrollment rate of tertiary education has a higher level of income equality, *ceteris paribus*. Second of all, while per capita income affects income equality negatively up to a point, it has a positive effect after that point.

The remainder part of the paper is organized as follows: the literature review of the study is represented in Section 2. The data and methodology used to observe the effect of human capital on income equality are presented and the empirical findings are discussed in Section 3, followed by concluding remarks and policy implications in Section 4.

2. Literature Review

Several studies have investigated the impact of human capital on issues such as economic growth (Glomm & Ravikumar, 1992; Gylfason & Zoega, 2003), distribution of earnings (Becker & Chiswick, 1966), income distribution (Park, 1996; Eckstein & Zilcha, 1994; Marin & Psacharopoulos, 1976), and wage inequality (Lemieux, 2006). For example, Schultz (1961) argues that a change in human capital investments is an important factor in reducing inequality in personal income distribution. In fact, a very obvious cycle reveals here. Increased human capital investment will lead to a decrease in human capital inequality and hence a reduction in income inequality. Park (1996) argues that there is a direct expected relationship between educational inequality and income inequality in accordance with traditional human capital theory. In other words, any inequality in education level directly affects income inequality as well.

Fundamentally, the concept of income inequality refers to the difference between employees in terms of qualification level in the labor market. Employers generally tend to employ labor-force with certain qualification levels, which affects labor demand and income distribution. An increase in the demand for a high-qualified labor force results in a rise in the wage amounts of high-qualified workers. Similarly, a decrease in the demand for a low-qualified labor force reduces the wage amounts for low-qualified workers. In consequence, the wage differences regarding the qualification level of the labor force yield income inequality.

Individuals who are willing to increase their income will tend to invest in their human capital accumulation. The aggregate tendency of investing in human

capital induces a decrease in the wage differences and an increase in the population of qualified workers as well. For instance, Eckstein & Zilcha (1994) show that a certain level of compulsory schooling reduces the level of inequality in income distribution. Marin and Psacharopoulos (1976) show that one extra year of schooling for the population is associated with a 10% fall in the measure of income inequality that is proxied by the variance of the log of earnings. Fields (1980) suggests that education attained is positively correlated with income distribution and better working conditions. The economic benefits of education can be split into two groups employment and income benefits (Fields, 1980). Therefore, an additional increase in education level is anticipated to lead to a fall in the level of income inequality.

Human capital investments cannot be limited only to the education attained. Human health is also one of the most important components of human capital investment. Chokraborty & Das (2005) underline the significant role of health in determining earning differences and inequality across society. Investment in the health of human capital is directly associated with labor productivity and working capacity (Chokraborty & Das, 2005). Individuals need at least a minimal health level to find the strength to work. People who cannot properly invest in their health capital will not be able to properly invest in their human capital either. Consequently, it is highly expected that human capital inequality will yield less income and finally income inequality.

On the other side, Becker (1962) states that if everyone invests in human capital requiring the same amount of effort, the distribution of earnings will ultimately equal the distribution of ability. However, since technological developments increase the need for a qualified labor force in a growing competition environment, firms will tend to demand an educated labor force more. As a result, inequality in the distribution of earnings is once again in question. Meanwhile, it is a fact that efforts toward equal distribution of human capital can reduce income inequality.

There are also numerous studies that argue the reverse argument which says increasing income inequality triggers inequality in education and health services, and negatively affects the social order. This implies that income inequality is the cause and human capital is the result. Galor (2011) asserts that income distribution has an important effect on human capital structure and the process of development. As a result of inequality in income distribution, individuals may decide to participate in the labor force as unqualified workers and earn fewer wages instead of the difficulties they may undertake to acquire relatively costly human capital. Under the circumstance of capital market imperfections, income distribution has a long and essential effect on total income, investments in human capital and the process of development. (Galor, 2011). Chiu (1998) asserts that greater income equality implies higher human capital accumulation and economic performance. His study indicates that, under the conditions of capital market imperfections, greater income inequality can mean lower human capital accumulation and a deterioration in the initial income distribution of subsequent generations if some level of education is necessary to acquire innate talent. Chiu (1998) states that the link between a more equal initial income distribution and higher long-term growth has been empirically demonstrated by this.

The contribution of this study to the related literature is two-fold. Firstly, this is the first study that uses the gross enrolment rate of tertiary education as human capital stock. In the previous literature, the level of educational attainment such as compulsory schooling (Eckstein & Zilcha, 1994), and secondary schooling (Bourguignon & Morrisson, 1990) is considered as a proxy of human capital. In some studies, the dispersion of educational attainment is chosen as an independent variable (Chiswick, 1971). However, nowadays, higher education has gained importance. Lemieux (2006) emphasizes the importance of post-secondary education by stating that the return on post-secondary education is much higher than the return on elementary and secondary education. Therefore, the effects of higher education on

macro indicators (such as income inequality, economic growth, etc.) need to be discussed. In this study, this need has been tried to be met by examining the effect of higher education on income equality rather than income inequality. The reason for this is to give a different perspective to the study. In the literature, mostly income inequality measures (especially the Gini coefficient) are used. For example, Park (1996) uses the income share of the top 20% and the bottom 40% of the population, and the Gini coefficient as three alternative measures of inequality in income. Actually, we don't do anything different, we just reverse the income inequality variable and create a new index and we call it the income equality index. This can be accounted for as our second contribution to the literature.

3. Data, Methodology, and Empirical Results

The focus of our empirical analysis is to explore the effect of human capital on income equality. To this end, we employ Ordinary Least Squares (hereafter OLS) analysis using a cross-sectional dataset of 89 countries with data from 2018 depending on data availability (see Appendix A). Our dependent variable is income equality. As a measurement of income equality, we used the ratio of the income share held by the lowest 10% (of the population) to the income share held by the highest 10% (of the population). The higher this ratio, the higher the income equality. Unless otherwise mentioned, the data were compiled from the World Bank's World Development Indicator (WDI) database (World Bank, 2021). Our explanatory variables are human capital and per capita income. We also utilized technological development, openness and unemployment rate as control variables. Per capita income is represented by GDP per capita calculated as a gross domestic product at constant 2015 U.S. dollars divided by midyear population. Per capita income was used in order to control the development levels of countries. As a measurement of human capital, we used the gross enrollment rate of tertiary education. The percentage of research and development expenditure in GDP was used as an indicator of technological development. Openness is proxied by trade volume measured by the sum of all imports

and exports divided by GDP. Lastly, the unemployment rate was given as a percentage of the unemployed labor force (available for and seeking employment) to the total labor force.

Table 1 reports descriptive statistics of the variables. As can be seen, some variables such as education variable, income per capita, and trade volume have very high standard deviations. The higher the standard deviation, the greater the spread in the data. They are also considerably higher than other variables in the dataset. Therefore, we used them in the form of natural logarithms. In this way, we also obtained more smoothed variables.

Table 1: Descriptive Statistics

Variables	Obs.	Mean	Std. Dev.	Min.	Max.
$Index_i$	148	0.097	0.044	0.018	0.201
$Education_i$	100	50.388	30.144	4.058	142.852
$GDPPC_i$	148	13084.87	18910.19	281.970	104261.9
$Trade_i$	142	88.595	52.261	21.835	387.103
RD_i	112	0.921	1.005	0.011	4.941
$Unemployment_i$	144	7.131	5.364	0.47	26.91

Initially, income equality is regressed on the gross enrollment rate of tertiary education, per capita income, and its squared term and afterward trade openness, technological development, and unemployment rate are added into regression one by one. Thus, our estimated equations are as follows:

$$\begin{aligned}
 Index_i = & \beta_0 + \beta_1 \ln(Education_i) + \beta_2 \ln(GDPPC_i) \\
 & + \beta_3 \ln(GDPPCSQ_i) + u_i
 \end{aligned}
 \tag{1}$$

$$Index_i = \beta_0 + \beta_1 \ln(Education_i) + \beta_2 \ln(GDPPC_i) + \beta_3 \ln(GDPPCSQ_i) + \beta_4 \ln(Trade_i) + u_i \quad (2)$$

$$Index_i = \beta_0 + \beta_1 \ln(Education_i) + \beta_2 \ln(GDPPC_i) + \beta_3 \ln(GDPPCSQ_i) + \beta_4 \ln(Trade_i) + \beta_5 (RD_i) + u_i \quad (3)$$

$$Index_i = \beta_0 + \beta_1 \ln(Education_i) + \beta_2 \ln(GDPPC_i) + \beta_3 \ln(GDPPCSQ_i) + \beta_4 \ln(Trade_i) + \beta_5 (RD_i) + \beta_5 (Unemp_i) + u_i \quad (4)$$

where i represents country i , $Index$ stands for the income equality index, $\ln(Education)$ denotes the natural logarithm of the gross enrollment rate of tertiary education, $\ln(GDPPC)$ and $\ln(GDPPCSQ)$ are per capita income and its squared term in natural logarithm form, respectively. $\ln(Trade_i)$ represents the natural logarithm of trade openness, RD_i stands for the percentage of research and development expenditure in GDP, and $Unemp_i$ indicates the rate of unemployment, and u is the error term.

The OLS estimation results are reported in Table 2. The estimations are implemented using Stata statistical software. We find a crucial positive effect of human capital on income equality. In Table 2, the estimated coefficients of human capital variable are positive and statistically significant at 10% level in the first model and significant at 5% level in the last three models. A 1% increase in the gross enrollment rate of tertiary education raises income equality by 0.027%. This implies that a country with a higher gross enrollment rate of tertiary education has a higher level of income equality, *ceteris paribus*.

The estimated coefficients of GDP per capita, which are included in the equation to control the development level of countries, are negative and statistically

significant at %5 level in the first regression, at % 1 level in the second regression, at %5 level in the third regression, and insignificant in the last one. However, the estimated coefficients of squared GDP per capita are positive and statistically significant in the first three regressions. The negative signs of the coefficients of GDP per capita and the positive signs of the coefficients of squared GDP per capita can be interpreted as that income equality will decrease as per capita income increases, but after a point, it will start to increase as per capita income continues to increase.

The other potential determinant of equality is openness which has a positive effect and is statistically significant at 1% in all regressions. The inclusion of trade volume in the second regression has a considerable contribution to the estimated coefficient of human capital, which rises from 0.027 to 0.032. On the other hand, the estimated coefficient of the measurement of technological development is not significant even though it has a slightly positive effect. As expected, the unemployment rate has a significant negative effect on income equality. A 1% increase in the unemployment rate reduces income equality by 0.002%. After the inclusion of the unemployment rate into the regression, the estimated coefficient of human capital drops slightly from 0.032 to 0.031.

Table 2: Basic OLS estimates of the effects of human capital on income equality

Variables	(1)	(2)	(3)	(4)
Ln(Education)	0.027*	0.032**	0.032**	0.031**
	(0.014)	(0.014)	(0.014)	(0.013)
Ln(GDPPC)	-0.129**	-0.149***	-0.136**	-0.090
	(0.057)	(0.056)	(0.056)	(0.054)
Ln(GDPPCSQ)	0.007**	0.008***	0.007**	0.004
	(0.003)	(0.003)	(0.003)	(0.003)

Ln(Trade)		0.027*** (0.009)	0.030*** (0.010)	0.030*** (0.01)
RD			0.006 (0.005)	0.004 (0.005)
UNEMP				-0.002*** (0.0008)
Constant	0.591** (0.230)	0.567** (0.218)	0.508** (0.217)	0.327 (0.212)
Observations	89	89	89	89
F-statistics	3.58 (3:85)	4.06 (4:84)	3.33 (5:83)	5.15 (6:82)
Prob(F)	0.0171	0.0047	0.0086	0.0002
R^2	0.1057	0.1954	0.2045	0.2644
Root MSE	0.04304	0.04107	0.04108	0.03975

Robust standard errors in parentheses

The superscripts ***, ** and * denote the significance levels at 1%, 5% and 10%, respectively.

This paper empirically supports the significance of human capital stock on income equality. The validity of results can be inferred from given statistics. Firstly, in order to avoid heteroscedasticity, we used "robust" command in Stata software for all estimates, which allows robust estimation of coefficients and standard errors. Secondly, the explanatory power of the models can be confirmed by the R^2 – values. Moreover, our linear regression model and independent variables are significantly useful to predict the dependent variables. The p-values associated with the F-statistics are smaller than 0.05, which provides evidence that the model containing the independent variables is more useful than a model containing only the constant term. As a result, we can say that at least one of the independent variables in the model is

significantly related to the dependent variable and is important in estimating the dependent variable.

Conclusions

This study sheds light on the effect of human capital on income equality. It does so by estimating cross-sectional OLS regression for 89 countries with data in 2018. The regression results show that countries with a higher gross enrollment rate in tertiary education experience higher levels of income equality. This finding demonstrates that human capital is a great predictor of income equality. Moreover, technological development and openness variables that control demand-side factors were added to the regression. The results indicated that countries with a higher level of trade volume and the share of research and development expenditure in GDP have a higher level of income equality. Additionally, the inclusion of these variables contributed to the estimated coefficient of human capital.

Furthermore, the estimated coefficient of income per capita is strongly negative whereas the estimated coefficient of the squared term of income per capita is strongly positive. This means that while income equality decreases as income increases, it will begin to decrease after a particular point. The economic growth of countries is an important factor for a more egalitarian society. Therefore, as suggestions for future studies, the estimations can be repeated with more homogenous samples (such as samples of high-income, upper-middle, lower-middle, and low-income countries, separately). For sure, economic growth should be supported by human capital stock. Our empirical findings confirm that countries with a higher human capital stock are closer to achieve a higher level of income equality for their society.

This study contributes to the related literature in two-fold. Firstly, it defines human capital stock as the gross enrollment rate of tertiary education which enables individuals to develop themselves at a higher level. This feature of the study differs from the previous literature. Secondly, instead of using the income inequality index,

the study reverses this index by using the ratio of the income share held by the lowest 10% (of the population) to the income share held by the highest 10% (of the population). This is not a commonly used ratio in the literature. The purpose of using this ratio is to give a different perspective to the interpretation. It is completely open to criticism.

Lastly, we recommend countries to increase their human capital investments and educated worker populations as policy implications. In addition to human capital, which has a significant and positive effect on income equality, which is also one of the most important indicators of development, increasing the trade volume, increasing the share of the expenditure on research and development in GDP, and preventing unemployment will be effective policies to reinforce income equality.

References

- Becker, G. S. (1962). Investment in human capital: A theoretical analysis. *Journal of political economy*, 70(5, Part 2), 9-49.
- Becker, G. S., & Chiswick, B. R. (1966). Education and the Distribution of Earnings. *The American Economic Review*, 56(1/2), 358-369.
- Bourguignon, F., & Morrisson, C. (1990). Income Distribution, development and foreign trade: A cross-sectional analysis. *European Economic Review*, 34, 1113-1132.
- Chakraborty, S., & Das, M. (2005). Mortality, Human Capital and Persistent Inequality. *Journal of Economic Growth*, 159-192.
- Chiswick, B. R. (1971). Earnings inequality and economic development. *The Quarterly Journal of Economics*, 85(1), 21-39.
- Chiu, W. H. (1998). Income inequality, human capital accumulation and economic performance. *The Economic Journal*, 108(446), 44-59.
- Eckstein, Z., & Zilcha, I. (1994). The effects of compulsory schooling on growth, income distribution and welfare. *Journal of Public Economics*, 54(3), 339-359.
- Eicher, T. S., & Garcia-Penalosa, C. (2001). Inequality and growth: the dual role of human capital in development. *Journal of Development Economics*, 66(1), 173-197.
- Fields, G. S. (1980). Education and income distribution in developing countries: A review of the literature. Washington, DC: The World Bank, 231-315.
- Galor, O. (2011, May). Equality, human capital formation and the process of development. NBER Working Paper Series, 1-62.
- Glomm, G., & Ravikumar, B. (1992). Public versus private investment in human capital: endogenous growth and income inequality. *Journal of political economy*, 100(4), 818-834.

- Gylfason, T., & Zoega, G. (2003). From Education to Equality and Growth. CEPR Discussion Paper.
- Lemieux, T. (2006). Postsecondary education and increasing wage inequality. *American Economic Review*, 96(2), 195-199.
- Marin, A., & Psacharopoulos, G. (1976). Schooling and income distribution. *The Review of Economics and Statistics*, 332-338.
- Mincer, J. (1974). Progress in human capital analysis of the distribution of earnings. (No. w0053): National Bureau of Economic Research.
- Park, K. H. (1996). Educational expansion and educational inequality on income distribution. *Economics of education review*, 15(1), 51-58.
- Rustichini, A., & Schmilz Jr, J. A. (1991). Research and imitation in long-run growth. *Journal of Monetary Economics*, 27(2), 271-292.
- Schultz, T. (1961). Investment in human capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1-17.
- Smith, A. (1776). Of the division of labour. *Classics of organization theory*, 40-45.
- World Bank, World Development Indicators. (2021). <https://data.worldbank.org/>

APPENDIX A

Table A.1: List of the sample countries

Albania	Colombia	Hungary	Malta	Romania
Algeria	Costa Rica	Iceland	Mauritania	Russian Federation
Argentina	Croatia	India	Mauritius	Rwanda
Armenia	Cyprus	Indonesia	Mexico	Senegal
Australia	Czech Rep.	Iran, Islamic Rep.	Moldova	Serbia
Austria	Denmark	Ireland	Mongolia	Slovak Rep.
Belarus	Ecuador	Israel	Montenegro	Slovenia
Belgium	Egypt, Arab Rep.	Italy	Morocco	South Africa
Bosnia and Herzegovina	El Salvador	Japan	Mozambique	Spain
Botswana	Estonia	Jordan	Myanmar	Sri Lanka
Brazil	Ethiopia	Kazakhstan	Namibia	Sweden

Bulgaria	Finland	Korea, Rep.	Nepal	Switzerland
Burkina Faso	France	Kyrgyz Rep.	Netherlands	Tunisia
Burundi	Georgia	Latvia	North Macedonia	Turkey
Cabo Verde	Germany	Lithuania	Norway	United Kingdom
Canada	Ghana	Luxembourg	Pakistan	United States
Chile	Greece	Madagascar	Poland	Uruguay
China	Honduras	Malaysia	Portugal	

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 200-241

Geliş Tarihi:25.04.2022 Kabul Tarihi:30.05.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:31.05.2022

[https://doi.org/ 10.30561/sinopusd.1106844](https://doi.org/10.30561/sinopusd.1106844)

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

WITTGENSTEIN VE STRAUSS'TA MÜZİK METAFORUNUN KULLANIMI: FELSEFİ PROJENİN PARÇASI MI, BASİT BİR ALEGORİ Mİ?

Emir Hasan ÜLGER*

Öz

Wittgenstein ve Strauss, 20.yy.'ın önde gelen iki düşünürüdür. Bu düşünürler, felsefi sistemlerini geliştirirken, yapısal olarak birbirlerine çok benzememelerine rağmen, düşüncelerini geliştirme ve örnekleme noktasında pek çok noktada müzikten hareket etmiş, müzikle ilgili temel kavram, kuram, teknik ve uygulamalar üzerinde bilinçli olarak durmuşlardır. Her iki düşünürün çok önemli bir müzik eğitiminden geçtiğini ve kültür, sanat duyarlılıklarının gelişmiş olduğunu görürüz.

Yapısal antropolojinin önde gelen isimlerinden birisi olan Strauss, öznenin dışlandığı, yapısal sistemin işleyişi ve ikili karşıtlar sistemi içinde yerli-yaban (ilkel) düşünceden ve kültürel göstergelerden hareketle, modern düşünce, kültür ve uygarlığı anlama ve açıklamaya çalışmış ve bunu yaparken de Wittgenstein gibi, “dil-düşünce ve mantık” üzerinden hareket etmişti. Düşünsel ve felsefi sistem bakımından yapısal olarak birbirinden çok farklı olan bu iki “filozof-antropolog”, “dil, mantık ve dünya” noktasında belirgin bir şekilde ortak bir referans noktası olan “dil ve düşünceden” hareket etmişlerdi.

Bu incelemede Wittgenstein ve Strauss'un “dil, düşünce ve mantık” bağlamında “müzik, müzikal dil, armoni ve müzikal düşünce” analogileri, her iki düşünürün kendi düşünsel iklimi içinde ele alınacaktır. Yapısal olarak birbirine çok benzemeyen bu iki düşünürün sistemleri, düşünme yapıları ve mantıksal ön kabulleri doğal olarak farklılık göstermektedir. Fakat bu

* Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi ulger@bas-kent.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-2744-5443>

iki düşünür “dil, düşünme, mantık ve müzik” bağlamında belirgin bir şekilde benzer ön kabullerden hareket ettiği görülür. Her ikisinin kafasında müzik, çok özellikli bir yere sahiptir. Müzikal bir fikir, sanatsal bir gösterge, soyutlama mantığı, analitik dil analizi, müzikal düşünceler, notalar, beste formları, armonik kurallar, beste teknikleri ve formları, şarkı söyleme teknikler, dil-düşünce, anlam oluşturucu süreçlerin genelinin mantık, düşünce ve müzik üzerinden yürütüldüğünü görürüz. Felsefi sistemleri farklı bir amaçla oluşan fakat benzer bir şekilde düşüncelerin “dil ve müzik” alanına bilinçli olarak çevrildiği bu düşünürler, müziğin kuramsal ve uygulamalı örneklerinden ve bunun arka planında var olan mantıksal yapının içeriğinden hareketle bir amaca ulaşma çabasındadırlar. Bu amaçla, bu incelemede Wittgenstein ve Strauss'un genel felsefi sistemleri içinde, müzik üzerine olan düşüncelerini ve bu tavrın temel amacını anlamaya ve açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Wittgenstein, Strauss, Mantık, Müzik, Antropoloji.

The Use of Musical Metaphor in Wittgenstein and Strauss: Part of a Philosophical Project or a Simple Allegory?

Abstract

Wittgenstein and Strauss are the two leading thinkers of the 20th century. Despite their structural dissimilarity, these thinkers started from music at many points in developing and exemplifying their thoughts while developing their philosophical systems and consciously focused on the basic concepts, theories, techniques, and practices related to music. It is clear that both thinkers received an excellent musical education and had heightened cultural and artistic sensitivities.

One of the leading figures of structural anthropology, Strauss tried to understand and explained that modern thought, culture, and civilization based on indigenous-savage (primitive) mind and cultural indicators within the functioning of the structural system and the binary opposition system, in which the subject is excluded, and started from 'language-thought and logic' like Wittgenstein. These two "philosophers-anthropologists," who are structurally disparate in regards to intellectual and philosophical systems, started from "language and thought," which is a common reference point in terms of "language, logic and the world."

In this review, the analogies of Wittgenstein and Strauss about “music, musical language, harmony, and musical thought” in the context of language, thought, and logic are discussed within the intellectual climate of both thinkers. The systems, intellectual structures, and logical presuppositions of these two thinkers, who are structurally not very similar to each other, vary naturally. However, it is obvious that these two thinkers acted from distinctly similar premises in the context of “language, thought, logic, and music”. In the minds of both, music had a very special place. It is clear that musical ideas, artistic signs, the logic of abstraction, analytical language analyses, musical thoughts, notes, composition forms, harmonic rules, composition techniques and forms, singing techniques, language-thought, and meaning-making processes were carried out through logic, thought and music. These thinkers, whose philosophical systems were formed for a different purpose but in a similar way, consciously translated thoughts into the field of "language and music" attempted to reach a goal based on the theoretical and applied examples of music and the content of the logical structure existing in the background. To this end, this review aims to understand and explain the thoughts of Wittgenstein and Strauss on music within their general philosophical systems and the main aim of this attitude.

Keywords: Wittgenstein, Strauss, Logic, Music, Anthropology.

Giriş

Wittgenstein ve Strauss¹, 20. yüzyılın önde gelen iki düşünürüdür. Bu düşünürler, felsefi sistemlerini geliştirirken, yapısal olarak birbirlerine çok benzemelerine rağmen, düşüncelerini geliştirme ve örnekleme noktasında pek çok noktada müzikten hareket etmiş, müzikle ilgili temel kavram, kuram, teknik ve uygulamalar üzerinde bilinçli olarak durmuşlardır. Wittgenstein’in temel düşüncesi, analitik gelenekte, her zaman *dil, mantık ve dünya* arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik olmuştur. Dili, dünyanın bir resmi olarak gören Wittgenstein, mantığı, hem dünyanın, hem de dilin ortak noktası olarak görmüştür. Dilin, dünyayı resmetmede kullanılabilmesini sağlayan şey, dünyayla ortak bir yanının olmasıdır. Bu noktada

---

¹ C. L. Strauss, Fransız Filozof, Antropolog.

tümcelerimizin anlamlı olması, mantık sayesinde mümkün olmaktadır. Aynı düşünsel mantık, müziğe geçiş imkânı sağlar. Müzik, bu noktada geleneksel dil teorisine yakın bir şekilde değerlendirilir. Dilde var olan mantıksal yapı Wittgenstein açısından müzikte de görülür ve bu yapı temelde mantıksal bir düzlemde anlaşılır ve gelişir. Bu noktada müzik, dil gibi dünyayı resmetmede bir araç olarak kullanılabilir. Wittgenstein, dikkatini “dil, düşünce, mantık ve müzik” ilişkisine, felsefi bir amaçla yöneltir.

Fransız düşüncesinin yapısalcılık düşünce yaklaşımının en önde gelen düşünürlerinden olan C. L. Strauss, felsefe öğrenimi sonrası ilgisini antropoloji alanına yöneltmiştir. Yapısal antropolojinin önde gelen isimlerinden olan Strauss, öznenin dışlandığı, yapısal sistemin işleyişiyle ilgili, ikili karşıtlar sistemi ve kültürel göstergelerden hareketle, modern düşünce, kültür ve uygarlığı, anlamaya ve açıklamaya çalışmış ve bunu yaparken de Wittgenstein gibi, “dil-düşünce ve mantık”tan hareket etmiştir. Düşünsel ve felsefi sistem bakımından yapısal olarak birbirinden farklı olan bu iki filozof, “dil, mantık ve dünya” noktasında belirgin bir şekilde ortak bir referans noktası olan “dilden” hareket etmişlerdir. Yapısalcılık açısından dil şöyle tanımlanır: “*Dil işleyişinin, sınırlı sayıdaki temel unsurları arasındaki aynılaştırılabilir ve istikrarlı/stabilize bağıntular temeline dayandığı bir sistemdir, işaret edenler ile edilenler arasındaki sesli, akustik işaretler ile kavramlar arasındaki bir farklılık ve benzerlikler oyunu sayesinde sesleri eklelemeye imkân veren yapısal bir düzen meydana getiren bütünlüktür*” (Dekens, 2015: 12). Wittgenstein ise, dili her zaman düşüncede resim oluşturan (yaratan) bir oyun gibi düşünmüştür. Felsefi soruşturmalarda şöyle devam eder: “*Dildeki tekil sözcükler nesnelere adlandırır-tümceler bu tür adların bileşimleridir- Bu dil resminde şu düşüncenin köklerini buluruz. Her sözcüğün bir anlamı vardır. Bu anlam sözcük ile karşılıklı ilişkilidir. Anlam sözcüğün temsil ettiği (yerine geçtiği) nesnedir*” (Wittgenstein, 1986: 7). Dil oyunu terimi, dili, konuşmanın, bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin önemli bir parçası

olduğu fikrine bizi ulaştırır (Wittgenstein, 1986: 23) Fakat oyun, sadece dilde, konuşmada, anlam üretiminde karşımıza çıkmaz; düşüncede, bir resim oluşturma işini müzik de çok başarılı bir şekilde yapabilir. Bu noktada Wittgenstein düşüncesini geliştirirken, pek çok noktada, müzik, müzikal kavram ve uygulamalardan örneklerle geliştirir. Bu noktada iki düşünürle ilgili olarak iki kavram özellikle dikkatimizi çeker: “oyun ve bütünlük”. Oyun, Wittgenstein’da, bütünlük ise Strauss’ta dikkat çekici ve ayırıcı kavramlardır. Müzikal dil, notalar, besteleme teknikleri, orkestra partitürleri, tek sesli-polifonik müzik, dikey ve yatay armoni, kontrupuan vb. müzikal kavram ve kuram yanında, dil ile ilgili “fonem, sesler, sesli-sessiz harfler, cümle, anlam, dil, mantık ve gösterge” gibi kavramlar, bu iki düşünürün düşünsel sistemlerinde birbirine paralel olarak kullanmıştır. Wittgenstein, küçüklüğünden beri müziğin içindedir, ağabeyi dönemin ünlü bir piyanistidir ve kendisi de müziğe çok yakından ilgilidir. O dönemin kültürel ortamında, Viyana’ında, Freud, Strauss, Mahler, Schoenberg ve Prokofief ile aynı dönemde, müziğin de merkezinde yaşayan ve pek çoğuyla da yakın şekilde görüşme fırsatı bulan Wittgenstein, müziğin temel anlam oluşturucu öğelerine, müziğin armonik, senfonik form bilgisi, besteleme form ve tekniklerine de son derece hakimdir. Wittgenstein’in müziği daha başlangıçta dil bağlamında düşünmeye başladığını görürüz. *“Müziği ve belli bazı müziği bize bazı şeyler söylemeye sahip bir dil diye adlandırmak istiyoruz. Bugün insanlar, bilim adamlarının kendilerini bilgilendirmek aydınlatmak için, şairleri, müzikçilerin, gönüllerini hoşnut etmek için var olduklarını inanıyor. Bu sonuncuların onlara öğretecek bir şeyleri oldukları, bu insanların aklına gelmiyor”* (Wittgenstein’dan aktaran, Soykan, 1995: 210).

Strauss, Fransa’da öncelikle felsefe öğrenimi almış ve daha sonra antropoloji alanında çalışmış 20. yy.’ın önde gelen düşünürüdür. Strauss da Wittgenstein gibi çocukluğundan beri müzik eğitiminin ve müzik yaşamının içinde olmuştur. Müziğe çok uzak değildir hatta, kendi ifadesiyle, doğuştan bir müzisyen adayıdır. Bu konuda şöyle düşünmekteydi Strauss: *“Çocukluğumdan beri bir besteci veya en azından bir*

orkestra şefi olmanın hayalini kurmuşumdur” (Strauss, 2013: 84). Strauss, düşünce sisteminde müziğin pek çok kavramını antropolojik kuramını temellendirme amacıyla kullandığını görürüz. Dilsel, kültürel yapılaşma ve ikili karşıtlık mantığını açıklamak için çoğu yerde Strauss, müziği doğrudan örnek olarak kullanır. Her zaman bir orkestra şefi ya da besteci olmak istediğini belirten Strauss, “*müzikal yaratıcılık hadisesi, beni hep büyülemiştir* (Strauss, 2018: 228) diyerek, şöyle devam etmiştir: “*Çocukken, Öğretmenlik yapmaya çalışan ve karısı piyanist olan bir opera altocusundan keman dersleri alıyordum. Ufak üçlümüz için parçalar besteliyordum ve bunu icra etme nezaketini gösteriyorlardı. Tanrı başışlasın, sanırım o dönemdeydi bir opera bestelemeye kalkışmıştım. Prelüdden ileri gitmedi* (Strauss, 2018: 226). Bu noktada kendisinin sürekli mukayese edildiği diğer düşünür-besteci Rousseau ile mukayeseesi konusunda ise alaylı bir şekilde opera besteleme işi hakkında: “*Rousseau beceriyordu, bense hayır*” (Strauss, 2018: 226) diyerek bir ironide bulunmuştur.

Düşünce tarihinde pek çok filozofun müzik üzerine düşünceleri yalnız düşüncede değil kuramsal açıdan da belirleyici olmuştur. Bu gelenek Pythagoras, Platon, Aristoteles, Farabi, İbni-i Sina, Mevlana, Schopenhauer, Kierkegaard, Hegel, Nietzsche ve Adorno'ya kadar gelmiştir. Nietzsche, hayatı boyunca sanatın, özellikle müziğin, fizyolojiyle olan ilişkisini değinmiştir (Nietzsche, 1995). “*Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu*” isimli eserini yazdığı dönemde, Wagner'e olan hayranlığıyla birlikte müzikle, sadece filozofik olarak değil aynı zamanda besteci olarak da ilgilenmeye başlamıştı. Müziğin kuvvet ilacı etkisinden özellikle fizyolojik ve psikolojik depresyon dönemlerinde sinir sisteminin canlandırma gücünden söz etmişti (Nietzsche, 1995).

Wittgenstein'in temel hareket noktası, “mantık ve dildir”. Bu anlamda, “*dili-min sınırları, gerçekliğimin sınırlarıdır*” derken, dünya gerçekliğini “*dil ile*

sınırlayarak” dünyayı, mantık aracılığıyla, dil üzerine konumlandırmaktadır (Wittgenstein, 2011). Wittgenstein, dil, düşünce ve mantık üzerine düşünürken, pek çok metninde özellikle, müzikle ilgili göndermelerde bulunur. Bunu, bilinçli bir şekilde yapar. Hatta kendi değimiyle “*benim tarzım, kötü müziksel kompozisyona benziyor* (Wittgenstein, 2009: MS 123 112: 1.6.1941) diyerek yaptığı işi, bir bestecilik denemesi gibi görür ve kendi kompozisyon tekniğinin kötü olmasının ölçütünü de estetik ve mantıksal olarak, şimdiye kadar yapılan kompozisyon tekniklerinden farklı bir düzlemde düşünülmesi talebinden ileri geldiğini dile getirir. Ayrıca, yeni bir teknikle besteleme yapılması talebi benzer olarak Schoenberg’in yetiştii ortamda yetişen Wittgenstein’in gelişen modernizmin ayak seslerinin bilincinde olarak, sanatta “tonal-armonik-mutlak-güzel-çirkin, kutsal-deha” gibi kavramlar üzerinden geliştirdiği eleştirel bir tavidir da aslında. Wittgenstein’in kendi felsefesini, kötü bir kompozisyona benzetmesi, bu bağlamda geleneksel felsefe ve müzikte gelişen ön kabuller üzerinden, estetik hazcılığı sarsan, eleştirel bir sorgulayışa bizi davet eder (Bernstein, 1997: 197). Ayrıca buradaki amaçlanan bir diğer ayırım, müzikle, dil arasında sadece basit bir analogi kurmak değil; kökensele bir birliğin açığa (Heidegger’ce söylersek) çıkışına aracılık etmektir. “*Müzikte ve mimaride dile yakın fenomenler, anlamlı düzensizlik -örneğin Gotikte- Bach’ın müziği, dile, Mozart ve Haydn’inkinden daha fazla benziyor* (Wittgenstein, 2009: MS 121 26v: 25). Burada Wittgenstein’in dil ile ilgili düşüncesini açarken iki tercihte bulunduğunu görürüz. Bunların birincisi mimari ve diğer sanatlarla mukayese edildiğinde müziğin, dile daha yakın bir ifade aracı (sanatı) olduğu; diğeri ise müzikte, matematiği armonik kurallar açısından en ileri götüren besteci olan Bach adının bilinçli olarak kullanılmasıdır. Müzikte Bach’ı tercih etmesinin temel nedeni, onun müziğinin, matematiksel mantığa en yakın müzik kuramı ve uygulaması olmasından ileri gelmektedir.

Felsefe ve kültürel antropoloji açısından önemli bir isim olan Strauss öncelikle düşüncesini, “insan zihninin, her yerde ve her zaman, nasıl işlediği” problemine

odaklamıştı. Ona göre “düşünme ve dil” birbirine paralel gelişir ve bizim toplumsal ilişkiler kurmamızı ve çevremizi simgelerle kategorize etmemizi sağlayan araçlardır. Bu noktada düşünmek, bir noktada toplumu yeniden üretmekten ibarettir. İnsan zihni, evrensel olarak bütün zaman ve mekânda, benzer şekilde işleyerek benzer yasalara ulaşır. Fakat işte asıl problem, bunun nasıl tespit edileceğidir. Felsefe ve sosyal bilim bunu anlarsa, bütün kültürel göstergelerin arkasında var olan gizli yapıları ve sistemi anlayabilir. Bu amaçla Strauss düşüncesini ‘Yapısal Antropoloji’ eserinde bilinçli olarak sanatta, temsil, perspektif tartışmalarına getirirken, aklında özel olarak müzik bağlantısı vardır (Strauss, 2012: 349). Strauss, düşünce, mantık ve kategori yeteneği, dil ve totemsel düşünce içindeki “ikili karşıtlar, kategorik düşünme, soyut düşünce” noktasında ele almıştı. Onun asıl amacı, sadece yerli-yaban düşüncesini incelemek değil, yerlilerden hareketle, insan bilimlerine konu olan mantık, bilimsel düşünce, ırk, batı kültürünün görece üstünlüğü, ilerleme ve düşüncenin evrimi içerisinde “kültür ve antropolojik” bir düzlemde insan düşüncesindeki (aynı zamanda kültür ve uygarlıktaki) temel yapısal dinamiği açığa çıkartmaktır. Bu amaçla Strauss incelemesini dil, düşünce, totemsel düşünce, mantık, evlilik türleri, akrabalık, yemek yapma şekilleri, kan bağı, dil ve kavramsal alışveriş, mitoloji ve ikili karşıtlar sistemi bağlamında düşünmüştü. Bu düşünce dizgesi kaçınılmaz bir şekilde müzik alanında da kendisini göstermiştir. Strauss’un yapısal düşünce dizgesi içinde müzik, basit bir analogi olmanın ötesine geçer (Strauss, 2012: 349). Beste yönteminde kullanılan “yatay ve dikey armoni, çok sesli (polifonik) ya da tek sesli müzik, armonik sesler arası uyum fikri ve karşıtlığı, konturpuan² ve fügen³” gibi müzikal teknikte, pek çok karşıtlığı, yapısal olarak ikili karşıtlar mantığı üzerinden okur. Dil, gibi yatay ve dikey olarak ilerleyen müzikal yaratılardaki arka plan mantıksal şema aslında hep aynıdır. Bu noktada müziğin teknik ve kuramsal yönünü çok iyi bilen Strauss, dil üzerinden, yapısal kodları anlamak amacıyla, müziği yapısal

---

² Kontrpuan (contre-point) müzikte, çeşitli melodi ve sesleri birbirine uydurma sanatı (Say, 2012).

³ Fügen: Müzikte iki ya da daha fazla ses için bir konturpuantal besteleme tekniğidir. Başlangıçta sunulan bir konu, müzikli tema, farklı tekrarlarla yenilenir (Say, 2012).

sistem analizi ve ikili karşıtlar üzerinden kullanarak, özneyi aşan yapısal kodların bir uygulama alanı olarak düşündüğü müziğe bu amaçla yaklaşmaktaydı.

Bu incelemede Wittgenstein ve Strauss'un "dil, düşünce ve mantık" bağlamında "müzik, müzikal dil, armoni ve müzikal düşünce" analogileri, her iki düşünürün kendi düşünsel iklimi içinde ele alınacaktır. Yapısal olarak birbirine çok benzemeyen bu iki düşünürün sistemleri, düşünme yapıları ve mantıksal ön kabulleri doğal olarak farklılık göstermektedir. Fakat bu iki düşünür "dil, düşünme, mantık ve müzik" bağlamında belirgin bir şekilde benzer ön kabullerden hareket ettiği görülür. Her ikisinin kafasında müzik, çok özellikli bir yere sahiptir. Müzikal bir fikir, sanatsal bir gösterge, soyutlama mantığı, analitik dil analizi, müzikal düşünceler, notalar, beste formları, armonik kurallar, beste teknikleri ve formları, şarkı söyleme teknikler, dil-düşünce, anlam oluşturucu süreçlerin genelinin mantık, düşünce ve müzik üzerinden yürütüldüğünü görürüz. Felsefi sistemleri farklı bir amaçla oluşan fakat benzer bir şekilde düşüncelerin "dil ve müzik" alanına bilinçli olarak çevrildiği bu düşünürler, müziğin kuramsal ve uygulamalı örneklerinden ve bunun arka planında var olan mantıksal yapının içeriğinden hareketle bir amaca ulaşma çabasındadırlar. Bu amaçla, bu incelemede Wittgenstein ve Strauss'un genel felsefi sistemleri içinde, müzik üzerine olan düşüncelerini ve bu tavrın temel amacını anlamaya ve açıklamaya çalışacağız.

1. Düşünce Tarihinde Felsefi Olarak Müziğin Konumu

Düşünce tarihinde, müzik ve felsefe ilişkisi üzerine eğildiğimizde en çok "müzik, felsefe, dil ve mantık" ilişkisi üzerine odaklanıldığını görürüz. Müzik ve felsefe ilişkisi üzerine düşündüğümüzde karşımıza şu başlıklar çıkar:

- Müziğin, astronomi ve matematikle olan ilişki (Godwin,1993).
- Müziğin duyguların ifade aracı olarak elle alınması, müzik, psikiyatri-psikoloji (Goleman, 1998).

- Müziğin, ahlak ve değerler açısından belli bir estetik düzlemde belli bir amaçla gelişen sanat türü olduğu yönündeki etik içerik (Platon, 2005: 73 ve Aristoteles, 2007: 145a: 23).
- Müziğin din ve ritüel olarak ele alınması (Alami, 2015). İstencin en derin kökü olan sanat olarak iradenin amaçsızca nesnelleşmesi (Schopenhauer, 2020).
- Müziği, temelde mitolojik kökünde ele alarak, Dionysos (coşku) ve Apollon (akıl) açısından, duygu-akıl-sarhoşluk, coşku ve ağırbaşlılık arasında bir uyum sanatı olarak ele almak (Nietzsche, 1995: 7).
- Müziğin, modern tıp-nörofizyoloji açısından ele alınması (Seashore, 1967). Müziğin bilinçaltı kuramı açısından ele alınması (Freud, 1979).
- Müziğin bir gösterge sistemi olarak, yapısalılık bağlamında özne ve besteciden bağımsız ele alınması (Strauss, 1996).
- Müziği tonalite duyarlılığı içinde polifoni temelinde ele alan yaklaşımlar (Lerdahl ve Jackendoff, 1983).

Müziğin matematiksel ve astronomik bağlamda makro-mikro uyum fikri ilkin Pisagorla başlar.

“Pisagor düşüncesinde kusursuzluğu ifade eden “tetrad sayıları” ve bu sayılardan meydana gelen -doğanın anahtarını tutmakta olan- 10 sayısı, 10 eşit aralıklı noktanın oluşturduğu ve her kenarında 4 eşit aralıklı noktadan oluşan bir eşkenar üçgen ile temsil edilir. Pythagorasçılar için “doğanın ve bilgeliğin daimî kaynağı” olan ve sirenlerin ahenkli sesleri ile özdeşleştirilen bu ilahi sembole “tetraktis” denir” (Baysal, 2014).

Pisagor geleneği, düşünce tarihinde derin etkiler bırakmış, kendisinden sonra devam edecek bir düşünsel gelişmeye evrilmiştir (Godwin, 1993: 8). Öklid'in “*Elemanlar*” adlı kitabı, müzik ve matematik ilişkisi üzerine konumlanırken, İbn-i Sina'da müzik,

ruhsal etki ve fizik beden üzerindeki etkisiyle koşut düşünülmüş (Alami, 2015), Kepler’de ise *Harmonices Mundi* (Godwin,1993: 221) adlı eserinde yıldızlar, gezegenler ve evrenin armonisi olarak ele alınmıştı (Godwin, 1993:221). Platon’da müzik, pedagojik bir amaçla Devlet içinde rasyonel bir amaçla ve diyalektik eğitimi desteklemesi amacıyla akademi eğitiminde kullanılmıştı (Platon, 2005). Aristoteles’te müzik eğitimi, diğer sanat ve eğitimlerin sağlamadığı önemli bir entelektüel yetiyi sağlamaktaydı. Bu yeti, bilgelik temelinde gelişen, zihinlerin eğitimi için gerekli bir eğitim içeriğiydi. Çünkü müzik eğitimi, “*zamanlarını, ussal etkinlikler ile geçirerek değerlendirmeleri ve kendilerini yüceltebilmeleri için gerekli olan eğitimin bir bölümüdür*” (Aristoteles, 1993: VIII-1-4). Ayrıca müzik, dil ve tragedya açısından da kökensel bir sanattır. Tragedyanın en önemli ögesi Aristoteles’e göre müziktir. Ayrıca müzik, Pisagor’un belirttiği gibi matematikselidir. “*Müzikte, sayının müziksel belirlenim almış biçimi olarak belli bir anlamda aritmetikle aynı cinse sahiptir*” (Aristoteles, 1996: I.992a-15). Ayrıca müzikte çeşitli tonların kullanımları konusunda da Aristoteles de tıpkı Platon gibi katı kurallar koyar. Bunun temel amacı, aslında tonlar ile karakter gelişiminin kamusal alanda yaratacağı olası etik dengesizlik durumu üzerine odaklanmıştır. İslam felsefesi ve estetiğinde ise temelde sözel (şifahi) bir kültürün geliştiğini görürüz (Mehdi, 2008). Burada da “*şiir ve müzik*” birbirine koşut düşünülür. Farabi, önemli bir düşünür olduğu kadar aynı zamanda önemli bir müzik kuramcısı ve bestecidir de. Onun eserleri günümüze kadar kalmış ve İslam müzik nazariyatında hala kullanılmaktadır. İbn-i Sina ise müziği tıbbi beden fizyolojisi, matematik ve ruh üzerinde etkisi bağlamında düşünerek ele almış tıpkı Pythagoras geleneğindeki gibi müziği, tıbbın tamamlayıcı bir parçası olarak görmüştü. Rousseau, önemli bir düşünür olduğu kadar aynı zamanda önemli bir opera bestecidir. Goethe ve Schiller, Beethoven’u derinden etkilemiş yakın arkadaşlardır. Schopenhauer, Wagner’i bestecilik yönünden derinden etkilemişti. Ayrıca Nietzsche ve Adorno, hem piyanist hem de bestecilik yönü olan bir isimdi.

Müzik ve dil, yapı, işlev ve amaç açısından olduğu kadar fizyolojik, fizik-akustik temelde de benzerdir. Müzik, dil gibi kökensele bir ifade aracı olarak doğal bir şekilde gelişir ve insanın düşünsel-rasyonel ifade biçimine dönüşür. Müziğin algısı, tıpkı dil gibi bütünseldir ve Gestalt prensiplerine bağlı olarak bütünlüklü bir algılaya dayanır (Worringer, 1985). Sesler tek başına sesler ve nota olarak değil, melodik, armonik ve konturpuan açısından bütünlüklü algılanırlar. Konuşma ve dilde, söylemler, hece ya da harf olarak değil, bütünlüklü bir anlam örgüsü, semantik ve gramatolojik yapı içinde eş zamanlı olarak anlaşılır. Estetik alanında var olan en kuvvetli bir diğer tartışma müzik ve dil üzerinden gelişir. Aristoteles, Schiller, Hegel ve Heidegger, şiir sanatını yüceltirken; Platon ve uzak doğu düşünürü Konfüçyus, Schopenhauer ve Nietzsche gibi düşünürler ise, müziği yüksek sanat olarak görmüşlerdir (Nietzsche, 1995). Müziğin dil ile olan benzerliği kadar matematik, fizik ve zaman kavramlarıyla da ilgisi vardır. Düşünce tarihinde müziğin diğer sanatlardan daha matematiksel, soyut, Kantçı değimle, duyusalığın apriori formları olan “zaman ve mekân” formlarından bağımsız “işitsel, ama temelde mantıksal ve matematiksel” bir sanat olduğunu görürüz. Bu matematik, aslında belli bir algoritma içinde Leibniz'in değimiyle “Müziği, ruhun gizli bir matematiksel problemi yapar ki ruh burada asıl felsefe yaptığını bilmez” düşüncesine bizi ulaştırır.

2. Strauss ve Antropolojik Perspektiften Dil ve Düşünce Bağlamında Müzik Analjisi

Müzik, dil ve düşünce arasında derin ve kuvvetli bir ilişki vardır. Düşünce, semboller ve temsiller kullanarak gelişmiş ve zamanla dilin (anlamın) ortaya çıkmasının ön koşulu olmuştur. Düşünce, soyut analogiler kurma ve sembolik düşüncenin gelişmesiyle koşut olarak doğada gelişigüzel var olan bir ses frekansını, basit bir ses olmanın ötesinde artık düşünsel olarak harfler, cümleler ya da müzikal bir yapı olarak belli bir düşüncenin-logosun taşıyıcısı olarak oluşturur ve algılar. Bu gelişme evrimsel bir gelişmedir ve dilsel bir ifade, sembolik mantıkta üst bir dille de

ifade edilebilir. Bu evrim zamanla epistemik mantıkta, sembolik dile dönüştürülebilen dilsel ifadeler, artık sembolik bir değere ulaşmıştır. Bu gelişme dilin, aşkınsal bir özelliğidir. Pek çok düşünür, dilbilimcinin ileri sürdüğü gibi, konuşulan dilin sentaks yapısı ve semantiği arasında var olan bağlantı, aynı zamanda o dili konuşanların düşünsel yapısını da belirler. Kullandığımız dilin, yazısının, soldan sağa, yukardan aşağıya ya da sağdan sola yazılması ya da gramatolojik yapı gereği önce “özne, yüklem, nesneyi” söylemekle, “özne, nesne ve yüklemi” söylemek, semantik açıdan anlamının oluşmasını etkilemektedir. Bu özellik, dilden hareketle, düşünceyi, ama dilin bu oluşma sürecinde var olan temel mantıksal muhakeme yeteneğinin de aslında görünür kılınmasıdır.

Yapısalcılığın düşünsel sistemi içinde gelişen Strauss düşüncesinin sanata bakışında, diğer sanatsal yaklaşımlardan temelde bir farklılık vardır. Yapısalcılık, estetik haz ve beğeniye, bunu etkileyen faktörleri, sanat kuramının ve sanat yapıtının karşısında meydana gelen etkileşimi, sanat eserinin oluşturduğu etkiden ve etkileşimden bağımsız olarak değerlendirir. Onlar için önemli olan sanat üretiminde meydana gelen biçimler, üsluplar ve formun oluşmasını sağlayan, bireyler üstü bir düşünme ve yapma şeklinin, arka planda var olan yapısallığı ve bunun açığa çıkartılmasıdır. Yani yapısalcı düşünce, sanat ve sanatsal yaratıcılığı klasik estetik manada incelemeyi, ayrıca yaratıcı özne, sanatçı, besteci kavramı da burada sistemin, içindeyken bile dışındadır. Yapısal antropoloji bu anlamda yapısal kodlar ve sistem açısından taşıyıcı olarak dili arka plan yapısal kodların içeriği olarak görmüşlerdir. Strauss’un yapısal antropolojik bakışında toplumsal değişim ve dönüşümü sağlayan iki türlü mübadele sisteminin ortaya çıktığını görürüz. Toplumların temelde yapısal olarak değişmesinin de önünü açan bir dönüşüm, aynı zamanda toplumların değişimini de beraberinde getirmiştir. Burada iki şey üzerinde evrensel bir alışveriş sistemi ortaya çıkar: Birincisi “*dil ve kavramların*” mübadelesi diğeri ise “*kadınların evlilik yoluyla*” değiştirilmesidir (Strauss, 1996). Bu yüzden, dil, insan düşüncesinin temel göstergesi olarak, insan zihninin nasıl çalıştığı, nasıl kategorilerde bulunduğunu

gösteren semboller bütünü olmanın yanı sıra aynı zamanda dilsel, kavramsal, kelime vb. değiş tokuş açısından önemli bir kültür taşıyıcısı ve değiştiricisidir de. Dil ve müzik yapma şekli, antropolojik açıdan incelendiğinde kökense bir benzerlik ortaya çıkar. Sanat antropolojisi açısından baktığımız zaman görsel sanatlarda temel bir görsel-optik perspektif görürüz. Benzer şekilde işitsel sanatlarda ritim, şarkı, dans ve tonalite duyarlılığını, armonik dikey ve melodik yatay hareket görürüz. Ortaya çıkan ve ritimle işlenen melodiye dilin-sözcüklerin eklenmesiyle ortaya çıkan şarkı formu ve ayrıca buna eklenen beden hareketlerine bağlı olarak gelişen dans-folklor vb. sanatları da içererek, “ritüel danslarından”, seremonik olarak işitsel ve görsel sanatlar çatısı altında estetize olan işitsel sanatlar birliğini görürüz.

Antropolojide “dil, düşünce ve köken” olma sorunsalı üzerine yapılan bu sorgulama, modern insandan hareketle değil, ilkel insandan hareketle yapılır. Pek çok Antropolog, insanın gelişim sürecini incelerken insanı, insan yapan temel özelliğın dil yeteneğinin gelişimi olduğunda hemfikirdirler. Bu noktada felsefi bir akım olan Yapısalcılık, tarih ve toplumu, insan ve kültürle ilgili sorunları, gelişmeleri bakımından değil sıçramalardan oluşan ve birbirinden temelde kopuk, nitel bakımdan farklı yapılar ve birlikler açısından daha iyi kavranabileceğini ileri sürer. Yapısal antropoloji ve yapısal dilbilim, evrensel bir ölçekte, insanı insan yapan temel özelliklerden hareketle, bütünlüklü olarak insanı ve insan bilimlerini anlamaya çalışır (Strauss, 1996). Bu amaçla evrensel bir insan bilim kurma amacıyla Strauss, “düşünce ve dili” bu amaçla “evlilik, akrabalık, mitler, totemler, efsaneler ve masalların” biçimsel yapısını analiz eder. Hatta bunu öyle ilerletir ki, dilden hareketle, kültür çözümlemesini yemek yapma şekilleri ve bunun müzikal formula olan ilişkisine kadar ulaştırır. Strauss, “*Çiğ ve Pişmiş'i yazarken kitabın her bir bölümüne müzikal bir formun karakterini vermeye ve birini 'sonat' bir diğerini 'rondo' vb. diye adlandırmaya karar vermiştim*” (Strauss, 2013) derken, müzikal formların gelişimiyle yemek yapma şekillerindeki gelişimin yapısal arka planını koşut değerlendirek aslında temel bakış açısını da göstermiş oluyordu.

Strauss'a göre totemler, kendi halinde nesnelere, düşüncenin simgeleri olarak belirli kılan soyutlama temelli kategorilerdir. Başka bir deyişle "ikili sınıflamadır". Bu sınıflandırmalar, insanın temel düşünme prensiplerini görünür kıldığı gibi aynı zamanda, bilimsel düşüncenin geliştirmesine de aracılık eder. Neyin yasak, neyin serbest, kiminle evlenilir, kiminle evlenilmez, neyin kutsal, neyin sıradan olduğunu evrensel bir ölçekte gösterirler. Bütün dinlerde ve kültürlerde bu çeşit kesin yasaklamalar benzer şekilde vardır. İkili karşıtlardan hareketle çeşitli yasaklamalar ve serbestlikler gösteren kültürel kodlara rastlarız. Bu ikili karşıtlığı, konuşmada fonem açısından seslerin, 'sesli ya da sesiz' olarak okunmasından, yemeklerin 'çiğ-pişmiş' tüketilmesine kadar geniş bir kültürel alanda görürüz. İnsan zihni bu özelliği itibariyle, her türlü "zaman ve mekânda" bu şekilde, ikili karşıtlarla-kategorilerle işlemekte ve çalışmaktadır. Bu karşıtlık, aslında düşünme eyleminin en somut göstergesidir aynı zamanda. Kabile toplumları, insani olmayan doğayı düşünmek için, yer değiştirmeler ve birleşimler kullanırlar. 'Hayvanlar ve bitkiler' basitçe yenecek şeyler değildir, daha yüksek (insani olmayan) tanrılar yoluyla, doğayı, insani topluma bağlayan kodlar olarak okunurlar. İnsan zihni, ikili karşıtlar şeklinde işler ve bir şeyleri bu sayede kavrar. Düşünmeyi, doğanın içinde var olan kodları ve doğayı taklit ederek öğreniriz. Yani düşünme yeteneği, doğayı farkında olmadan taklit ettiğimiz için gelişmiştir. Düşündüğümüz için değil, ikili karşıtlar doğada var olduğu için ikili karşıtlara bağlı olarak düşünme yeteneğimiz gelişmiştir. Düşüncemiz, göstergeler, dil ve bu karşıtlık içinde belirlenir. Günümüzde hala kullandığımız trafik lambaları, bu evrensel yasalara bağlı düşünce şeklimizin birer örneğidir. Yeşil rengi, frekans olarak zayıf, kırmızı rengin ise frekansı daha yüksektir. Kırmızının yoğunluğu, dikkat çeker ve "acil durum" mesajını içerir ve "dikkat, dur" anlamını taşır. Yeşil renk ise "rahat", "serbest" olanı temsil eder ve bu mesajı verir. Bu kodlar, aslında ikili karşıtlar sisteminin evrensel bir örneğidir. Bu karşıtlar, sembollerle işleyen totemsel düşünceden soyutlama, yoluyla evrilmiş, modern düşünce ve modern bilimsel mantığa doğru evrimleşmiştir.

Toplumlar, hiçbir zaman birbirinden kopuk, ayrı, izole olmamışlardır. Kùltürlerin çeşitliliği, insan topluluklarının birbirinden yalıtılmasından çok, onları birleştiren ilişkilere bağlıdır. İnsan toplulukları, dil gelişimi açısından benzer süreçlerden geçmişlerdir. Strauss, dilsel yapıyı, toplumsal hayatın başka alanlarına genişletir. Burada ıkış noktası benzer şekilde müziktir. Sentagmatik dizinin, birbirine eklenen anlamlı birimlerden oluştuğunu dűřünen Strauss, bunu müzikteki melodiye benzeter. Melodi de notaların, belirli dizilişler içinde birbirine art arda eklenmesinden oluşur. Müzikte, paradigmanın yerini tutan řey ise, armonidir yani belli bir anda orkestranın çeşitli algularının çıkardığı sesler. şefin önünde duran orkestra partitüründe melodi, yatay olarak okunur. Melodi bu dizide ortaya çıkar, fakat armoni ise dikey olarak okunur. Yani yukardan aşağıya, birim zamanda var olan armonik çatı söz konusudur. İnsan beyni, aynı anda hem yatay olarak duyulan melodiyi hem de dikey olarak ortaya çıkan armonik tınlayan seslerin birliğini ve uyumunu algılayabilir. Bu sistem, aslında insan beyninin çalışma şeklini ve yasallığını da gösterir. “Soldan sađa, yukardan aşağıya” tıpkı bir bulmaca gibi gelişen bu dizgeselliğin arka planında rasyonel bir bütünsel anlam ağı bulunur. Bu konuda Mahler, 8. Senfonisinden Giriř bölümünü ele alalım.

Meiner Lieb'n Frau Anna Maria

I

Hymnus: Veni, creator spiritus

Allegro impetuoso

Nicht eilen

Allegro impetuoso

Basiklarineta
4 Flöte
Korinfagott
4 Trompeten
4 Posaunen
Pauken
Masse
Orgel
Pedal
1. S. Sopran
1. S. Alt
Tenor
Bariton
Baß
Knebenchor
Sopran
Alt
Tenor
Baß
Sopran
Alt
Tenor
Baß
Violinen I
Violinen II
Bratschen
Violoncelli
Kontrabässe

Görsel-1: G. Mahler 8. Senfoni Partitürü.

Strauss'un belirttiği gibi çok sesli müzik, besteleme tekniğinde bu partitürde artık tek sesli melodik bir yapı değil, polifonik bir besteleme tekniği dikey ve yatay olarak vardır. Hem yatay olarak melodinin ilerlemesini hem de dikey olarak yukardan aşağıya, çizgilerle bölünen ölçüsel ayrımlar ile armonik yapıyı, kuralları eş zamanlı

olarak görürüz. Strauss'un "dil ile müzikal yazım" ve kullanıma arasında kurduğu asıl önemli bağlantı bu örnek üzerinden okunmalıdır. Dil alanında ortaya çıkan düşünme ve müzikte ortaya çıkan hareketin yönü benzerdir. Buradaki ikili hareketi, eş zamanlı ve eş süreli olarak uygularız. Soldan sağa, sağdan sola ya da yukarıdan aşağıya yazılar yazılır. Semantik ise bu dizilişten bağımsız olarak zihinsel bir anlam içeriğini ortaya çıkartır. Müzik ve dilde ortaya çıkan bu yatay ya da dikey hareket aynı anda iki şeyi mümkün kılar. Yatay hareket, dilde sesler-harflerin okunuşunu (semantik) anlamını oluştururken müzikte bu monofonik yapı melodiyi oluşturmakta; dikey hareket, armonik ilerlemeyi ve sesleri arası karşıtıktan, uyum fikrini belirlemektedir. Her ikisinde ortaya çıkan düşünsel yasallık benzerdir. Dilin gramatolojik ve semiyolojik yapısallığı, kuralları (sentaksı) görünür kılar. Müziğin ise melodi, armoni ve ritim üçgeni, müziksel yapıyı oluştururlar. "*Müziği yaratabilen sadece notaların kombinasyonudur. Dolayısıyla dilde temel materyal olarak fonemlere sahipken, müzikte Fransızca'da 'soneme' dediğimiz bir şeye sahip olduğumuzu çok rahat söyleyebilirsiniz. İşte bu bir benzerliktir*" (Strauss, 2013: 84). Anlaşıldığı gibi insan zihni, hem müzikte hem de dil alanında bu ikili yatay-dikey hareketleri eş zamanlı yatay-dikey eş süremde ortaya çıkartarak, müzik ve dilin aynı kökenden geldiği kuramlarının savlarını da güçlendirecek şekilde göstermektedir. Jacobson şöyle der: "*Dünyadaki bütün dillerde, fonemler arasındaki, karşıtıkların karmaşık sistemleri hepsinde ortak olan daha basit bir sistemin çok yönlü zenginleştirilmesinden başka bir şey değildir*" (Culler, 2002: 34). Yani "vokal ile konson" (sesli ve sessiz) dediğimiz arasındaki karşıtığın. Bunlar, sıkışık ve gevşek ile tiz ile pest arasındaki ikili karşıtığı işleyerek, bir yandan vokal üçgeni ve bir yandan konson üçgenini oluştururlar." Bütün dillerdeki sesler 'vokal/konson' olarak ikiye ayrılırlar. Bunların telaffuzu sesi çıkarmak için verilen enerjinin yoğunluğuna veya gevşekliğine göre belirlenir. Buna bağlı olarak bir çocuk dili, bu kuralları denetlemeyi öğrenerek kavrar.

Strauss'a göre aynı zamanda "müzik ve mitoloji" arasında da bağlantı vardır. Yaban zihninin yapısı ya da işleyişi, kendisini hem mitlerin yapısında hem de dilin yapısında benzer şekilde gösterir. Bu ikilik ve yapılaşma, aynı zamanda görsel sanatlarda perspektif algısında ve müzikte armonik "dikey-yatay" hareketliliğinin yapısında da benzerdir. Mitler, zaman ve mekân içinde, hep aynı olanı, değişmeyi gösterirler (Platon'un idealar için vurguladığının benzer bir versiyonu). Mitler, değişim içinde değişmeden kalanı temsil ederler. Strauss'un mitlerle ilgili incelemede amacı onların konularını incelemek değildir aksine onların yapılarını incelemeye odaklanmaktadır (Culler, 2002: 47). Modern bilimsel düşünce ve yaban düşünce gösterge ve analogiler kullanarak işler. Bütün kültürler, kökenleri itibariyle, göstergeler sistemidir aslında. Dil, mitler, sanat ve sembolik alanlar, birbiriyle bu noktada derinden ilişkilidir (Cashmore-Hyris, 1999). Strauss, bu noktada mit kavramını, müzik bağlamında düşünür. Bu amaçla *Mit ve Müzik* başlıklı bir incelemede şöyle düşünür: "*Müzik ve mitolojinin tabir caizse dilden doğan ve sonra ayrılıp her biri farklı bir istikamette yol alan iki kız kardeş olduğu gerçeğini bulduğumdan beri, sesleri birleştirmesem de belki onu anlamlarla bir araya getirebilirim diye çalışıyorum*" (Strauss, 2013: 84). Ayrıca Strauss, *Mit ve Müzik* incelemede, mitolojiyi en çok kullanan Alman Bestecisi R. Wagner'in operalarındaki mitsel karakterini özellikle analiz etmek ister. Wagner'in dört opera serisinden oluşan "*Ring Das Nibelungen*" (Das Rhiengold, Walküre, Siegfread, Götterdammerung) dörtlümesinin ilk operası olan Ren Altını'nda "aşktan vazgeçiş" temasının üzerinde Strauss özellikle durur (Strauss, 2013: 78). Walküre'lerde Siegmund, aşktan vazgeçiş noktasında, kız kardeşi Sieglinde ile ilişkiye girmesi Strauss'a göre evrensel olarak ensest yasağının çiğnenmesidir (Strauss, 2013: 80). Strauss gibi Wittgenstein da Wagner'e bu noktada benzer bir şekilde değinir: *Wagner'ci dram'da dram değil, sanki durumların ipe dizilmesidir, ki bu da kendi payına ancak zekice eğirilmiştir, motifler ve durumlar gibi ilham içermez* (Wittgenstein, MS163 34r: 7.7.1941). Wittgenstein mitolojik serimlemedeki yaratıcılığın zayıflığını dile

getirirken evrensel durumların tasvirinde ve bunun anlatımında var olan mantıksal yapıya vurgu yapar.

Wagner'i, '*mit analizlerinin kurucu babası olarak gören*' (Strauss, 2018: 225) Strauss, buradan hareketle mitin arka planını okumaya girişir. Wagner'in mitleri ele alış şekli aslında bir uygarlığın düşünme şeklini açık kılar. Gençliğinde Wagner etkisinden kurutulduğunu düşündüğü dönemde dahi Strauss hala onun etkisinde olduğunu geç anladığını dile getirir. Wagner'in bu etkisi hakkında şöyle düşünür: "*Bunu (etkiyi) ancak sonradan anlayabildim, mitosların tahliline atıldıktan hayli sonra ve de Wagnercilikten tamamen kopmuş olduğumu zannederken içimde Wagner'i onlarca yıl kuluçkaya yatırmıştım diyelim*" (Strauss, 2018: 225). Strauss'a göre, Wagner'in bu örtük etkisi onun mitolojik öykülere yaklaşmasını hem etkilemiş hem de temelde belirlemiştir. Bu mitlerde değişmeyen bir hakikat açığa çıkar. Wagner operalarındaki mitolojik anlatım Yunan döneminin estetik boyutuna geri dönüşü temsil eder. Hegel'in belirttiği gibi doğal din- Mısırda açığa çıkmıştı- Yunan sanatında "sanat dinine dönüşmüş, "bildirilmiş din-Hıristiyanlık" aracılığıyla mitolojiden, din ve sanata sızmıştı. Bu gelişmenin kendisi tek başına mitin tarihidir. Fakat bu mit öğretici bir bilgi içeriğidir. Strauss'a göre, "*entelektüel olarak yetişmemde ve mitoslardan zevk almamda Wagner büyük bir rol oynadı, Operalarını mitoslar üzerine inşa etmekle kalmayıp mitosları leit motif kullanımının bariz kıldığı bir şekilde kesip biçer Wagner: Leit motifler, mitosun konusundan haber verir. Üstelik, leit motifler ile şiirin konturpuanı bir bakıma yapısal tahlili tamamına erdirir*" (Strauss, 2018: 225). Wagner operalarında tanrılar ve insanların bitmeyen trajik savaşı, kendi başına değil, ancak mitsel ve göstergesel bir ilişki içinde ancak anlaşılabilir (Wagner, 1994:13). Bu kullanımda mit, tarihi doğallaştırmaktır aslında. Mitler, her zaman kendi kökenlerini, siyasal ve toplumsal boyutlarını gizemleştirir ya da gizlerler (Barthes, 1993:139). Barthes'e göre mit, bir şey üzerine düşünmek, onu kavramlaştırmak ya da "anlamanın, kültürel yoludur (Barthes, 1993: 5). Bu anlamda mit kavramının geçmişte kalmış bir öykü, efsane değil, bir düşünme şeklidir.

Bu nokta Strauss'ta da benzerdir, çünkü Mit, bir düşünme şeklidir ve mitoloji de bu anlamda Strauss için, son derece önemli bir anlama modeli olmaktadır. Dört ciltten oluşan Mitoloji eserini bu anlamda düşünmek daha doğru olur. Şöyle devam eder: *“Mitsel yapıların gizliden gizliye ve müzikal biçimlerin habercisi olmasından; geriye dönük bir yaklaşımla da, birincileri (mitsel yapılar) daha iyi anlamak için ikincilere (müzikal biçimlere) başvurabilmesindedir. Müzik olarak doğmadan önce “füg” biçiminde ya da sonat biçimi mitoslarda mevcuttu”* (Strauss, 2018: 226). Bu düşünme şeklinden de anlıyoruz ki Strauss, tüm felsefi projesini dayandırdığı mitoloji incelemesinde köken olarak müziğin bir beste tekniğine ulaşmaktadır. Füg ve Sonat formunun öncül olarak varlığı bu anlamda çok önemli bir değerlendirmedir ve bu metnin asıl yazılma amacını daha da açık kılar. Bu bağlamda *Mitoloji* kitabından bahsederken Strauss, şöyle devam eder: *“Fakat final bölümünde müzik meselesini yeni gelişmelerle tekrar ele alıyor olmam, müzik ile mitolojinin paralelliği fikrinin dört ciltte de bulunduğunu iyice göstermektedir. Kaldı ki mitosun “fügleştirilmiş” biçiminin ispatı dördüncü cilttedir”* (Strauss, 2018: 226). Yani Strauss, mitin bir müzik besteleme formunun aslında aynı kökenden geldiği ve mit ile benzerlik taşıdığı yargısı, bu incelemenin de asıl savını doğrulamaktadır. Yani müzik, Strauss düşüncesinde daha başlangıçtan beri, basit bir analogik bağıntı örneği değil, yapısal sistemin, en temel evrensel taşıyıcısı olmaktadır.

3. Wittgenstein: Dil, Mantık ve Dünya Gerçekliğinin Müziğe Açılımı

Wittgenstein, felsefi olarak düşüncesini öncelikle dünya, gerçeklik ve bunun mantıksal ifadesi problemine odaklanmıştır. 20. yy.'ın ikinci yarısında mantık üç yapısal ayrıma gitmişti. Matematiksel, sembolik ve felsefi mantık. Wittgenstein, sembolik mantık alanında önemli çalışmalar yapmış, “dünya, dil ve mantık” alanında önemli düşünceler geliştirmiş Russell'in en dikkat çeken öğrencisi olmuştur. Wittgenstein mantık alanında çok katı bir düşünceye sahip olup, estetik ve ahlakı anlamsız olarak değerlendirirken mantıkçı - pozitivist bir perspektiften, müziğe geçiş

yapması dikkat çekicidir. Wittgenstein düşüncesinde müzik, konum olarak felsefi düşünce dizgesinde son derece önemli bir yer işgal etmekte ve geleneksel dil ile paralel düşünülmektedir (Soykan, 1995: 210). Wittgenstein, “*mantıksal biçimden yoksun bir resim düpedüz hiçbir şey temsil etmez*” derken mantığı, gerçeklik kurusunda, temsillerin gerçeklikle bağlantılı taşıyıcısı olarak görmekteydi. “*Tümce, mantıksal biçimi ortaya koyamaz; o onda yansır. Dil, onda yansıyanı ortaya koyamaz. Tümce gerçekliğin mantıksal biçimini gösterir*” (Wittgenstein, 2005: 4.121) derken, düşüncesini, “gösterilebilir olan, söylenemez” ifadesine getirir (Wittgenstein, 2005: 4.1211). Bu noktada gösterilebilir olanın, söylenememesi noktasında Wittgenstein örneklerini verirken müziğe sık sık değinmeye başlar. Fakat, Wittgenstein müziği, basit bir analogik bağlantı ögesi olarak kullanmaz. Wittgenstein’in müzik üzerine olan düşünceleri, felsefi sistemin, dil ve mantığın sınırlarına konumlanmıştır. Felsefenin bu anlamda öncelikle amacı aslında “gündelik dili” analiz etmektir. Günlük kullanımda kelimeleri, metafizik bağlantı içinde sürekli düşündüğümüz için, dile bağlı olarak gelişen bir rahatsızlığa da sahip oluruz. Felsefenin işi, aslında bu rahatsızlığı tedavi etmektir (Wittgenstein, 2000). Wittgenstein da aslında kendi felsefi sisteminde, bu rahatsızlığı tedavi etmeye çalışır. Bu incelemede Wittgenstein’in bu amaca tek başına felsefi projesiyle ulaşamayacağını bilincinde olduğunu ve bunu gerçekleştirme çabasına, müziğin yardımcı olacağını düşünerek, müzikten örnekleri bilinçli olarak verdiğini görürüz. Müziği oluşturan temel yapı elemanları, analitik bir ölçekte düşünülerek ele alınmış ve örneklemeler bu bağlamda geleneksel dil kuramına paralel düşünülmüştür. Müzikal düşünce, sesler, notalar, dikey-yatay armoni, füg, konturpuan, müzikal göstergeler, “düşüncede bir resim oluşturma “noktasında, anlam oluşturan “*tasarım olarak, gerçekliğin bir taslağı*” (Wittgenstein, 2005: 2.12) olurlar. Bu noktada, bilimsel olgular gibi, sanatsal tasarımlar da, gerçeklik bağlamında ele alınırlar. Bu noktada felsefi, bilimsel ve sanatsal yaratımların tümü gerçeklik tasarımlarıdır. Bu noktada müzikle olan bağlantıya Wittgenstein şöyle geçer “*bu tasarımsallığın özüne gidersek görürüz ki bu görünür düzensizlikler yoluyla (nota yazımında # diyez ve bemol işaretlerini*

kullanılması gibi) bile bozulmaz (Wittgenstein, 2005: 4.013). Wittgenstein Tractatus'ta, dil, mantık, müzik bağlamında var olan düşüncelerini daha da ilerletir, notasyon yazımıyla “müzikal-dil ve yazı” bağlantısına getirir. Çünkü “*bütün benzetmelerin, dile getiriş tarımızın bütün resimselliğinin olanağı, tasarım kurma mantığına dayanır.*” (Wittgenstein, 2005: 4.015). Bu mantık, felsefi üst dilde ve müzikal dil göstergelerinin oluşmasında aynıdır. Bu yüzden Wittgenstein, müziği, özellikle bu mantıksal tasarım bağlamında dile en yakın öge olarak bilinçli bir şekilde kullanır. Müzikal nota yazımları gösterge olarak gösterdiği şeyi (sesi) içerir. Çünkü, onu deşifre eden bir besteci, müzisyen ya da müzik bilgisine sahip bir kişi, onu nota yazımı olarak değil, müzikal tını olarak duyar, düşünür ve anlar. Müzik dünyası ile onun zihinsel resmi arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Müzik, üst bir dil, göstergeler aracılığıyla bütün dünya sınırlarımızın içine girer. Çünkü “*dilimin sınırları, dünyanın sınırlarını imler*” (Wittgenstein, 2005: 5.6). Müzik de bu dil alanına dahildir.

Wittgenstein'in ağabeyi Paul, ünlü bir piyanisttir, fakat sağ kolunu I. Dünya savaşında kaybeden Paul'ın bedensel eksikliğiyle ilgili olarak Wittgenstein'in düşüncesinde vücut eksikliği üzerine bir değerlendirme karşımıza çıkar. Vücut bütünlüğü, “dil ve düşünce” arasında bağlantı kurarak kardeşinin bu uzuv eksikliğinden de etkilenecek son kitabı *Felsefi Soruşturmalar*'da şöyle yazmıştı: “*İlk, temel kesinliğimiz, bedenlerimizin kesinliğidir.*”⁴ Dünya ile ilişkimiz bedenimiz sayesinde olur. Çünkü bütün gerçeklik bu temel üzerine oturur. “*Özne, dünyada değildir; dünyanın sınırlarından biridir*” (Wittgenstein, 2011: 5.632). Böyle olunca öznenin bedensel bütünlüğü, mantıksal bir düşüncenin de ön koşulu olur. Ayrıca bedensel bütünlük, müzik açısından da son derece önemlidir. Besteci ya da yorumcular için “beden-uzuvlar; şancılar için sesleri-boğazları- ses telleri, virtüözler için (piyanist, çelist, kemancı vb.) eller, parmaklar vb. son derece önemlidir. Çünkü müzik, sadece

---

⁴ L.Wittgenstein, *If you do know that here is one hand, we'll grant you the rest.* Madem burada bir el olduğunu biliyorsun, geri kalan her şeyi sana bağışlayacağız. *Philosophical Investigations: Part 1.*

düşünce ile değil bedenle performe edilen ve düşünceye ulaşan bir sanattır. Bu noktada Wittgenstein, “*bir müzik parçasını anlamakla, bir cümleyi anlamayı karşılaştırır*”. Burada anlam, ona göre yaşayarak öğrenilen bir şeydir. Burada yaşam derken, “dil oyunları” bağlamında uzlaşımın bilinmesine paralel yaşamsal bir tecrübe ifade edilmektedir. Müzik, dil gibi düşünsel bir belirlenim ve iletişimsel bir işleve sahiptir. Pek çok düşünür, dil ve müzikal yeteneğin, insanı farklı kılan temel ayırıcı özellikler olduğunu söylerler (Jackendoff, 1993: 165). Bu iki yetenek, aslında insan bedeni ve dünya algısının değişimine bağlı olarak gelişmişlerdir. Meydana gelen nörolojik bir süreç ve eşzamanlı gerçekleşen bir anlama, algılama ve düşünme eylemselliğini içerir. Temelde, dili, anlama yeteneğiyle, müziği anlama yeteneği arasında analogik bir bağlantı kurulur (Jackendoff ve Lerdahl, 2004: 171). Ayrıca önemli bir diğer gelişme, dil ve müzik edinimi sürecindeki çocukların bu iki sistemin *iletişimsel amaçlarını* keşfetmeden önce, onlar hakkında önsel bilgi içeriğine sezgisel olarak sahip olduklarıyla ilgili düşüncelerdir. Wittgenstein, nöro-fizyoloji alanındaki bu bilimsel olguların keşfinden çok önce dil, düşünce, müzikal düşünce ilişkisinin, anlam oluşturma sürecinde etkisine baştan beri yine bir mantıkçı ve pozitivist olarak eğilmekteydi ki bu bilimsel gelişmeler yine Wittgenstein’in müzikten hareketle geliştirdiği düşüncelerinin, yine pozitivist ve mantıksal olduğunu doğrulamaktadır.

Wittgenstein da tıpkı Strauss gibi müziğin anlam örgüsünün açığa çıkışında orkestra partiture yazımı analogisini sık sık kullanır. Onda da ses, müzik, nota yazımı, eserin yorumlanması ve icrası aşamasında ortaya çıkan seslerin, armoni ve melodi olarak işitsel gerçekleşmesi süreci tıpkı dildeki araçların, fonem olarak seslendirilmesi sürecindeki yasallık (uzlaşım) gibi hem müzikte hem de dilde benzer bir içerikle anlama ulaşır.

“Müziyenin, partisyondan senfoniye çıkarmasını sağlayan bir kural bulunmasının, gramofon plağı üstünde çizgilerden, senfoniye, bundan da ilk kurala partiyonu yeniden çıkarsamak için genel bir kural bulunmasının temelinde, işte görünürde öylesine farklı olan bu kuruluşların iç benzerliği yatar. Ve bu kural da senfoniye, nota dilene geçiren iz düşünüm yasasıdır. Bu, nota dilini gramofon plağının diline çevirmenin kuralıdır.” (Wittgenstein, 2005: 4.0141)

Kendisini bir besteci olarak düşündüğünde, kötü bir besteci olarak değerlendiren Wittgenstein, *“benim tarzım, kötü müziksel kompozisyona benziyor* (Wittgenstein, 2009, MS 123 112: 1.6.1941) derken, müzikal benzetmeyi yine kullanmaktadır. Ama kuşkusuz, burada amacı basit bir analogi kurmak değildir. Müzik eğitimi alan, Viyana’da oldukça varlıklı bir ailenin üyesi ve pek çok bestecinin ziyaret ettiği bir evde yetişen Wittgenstein’in müziğe uzak olması düşünülemez. O genelde felsefi, analitik kuramını, müzik benzetmeleri üzerinden bilinçli bir şekilde düşünür. *“Az sayıdaki nota ve ritimleriyle müzik kimilerine ilkel bir sanat gibi görünür. Ama yalnızca yüzeyi basittir. Bu görünürdeki içeriğin yorumlanmasını mümkün kılan bedeni ise diğer sanatların dış biçimlerinin ima ettiği ama onun gizlediği bütün o sonsuz karmaşıklıkta taşır. Müzik, bir anlamda bütün sanatların en incelmış olanıdır”* (Wittgenstein, 2009, MS 110 12 12-16.1.1931). Bu noktada Schopenhauer, Nietzsche gibi düşünen Wittgenstein, müziği bütün sanatlar içinde en ince, en soyut ve düşünsel içerikli sanat olarak görmekteydi. Bu noktada müzik, sadece duyguları ele alan bir sanat olarak da ele alınamaz. *“Müzikte yapı ve duygu: duygular bir müzik parçasını kavrayışımıza, kavrayışımızdaki olaylara eşlik ettiği gibi eşlik eder”* (Wittgenstein, 2009: MS:110 226: 25.6.1931). Bu noktada müzik aslında bizim anlam dünyamızın en temel yapı taşıdır. En belirleyici olan, en incelikli ve soyut olan yapıdır ancak zihinsel olarak kavranabilir ve anlaşılabilir. Çünkü, *“klavyede bestelenen kalemle düşünerek bestelen ve yalnızca kafada duyulan seslerle bestelenen ve yalnızca kafada duyulan, seslerle bestelenen müzik parçaları çok farklı türden olmalı ve çok*

farklı türden izlenimler bırakmalı” (Wittgenstein, 2009: MS 153a 127v:1931). Yani sesleri, notaları, yazı olarak, gösterge dilinde yazan bestecinin nota yazımında var olan şekiller aslında müziksel bir düşünce tarafından incelendiğinde müzik olarak var olurlar. Tıpkı bilimsel, mantıksal bir önermenin, formülün açılımının zihinde gerçekleşmesi gibi.

Müzik algısının gelişimiyle ilgili farklı görüşler vardır, bu yetinin kendi kendine evrilmediği, uygunsal önemi daha belirgin olan örneğin konuşma gibi başka yeteneklerin yan ürünü olduğu sık sık öne sürülen bir görüştür. Gerçekten de Darwin'in düşündüğü gibi “şarkı söyleme becerisi konuşmadan önce mi gelişmiştir?” yoksa Spencer'in inandığı gibi “konuşma, şarkının öncülü müdür?”. Ya da Mithen'in önerdiği gibi “bu iki yeteneği, eş zamanlı olarak evrilen yetenekler olarak mı düşünmeliyiz?”. Yakın bir şekilde Wittgenstein şöyle devam eder: “*Müziği anlamaktan söz ediyorsun. Onu dinlediğin sırada onu anlıyorsun ya! İşitilen şeye eşlik eden bir yaşantının olduğundan söz etmemiz gerekiyor mu?*” (Zettel: 159). Burada Wittgenstein yaşamsal olarak müziğin algı boyutuna ve duyumsamanın yaşamsal olarak anlama ulaşmak için gereken ön koşuluna ve bunun doğuştan dil gibi bir kökene sahip olduğuna vurgu yapar. Yani müziği anlamak demek, fizikten, inşaat-tan, tamirden vb. anlamak gibi bir şey değildir aslında. Çünkü müziği tecrübe etmek, zamansal-mekânsal bir ortamda düşünceyi, müzikal fikirleri, yaşamla bağlantılı olarak, kullanımsal değeri içinde deneyimleyerek anlarız. Psikoloji felsefesinde Wittgenstein bu düşüncelerini açarken pek çok yerde müziği, felsefi düşüncesini geliştirmede bir hareket alanı olarak kullanmasına örnek olurken, aslında müziği de çok iyi bildiğini göstermektedir.

SONUÇ

Wittgenstein, mantıkçı atomculuğun, felsefe ve mantık geleneğinde Strauss ise, kültürel göstergebilim ve yapısal antropoloji açısından iki farklı felsefi yaklaşımın temsilcileri olmuş ve her ikisi de benzer şekilde “dil, düşünce, mantık ve dünya” gerçekliğinin ifadesi noktasında düşüncelerini müzikle bağlantılı olarak geliştirmişlerdi. Bu incelemede, temelde birbirinden yapısal olarak farklı olan bu iki düşünürün, neden müziği ısrarla ele alıp vurguladıklarını; bu vurgunun felsefi projelerine bir ekleme olarak okunup okunmayacağı sorusuna odaklanmıştık. Bu düşünürlerin, düşünsel sistemlerini geliştirirken müziği, felsefenin önemli bir tamamlayıcısı olarak ele aldıklarını ve felsefi sistemlerinde bu etkinin çok da açık olduğunu gördük. Kültürel göstergebilim, analitik felsefe, dil oyunları kuramı ve polifonik müziğin kuramsal arka planı, bu felsefi projede önemli bir iş birliği yaparlar. Her iki düşünür, kendi düşünce ikliminde, kendi bakış açısından müziği konumlandırır ve müzik ile felsefe bir kez daha ortak hareket eder.

Temelde Durkheim’dan çok etkilenen Strauss, toplumu oluşturan temel öğenin ahlak değil, daha çok soyut ve entelektüel bir örgütlenme olarak görür. Bireylerin düşünme şeklini kuşkusuz, içinde buldukları kültür belirler. Sosyal bilimlerin asıl amacı da insanı oluşturmak değil, onu çözmektir. Bu çözme işinde pek çok alandan destek alınır. Toplumlarda kendisini mit olarak gösteren-ifade eden şey, aslında toplumda var olan genel düşünce eğilimleridir. Akrabalık, dil yapısı, yemek yapma şekli, mitoloji, efsaneler, edebiyat, anonim şarkılar, dinsel yaşam, mekanlar, mimari eseler, vb. kültürde var olan bütün derin yapıların analizi, ancak dil üzerinden, dil aracılığıyla yapılabilir. Kültür, bu noktada, dile benzeyen, göstergelerle işlerken iletişimsel bir işlev yerine getiren önemli bir semboller bütünüdür. Müzik te bu göstergeler içinde çok önemli bir yere sahiptir ve bu amaçla ele alınıp, semiyotik amaçla, analiz edilmiştir. Örneğin, akrabalık sistemleri, temelde dile benzerdir, tıpkı müzikte armoni yasalarının (yatay-dikey) oluşması gibi. Evlilik şekillerinde ve dilde

iki şey yer değiştirir: “kadınlar ve kelimeler”. Bu noktada doğal olarak müziğin gelişimini de bu derin yapının açık kılınması amacıyla kadın-kelime değişimine benzer bir sistem sağlayabildiği için gelişmiş ve kültürel bir gösterge olarak var olabilmıştır. Kadın ve kelime değişiminin yanı sıra, müzikal ezgiler, şarkılar, makamlar, tonaliteler de değiş tokuş işlemine tabi olmuşlardır. Bu değişim üzerinden de antropolojik bir okuma denemesi yapılabileceği için Strauss düşüncesini pek çok yerde müziğe getirmiştir. Burada, yorumcunun işi, “dil, kültür, evlilik, mitoloji, efsane ya da müzikal yapıları” incelerken, temelde insani olan iletişim sistemlerini yöneten soyut kuralları bulmayı ve çözümlenmeyi amaçlamıştır. Fakat bu nasıl gerçekleşecek ve bunu kim yapacaktır? Strauss açısından bu sorunun cevabı tam olarak verilmez. Ayrıca Strauss’un bir diğer korkusu, nesnel olmayan bir yapısalcı çözümlenmenin, sanat yapıtının anlam boyutunu gölgeleyebilmesidir. Ona göre, “müzik ve dil” arasında yapılacak olan yapısal analiz, bu anlamda aynı önem ve hassasiyete sahiptir ve bu noktada kolay bir iş de değildir. Çünkü, “*müzik ve dil arasındaki mukayese, son derece ustalık gerektiren bir iştir, çünkü bir dereceye kadar aralarında gayet yakın bir benzerlik vardır, ama aynı zamanda muazzam farklılıklar da bulunur*” (Strauss, 2013: 84). Dil ve müzik analizi yapan nesnel yorumcu, zorunlu olarak bu iki alanın temel kurallarını, işleyişini bilmek durumundadır. Müzik, dile benzer ya da dilsel düşünce, müzikal düşünce arasında bağlantı vardır fakat burada asıl incelenmesi gereken olgu, bu yapısal analizin nasıl yapılacağı ve yapısal olarak ortaya (örtük) neyin, nasıl çıkacağıdır. Strauss şöyle devam eder: “*Fakat müzikte kelimeler yoktur. Temel materyaller –notalar- bir araya getirilir getirilmez hemencecik sahip olduğunuz şey bir cümle bir melodik ifadedir. Dolayısıyla dildeki üç belirgin düzeye –kelimeleri oluşturmak için bir araya getirilmiş fonemlere, cümleler kurmak amacıyla birleştirilmiş kelimelere sahipken müzikte de mantık açısından fonemlerle aynı türden bir şey olan notalarınız vardır; ama kelime düzeyini atlar ve doğrudan bir cümleye ulaşırsınız*” (Strauss, 2013: 84). Strauss, müzikal üretim formlarının yapısal gelişimlerini ayrıntılı olarak ele almaz. Sonate, rondo, senfoni, konçerto, süit vb. formların aslında evrensel olamayan batı müziğine özgü formlar

olduğunu bilir. Fakat yerliler üzerine incelemeler yaparken müzikal üretimlerde bu formları kuşkusuz görmez de. Fakat onun düşüncesinde, amaçlanan asıl hedef, evrensel olarak yapılaşan müzikal üretim formlarının yapılaşması, bunun, ikili karşıtlığı(armonik-disarmonik) vardır. Çünkü Bach, Beethoven ya da Brahms, batı müzik kültüründe bilinir, fakat bu müzik türü, kuşkusuz evrensel olarak bilinen, dinlenen bir müzik türü de değildir. Dünyada tek müzik yapma ve üretme şekli, batı polifonik müziğinin modeli ve tonalitesi de değildir aynı zamanda. Fakat yapısal olarak ortak olan nokta, bütün müzik kültürlerinin temelinde (makamsal-tonal-tekselesli- çokselesli-ezgisellik) noktasında, farklılıklara rağmen, görünenin ardındaki ana yapıda var olan evrensel düşünme ve üretim şeklinin sembolik anlam taşıyıcı özelliğidir.

Strauss gibi Barthes, Propps, Jakobson, Kristeva ve Eco gibi düşünürler, sanat yapıtının amacını, sanatsal duyu-imgelem-yaratıcılık değil de daha çok genel bir anlamlar üretme sistemi olarak görürler (Dekens, 2015). Strauss'un bu noktada müziği ele alış şekli de kuşkusuz bu amaca yoğunlaşır. Strauss'a göre müzik, *“spesifik formlar icat ederken, mitik düzeyde, zaten var olan yapıları tümüyle yeniden keşfediyor gibidir”* (Strauss, 2013: 82). Strauss, pek çok yerde müziğin, mit ile olan benzerliğini dile getirir. Mit kavramı, anlam kurucu, değişmez bir yapıyı, hem keşfetmekte hem de belli bir ölçüde yeniden kuran bir öge olarak görülür. Burada müziğin yaptığı şey, önemlidir çünkü burada yapılan şey, bir üretme ve düşünme şeklinin somutlaşması, derin yapıların görünür hale gelmesinin aracıdır. Strauss, kendisinin her zaman bir müzisyen olma istediğini taşıdığını sık sık söylemesinden hareketle bu incelemede aslında onun bir müzisyen gibi düşündüğü ve davrandığını görürüz. Yerli kültürler, yaban düşünce ve düşüncenin incelenmesi sürecinde Strauss'un gösterdiği analitik zekâ, sabır ve parçaları tek tek elle alıp, tümevarımcı-tümdengelimci bir analizle değerlendirirken, aslında tıpkı bir besteci ya da bir orkestra şefi gibi davranmakta olduğunu görürüz. Küçüklüğünden beri bir şef ya da besteci olmak istediğini söyleyen Strauss, bir orkestra şefi titizliğiyle felsefe ve

yapısal antropolojide zaten çok başarılı çalışmalarda bulunmuştur. Bir orkestra şefi ne yapar? Kağıt üzerinde yazılı pek çok farklı nota, nüans, sembol vb. yazımdan, bütünlüklü bir “senfonik yapıyı, müzikal fikri, müzikal form ve düşünme şeklini”, işitsel olarak, duyuşal yüzeye çıkartmakta ve tek tek orkestra üyelerinin yapamayacağı bir bütünsel yapıyı ve şifreleri (örtük anlamı) görür. Şef, müziğin bütünsel arka planını bildiği için şeftir. Bu bütünü, tek tek enstrümanların çaldığı partilerin ötesinde, dikey ve yatay armoniye paralel tekil müzisyenlerin göremediği derin yapıyı görebilmeye en çok yaklaşan kişidir. Dikkat edecek olursak daha önce dile getirildiği gibi Strauss, bir müzik icracısı olmayı değil, besteci ya da şef olmayı istemekte oluşunun da ardında böylesi bir bütünlük algısı fikri vardır. Ama şunu da unutmamak gerekir ki şef, kendi bestelediği müziği değil, daha önce yapılaşmış bir sistem içinde (form) bestelenmiş, derin yapılarla bağlı gelişen kurallar bütünü olan müziği performe eder. Özneyi aşan bir durum burada söz konusudur. Hem müzik hem de dil bu noktada yapısal olarak özneyi aşan ve öznesiz bir yapısal kod ve sistemin gelişme imkânı bulduğu bir yer olarak karşımıza çıkar. Strauss'un kültürel göstergeler, dil, akrabalık, mitoloji, yemek yapma şekilleri, kadın ve kavram değişimi gibi geniş bir yelpazede, evrensel bir davranış normatifini açığa çıkartırken yaptığı şey, aslında bir orkestra şefinin Partitürden müziği çıkartmasına benzer bir durumdur. Antropolojik araştırma ile orkestra şefinin yaptığı çalışma birbirine benzerdir. Fakat burada yeniden yorum ya da gizli arka planların açık kılınması sürecini Strauss, bir bilmece/puzzle çözümüne benzetir. Zaman ve mekân farklılığına rağmen, müziğin yeniden icrası tıpkı dil gibi, aynı şekilde olmak zorundadır. Müzik, zaten var olan bir matematiksel (nota-armoni) sistemiyle üst bir dile ve anlam içeriğine sahiptir. Fakat yazı gibi, nota yazısı da, yazı haliyle, ölü bir göstergedir. Müziğin duyulur boyuta ulaşması, yeniden yorumlanması, performansı, yeni bir şey keşfetmez; aksine önceden var olanı yeniden açık kılar. Eser hazır, oradadır (partitür içinde); gerekli olan onu kuralları (dil gibi) yeniden duyulur düzeyde algı alanına yeniden çıkartabilmektir. Bu kurallar ve oyun fikri kuşkusuz Wittgenstein'in de çok kullandığı bir benzetmedir ve bu noktada müziğin kullanımı kuşkusuz bu oyun

fikrine dayanır. Bu konuda kuşkusuz etno-müzikologların üzerinde durdukları bir diğer olgu da anonim şarkılardır. Bestecisi, yaratıcısı tam belli olmayan bu eserler, pek çok farklı kültürde, farklı güftelerle, farklı makamlarda ve farklı şekillerde söylenebilmektedir. Kökeni tam belli olmayan bu şarkıların bestelenmesi süreci de Strauss'un belirttiği gibi, ortak yapısal bir arka planda var olan, evrensel aklın-mantığın-düşüncenin, müzikal alanda yapılaşmış sistemin görünümüdür sadece. Aksi düşünülemez de çünkü bu eserlerin şarkı, ezgi, ninni, tonalitesi ezgiselliği, bütün kültürlerde var olan ortak düşünüşün, antropolojik olarak analiz yaptığı bir yapısal kod düşüncesinin örnekleridir. Bütün ninniler 4/4 bir ölçüde bestelenmiştir. Bu yapısal bir örüntüdür aslında. Bu noktada Strauss'un yaptığı dilbilimsel-antropolojik ve yapısal incelemelerde, kültürel ve antropolojik açıdan evrensel bir sanatsal düşünüşün örüntüleşmesi ve bunun açık kılınması noktasında antropoloğun, belli bir noktada orkestra şefinin yaptığından farklı bir şey yapmadığının da göstergesi olmaktadır. Bu noktada küçükken bir orkestra şefi olmayı çok istediğini söyleyen Strauss'un yaptığı iş, yapısal antropoloji ve kültürel göstergebilimde yüzlerce yıllık bir düşünüş şeklinin, yazılı olmayan, ama yapısal bir sistem içinde gelişen düşünce şeklinin, müziksel bir partitür gibi açık kılınması, tam da bir orkestra şefliğidir aslında. Strauss, çocukluğunun hayalini, Kültürel Göstergebilim, Felsefe ve Antropoloji'de, köken olarak müzikten gelen bir düşünce ve eylemsellik ilkesine paralel ilerlediğini ispatlamaktadır.

Wittgenstein, *“mantık, açısından baktığımızda müzikte melodiler totolojidir”* demektedir. Fakat neden? Melodi, neden totoloji olarak düşünülür? Totoloji nedir? Mantık dilinde, bir şeyin, kendisiyle açıklanması durumu, örneğin “beyaz, beyazdır” gibi. Bir birleşik önerme kendisini oluşturan her değeri için daima doğru oluyorsa bu birleşik önermeye totoloji denir. Bir totolojide doğruluk, sadece mantıksal sözdiziminden dolayı başka bir doğruluktan zorunlu olarak çıkar. Bu nedenle aynı mantıksal sözdizimine dayalı her tümcenin, her zaman doğru olacağını biliriz. Kanıt teorisi açısından bu keşif, çok önemlidir; çünkü mantıksal bir savın

zorunlu olarak doğru olduğunu kanıtlamak için sağlam bir temel sağlar bize (Cryan ve Shatil, 2010: 38). Bu noktada müziğin, totoloji olarak görülmesinin temelinde melodinin, müziğin devam eden çeşitlemeleri için zorunlu bir ön koşul olmasından da ileri geldiğini görürüz. Diğer tüm varyasyonlar bu melodinin mantıksal zorunlu sonucu olarak gelişirler. Mantıksal olarak arkasından gelen bütün temalar, melodinin zorunlu tekrarı olmaktadır. Mantıkta totolojinin oynadığı rolün benzerini müzikte, melodi oynar. Müzikte melodiler müzikal düşünce açısından bu anlamda yeni bir bilgi içeriği vermezler. Müzikal mantıkta da melodi, Wittgenstein düşüncesinde totoloji olarak görülür. Bu düşünce bizi Wagner müziğine özellikle onun Leit-motif tekniğine götürür. “*Wagner’ci dram’da dram değil, sanki durumların ipe dizilmesidir, ki bu da kendi payına ancak zekice eğrilmiştir, motifler ve durumlar gibi ilham içermez*” (Wittgenstein, 2009: MS163 34r: 7.7.1941). Burada motiflerin ilhamdan uzak olması, aslında varyasyondan uzak olması anlamında Beethoven ya da Bach’ın tekniğinden çok farklı bir tekniğin, Wagner’de kullanıldığının itirafıdır. Wittgenstein’in dediği gibi gerçekten de aynı melodinin sürekli tekrarı totolojik bir durum ortaya çıkartır. Yani müzik, bize hiçbir şey söylemez ya da göstermez. Bu düşünce, doğru şekilde izlenirse önemli bir yere ulaşılır. Örneğin, Wagner’in leit motif tekniği, Ren Altını, Siegfread motifi-teması vb. müzikte, totolojik bir durumu ortaya çıkartırlar. Yani totoloji, tam da karşımızdadır fakat varyasyon farklı bir şeydir ya da Füge. Çünkü bu beste formlarında melodi, tamamen değişir, gelişir, müzikal fikir, başka bir fikre dönüşür. Bu anlamda Wittgenstein da Strauss gibi, müzikte özel bir besteleme formu olan ‘füge’ye özellikle önem verirler. Bu anlamda Wittgenstein’in varyasyon değişim ve ‘füg’e noktasında Bach ve Beethoven’ı daha çok vurgulamasını, tam da bu bağlamda değerlendirmemiz gerekir (Soykan, 2000: 194). Wittgenstein Batı polifonik müzik geleneği içinde, müziğin de kalbi olan Viyana’da tam da bu tartışmaların merkezinde yetişmiştir. Schoenberg’in müzikal alanda yaptığı atonalite devrimi de temelde füg ve konturpuan noktasında iki fikrin gelişimini ve tonal merkezin yakılmasını amaçlarken yeni bir besteleme formunun açığa çıkmasına da aracılık etmişlerdir. Fakat burada dikkat çeken şey, tonal müziğin hem

geliştirici hem de itici gücü olan ‘füg ve konturpuanın’, bu sefer tonaliteyi yıkan bir müzikal mantık içinde, devrimsel bir sürecin itici gücü olmalarıdır. Bu noktada Wittgenstein’in totoloji düşüncesini, mantıkçı atomcu bir noktada, müziğin melodi oluşturan ama totolojik temelde gelişen mantığını, müzikal mantık içinde anlamak ve düşünmek daha yerinde olur.

Müziğin içinde *büyük müzikal biçimin doğuşu* (Strauss, 2018: 226) Strauss’a göre bu müzikal biçimin doğuşu, zihinsel olarak önemli bir ilerleme ve keşiftir. Bu form, batı müziğinin üretim formu değildir sadece, evrensel olarak müziğin, armoninin, polifonik gelişime ve müzikal tekniğin gelişmesini topyekûn kapsayan bir biçim doğuşudur. Ama bu keşif yapısal sistem içinde var olan bir gelişmedir ve herhangi bir özneye de atfedilemez. Bu gelişme, tercihi bir değişim ve olgunlaşma değil aksine yapısal bir oluşumdur. “*Modern zamanda (tonalite) artık anlamları değil sesleri birbirine eklemlerler. Ve eski kullanımları yüzünden seslerin bizim için bir anlam kazanmalarıyla sonuçlanır bu*” (Strauss, 2018: 226). Strauss düşüncesini daha da ilerletir ve kendi felsefi kuramıyla doğrudan ilişkili olarak yapılan Berio’nun bir müzik parçasının, performansı konusuna ulaşır. “*Berio’nun Sinfoniasında, Çiğ ve Pişmiş kullandığını biliyorsunuzdur. Metinden bir bölüm müziğe eşlik eder*” (Smith, 1985). Berio’nun, bu eserine, Strauss’un felsefi bir metnin eşlik ediyor olması, hatta bu talebin besteciden gelmesi, sıra dışı bir şey değil, aksine bizim bu incelemede vurguladığımız, ana savımızı doğrulama noktasında yapılmış felsefe ve müzik ortaklığına güzel de bir örnek oluşturmaktadır. Felsefe, bu noktada düşünsel olarak müzikten destek alır. Fakat şu bir gerçektir ki Strauss müziğin kendi içinde var olan yapılaşmasına değinmez. Tonalite, armoni kuralları besteleme formları, sonate’dan senfoniye olan evrimin yapısal arka plan kodlarını düşünmez. Sadece müzikal dil, yazım ve dilsel ifade noktasında müziğin kullanımı sorununa değinir. Wittgenstein da müziği bilmesine rağmen müziğin teknik form armoni tonalite değişimleri gibi yapısal değişimlerinin teknik yönü üzerinde durmamış, o da müziğin yazınsal dil, sembol, mantık, düşünce, bağıntısına eğilmiştir. Bu noktada aslında her

ikisinin bakışı kendi içinde felsefi bir kaygı taşımakta ve her ikisi müzikten hareketle Adorno gibi bir müzik felsefesi kurma işine girişmemişlerdir. Çünkü bu düşünürlerin başlangıçtan beri aklında olan temel fikir müziği, bu noktada felsefeye ekleme ve onun gelişim olanağını, felsefi bir gözle, bunu evrensel bir dil, düşünce, kod, mantık ya da soyutlama dizgesinde düşünmek olmuştur.

20. yy.'ın yetiştirdiği en büyük iki filozofun felsefi sistemlerinde var olan müzik benzerliğini incelemeye çalıştığımız bu metinde, bu iki düşünürün, sistemlerinde açığa çıkan “düşünce, dünya, mantık ve dil” düşüncesinin bizi, yeni ve farklı bir tartışmaya götürdüğünü görürüz. Bu aslında felsefi amaçlı bir arayıştır ve temelde felsefi ve müzikal bir ihtiyaca cevap vermek ister. Mantıksal sembol ve üst bir dil noktasında anlam taşıma özelliğine sahip olan müziğin gelişim yönü düşünüldüğünde matematiksel ve mantıksal bir düşünsel arka planın tıpkı “dil ve düşünce” gibi geliştiğini ve “özne, yapı ya da dünya” içinde, sanatsal uygulama ve göstergeler şeklinde bu sistemin geliştiğini ve insansal yaşamın her evresine “bilim, felsefe ve sanatın” eşit bir şekilde düşüncenin, kendisini anlama biçimi olarak değerlendirilebileceğini görmüş olduk. Bu incelemenin temel amacı, mantıkçı bir filozof ile yapısal, kültürel göstergebilim alanında çalışan bir filozofun, birbirinden temelde farklı olan felsefi sistemlerinde, benzer şekilde almış oldukları müzik eğitiminin kuramsal ve uygulamalı örneklerinden hareketle, felsefi sistemlerini kurup geliştirdiklerini ve pek çok noktada müzik anolojilerini, basit bir benzetme olmanın ötesinde, müzik, felsefe ve sanatın ortaklığı noktasında değerlendirdiklerini gördüğümüz bu incelemede Wittgenstein ve Strauss'un, felsefi kuramlarını geliştirme noktasında müzikle sürekli bağlantı kurma, örnekler verme, durumlarının aslında bu iki düşünürün, aynı zamanda bir müzik filozofu olarak da değerlendirilebileceği hakikatini bizlere sunmakta olduğunu görmüş olduk.

Kaynakça

- Aberbach D. A. (1988). “*The Ideas of Richard Wagner, Ana Examination and Analysis of his Aesthetic, Political, Economic, Social and Religious Thoughts*”, USA, University Press of America.
- Adorno, T.W. (1998). *Aesthetic Theory* (Transleted by Robert H. Kantor). USA. Minnesota University Press.
- Alamı, H. M. (2015). “*The Origins of Visual Culture in the Islamic World, Aesthetics Art, and Architecture in Early Islam*”.UK. New Paperback Edition Published.
- Aristoteles (2007). *Poetika*. (Çev. İsmail Tunalı) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Balandier G. (2007). “*Siyasal Antropoloji*” (Çev. Devrim Çetinkasap) İstanbul. İş Bankası Yayınları.
- Baysal Ozan, (2014). “*Erken Dönem Pythagorasçılarda Harmonia Düşüncesi ve Müzik Kuramı*”, İstanbul. Müzikte Kuram, Sayı:10 (Güz): 54-73.
- Bernstein J.M. (1997). “*Aesthetics Alienation from Kant to Derrida and Adrono*”, UK. Blackwell.
- Barthes R. (1993). “*Göstergebilimsel Serüven*” (Çev. Mehmet Rıfat-Sema Rıfat). İstanbul. YKY.
- Brand J. & Hailey C. (1997). *Constructive Dissonance, Arnold Schoneberg and the Transformations of Twentieth-Century Culture*, 1997, Usa, (Edited) University of California Press.
- Burke S. (1988). “*The Death and Return of the Author*”, UK. Edinburg University Press.
- Cashmore, E.& Hhris R. (1999). “*Dictionary of Culturel Theorist.*” London. Arnold Publishers.
- Cross, Ian (2008). “*Music as a Communicative Medium*” *The Prehistory of Language* R. Botha, C. Knight (Eds).UK. Oxford University Press
- Culler Jonathan, (2002). “*Structure Poetics*”, London. Routledge.
- Donald Merlin (1991). “*Origins of the Modern Mind*” UK. Cambridge: Harward University Press
- Cryan D. & Shatil S. & Mayblin B. (2010). “*Mantık*” (çev. Nurettin Elhüsyni) İstanbul. YKY

- D'errico, Francesco, (2003) *Archaeological Evidence for the Emergence of Language, Symbolism, and Music—An Alternative Multidisciplinary, Perspective: Journal of World Prehistory*, Vol. 17, No. 1, UK. March
- Dale Reubart (1985) *Anxiety and Musical Performance*, USA, Da Capo Press.
- Dowling, Jay, Aron Barbey, Laura Adams (1999) “*Melodic and Rhythmic Contour in Perception and Memory*” <http://decisionneurosciencelab.org>
- Derrida J. (1976). *Of Grammatology* (Translated by Hayatri C. Spivak) Baltimore and London. The John Hopkins University Press.
- Derrida J. (1992). “*Acts of Literature*” (Ed. Derek Attridge) London, Routledge.
- Dekens O. (2015) *Yapısalcılık* (Çev. Atakan Altınörs) İstanbul, Bilge Yayınevi.
- Freud S. (2012). “*Totem ve Tabu*” (Çev. Kamuran Şipal) Ankara. Say Yayınları.
- Godwin J. (1990). “*The Harmony of The Spheres*”, USA. Inner Tradition International Ltd.
- Jackendoff, Ray. -Fred Lerdahl, F. (2004). “*The Capacity for Music: What is it, and What's Special About it?*”: UK. Cognition. Version of July 1.
- Jackendoff, Ray. (1993). “*Patterns in the Mind.*” UK. Harvester Wheatsheaf.
- Iverson, John R., Aniruddh D. Patel ve Kengo Ohgushi (2004) *Perception of Non-Linguistic Rhythmic Stimuli by American and Japanese Listeners*. Ktoto. Proceedings of the International Congress of Acoustics.
- Lerdahl, Fred & Ray Jackendoff (1983). “*A Generative Theory of Tonal Music.*” Cambridge. MIT.
- Mehdi A.S. (2008). *İslam Kültüründe Müzik*. (Ed. E. İhsanoğlu) s.-819-834 *İslam Kültürü ve Bilgi*, Cilt 5, Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Nietzsche F. (1995). “*The Birth of Tragedy*, London. (Translated by Clifton P. Fadiman) Dover.
- Nietzsche F. (2002). “*Güç İstenci*” (Çev. Sedat Umran) İstanbul. Birey Yayınları.
- Osmand-Smith D. (1985). “*Plating on Words. A Guide to Luciano Berio's Sinfonia*”, RMA Monographs I., London, Royal Müzical Association.
- Ozan Baysal, “*Erken Dönem Pythagorasçılarda Harmonia Düşüncesi ve Müzik Kuramı*”, *Müzikte Kuram*, Sayı:10 (Güz 2014) (54-73 içinde 55-56) İstanbul.
- Platon (2005). “*Devlet*” (Çev. Sebahaddin Eyyüboğlu - M. Ali Cimcöz). 9. Baskı, İstanbul. Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Patel A. (2006). “*Musical Rhythm, Linguistic, Rhythm and Human Evolution, Music Perception*”, 24, (1) 99 104., USA. University of California Press.
- Ponty, M. P. (2012). “*Phenomenology of Perception*” New York. Routledge.
- Ruth H. A. (2013). “*The influence of Whistle Register Phonation Exercises in Conditioning the Second Passaggio of Female Singing Voice.*” USA., University of Iowa.
- Ross D. (2002) “*Aristoteles*” (Çev. Ahmet Arslan) İstanbul. Kabalıcı Yayınevi.
- Say A. (2012) *Müzik Sözlüğü*, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Sacks O. (2018) *Müzikofili* (Çev. Begüm Kovulmaz). İstanbul., YKY. 4.Baskı.
- Schopenhauer A. (2020) *İstememe ve Tasavvur Olarak Dünya* (çev. Onur Aktaş) Ankara, Doğu Batı
- Seashore E. C. (1967). “*Psychology of Music*”, USA. Dover Publications.
- Strauss, C. L. (2012). “*Yapısal Antropoloji*” (Çev. Adnan Kahiloğulları) Ankara. İmge Yayınları.
- Strauss C.L. (2013). “*Mit ve Anlam*” (Çev. Gökhan Y. Demir) İstanbul. İtaki Yayınları.
- Strauss C.L. (1983). “*Yaban Düşünce*” (Çev. Tahsin Yücel) Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul
- Strauss C.L. (2018). “*Uzaktan Yakından*” (Çev. Haldun Bayrı) İstanbul. Metis Yayınları.
- Strauss C.L. (2016). “*Hüzünlü Dönenceler*” (Çev. Ömer Bozkurt). İstanbul. Cogito.
- Strauss C.L. (2013). “*Hepimizi Yamyamız*” (Çev. Haldun Bayrı) İstanbul. Metis Yayınları.
- Strauss C.L (2007). “*İrk, Tarih, Kültür*” (Çev. Haldun Bayrı) İstanbul. Metis Yayınları.
- Soykan Ö.N. (2000) *Felsefe ve Dil, Wittgenstein Üzerine Bir Araştırma*” İstanbul. Kabalıcı Yayınları.
- Schullian D. M. & Max S. (1948) (Edited) *Music and Medicine*, New York, Henry Scuman Press.
- Wagner R. (1994) *Pilgrimage to Beethoven*, (Tranleted by, W.A. Ellis) Lincoln and London. University of Nebraska Press.
- Wittgenstein L. (2009). “*Kesinlik Üstüne & Kültür ve Değer.*” (Çev. Doğan Şahiner) İstanbul. Metis.
- Wittgenstein L. (1986). “*Philosophical Invesitigations.*” (Translated by G.E.M. Anscombe) UK. Basil Black Well.
- Wittgenstein L. (2011). “*Tractatus*”, (Çev. Oruç Aruoba) İstanbul. Metis.
- Worringer W. (1985). “*Soyutlama ve Özdeşleyim*” (Çev. İsmail Tunalı). Remzi Kitabevi.

Extended Abstract

Wittgenstein and Strauss are the two leading thinkers of the 20th century. Despite their structural dissimilarity, these thinkers started from music at many points in developing and exemplifying their thoughts while developing their philosophical systems and consciously focused on the basic concepts, theories, techniques, and practices related to music. It is clear that both thinkers received an excellent musical education and had heightened cultural and artistic sensitivities. Wittgenstein's basic thought, in the analytic tradition sense, had always been to understand the relationship between *language*, *logic* and *the world*. Viewing language as a picture of the world, Wittgenstein considered logic as the common point of the world and language. The thing that allows language used in picturing the world is that it has something in common with the world. In this regard, our sentences are meaningful thanks to logic. What is reflected in a language is, in fact, what can be shown and cannot be said. At this point, it is obvious that Wittgenstein evaluated music in approximation to the traditional language theory. From a Wittgensteinian perspective, the logic in a language also exists in music because of the closest relation to its mathematical-logical origin, which is understood and developed on a logical plane. In this regard, music, like language, is a tool used to picture the world, and Wittgenstein turned his attention to music through language, thought, and logic.

Turning to anthropological studies in his study of philosophy, C.L. Strauss developed his thought on a philosophical and cultural anthropological basis primarily against Sartre on a new plane. In one of the leading figures of structural anthropology, Strauss tried to understand and explained modern thought, culture, and civilization based on indigenous-savage (primitive) mind and cultural indicators within the functioning of the structural system and the binary opposition system, in which the subject is excluded, and while doing this, started from 'language-thought and logic' like Wittgenstein. These two "philosophers-anthropologists," who are structurally disparate in regards to intellectual and philosophical systems, started from "language and thought," which is a common reference point in terms of "language, logic and the world." At this point, it is clear that both thinkers had to resort to musical analogies and musical language, although they started from different theories such as tradi-

tional, structural linguistics, metalanguage, logic, etc. They used musical theories and practices such as “musical language, notes, composition techniques, orchestral partiture, monophonic-polyphonic music, vertical and horizontal harmony, counterpoint,” in parallel with linguistic concepts such as “phonemes, sounds, vowels-consonants, sentence, meaning, language, logic, and sign.” Wittgenstein had been involved in music since he was little. His older brother was a famous pianist of the period, and he was also closely related to music. Having lived in the cultural environment of that period, in Vienna, at the center of music at the same time as Freud, R. Strauss, Mahler, Schoenberg, and Prokofiev, and had the opportunity to meet many of them, Wittgenstein had a good command of the basic meaning-making elements of music, its harmonic and symphonic forms, and compositional forms and techniques. It is obvious that Wittgenstein began to think of music within the context of language from the very beginning.

In the history of thought, the thoughts of many philosophers on music have been influential intellectually and theoretically. This tradition extends over to Pythagoras, Plato, Aristotle, Al-Farabi (aka Alfarabi), Avicenna, Rumi, Kant, Schopenhauer, Kierkegaard, Hegel, Nietzsche, Freud, and Adorno. Throughout his life, Nietzsche touched upon the relationship between art-physiology, especially music-physiology. At the time when he wrote “The Birth of Tragedy from the Spirit of Music”, with his admiration for Wagner, Nietzsche became interested in music, not only as a philosopher but also as a composer.

Wittgenstein's main starting point is logic and language. In this sense, he was positioning the world on language through logic by “limiting the reality of the world through the language” when he said “the limits of my language are the limits of my reality” (Wittgenstein:2011). While thinking about language, thought, and logic, Wittgenstein consciously referred to music in many of his texts. He viewed his work as an attempt to compose and said “My style is like a bad musical composition” and stated that the criterion for his bad compositional technique resulted from the demand to think aesthetically and logically on a different plane from the earlier compositional techniques. In addition, the demand for composing (thinking) with a new technique is similar to Wittgenstein, a contemporary of Schoenberg, being aware of the footsteps of the emerging modernism, and it is a critical attitude adopted by such concepts as tonality, harmonic, absolute, good, beautiful, ugly, bad, sacred, and genius.

In this review, the analogies of Wittgenstein and Strauss about “music, musical language, harmony, and musical thought” in the context of language, thought, and logic are discussed within the intellectual climate of both thinkers. The systems, intellectual structures, and logical presuppositions of these two thinkers, who are structurally not very similar to each other, vary naturally. However, it is clear that these two thinkers acted from distinctly similar premises in the context of “language, thought, logic, and music”. In the minds of both, music had a very special place. It is obvious that musical ideas, artistic signs, the logic of abstraction, analytical language analyses, musical thoughts, notes, composition forms, harmonic rules, composition techniques and forms, singing techniques, language-thought, and meaning-making processes were carried out through logic, thought and music. These thinkers, whose philosophical systems were formed for a different purpose but in a similar way, consciously translated thoughts into the field of "language and music" attempted to reach a goal based on the theoretical and applied examples of music and the content of the logical structure existing in the background. To this end, this review aims to understand and explain the thoughts of Wittgenstein and Strauss on music within their general philosophical systems and the main aim of this attitude.

There is a deep and strong relationship between “music, language, and thought”. Thought has developed by using symbols and representations and has become the prerequisite for the emergence of language (meaning) over time. Parallel to the development of abstract analogies and symbolic thought, thought creates and perceives a sound frequency that exists randomly in nature, beyond being a simple sound, as a conveyor of a certain thought-*logo* as letters, sentences, or a musical structure. This is an evolutionary development, and a linguistic expression might also be expressed meta-linguistically in symbolic logic. Thanks to this evolution, the symbolic interpretation of linguistic expressions has been possible through the applications of epistemic logic. This development is a transcendental feature of language. As many thinkers and linguists have argued, the connection between the syntax and semantics of the spoken language also determines the intellectual structure of the speakers of that language.

There is a fundamental difference from other artistic approaches in the view of Strauss's thought on art, which developed within the intellectual system of structuralism.

Structuralism evaluates aesthetic pleasure and taste, the factors affecting it, and the interaction between the theory of art and the work of art, independently of the effect and interaction of the work of art. The important thing for structuralists is the forms, styles, and touches occurring in art production and revealing the structure of supra-individual thinking and doing that exists in the background. In other words, structuralist thought does not examine art and artistic creativity in the classical aesthetic sense. In addition, the concept of the creative subject, artist, and composer is also outside the system here, even when it is inside. In this sense, structural anthropology has viewed language as the content of background structural codes as a conveyor in terms of structural codes and systems. From Strauss's structural anthropological point of view, it is clear that two types of exchange systems have emerged that provide social change and transformation. A transformation that paves the way for the fundamental structural change of societies has also brought about the change of societies. Here a universal exchange system has merged on two things: The first is the exchange of "languages and concepts," and the other is the exchange of "women through marriage."

According to Strauss, there is also a connection between "music and mythology". The nature or functioning of the savage mind manifests itself similarly in the structure of myths and language. This duality and structuring are also similar in the perception of perspective in visual arts and in the structure of harmonic "vertical-horizontal" movement in music. Myths show what is always the same, the unchanging, in time and space (A similar version of Plato's emphasis on ideas). Myths represent what remains unchanged in change. Strauss's purpose in studying myths is not to examine their subject matter, but rather to focus on examining their structure (Culler:2002:47). Modern scientific thought and untamed human thought operate using signs and analogies. All cultures, in fact, are a system of indicators by their origin. Languages, myths, arts and symbolic fields are deeply interrelated at this point.

Wittgenstein focused his thought primarily on the problem of the world, reality and its logical expression. In the second half of the 20th century, logic fell into three structural divisions: mathematical, symbolic, and philosophical logic. Wittgenstein made important studies in the field of symbolic logic, developed important ideas in the field of world, language and logic, and became Russell's most remarkable student. Although Wittgenstein had a very strict thought in the field of logic, he interestingly provided a transition from a logician

and positivist focus to an axiological plane, particularly in music. In Wittgenstein's thought, it is apparent that music occupied an extremely important place in the philosophical thought system and was considered in parallel with the traditional language theory. In the field of music, Wittgenstein developed an extraordinary idea of melody. Wittgenstein said that melodies in music were tautologies when we looked at them from the point of view of logic. But why? Why is melody considered tautology? What is a tautology? In logical language, it corresponds to the situation of explaining something with itself. For example, Ali is Ali. A- A. White is white. Truth in a tautology necessarily follows from another truth simply because of its logical syntax. This is why we know that any sentence based on the same logical syntax will always be true. From the perspective of proof theory, this finding is very important because it provides us with a solid basis for proving that a logical argument is necessarily true.

Consequently, we have reached in this text, in which we have tried to examine the allegory of music existing in the philosophical systems of the two greatest philosophers of the 20th century, is that these thinkers lean towards music in terms of philosophy in their systems, but music might also respond to this need philosophically at the point of "thought, logic, and language". Considering the developmental direction of music through a logical symbol and a metalinguistic meaning, it is manifest that a mathematical and logical intellectual background develops just like language and thought, and it develops in the form of artistic practices and signs within the subject, structure, or world, and so "science, philosophy and art" might equally give meaning to human life and thought to every stage of human life.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 242-266

Geliş Tarihi:28.05.2022 Kabul Tarihi:30.05.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:31.05.2022

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1122582>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

OSMANLI ADALARINDAKİ GARNİZONLARIN FİNANSMAN KAYITLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Orçun NALEZEN*

Öz

Bu makalede Ege’de Osmanlı hâkimiyetinin devamlılığında kritik öneme sahip kalelerde görev yapan personele ilişkin maliye kayıtları üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır. Ege Adalarındaki Osmanlı kalelerinde görevli askerler başlangıçta dirlik tasarruf ediyordu. Ancak gelişen koşullar, Türk hâkimiyetinin Ege’nin doğusunu kapsayacak şekilde güneye doğru ilerlemesi bu durumu değiştirmişti. XVI. yüzyıl sonlarına kadar Ege Adaları’ndaki kalelerde görev yapan askerlerin kayıtlarına tahrir defterlerinde rastlarken bu dönemden sonra mevacib defterlerinde tutulmaya başlandığı görülür. Bu dönüşüm timarlı kale görevlilerinin yerini Ege’de ulufeli askerlerin almasıyla ilgilidir. Makale, bu dönüşüm sonucunda ortaya çıkan defter serisinin özellikleri üzerinden gerçekleştirilebilecek değerlendirmelere işaret etmektedir. Bununla birlikte defterlerdeki kayıt mantığına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar ile değerlendirme sürecinde düşülebilecek hatalar hakkında uyarılarda bulunmaktadır. Özellikle mevacib türü defterlerin Ege’deki Osmanlı kalelerini ayakta tutan organizasyonu yansıtan tarihsel deliller olarak bu kapsamda ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kaleler, Ege Adaları, garnizonlar, tahrir, mevacib.

*Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü orcunnalezen@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1149-3261>

An Assessment on the Records of Financing the Garrisons in the Ottoman Islands

Abstract

In this article, the evaluations are calculated through the financial records of the soldiers who served in the castles that were of critical importance in the continuity of the Ottoman domination in the Aegean. The soldiers in the Ottoman castles in the Aegean Islands were initially dirlik owners. However, the developing conditions changed this situation as the Turkish domination moved south to cover the eastern part of the Aegean. Until the end of the 16th century, the records of the soldiers who served in the castles in the Aegean Islands were found in the tahrir registers, but after this period, it is seen that the mevacib registers began to be kept. This transformation is related to the fact that the soldiers who have dirlik are replaced by the soldiers who have gained the status of ulufeli in the Aegean. The article points out the evaluations that can be made on the characteristics of the notebook series that emerged as a result of this transformation. In addition, it warns about the problems that may arise due to the logic of recording in the tahrir and mevacib books, and about the mistakes that may be made during the evaluation process. In particular, it deals with the mevacib type books as historical evidence reflecting the organization that kept the Ottoman castles in the Aegean alive.

Keywords: Fortress, Aegean Islands, garrisons, tahrir, mevacib.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin askerî tarihinin modern öncesi devresi, geleneksel imparatorlukların askerî yapısının tipik özelliklerini yansıtır. Erken modern dönem ordularında kalelere stratejik olarak merkezî bir rol verildiği görülür. Bu çağda kaleler, egemenliği müdafaa ve muhafaza etme araçları olduğu kadar birer hükümlük alımeti, sınır çizme aracı olarak da karşımıza çıkar. Dolayısıyla hem askerî hem sembolik hem de idari fonksiyonlarıyla kaleler, stratejik olarak, balistik teknolojisinin kapsamlı tahkimatları önemsiz hâle getirdiği modern çağa kadar hayatîyetini korumuştur. Bununla birlikte kalelerin işlevselliğini koruyabilmek için yalnız aşılmaz duvarlara ya da yüksek ateş gücüyle donatılmış tabyalara dayanmak

yeterli değildi, aynı zamanda kapsamlı ve gelişmiş organizasyon becerisine ihtiyaç vardı. Organizasyon becerisinin sınırlarını ise insan kaynağını kullanma kapasitesi belirliyordu. Bu makalede Ege Adalarındaki Osmanlı kaleleri özelinde kale organizasyonunun insan unsurunu anlamak için bir askerî tarih kaynağı olarak mevacib defterlerinin tarihî değeri üzerinde durulacaktır.

Kaleler, Ege'deki Osmanlı savunma kurgusunun en hayati ve hazine üzerindeki finansman yükü en ağır olan unsuruydu. Dolayısıyla arşivimizde kalelerle ilgili tutulan kayıtların büyük bir bölümü kalelerin mali ihtiyaçlarına odaklanmaktadır. Zaman zaman ihtiyaç duyulan kapsamlı onarımlar bir kenara bırakılacak olursa hazinenin baş etmek zorunda kaldığı en önemli mesele personel (*müstahfiz/hisar eri*) maaşlarının ödenmesiydi. Bu bağlamda mevacib defterlerini öne çıkaran husus ise XVI. yüzyıl sonunlarından itibaren sıklıkla tutulmuş olmasında yatmaktadır. Zira dinamik bir görünüm arz eden, çeşitli sebeplerle ve sıklıkla kadrosunda değişimler meydana gelen garnizonlarının her yeni maaş devresinde sayımı yapılması gerekiyordu.

Makalede odaklanılan Ege Adaları sahasının sınırları ise bu kalelerin işlevselliği bağlamında çizilebilir. Ege Adaları, güçlü Minos donanmasının hüküm sürdüğü dönemin sona ermesinden itibaren tahkimatlara ihtiyaç duyulan, siyasi istikrarsızlıkların ve daimi korsan tehdidinin mevcut olduğu bir bölgede yer alıyordu. Deniz Kavimlerinin göçlerinden beri büyük güçlerin çarpışma alanı olan bu bölgede Osmanlılardan önce çok sayıda tahkimat inşa edilmişse de Türk hâkimiyeti devresinde bunlardan yalnız Anadolu kıyıları boyunca sıralanan adalardaki kalelere asker konuşlandırılmıştır. Bunun sebebi olarak İstanbul ile İskenderiye arasındaki önemli deniz ticareti güzergâhını güvende tutma arzusu gösterilebilir. Bu makalede Rodos'tan Bozcaada'ya uzanan sahadaki adalardaki kalelere ilişkin bilgiler içeren mevacib defterleri üzerinde durulacaktır.

Ege Adalarındaki durum, mevacib defterleri üzerinden kaleler etrafında şekillenen organizasyonu anlamak için bu defterlerinin ehemmiyetini ortaya

koyabilecek tarihsel detaylar sunmaktadır. Zira adalar coğrafyası kendine has unsurlarıyla kaleler arasında tesis edilen savunma zinciri kurgusunu tabii biçimde yansıtır. Söz gelimi coğrafi etkilerin bir sonucu olarak Osmanlılar tıpkı St. John Şövalyeleri gibi Menteşe Adalarının müdafaasında Rodos Kalesi'ne merkezî bir rol vermişlerdi. Aşağıda daha detaylı şekilde ifade edileceği üzere mevacic defterleri, Rodos Kalesi gibi bazı stratejik tahkimatların ehemmiyetini vurgular nitelikte, kalelerin konumlandırıldığı idarî hususiyetleri öne çıkarır. Söz gelimi idari yaklaşıma göre, Rodos'taki kalelerin yanı sıra civar adalardaki kaleler Rodos Kalesi'ne bağlı olarak ittihaz olunmuştu (BOA. MAD. d. 2202: 14, 15). Tıpkı Rodos gibi İstanköy Adası'ndaki kaleler de ehemmiyet arz ediyordu. Bu kapsamda adadaki Narince Kalesi önemli bir askerî merkez olarak öne çıkıyordu ve İstanköy'de yer alan kalelere ek olarak Leryos, Kalimnos ve Bodrum kaleleri de Narince'ye bağlanmıştı (BOA. MAD. d. 2202: 20-21). Daha kuzeyden verilecek bir başka örnek içiçe geçmiş olan idari ve askerî yaklaşımı gözler önüne serebilir: İzmir havalisinin müdafaasını üstlenmiş olan Kuşadası ve Foça'daki kaleler Sakız Kalesi'ne bağlanmıştı (BOA. MAD. d. 7365: 127-128).

Kaleler, Ege'deki Osmanlı savunma kurgusunun en hayati ve hazine üzerindeki finansman yükü en ağır olan unsuruydu. Bu yükü baş etmek zaman içinde Osmanlı hâkimiyet alanının genişlemesiyle daha fazla merkezî gayreti öne çıkardı. Başlangıçta Çanakkale Boğazı'nın açıklarındaki Limni, Midilli ve Bozcaada'daki kalelerde garnizon konuşlandırılmıştı. Özellikle XV. yüzyıl sonundan XVI. yüzyıl ortalarına kadar bu kalelerdeki personel giderlerinin söz konusu adalardaki tarımsal üretimden elde edilen vergilerle karşılandığı görülür. Bu durum mevacic defterlerinden önce tahrir defterlerine temas etmeyi gerektirmektedir.

1. Tahrir Defterleri

Özellikle Anadolu kıyıları boyunca kuzey-güney aksında dizilmiş olan adalarda ekseriyetle timar sisteminin cari olduğu görülür. Dolayısıyla tahrir defterlerinde kalelerdeki askerî personele ilişkin bazı detaylar tespit edilebilmektedir. Bu defterlerden ilki Limni Adası'na aittir. Limni Adası, İstanbul'un Fethi'ni takip eden süreçte Osmanlı hâkimiyeti altına alınmış ve XV. yüzyıl sonuna doğru 2 defa sayımı yapılmıştır. Bunlardan yalnız 1490 tarihli olan defter (BOA. TT. d. 25) günümüze değin ulaşabilmiştir. Dolayısıyla Türk egemenliği devresinin başlangıcına tanıklık etiği gibi kendine has bir geçiş devresinin özelliklerini yansıtmaktadır. Tüm bu hususiyetleri birden fazla araştırmacının ilgisini çekmiştir. Söz konusu defter daha önce çeşitli yönleriyle Heath Lowry tarafından ele alınmıştır. Tarihçi hem defterdeki kanunnameyi (Lowry, 1980: 41-60) hem de tahrir verilerini merkeze alan çalışmalar kaleme almıştır (Lowry, 1986: 235-260; Lowry, 2002; Lowry 2013). Bu defterin Türkçe literatürdeki ilk kapsamlı incelemesi Yasemin Demircan tarafından gerçekleştirilmiştir. Boğazönü Adalarının tamamını (Midilli, Limni, Bozcaada, Gökçeada, Taşoz ve Semadirek) kapsayan doktora tezinde ilk olarak 25 numaralı muhfassal tahrir defterinden yararlanan Demircan (1993), ardından söz konusu deftere ait verileri daha geç tarihli defterlerdeki verilerle karşılaştırarak değerlendirmiştir (Demircan, 2008: 71-96; Demircan, 2012: 87-108; Demircan, 2014).

Limni Adası, Osmanlı literatüründe "Palukasrı" adıyla anılan Palaiokastron'a ev sahipliği yapıyordu. Palukasrı, öncelikle Limni Adası'nın idari merkezinin savunmasında hayati öneme sahipti. Kalede yüzyıllar boyunca bir Osmanlı garnizonu görev yaptı. 1490 tarihli tahrir defterinin (BOA. TT. d. 25) dışında garnizona ilişkin bilgi veren tahrir defterlerinden birinin 1519 tarihli Gelibolu Mufassal Tahrir Defteri (BOA. TT. d. 75), diğerinin Kanunî dönemine ait Gelibolu Mufassal Tahrir Defteri olduğu (BOA. TT. d. 434) tespit edilebilmektedir.

Palukasrı'nda görevli personel XVI. yüzyıl ortalarına kadar tımar tasarruf etti. Böylece garnizon giderleri Limnililer tarafından üretilen katma değer üzerinden karşılandı. Midilli Adası'ndaki kalelerde de benzer bir durumla karşılaşılır. Adanın merkezini müdafaa eden Midilli ile adanın kuzeyinde yer alan Molivo kalelerinin görevlileri tımarlı statüdeydi. Bu bakımdan hem Midilli hem de Molivo kalelerinde görevli müstahfızlara ilişkin veriler tahrir defterlerindeki yerini almıştır. Bunlardan biri 261 numaralı defterdir. Defterde yer alan “*Defter-i icmâl-i vilâyet-i cezîre-i Midillü, el-vâki' fi Gurre-i Muharrem sene 955*” (BOA. TT. d. 261: 1) ifadesi defterin özet veriler içeren icmal defter olduğunu ve 11 Şubat 1548 tarihine ait kayıtları ihtiva ettiğini ortaya koymaktadır. Bu defterde Midilli Kalesi müstahfızları (BOA. TT. d. 261: 45-104) ile Molivo Kalesi'nde görevli müstahfızlara ait tımarlar (BOA. TT. d. 261: 105-116) listelenmektedir. Böylece kalelerde görevli askerlerin kimliklerine erişmek mümkündür. Söz konusu defterde tesadüf edilen kayıtların sağlaması için onun mufassalı niteliğinde olan 264 numaralı defterden istifade edilebilir. 261 numaralı icmal deftere benzer şekilde 264 numaralı mufassal defterde de Midilli (BOA. TT. d. 264: 159-219) ve Molivo (BOA. TT. d. 264: 221-229) garnizonlarında görevli hisar erlerinin dirliklerine ait kayıtlar mevcut olduğu gibi icmal defterden farklı olarak Midilli Kalesi'ndeki azeb birliğinde görevli askerler de sıralanmaktadır (BOA. TT. d. 261: 73-74). Adanın 1548'den sonraki durumunu yansıtan bir sonraki sayımı ise 1581'e gelinirken yapılmıştır (BOA. TT. d. 594: 1). Bu sayım kapsamında tutulan hem icmal hem de mufassal defter bugün elimizdedir. 1581 tarihinde tutulmuş olan 594 numaralı icmal defterde hem Midilli (BOA. TT. d. 594: 37-64) hem de Molivo (BOA. TT. d. 594: 75-82) kalelerinde görevli askerlere ilişkin veriler tespit edilebilmektedir. 594 numaralı icmal defterin mufassalı olan 598 numaralı defterde de Midilli'de konuşlandırılmış hisar erlerine ait dirliklerin kaydı yer almaktadır. Bahsi geçen bu defterler, Midilli'deki kaleler hakkında da dikkate değer tespitleri içeren kapsamlı bir çalışmaya kaynaklık etmiştir. Ayhan Afşin Ünal, Midilli Adası'nın XVI. yüzyıldaki sosyo-ekonomik durumuna odaklandığı doktora

tezini büyük ölçüde söz konusu tahrir defterlerini merkeze alarak inşa etmiştir (Ünal, 2002).

Yukarıda bahsi geçen 1490 tarihli 25 numaralı tahrir defterine benzer şekilde Osmanlı egemenliğinin kuruluş sürecinin idarî-mali uygulamalar bağlamında askerî yansımalarını yansıtan bir başka defter 1530 tarihli Ağrıboz İcmal Defteri'dir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Araştırma Rehberi, 2010). Bu defterde Midilli Adası'nda yer alan Midilli ve Molivo kalelerinin (BOA. TT. d. 367: 196-199) yanı sıra Rodos Kalesi'nde görevli askerlere ilişkin bilgilere (BOA. TT. d. 367: 206, 207) de ulaşılabilmektedir. Defter aynı zamanda Rodos Adası'nın güney doğusunda yer alan stratejik liman kasabası Lindos'u müdafaa etme sorumluluğu yüklenmiş olan Lindos Kalesi (BOA. TT. d. 367: 209) hakkında kıymetli bilgiler aktarmaktadır. Bölgedeki Osmanlı askerî varlığının bir diğer temel dayanağı olan İstanköy Adası'ndaki askerî tahkimatlara ilişkin kayıtlara da bu defterden ulaşmak mümkündür. İstanköy'de bulunan Narince (BOA. TT. d. 367: 211), Pili (BOA. TT. d. 367: 213), Andomahi (BOA. TT. d. 367: 214) ve Kefalos (BOA. TT. d. 367: 215) kalelerinin yanı sıra bölgedeki kaleler zincirinin Rodos ile İstanköy arasında kalan halkalarından Kalimnos (BOA. TT. d. 367: 216) ve Leryos'taki (BOA. TT. d. 367: 217) askerî personele ilişkin kayıtlar da bu defterde yer almaktadır.

Ege'deki Osmanlı adalarında bulunan kalelerde görevli askerlerin maaş giderleri, sayıları ve organizasyonları hakkında bilgi veren XVI. yüzyıla ait son tahrir defteri 1593 tarihli 640 numaralı mufassal tahrir defteridir. Bu defter 200 sayfa olmakla birlikte baş kısmından eksiktir. Bu eksiklik özellikle Rodos Kenti'ni ve şöhreti Akdeniz sathına yayılmış olan muhkem limanını koruyan tahkimatların (Kasdagli, Manoussou-Della, 1996: 15-vd.) durumunu anlamak için girşilen çabada kendini hissettirir. Defterin baş kısmında hangi iskân merkezine ait olduğu belirtilmeyen reayanın sıralandığı görülür. Bunu takip eden kısmında ise Rodos Kalesi'nin mahalallelerinden olan Kızılkapı'nın dışında kalan bölgeye ait kayıtlar aktarıldığı şu ifadelerden anlaşılır: *Cemâ'at-i Gebrân vâroş Kızılkapı* (BOA. TT. d.

640: 8). İlerleyen sayfalarda ise eski Bizans yerleşimi üzerine kurulu Köhne Rodos Kalesi (BOA. TT. d. 640: 14) ile Lindos Kalesi'ne ait kayıtlarla (BOA. TT. d. 640: 83) karşılaşılır. Bu durum Rodos Kalesi ve Rodos Limanı tahkimatında görevli personel hakkındaki kayıtların kaybedildiğini ortaya koymaktadır. Defterde İstanköy'de bulunan kaleler hakkında aktarılan bilgilere bakıldığında daha önce tesadüf edilemeyen bir tanımlamayla karşılaşılır. Narince Kalesi'nin daha önceki defterlerdeki kayıtlardan farklı olarak "İstanköy Kalesi" şeklinde kaydedildiği görülür (BOA. TT. d. 640: 138-141). Ayrıca yine İstanköy'de yer alan Pili (BOA. TT. d. 640: 151), Andomahi (BOA. TT. d. 640: 169) ve Kefalos (BOA. TT. d. 640: 177-178) kalelerine de defterde yer verildiği tespit edilebilmektedir. Bunların dışında İstanköy'e bağlı olduğu "*Cezîre-i Kalimnos. Tâbi'-i Kazâ-yı İstanköy*" (BOA. TT. d. 640: 182) ve "*Cezîre-i Leryos. Tâbi'-i Kazâ-yı İstanköy*" (BOA. TT. d. 640: 185) ibareleriyle bildirilen ve sınırlı sayıda personelle savunulan Kalimnos ve Leryos kaleleri hakkında bilgiler de 1593 tarihli 640 numaralı tahrir defterinde yer alır. Aşağıdaki tabloda, Ege Adalarındaki Osmanlı kalelerine ilişkin olarak veriler içeren tahrir defterleri toplu olarak gösterilmektedir (bk. Tablo 1).

Tablo 1: Garnizonlara ilişkin kayıtlar içeren tahrir defterleri (1490-1593)

#	Tarih	Defter	Rodos		İstanköy			Leryos	Kalimnos	Midilli		Limni
			Rodos	Lindos	Narince	Andimahye	Pili			Kefalos	Midilli	
1.	1490	<u>TT. d. 25</u>										+
2.	1519	<u>TT. d. 75</u>										+
3.	1530	<u>TT. d. 367</u>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
4.	1530'lar	<u>TT. d. 434</u>										+
5.	1548	<u>TT. _____ d. 261/264</u>									+	+
6.	1581	<u>TT. _____ d. 594/598</u>									+	+
7.	1593	<u>TT. d. 640</u>	+		+	+	+	+	+			

1.1. Tahrir Defterlerinde Karşılaşılan Sorunlar

Tahrir defterlerinin kayıt mantığı gelir kaynaklarını kayıt altına almak ve bu gelirlerin nasıl tahsis edildiğini belirtmek (Öz, 2010: 427-428) olduğundan timar mutasarrıfı olan kale personeline ilişkin verilerin mümkün olduğunca sağlıklı aktarıldığını düşünmek mümkündür. Yine de personelin görevi, içinde bulunduğu birlik için arz ettiği önem gibi konularda katiplerin her zaman hassas davranmamış olabileceğini düşünmek için yeterli tarihî veri mevcuttur.

Midilli Kalesi'ndeki timar mutasarrıfı hisar erlerine ilişkin kayıtların derlendiği sayımların hem icmal (BOA. TT. d. 261) hem de mufassal (BOA. TT. d. 264) kayıtlarının bulunduğu yukarıda ifade edilmişti. Dolayısıyla karşılaştırmalı biçimde ele alınan mümkün olduğu veriler mevcuttur. Böylesi bir karşılaştırmada bazı bilgilerin atlandığı gerçeğiyle yüzleşilmektedir. Kale personeli arasında belli bir görev üstlenmemiş olanlar “merdân-ı kal'a” yani kale erleri olarak anılıyor ve en düşük ücreti tasarruf ediyordu. Buna karşılık kapıcılık (bevâb) ya da aydınlatma sorumluluğu (siracî) gibi görevler üstlenmiş olan personel ile topçular *kale eri* olarak

sayılmıyordu. Kâtipler kale personelinin kimliğini açıklarken kalede spesifik roller üstlenmiş olanların hangi sınıftan olduğunu bu sebeple belirtiyorlardı. 1548’de Midilli Garnizonunda görevli Evrenos oğlu Mehmed ile Hasan oğlu Nasuh isimli kale erleri mufassal defterde gösterilmemişti (BOA. TT. d. 261: 58; BOA. TT. d. 264: 178). Bir başka örnekte ise 1.600 akçelik gelire sahip bir tımarlının adına icmal defterde yer verilmediği görülür (BOA. TT. d. 261: 56-57; BOA. TT. d. 264: 175-177). İcmal-mufassal karşılaştırması üzerinden son bir örnek, ismi çelişkili biçimde bildirilen bir asker üzerinden paylaşılabilir. İbrahim adlı bir topçunun baba adı tımarlıların listelendiği bölümde “Murad” şeklinde, gelirlerinin listelendiği yerde ise “Mehmed” olarak zikredilmiştir (BOA. TT. d. 261: 52, 53; BOA. TT. d. 264: 167, 173). Belli ki mufassaldan icmale bazı veriler arada kayboluyor ya da tahrif oluyordu. Bununla birlikte her zaman verilerin sağlamasını yapmak mümkün olmamaktadır.

1.2. Tahrir Defterlerinden Mevacib Defterlerine Geçiş

Tahrir defterlerinin bundan sonraki süreçte Ege’deki Osmanlı askerî tarihinin kaynağı olmaktan çıktığı görülür. Esasen bu durum imparatorluk genelindeki bir temayülün yansımasıdır. Bundan sonraki süreçte kalelerde görevli askerlerin yani müstahfizların maaşları dirlikler yoluyla karşılanmayacak, doğrudan doğruya ulufe şeklinde ödenecekti (Gezer, 2016: 75). Palukasrı garnizonunun durumu bu politikayı sarıh bir şekilde ortaya koyar (Demircan, 2014: 63). Benzer bir sürecin Midilli’deki kalelerde de işletildiği görülür. Öte yandan personeli ulufeli olan Rodos, İstanköy, Leryos ve Kalimnos’taki kalelerdeki askerlere ilişkin bilgilere tahrir defterlerinde yer verilmesi istisnai bir durum olarak sunulabilir. Öyle anlaşılıyor ki kapsamlı mali hesaplamalar ve gelir-gider dengesinin sağlanması bağlamında imparatorluk maliyesi adalardaki durumu tespit etmek istemişti. Bu cümleden olarak tahrirler, Ege Adalarındaki Türk hâkimiyeti devresinin başlangıcı ile imparatorluğun ihtiyaçları bağlamında tatbik edilen politikaların dönüşümüne ait tarihî izleri yansıtır. Bundan sonraki süreçte askerî personelin durumunu, niteliğini

ve adaların müdafaası için doğrudan maaş ödemesi yoluyla harekete geçirilen insan kaynağının gelişimini anlamak için mevacib defterleri en kıymetli defter serisi olarak karşımıza çıkar.

2. Mevacib Defterleri

Mevacib defterlerinin tanzimi, ulufelerin sevki ve askerler arasında dağıtılması dâhil olmak üzere oldukça detaylı bilgiler daha önce Orhan Kılıç tarafından açıklanmıştır. Tarihçi, ekserisi, merkez bürokrasisi tarafından tutulmuş kayıtlardan hareketle sunduğu örneklerle askerî teşkilatın bu önemli bileşeni hakkında ufuk açıcı tespitler paylaşmaktadır (Kılıç, 2012: 89-94). Mevacib, esas itibariyle askerlerin *yevmiye* yani günlük olarak tespit edilen maaşlarının genel adıdır. Askerlerin maaşları, her ne kadar pratikte aksaklıklarla karşılaşılsa da, teoride üç aylık dönemler hâlinde ödenir, bu ödemelere esas teşkil eden sayımlar listeler hâlinde mevacib defterlerine aktarıldı. Mevacib defterleri, kalelerde çeşitli gerekçelerle önceden belirlenmiş olan kadroları ifade eden *gedik*leri referans alan listeleri yansıtmaktaydı (Afyoncu, 2004: 418). Bu defterler, kalenin bulunduğu eyaletin defterdarı gözetimi altında kâtiplerce düzenlenirdi. Defterler, yürütülen işlemlere ilişkin tezkere kayıtlarıyla birlikte onaylanmak üzere mevacibin ödeneceği defterdarlığa gönderilirdi. Bu yolla tertip edilen defter defterdarlığın bulunduğu eyaletin hazinesinde saklanır, daha önce tutulan defterlerle karşılaştırıldıktan ve yeni tezkereler deftere aktarıldıktan sonra, yapılacak olan döneme belirlenir ve bu meblağ, ödeme döneminden önce ilgili kaleden yollanan kâtiplere veya çavuşlara “kanûn-ı kadîm” üzere velirilirdi (Kılıç, 2012: 90-91). Defterlerde bu şekilde akçe naklinde yararlanılan “yarar” görevliler “havale” olarak anılırdı.

2.1. Mevacib Defterlerinin İçeriği

Mevacib defterleri, kalelerde görevli askerlerin sadece kimlikleri ve görev tanımları ile görevli oldukları birlikler hakkında bilgi vermez, aynı zamanda hangi yolla gedik sahibi olduklarını, hangi gerekçe ile ulufelerine *terakki* (zam) yapıldığını,

hangi askerin yerine gediğe sahip olduklarını da açıklar. Dolayısıyla Osmanlı kale teşkilatının en alt kademelerindeki askerlerin ortalama profiline ulaşmak için oldukça değerli bilgiler ihtiva eder. Bu çalışmada XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile Girit Seferlerine kadar olan süreçte tutulmuş olan mevacib defterlerinden yararlanılmaktadır. Söz konusu tarih aralığında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi Başkanlığında muhafaza edilen toplam 16 defter olup, bunlardan biri kullanılamayacak kadar tahrip olduğu için kalan 15'ine ilişkin bilgiler paylaşılacaktır. Aşağıda bu defterler listelenmektedir (Bk. Tablo 2).

Tablo 2. Garnizonlara ilişkin verileri içeren mevacib defterleri (1574 - 1642)

#	Tarih	Defter	Rodos		İstanköy			Leryos	Kalimos	Sakız	Midilli		Limni	Bozcaada
			Rodos	Lindos	Narince	Andimayye	Pili				Kefalos	Midilli		
1.	1574	MAD. d. 7093	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+
2.	1579	MAD. d. 5228	+						+	+	+		+	+
3.	1590	MAD. d. 2224								+				
4.	1593-1595	MAD. d. 164											+	+
5.	1604	MAD. d. 6166	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
6.	1606	MAD. d. 5683	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
7.	1611	MAD. d. 15835	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+
8.	1615	MAD. d. 3975	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+
9.	1616	MAD. d. 6404	+											
10	1626	MAD. d. 12760	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
11	1627	MAD. d. 7068	+	+	+	+	+	+	+	+	+			+
12	1628	MAD. d. 7374	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
13	1631	MAD. d. 7365	+	+	+	+	+	+	+	+	+			+
14	1635-1636	MAD. d. 7385	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
15	1642	MAD. d. 4634	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Tablodan hareketle bölgedeki Osmanlı kalelerinin toplu bir kavrayışla kayıt altına alındığını, genellikle aynı defterde Ege'deki kalelerin topluca yer aldığını, bu bağlamda bir çeşit “savunma ağı” yaklaşımını gündeme getirdiğini ifade etmek mümkündür. Bir başka ifadeyle kaleleri ilgilendiren mali uygulamalarla kaleler üzerinden kurgulanan stratejik yaklaşım büyük ölçüde örtüşüyordu. Özetle defterler Ege Adalarını bünyesi altında toplayan Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin sınırlarını yani kaptanpaşanın yetki alanını (Bostan, 2003: 61-63) yansıtıyordu.

Sık aralıklarla tutulan defterlerin varlığı bile kalelerde konuşlu garnizonların oldukça dinamik bir yapıyı haiz olduğunu ortaya koymaktadır. Tayinler, boş kalan gediklerin doldurulması ya da çeşitli gerekçelerle personel sayısının yeniden düzenlenmesi gibi konularda askerlerin isimlerinin başına notlar düşülüyordu. Örneğin İstanköy'deki Kefalos Kalesi'nde cephane ve diğer savaş levazımının muhafaza edildiği depolardan sorumlu görevlinin ölümü üzerine gediğinin Ahmed isimli bir askere verildiği hususu deftere düşülen şu kayıtla ifade edilmişti: *Müteveffa-yı şod, becâyiş-i Ahmed bâ-arz-ı Mustafa, mîr-livâ-yı Rodos fi 19 S sene 1012* (BOA. MAD. d. 6166: 75). Bu türden kayıtlar, askerlerin gedik sahibi olma süreçleri hakkında da bilgi verir. Söz gelimi *Mahzenî Ahmed*, Rodos Deryabeyi Mustafa Bey'in (*bâ-arz-ı Mustafa, mîr-livâ-yı Rodos*) aracılık etmesi üzerine gedik mutasarrıfı olmuştu. Bazen çatışmalar sırasında ortaya koyduğu *yararlıklar* gerekçe gösterilerek askerlerin maaşına zam yapılabilirdi ve bu husus isminin yanına not düşülerek belirtiliyordu (BOA. MAD. d. 5683: 3/2). Bu gibi durumlar sıklıkla bu defterlerde yeni bilgi girişlerinin yapılmasını zorunlu kılıyordu. Özetle mevacic defterleri, makro düzeyde bir bakış açısı sunduğu gibi sıradan bir asker hakkında, teşkilatın işleyişini açığa vurur nitelikte bilgiler de sunuyordu.

2.2. Mevacib Defterlerinde Karşılaşılan Sorunlar

Defterlerde, kuzey-güney hattı boyunca Rodos'tan başlayıp Bozcaada'ya kadar olan kalelerin tamamı hakkında düzenli biçimde bilgi verilmesi, defterlerdeki bazı problemleri tespit etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu noktada akılda tutulması

gereken husus, Osmanlı maliyesinin her defasında muazzam miktarda veri üzerinde işlem yapmak zorunda kaldığıdır. Buna ek olarak maliye bürokrasisi, bu veriler üzerinden işlem tesis etmek üzere, söz konusu defterleri sürekli olarak kullanıma hazır tutmak zorundaydı. Bu durum bir takım problemlerin yaşanmasını kaçınılmaz hâle getirmiş olmalıdır. Nitekim bazı verilerin eksik kaydedildiği karşılaştırmalı değerlendirmeler sonucunda tespit edilebilmektedir. Söz gelimi diğer mevacic defterleri gibi Maliyeden Müdevver fonunda saklanan 4634 numaralı defterde Sakız Kalesi’deki garnizona komuta eden zabitan kadrosunu yansıtan bölüm ile müstahfızların ilk iki bölümü eksiktir. Dahası sayfalar numaralandırılırken de bu husus gözden kaçmış gibi görünmektedir. 4634 numaralı mevacic defterinde Sakız’dan önce Palukasrı Garnizonu’na ait veriler aktarılmaktadır. Dolayısıyla yeterince dikkat edilmezse Palukasrı’ya ait kaydın devam ettiği zannedilebilir (BOA. MAD. d. 4634: 78-79). 1631 tarihli kayıtları içeren 7365 numaralı mevacic defterinde bu defa Palukasrı Garnizonu’na komuta eden dizdar ve diğer zabitan ile kalede görevli ilk iki bölüğe ait kayıtların eksik olduğu görülür. Bu eksik veriler sebebiyle Palukasrı’dan önce kayıtlarına yer verilen Midilli Kalesi azebleri ile Palukasrı personelinin birbirine karıştırılması ihtimali söz konusudur (BOA. MAD. d. 7365: 98-99). Son olarak Rodos’tan bir örnek daha sunulabilir. 1616 tarihli mevacic defterinin (BOA. MAD. d. 6404) baş kısmında yer alan “*Defter-i cemâ’at-ı müstahfazân ve topçiyân ve ‘azebân der-Cezîre-i Kal’a-yı Rodos, der-vâcibü’l-sene 1025.*” (BOA. MAD. d. 6404: 4) şeklindeki açıklama kalede görevli askerlerin tamamı hakkında bilgi verileceği intibayı uyandırmaktadır. Nitekim defter, Rodos’ta görevli hisar erleri ve topçularına ait kayıtlar içermekte ancak azeblere ve Rodos Limanı’nda demirli savaş gemilerinde görevli denizcilere ilişkin kayıtları barındırmaması açısından natamamdır.

Sıralanan kimi eksik kısımlarına karşın Batı Anadolu’ya komşu bu adalardaki savunma kurgusunu var eden stratejik yaklaşımı anlamak için mevacic defterleri oldukça değerli veriler aktarmaktadır. Yine de bu asker yoklama defterleri oldukça mekanik kayıtlar barındırmaktadır. Kendi kendini sürekli tekrarlayan bu

kayıtları defterlere aktarırken katiplerin bazı hatalar yapmış olabileceklerini baştan kabul etmek gerekmektedir. Bilgi eksikliği hususu Ege Adalarındaki Osmanlı kalelerine has bir durum değildi. Macar hududu üzerine çalışmalar yürüten Mark L. Stein de mevacib defterlerinden personel sayısını mutlak bir şekilde hesaplamakta yaşadığı sorunlardan bahsetmektedir (Stein, 2007: 58-67). Dolayısıyla kaydına tesadüf edilen kale personeline ilişkin hususiyetlerin mutlak bir kesinlikte defterlere aktarılamamış olabileceğini akıldan çıkarmamak gerekmektedir. Söz gelimi personelin gelirinde kritik bir etkiye sahip olamayacak bilgilerin önemli bir kısmı muhtemelen kâtipler tarafından göz ardı ediliyordu.

Metodolojik açıdan mevacib defterlerinden yararlanmayı güçleştiren unsurlardan belki de en önemlisi henüz kapsamlı çevirilerin yapılmamış olmasıdır. İmparatorluğun çeşitli noktalarında tutulmuş olan defterlerin kapsamlı karşılaştırması için hâlâ yeterli bilimsel bilgi biriktirilememiştir. Klára Hegyi'nin yakın zamanda yayımladığı eserindeki değerlendirmeleri, bu hususta, karşılaşılabilecek sorunları eşine sık rastlanmayacak bir açıklıkta ifade etmesi bakımından önemlidir (Hegyi, 2018: 24-26, dipnot 5).

2.3. Mevacib Defterlerinin Kayıt Usulü

Kale personeli genellikle “*Müstahfazân-ı Kal'a-i X*” başlığı altında, defterlerde listelenir. Bu listeyle kalede görevli personel sayısı, grup hâlinde, özet biçimde sıralanır. Kalenin komuta kademesinde yer alan dizdar ve kethüdasının ardından sivil görevlilerden imam, hatip, müezzin ve kâtip aktarılır. Ancak bu standartlaşmış uygulamanın defterlerin tamamında tatbik edildiğini söylemek mümkün değildir. Söz gelimi 1540'ta Ağriboz'daki Köprü Kalesi'nde görev yapan imam (BOA. TT. d. 196: 201) ile yine Ağriboz Adası'nda bulunan Kızıllıhisar'da görevli kâtip (BOA. TT. d. 196, s. 211) baş kısmında, sivil görevliler arasında değil, askerler arasında zikredilmişti. Kayıt mantığına bağlı olarak XVII. yüzyıl ortalarına değin belgelerde, uzaktan bakıldığında tutarlılıkla karşılaşılsa da detaylara inildiğinde olağanın dışına çıkan durumlarla karşılaşmak daima muhtemeldir.

Bir kale garnizonunda yer alan en küçük birlik “bölük” olarak nitelendirilir ve mevacic defterlerinde bölükler, bölük başının adını taşırdı. Her bölük aynı zamanda bir numara taşımaktaysa da bu numaraların mutlak suretle hiyerarşik bir yapıyı yansıttığını düşündürecek tarihsel kanıtlara Ege Adalarına ait defterlerde tesadüf edilmemektedir. Bölük adının altında ard arda 4 kez “neferen” ifadesi yer alırdı. Tekrarlanan bu ibarelerin altına yazılan sayılar, 3 aylık dönemler hâlinde mevcutta ya da gelecekte bölük kadrosunda yer alan/alacak olan asker sayısını belirtmekteydi. Bu ifadelerin altına da bölükte gedik sahibi olan askerlerin adlarına yer verilirdi. Askerin yevmiyesi ise isimlerinin altına kaydedilirdi. Bölük kaydının sonuna sırasıyla “masar” (muharrem, safer ve rebûlevvel), “recec” (rebiülahir, cemaziyelevvel, cemaziyelahir), “reşen” (receb, şaban, ramazan) ve “lezez” (şevval, zilkade, zilhicce) (Uzunçarşılı, 1988: 410; Sunar, 2012: 124.) ifadeleriyle birlikte bölükteki askerlerin tamamı için 3 ayda bir ödenecek yevmiye tutarı da yazılarak bölük kaydı tamamlanırdı. Tablo 3’te örnek bir bölük kaydı paylaşılmaktadır.

Tablo 3. Bölük kaydı örneği (BOA. MAD. d. 5683: 17)

#46	Bölük-i			
	Ömer [b.] Ahmed			
Neferen 9*	Neferen 9*	Neferen 9*	Neferen 9*	Neferen 9*
Mezkûr**	Ahmed [b.] Mehmed	Ali [b.] Mustafa	<i>Müteveffa</i> Mustafa [b.] Ali	Hüseyin [b.] Abdullah
[fi yevm] 7***	[fi yevm] 5***	[fi yevm] 5***	[fi yevm] 5***	[fi yevm] 5***
Ömer [b.] Hasan	Mehmed [b.] Mustafa	Mehmed [b.] Mehmed	Ahmed [b.] Abdullah	Süleyman [b.] Hüseyin

[fi yevm]	[fi yevm]	[fi yevm]	[fi yevm]	[fi yevm]
5***	5***	5***	5***	5***
masar	recec	reşen	lezez	
47***	47***	47***	47***	

[] Kâtip tarafından yazılmayan ancak olması gereken ibareler köşeli parantez ([]) içinde gösterilmektedir.

* Rakamların her biri personel sayısını yansıtmaktadır.

** Bölükbaşı Ahmed oğlu Ömer

*** Rakamların her biri akçe cinsinden mevacib tutarını yansıtmaktadır.

En küçük azeb birliği “oda” olarak tanımlanıyordu. Hisar erlerine benzer şekilde azebler de “oda” denilen bu birimlere komuta eden “ser-odabaşı”ların ismi altında listeleniyordu. Tablo 4’te örnek bir azeb odası kaydı paylaşılmaktadır.

Tablo 4. Azeb odası kaydı örneği (BOA. MAD. d. 5683: 39)

#3	Ser-oda			
	İlyâs [b.] Halil			
	Nefer[en]	Nefer[en]	Nefer[en]	Nefer[en]
	6*	6*	6*	6*
Mezkûr**	Mehmed [b.]	Durdi [b.]	Yusuf	Mustafa [b.]
[fi yevm]	Süleymân	Abdullah	fi yevm	Abdulkerim
6***	[fi yevm]	[fi yevm]	5***	[fi yevm]
	5***	5***		5***
İlyâs [b.]				
Seydi				
[fi yevm]				

5***

masar	recec	reşen	lezez
31***	31***	31***	31***

[] Kâtip tarafından yazılmayan ancak olması gereken ibareler köşeli parantez ([]) içinde gösterilmektedir.

* Rakamların her biri personel sayısını yansıtmaktadır.

** Odabaşı Halil oğlu İlyâs

*** Rakamların her biri akçe cinsinden mevacib tutarını yansıtmaktadır.

2.4. Mevacib Defterlerinin Kullanımına İlişkin Öneriler

Mevacib defterlerinin başlangıçtan itibaren vurgulanan tarihî değerine karşılık, maaş kayıtlarının bir ölçüde ideali yansıttığını ifade etmek yerinde olacaktır. Bir başka ifadeyle askerlere defterde tahakkuk eden ödemenin mutlaka yapılmış olduğunu varsaymayı engeller nitelikte çok sayıda tarihsel kayıt mevcuttur. Dolayısıyla defterler işleyişte yaşanan sorunları yansıtmıyordu. Örneğin Palukasrı Garnizonu'nda görevli askerler, ulufe ödemeleri aylarca geciktiği için 1627'de padişahın *inayet* buyurmasını istemişlerdi (BOA. MAD. d.12760: 52). Bu durum tatbikatı yansıtan ve kalelerde yaşanan sorunları bildiren kayıtlara olan ihtiyacı gündeme getirmektedir. Dolayısıyla merkezle taşra arasındaki yazışmalar ile mevacib defterlerini birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Ayrıca ulufelerin ödenmesine yönelik olarak merkezden sadır olup merkez ve maliye bürokrasisi tarafından kayıt altına alınmış her türlü hesap pusulası ve ferman ile yerinde tutulmuş hüccet tipi belgelerin de dikkate alınması gerekmektedir. Söz gelimi Sakız muktaasına ait ferman ve hüccetlerin derlendiği bir defter mevcuttur (BOA. MAD. d.4378) ve içeriği yönünden mevacib defterlerinin askerlerin maaşının ödenmesindeki rolünü daha net bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olan kayıtlar içermektedir. Özetle bu defterler maaş ödeme sürecinin aşamalarından yalnızca

biridir ve kapsamlı değerlendirmeler için diğer belge serileriyle desteklenmek zorundadır.

Sonuç

Tahrir defterleri ve mevacib defterleri Ege'deki Osmanlı Adalarında kurgulanmış olan askerî yapılanma dâhilinde kaleleri konumlandırmak için en detaylı veriyi sunan defter serileridir. Bu bakımdan özellikle Erken Modern Dönem Osmanlı Ege'sini anlamak için vazgeçilmez kaynaklardır. Yine de metodolojik olarak tarihsel gerçeklerin yalnızca bir kısmını yansıtırlar. Dolayısıyla bir anlamda tarihsel gerçekliğe uygun değerlendirmeler yapabilmek için bu defterlerdeki verileri tatbikatta yaşanan sorunları yansıtan kayıtlar ve kaynaklarla birlikte ele almak gerekmektedir. Uygulamaları yansıtan belgelere inildiğinde defterlerde kayıt altına alınmış olan maaşların (*ulufe*) uzun süre yapılamadığı durumlarla karşılaşılır. Bununla birlikte adalardaki askerî yapılanma yakın zamana değin kapsamlı bir tetkik konusu olmadığı için özellikle mevacib defterleri henüz hakettiği ilgiyi görmemiştir. Son dönemde askerî tarih alanının celbettiği ilgiyle birlikte düşük rütbeli Osmanlı askerinin hikâyesini kaleme almada en değerli kayıtları içeren bu defterlerin daha fazla sayıda araştırmacı tarafından kullanılmaya başlanacağı muhakkaktır. Mevacib defterlerinin sunduğu detaylar dikkate alındığında, Ege Adaları özelinde dile getirilebilecek olan hususiyetlerin imparatorluğun geri kalanı hakkında yürütülen çalışmaları destekleyecek nitelikte olduğu görülür. Dahası bu bölge için öne sürülebilecek tespitler Osmanlı ülkesi sathına yayılmış olan uygulama farklılıkları üzerinden kale teşkilatı hakkında bütünleyici değerlendirmelere de zemin hazırlayacak keyfiyettir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi (BOA):

Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD. d.): 2202, 4378, 4634, 5683, 6404, 7365, 12760.

Tahrir Defterleri Tasnifi (TT. d.): 25, 74, 196, 261, 264, 367, 594, 640.

Araştırma İnceleme Eserler

Afyoncu, E. (2004). “Mevacib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 29. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 418.

Barkan, Ö.L. (1979). “Timar”. *İslam Ansiklopedisi*, C. 12/I. İstanbul: MEB, 286-333.

Bostan, İ. (2003). “Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu (1534)”. *Tarih Dergisi*, 38, 61-78.

Demircan, Y. (1992). *Tahrir Defterlerine Göre Boğazönü Adaları (XV ve XVII. Yüzyıllar)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

_____ (2008). “XV-XVII. Yüzyıllarda Ege Adaları’nda Çeşitli Yönleriyle Küçükbaş Hayvancılık”. *OTAM*, 24, 71-96.

_____ (2012). “XV-XVII. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Hâkimiyetinde Limni Adası Manastırlarının Durumu”. *Bilig*, 60/Kış, 87-108.

_____ (2014). *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Genç, Y. İ., Küçük, M., Gündoğdu, R. (Ed.) (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Araştırma Rehberi*. İstanbul: T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını.

Gezer, Ö. (2016). *Kale ve Nefer: Habsburg Sınırında Osmanlı Askerî Gücünün Yeniden Örgütlenmesi (1699-1715)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Hegyi, K. (2018). *The Ottoman Military Organization in Hungary: Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.

Kasdaglı, A. M., Manoussou-Della, K. (1996). “The Defences of Rhodes and the Tower of St John”. *Fort: The International Journal of Fortification and Military Architecture*. 24 (1996), 15-36.

Kılıç, O. (2012). “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri”. *OTAM*, 31/Bahar, 87-127.

Lowry, H. (1980). “A Corpus Extant Kanunnâmes For The Island of Limnos As Contained in the Tapu Tahrir Defter Collection of the Başbakanlık Archives”. *Osmanlı Araştırmaları*, I, 41-60.

- _____ (1986). "The Island of Limnos; A Case Study on The Continuity of Byzantine Forms Under Ottoman Rule". A. Bryer, H. Lowry (Ed.), *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society: Byzantine Studies Symposium (14-16 Mayıs 1982)*. Birmingham: Dumbarton Oaks, s. 235-260.
- _____ (2002). *Fifteenth Century Ottoman Realities Christian Peasant Life on the Aegean Island of Limnos*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- _____ (2013). *On Beşinci Yüzyıl Osmanlı Gerçekleri: Limnos (Limni) Adasında Yaşam* (Çev. A. Öztürk), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Öz, M. (2010). "Tahrir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 39. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 425-429.
- Stein, M. L. (2007). *Osmanlı Kaleleri: Avrupa'da Hudut Boyları*. (Çev. G. Çağalı Güven). İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
- Sunar, M. M. (2012). "Ulufe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 124.
- Topping, P. (1986). "Latins on Lemnos Before and After 1453". A. Bryer, H. Lowry (Ed.). *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society: Byzantine Studies Symposium (14-16 Mayıs 1982)*. Birmingham: Dumbarton Oaks, 217-233.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları, I: Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ünal, A. A. (2002). *XVI. Yüzyılda Cezâir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nde Midilli Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Extended Abstract

The pre-modern Ottoman military structure reflects the typical features of the military structure of traditional empires. In the armies of the early modern period, it is seen that forts played a strategically central role. In this age, castles appear as a sign of sovereignty, a means of demarcation, as well as defending and preserving sovereignty. Fortresses, therefore, with their military, symbolic and administrative functions, remained strategically vital until the modern age, when ballistic technology made extensive fortifications unimportant. However, in order to maintain the functionality of the forts, it was not enough to rely on impenetrable walls, but also extensive and advanced organizational skills were needed. The limits of organizational skills were determined by the capacity to use human resources. In this article, the historical value of the mevacib registers as a military history

resource is emphasized in order to understand the human element of the castle organization in the Ottoman castles in the Aegean Islands.

The castles were the most vital element of the Ottoman defense construction in the Aegean and the heaviest financial burden on the treasury. Therefore, most of the records about the castles in our archive focus on the financial needs of the castles. Leaving aside the extensive repairs needed from time to time, the most important issue that the treasury had to deal with was the payment of the salaries of the soldiers. In this context, what makes the mevacib registers stand out is that they have been kept frequently since the end of the 16th century. Because the garrisons, which had a dynamic appearance and changed their staff frequently for various reasons, had to be counted in each new salary period.

The boundary of the Aegean Islands area, which is focused on in the article, can be drawn in the context of the functionality of these castles. The Aegean Islands were located in a region of political instability and the constant threat of pirates, which needed fortifications since the end of the powerful Minoan navy. Many fortifications were built before the Ottomans in this region, which has been the battleground of great powers since the migrations of the Sea Peoples. However, during the period of Turkish domination, soldiers were deployed only to the castles on the islands along the Anatolian coast. The reason for this is the desire to keep the important maritime trade route between Istanbul and Alexandria safe. This article will focus on the mevacib registers, which contain information about the castles on the islands in the area stretching from Rhodes to Bozcaada.

The situation in the Aegean Islands presents historical details that can reveal the importance of the mevacib registers in order to understand the details of the organization shaped around the castles through the mevacib registers. Because the geography of the islands naturally reflects the chain of defense established between the castles with its unique elements. For example, as a result of geographical influences, the Ottomans just as St. Like the Knights of John, gave a central role to the Castle of Rhodes in the defense of the Dodecanese Islands. As it is explained in more details below, the mevacib registers emphasize the importance of some strategic fortifications such as the Rhodes Castle, highlighting the administrative features in which the castles are located. For example, according to the administrative approach, the castles in the surrounding islands, as well as the castles in Rhodes, were united under the Rhodes Castle. Just like Rhodes, the castles on

Kos Island were also important. In this context, Narince Castle on the island stood out as an important military center, and in addition to the castles in Kos, Leryos, Kalymnos and Bodrum castles were also connected to Narince. Another example, to be given from the north, can reveal the intertwined administrative and military approach: The castles in Kuşadası and Foça, which had undertaken the defense of the İzmir region, were attached to the Chios Castle.

The castles were the most vital element of the Ottoman defense construction in the Aegean and the heaviest financial burden on the treasury. Coping with this burden brought more central efforts to the fore as the Ottoman dominance expanded over time. Initially, garrisons were stationed in the forts in Limni, Lesbos, and Bozcaada off the coast of the Dardanelles. Especially from the end of the 15th century to the middle of the 16th century, it is clear that the salaries of the soldiers in these castles were paid with the taxes collected from the agricultural production on the islands in question.

It is clear that the timar system is mostly used in the islands and it is lined up on the north-south axis along the Anatolian coast. Therefore, some details about the soldiers in the castles can be determined in the cadastral registers. The first of these notebooks belongs to the island of Lemnos. It reflects the characteristics of a unique transitional period, as it witnessed the beginning of the period of Turkish domination. Soldiers in charge of Palukasri Castle, which was responsible for the defense of Lemnos Island, owned timars until the middle of the 16th century. Thus, the garrison expenses were met from the taxes paid by the Lemnians. A similar situation is encountered in the castles of Lesbos. The soldiers of Lesbos, which defended the center of the island, and Molivo, which was located in the north of the island, had timars. In this respect, data on the relations with the guards (*müstahfiz*) working in both Lesbos and Molivo castles have taken their place in the cadastral registers. The last cadastral register of the 16th century, which gives information about the salary expenses, numbers, and organizations of the soldiers in the castles in the Ottoman islands in the Aegean, is the cadastral register dated 1593.

Since the recording logic of the tahrir books is to record the sources of income and to indicate how these incomes are allocated, it is possible to think that the data regarding the soldiers stationed in the castle, which is the governor of the timar, are transmitted as accurately as possible. Yet there is enough historical data to suggest that clerks may not have

always been sensitive to matters such as staff duties. It is obvious that the tahrir registers ceased to be the source of the Ottoman military history in the Aegean in the next period. This situation is a reflection of a tendency throughout the empire. In the next period, the salaries of the soldiers, namely the guards (*müstahfiz*), who were assigned in the castles, would not be met through dirliks, but would be paid directly in the form of ulufe. It seems that the imperial finances wanted to determine the situation in the islands in the context of comprehensive financial calculations and ensuring the income-expenditure balance. From this point of view, the tahrirs reflect the historical traces of the beginning of the period of Turkish domination in the Aegean Islands and the transformation of the policies implemented in the context of the needs of the empire. In the next period, the mevacib notebooks appear as the most valuable notebook series in order to understand the status and quality of the soldiers and the development of the human resources, which are mobilized by direct payment of wages for the defense of the islands.

Quite detailed information, including the arrangement of the mevacib notebooks, the dispatch of salaries, and their distribution among the soldiers, was previously explained by Orhan Kılıç. The historian shares insightful observations about this important component of the military organization, mostly with the examples he presents based on the records kept by the central bureaucracy. Mavacib is basically the general name of the daily wages of the soldiers. The salaries of the soldiers were paid quarterly in theory, although there were problems in practice, and the censuses that formed the basis of these payments were transferred to the mevacib books in the form of lists. The Mevacib registers reflected the lists referring to the breaches expressing the cadres determined beforehand for various reasons in the castles. These notebooks were arranged by the clerks under the supervision of the treasurer of the province where the castle was located. The ledgers, together with the memorandum records regarding the transactions carried out, were sent to the accounting office to be approved, where the dues would be paid. The book that was arranged in this way was kept in the treasury of the province where the registry office was located, and after comparing the books that were kept before and transferring the new bills to the book, it was determined for the period to be made, and this amount was given to the clerks or sergeants sent from the relevant castle before the payment period, according to the old methods.

Perhaps the most important factor that makes it difficult to benefit from mevacib notebooks from a methodological point of view is that comprehensive translations have not been made yet. Sufficient scientific knowledge has not yet been accumulated for the methodical comparison of the notebooks kept at various points of the empire. It would be appropriate to state that the salary records reflect the ideal to some extent, despite the historical value of the mevacib ledgers emphasized from the beginning. In other words, there are many historical records that prevent it from assuming that the payments accrued to the soldiers in the book were made. In other words, the notebooks did not reflect the problems experienced in operation. This situation raises the need for records reflecting the exercise and reporting the problems experienced in the forts.

As a result, cadastral registers and mevacib registers are the notebook series that provide the most detailed data for positioning the castles within the military structure constructed in the Ottoman Islands in the Aegean. In this respect, they are indispensable resources for understanding the Early Modern Period Ottoman Aegean. However, since the military structure on the islands has not been the subject of a comprehensive study until recently, especially the mevacib registers have not yet received the attention they deserve. Considering the details provided by the Mevacib notebooks, it is obvious that the features that can be mentioned in the Aegean Islands are of a nature to support the studies carried out on the rest of the empire.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 267-274

Geliş Tarihi:16.03.2022 Kabul Tarihi:07.04.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:31.05.2022

ISSN
2547-989X

Kitap Tanıtımı

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

**21. YÜZYILDA ULUSLARARASI GÖÇ VE MÜLTECİLER:
BİR TÜRKİYE PERSPEKTİFİ, HASAN HÜSEYİN AYGÜL & ERDAL
EKE, Ankara, Nobel Yayınları, 2018, 361 S.**

ISBN: 9786057928689

Erdi DEMİR*

* Doktorant, edemir.akdeniz@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3227-5984>

Öz

Göç, sebepleri ve sonuçları itibariyle çok boyutlu değişim ve gelişimi yansıtan bir olgudur. Göç sürecini deneyimleyenler, göç alan yerler ve göç veren kaynak bölgeler açısından çok taraflı aktörleri bulunan göç hareketliliği, toplumsal bir hadisedir. Bireylerin ve toplumların gündelik yaşam pratiklerinde, göreneklerinde, yaşam biçimlerinde ve mesleklerinde değişim ve dönüşüme sebep olan bu sosyal hareketlilik süreci, toplumsal değişme üzerine şekillenen sosyolojik ve antropolojik çalışmaların çalışma alanlarına girmektedir. Göçleri bu denli önemli kılan faktör, göçlerin tüm toplumsal kurumları, bölgesel dinamikleri ve yaşam alanlarını etkileyebilme gücüdür. Bu sebeple göç hareketleri üzerine yapılan çalışmaların büyük bir kısmı, toplumsal değişme ve gelişme üzerine şekillenmektedir. Bu akademik çalışma, göç konusuna ilişkin güncel veriler ışığında, interdisipliner ve bütüncül bir bakış açısı sunması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, mülteci, sığınmacı, toplumsal değişme, kültür.

International Migration and Refugees in the XXI Century: A Turkey Perspective

Abstract

Migration is a phenomenon that reflects multidimensional change and development in terms of its causes and consequences. Migration mobility, which has multilateral actors in terms of those who have experienced the migration process, places of migration and source regions that provide migration, is a social phenomenon. This process of social mobility, which causes change and transformation in everyday life practices, customs, lifestyles, professions of individuals and societies, is included in the fields of sociological and anthropological studies that are shaped by social change. The factor that makes migrations so important is the power of migrations to affect all social institutions, regional dynamics and living spaces. For this reason, most of the studies on migration movements are based on social change and development. This academic study is important in terms of providing an interdisciplinary and holistic perspective on the topic of migration in the light of current data.

Key words: Migration, refugees, asylum seekers, social change, culture.

Bir giriş ve on iki bölümden oluşan çalışmada, göç ve mülteciler konusu geçmişten günümüze tarihsel bir perspektifle analiz edilmiştir. Eserde yer alan, teorik ve uygulamalı olmak üzere iki farklı biçimde gerçekleştirilen çalışmalar, hukuk, kamu yönetimi, sağlık, iletişim, coğrafya ve sosyoloji gibi birçok disiplin ile bağlantılı bir şekilde incelenmiştir.

Kitabın birinci bölümünde, “*Türk Hukuk Tarihi ve Tefekkürü bakımından Osmanlı’dan Cumhuriyete Göç Olgusu*” başlıklı çalışması ile Haluk Songur ve Fatma Sırtkaya (2018: 1-31), göç olgusunu Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet dönemine kadar sistematik bir şekilde incelemiştir. Göç kavramının hem etimolojik hem de sosyolojik perspektifteki karşılığına değinen yazarlar, Anadolu’ya yapılan ilk göçlerden, Osmanlı Beyliği’nin fethettiği topraklardaki iskân ve yerleştirme politikalarına kadar, göçleri tarihsel ve toplumsal düzeyde incelemiştir. 15. yüzyılda, Anadolu coğrafyasına yapılan Yahudi göçleri ile Macar ve Leh göçlerinden bahseden yazarlar, Osmanlı Devleti’nin kurumsal göç politikalarını ve bu politikaların ortaya çıkmasını sağlayan dinamiklerinin neler olduğunu tartışmıştır. Yazarlar genel olarak, göç sürecini etkileyen birçok dinamiğin varlığından bahsetmiş ve bu sürecin siyasal, kültürel ve ekonomik sebeplere bağlı olarak gerçekleştiği vurgulamıştır.

Kitabın ikinci bölümü olan “*Türk Kamu Yönetimi Açısından Göç Politikası ve Teşkilat Yapısı: Güncel Bir Perspektif*” başlıklı çalışmada Erdal Eke (2018: 37-68), göç hareketliliği bağlamında Türkiye’nin mültecilere yönelik politikalarını incelemiş ve yerel göç politikalarını tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Çalışma bağlamında Eke, 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun kabul edilmesinin yasal mevzuat açısından önemine dikkat çekmiştir. Eke’nin ifade ettiği üzere, 2011 Suriye Krizi sonrasında, ‘kanunla edinilmiş mülteci statüsü, şartlı mülteci statüsü, ikincil koruma ve geçici koruma’ olmak üzere dört çeşit uluslararası koruma statüsü oluşturulmuştur. Çalışmada, Türkiye’nin 2000’li yıllardan itibaren göç mevzuatı konusunda hukuki düzenleme yapması gerektiğinden bahsedilmiş ve 2013 yılında İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün amaçları irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde “*Şartlı Mülteci Statüsü: Statünün Geçiciliği ve Bir Kalıcı Çözüm Olarak Yerel Bütünleşmenin Geçerliliği*” isimli çalışması ile Arzu Geçer (2018: 73-93), 1951 Cenevre Sözleşmesi, mülteciler arasında yapılan statü farklılıkları ile statülerin toplumsal ve yerel bütünleşmeye olan etkilerini irdelemektedir. Sözleşmeye göre, ırkı, dini, inancı ve ideolojisi sebebiyle vatandaşı olan ülkede yaşayamayan, baskı altında tutulan, yaşam hakkı tanınmayan ve Avrupa’dan göç eden kişiye “mülteci” statüsü verilirken; ırkı, dini, inancı ve ideolojisi sebebiyle vatandaşı olan ülkede yaşayamayan, baskı altında tutulan, yaşam hakkı tanınmayan kişiye “şartlı mülteci” statüsünün verilmektedir. Bu durum, mültecilik statüsü bakımından coğrafi bir sınırlama olarak okunmaktadır.

Kitabın dördüncü bölümünde, *Türk Dış Politikasında İnsani Diplomasi ve Suriye Krizi* başlıklı çalışmasında Adem Ali İren (2018: 97-118), Türkiye’nin son dönemlerde güvenlik temelli ve makro milliyetçi söylem ve politikalar yerine, daha ılımlı ve demokratik bir siyasi yaklaşım benimsediğini ifade etmiştir. İren’e göre Türkiye, benimsemiş olduğu bu siyasi tutum ile birlikte, tarihsel ve insanî bir sorumluluk üstlenmiştir. Çalışmada ifade edildiği üzere Türkiye, Suriye’de yaşanan bu siyasi krizde, merkezi bir rol üstlenerek arabulucu ülke olma sorumluluğunu büyük bir titizlikle yerine getirmeyi amaç edinmiştir. Nitekim yazar, Türkiye’nin sağduyulu ve yapıcı bir dış politika benimsemesini, son dönemde Türkiye’de AK Parti İktidarının insan hakları ve demokrasiye dayalı, hesap verebilir ve şeffaf yönetim anlayışına bağlamaktadır. Ayrıca Türk dış politikasının proaktif, yapıcı ve uzlaşmacı bir çizgide ilerlemesinin, ilerleyen süreçte bölgesel güç olma bağlamında Türkiye’ye katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.

Kitabın beşinci bölümünde, “*Göç ve Mülteciler Ekseninde Millî Eğitim Bakanlığı’nın Politikalarının Süreç Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi*” isimli çalışmasında Ahmet Yıldırım (2018: 123-148), Türkiye’ye göç yoluyla gelen Suriyeli çocukların, eğitimlerini sürdürmeleri amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı’nın hayata geçirdiği başarılı bir projeden bahsetmektedir. 26 Nisan 2013 tarihinde, Millî Eğitim Bakanlığı’nca uygulanmaya başlanan “Ülkemizde Kamp Dışında Misafir

Edilen Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tedbirler” konulu genelge kapsamında, okul çağındaki çocuklar için gereken, geçici barınma alanlarındaki derslik ve öğretmen durumu tespit edilmiştir. Ardından, ihtiyaca binaen 2014 yılında, “Yabancılarla Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri” konulu genelge kapsamında, Suriyeli çocuklara eğitim ve öğretim hakkı tanıyan Bakanlık yönetimi, bu çocukların yaklaşık %65’ini okulla buluşturmuştur.

Ahmet Songur ve İbrahim Demirtaş, çalışmanın altıncı bölümünde bulunan “*Mültecilere Yönelik İnsani Yardımlar: Türkiye Boyutu*” başlıklı çalışmalarında (2018: 148-179), Suriye’den yapılan Uluslararası göçler karşısında, Türkiye’nin üstlendiği tarihi ve kültürel sorumluluk konusuna ilişkin bir değerlendirme sunmaktadır. Konu bağlamında, göçlerin toplumsal ve ekonomik maliyetine dikkat çekilmekte, barınma, yeme-içme, eğitim ve sağlık gibi alanlarda Türkiye’nin üstlendiği büyük harcamalar, istatistiksel bilgiler ışığında değerlendirilmektedir. Yazarlar, Suriye’deki iç savaşın ve mülteci sorununun, başta Avrupa Birliği (AB) ve küresel aktörler tarafından göz ardı edildiğini, bu sorunun ortaya çıkardığı toplumsal ve ekonomik maliyeti, Türkiye’nin tek başına üstlendiğini ifade etmektedir. Ayrıca yazarlar, özellikle bu durumun sürdürülebilir olmadığını vurgulamaktadır.

Hasan Hüseyin Aygöl, çalışmanın yedinci bölümünde yer alan “*Mültecilerin İş gücüne Katılımları ve Piyasaya Dair Deneyimleri*” isimli çalışmasında (2018: 179-207), ‘Uydu Kent’ olarak ifade edilen ve Türkiye’de 62 Uydu Kent’ten biri olan Isparta ilinde yaptığı saha araştırmasını anlatmaktadır. Çalışma kapsamında istihdam faktörünün, mültecilerin toplumsal entegrasyonu açısından belirleyici olup olmadığı sorgulanmıştır. Mültecilerin iş gücüne katılımları, iş gücü deneyimleri ve çalışma koşulları hakkında bilgi veren Aygöl, istihdamın, göçmenlerin toplumsal hayata katılımları, sosyalleşmeleri ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları bakımından önemli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yazar, küçük bir odak grubu üzerinde yaptığı çalışmasında, mültecilerin iş gücü piyasasına katılım bakımından dezavantajlı grupta

yer aldıklarını, öz güven eksikliği, dil yetersizliği, tecrübesizlik ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan kendilerini ifade edememe gibi sorunlar ile karşı karşıya kaldıklarını belirtmektedir.

Kitabın sekizinci bölümü olan “*Mültecilik, Refakatsizlik ve Çocukluk: Suriyeli Refakatsiz Mülteci Çocukların Türkiye’deki Durumu*” başlıklı çalışmada Fatih Kahraman (2018: 211-231), zorunlu göç, refakatsiz göçmen ve çocukların durumu hakkında bilgi vermektedir. Yazar, genel hatlarıyla mültecilik kavramının huzursuz, kimsesiz ve yabancı gibi anlamları kapsayan sosyolojik bir yönünün olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca yazara göre, refakatiz çocuk mültecilerin sığınma ve yardıma ihtiyaç duyan en kırılgan mülteci gruplarından birisi olarak değerlendirilebilir. Çalışma kapsamında, 2005-2012 yılları arasında sığınma talebinde bulunan refakatsiz çocuklar hakkında istatistiksel bilgiler paylaşılmıştır. Bu verilere göre, Afganistan, Irak, Somali ve Suriye’den gelen refakatsiz çocukların sığınma taleplerinin çoğunlukta olduğu, birçoğunun da savaş ve çatışma bölgelerinden geldikleri anlaşılmıştır.

Osman Çöllü, kitabın dokuzuncu bölümünde yer alan “*Göç Olgusunun Türk Sağlık Sistemi Üzerindeki Etkileri: Suriyeli Sığınmacılar Örneği*” başlıklı çalışmada (2018: 235-275), Arap Baharının etkisiyle Suriye’de başlayan iç savaş sonrasında Türkiye’ye yapılan uluslararası göç akınları ile sığınmacı ve mülteci gibi kavramlar hakkında bilgi vermiştir. Yazar, geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sığınmacıların, Türk vatandaşları gibi genel sağlık sigortasından faydalandıklarını, ilaç katılım payı ödemediklerini ve acil sağlık hizmetlerinden ücretsiz faydalandıklarını aktarmıştır. Sonuç olarak, geçici barınma alanları başta olmak üzere, Göçmen sağlığı merkezlerinde sunulan sağlık hizmetlerinden sığınmacıların büyük bir bölümünün yararlandığı belirtilmiş; imkânlar dâhilinde Türkiye’nin başarılı ve sistemli bir sağlık hizmeti sunduğu ifade edilmiştir.

Kitabın onuncu bölümünde “*Sınır İli Kilis’te Öğrenim Gören Hemşirelik Öğrencilerinin Klinik Uygulama Alanında Suriyeli Hastalara Bakım Verirken Yaşa-*

dığı Sorunlar” başlıklı çalışmada (2018: 275-293), Kilis’te öğrenim gören hemşirelik öğrencileri ile yapılan anket kapsamında elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmada, Suriyeli mültecilere sağlık hizmeti sunan hemşirelik bölümü öğrencilerine, üç bölüm ve on dokuz sorudan oluşan bir test uygulanmış, uygulama sonrası elde edilen verilerin değerlendirilmesi için SPSS programı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, mülteciler ile hemşireler arasında sağlıklı bir iletişim ortamının kurulamaması, hastayla ilgili verilerin toplanamaması ve hastaya eğitim verilememesi olarak belirlenen faktörler, sağlık bakımını etkileyen üç temel faktör olarak vurgulanmıştır.

Muazzez Harunoğulları, kitabın on birinci bölümünde bulunan “*Sınır Ötesinde Yeni Bir Yaşam Suriyeli Sığınmacılar ve Göçün Coğrafi Etkileri: Kilis Örneği*” isimli çalışmasında (2018: 297-329), özellikle Kilis’te ikamet eden Suriyeli göçmenlerin, şehrin coğrafi, sosyal ve kültürel yapısı üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında, Suriyeli mültecilerin Kilis’teki taşınmaz sayıları, işgücüne katılım oranları, Kilis Ticaret Odası’na kayıtlı olarak kurulan (mülteciler tarafından) şirket ve personel sayıları hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Ayrıca çalışmada belirtildiği üzere, Suriye ile sınırı olan Gaziantep, Osmaniye, Mardin, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Adana, Kilis, Hatay ve Adıyaman gibi şehirlerde kurulan barınma merkezlerinin kapasiteleri yeterli olmadığı için, birçok mülteci şehirlerde halkın arasına karışmaktadır.

Kitabın son bölümünde, “*Türkiye’deki Mülteci ve Sığınmacılara Dair Çevrimiçi Medya Söylemlerinin Karşılaştırılması*” başlıklı çalışmasında Rıza Ersin Öztürk (2018: 329-361), göç olgusu bağlamında, Hürriyet ve Takvim gazetelerinde mültecilere yönelik yapılan haberleri ve üretilen söylemleri incelemiştir. Çalışma kapsamında, 2011-2017 yılları arasında Hürriyet ve Takvim Gazetelerinde yer alan haberler, anlam, retorik, biçim ve tema bakımından detaylı bir şekilde incelenmiş ve kategorize edilmiştir. İncelenen gazetelerde yer alan mülteci konulu haberlerde, mültecilerin fail olarak mı yoksa mağdur olarak mı sunulduğu sorgulanmış; bu bağlamda

yerel medyanın, göçmenlerin toplumsal ve ekonomik sorunlarına ne ölçüde duyarlılık gösterdiği analiz edilmiştir. Sonuç olarak, göçmenlerin çoğunlukla bu sürecin faali olarak değerlendirildiği, göç etme eyleminin ise olumsuz, menfi ve kriminalize etme biçiminde tanımlandığı ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, incelenen bu kitap, 21. yüzyılda uluslararası göç ve mülteciler konusuna ilişkin çok boyutlu ve kapsamlı literatür sunması bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışma, sosyoloji, sağlık, kamu yönetimi, coğrafya, demografi ve iktisat gibi birçok çalışma alanını kapsaması, Türk toplumunu ve toplumsal kurumları anlamaya, analiz etmeye imkân tanınması açısından literatüre zenginlik katacaktır. Eser, göç konusunu farklı disiplinlerin çalışmaları ile ele alarak, göç hareketliliğine bütüncül ve sistematik bir bakış açısı kazandırmaktadır. Aynı zamanda, eserin içerisinde teorik çalışmaların yanı sıra sosyolojik saha araştırmalarının da bulunması, içerik ve yöntem bakımından çalışmanın zenginliğini arttırmaktadır.

Kaynakça

Aygül, H. H. ve Eke, E. (2018). *21. yüzyılda uluslararası göç ve mülteciler: Bir Türkiye perspektifi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 275-287

Geliş Tarihi:03.03.2022 Kabul Tarihi:30.05.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:31.05.2022

ISSN
2547-989X

Kitap Tanıtımı

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ÖLÜMCÜL KİMLİKLER, AMİN MAALOUF
İstanbul, YKY Yayınları, Çev. Aysel Bora, 40. Baskı, 2015.

Ali ÇİFTÇİ*

* Doç. Dr., Amasya Üniversitesi Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ali.ciftci@amasya.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-1273-4867>

Öz

Lübnan asıllı Fransız yazar Amin Maalouf, Güney Arabistan'dan Lübnan'a gelip yerleşmiş Hristiyan bir aileye mensuptur. 1976'da Fransa'da yaşamaya başlamakla birlikte eserleriyle kökeninin ait olduğu Orta Doğu coğrafyasına olan ilgisini sürdürmektedir. Kendisini tanıtırken ortaya koyduğu çok yönlü kimliğinin ve Lübnan'dan Fransa'ya göçen ve halen orada yaşayan bir entelektüel oluşunun onun düşünce yapısını etkileyen çok önemli iki unsur olduğu anlaşılmaktadır. Eserlerinde daha çok kimlik, kültür, göç, çatışma, çatışma çözümlü konuları üzerinde odaklanmaktadır. Çok kültürlü bir toplumsal yapının hâkim bulunduğu Orta Doğu İslam coğrafyasında yaşanan sorunlara ilişkin ilgi düzeyi hayli yüksektir. Ölümcül Kimlikler eseri de 20. yüzyılın son çeyreğinde Dünya gündeminde ön sıralarda yer tutan kimlik ve kültür farklılıkları ve çatışmalarının çözümü üzerine kaleme alınmış, ilk baskısı 2000'de yapılmış deneme türünde bir eserdir.

Kitap Tanıtımı

Maalouf, eserinde baştan sona kadar, belli bir dine, ırka, ulusal aidiyete dayalı ve bunlarla tanımlanan bir kimlik savunusuna karşı çıkmakta ve bunun yerine bileşik kimliği, kültürel kimliği veya eş anlamda kullandığı kozmopolit kimliği öne çıkarma eğiliminde görülmektedir. Parçalı kimliklerin kendisini ifade etmesi konusunda kafa yoran yazar, bu noktada kabile kimliği kavramlaştırmasına başvurmuştur. Eleştirel anlamda kullandığı kabile kimliği yazara göre kimlik unsurlarından (ırk, renk, din, dil, mezhep vs.) yalnızca birisini sahiplenme ve bunu Küreselleşme-Dünyalılışma gelişmelerine rağmen savunma anlamına gelmektedir. Yazar, küreselleşme kavramı ile Dünyalılışma kavramını yan yana ve aynı anlamda kullanmaktadır (s. 84, 96, 99, 101, 102, 103, 104). Özellikle s. 104'te, Dünyalılışmaya yönelik/n/bilecek eleştirilere karşılık verircesine olumlu bir anlam yüklemeye çalıştığı Dünyalılışmadan anladığı şeyi ifade etmektedir: Dünyalılışma, kimilerinin dünya üzerinde hükmettirmeye çalışacakları yeni bir düzenin aracı değil, ben bunu daha çok, içinde aynı anda binlerce cirit oyununun, binlerce güreşin yapılacağı ve herkesin zapt edilmez bir kakafoniyle kendi şarkıları, kendi silahlarıyla girebildiği, her yanı açık, uçsuz bucaksız bir arenaya benzetirdim.”

Kabile kimliği eleştirisinin mantıksal sonucu olarak yazar, tek belirleyicisi olan bir kimlik tanımına reddiyede bulunmaktadır (s. 16, 17, 18, 23). Yazara göre kimliklerimiz birden fazla aidiyet unsurunun (dinsel, ulusal, dilsel, sosyal, kültürel, coğrafi v.s.) etkisi altında oluşmaktadır. Kişiliğin yapı taşları olan aidiyet unsurları anlamsız değildir ve bunlar ruhun genleri olarak nitelenebilir. Yazar, aidiyet unsurları arasında hiyerarşi olabileceğini ama bu hiyerarşinin zamanla değişebileceğini düşünmektedir. Bu kısımda üzerinde durduğu ve vurguladığı husus özellikle “farklılık” kavramıdır. Yazara göre aynı dine, aynı dile, aynı ulusa ait olan herhangi iki insan bile aynı değildir. Her birey mutlak olarak özgündür, bir diğerinden farklıdır. Bu noktada yazara şöyle bir eleştiri yöneltilebilir: Bir insan neden ve hangi sebeple kimlik unsurlarından sadece birisini öne çıkarmamalıdır? Buna hakkı yok mudur? Parçalı kimlik savunusu yapmak zorunda mıdır?

Ayrıca kimlik ve kültür çatışması sorununa siyasal-sistemsal-hukuksal bir çözüm modeli geliştirilmesi savunulabilir, doğrudur. Ama bununla birlikte kimlik unsurlarından sadece birisinin sahiplenilmesine karşı çıkmak o kimliğin kendisi olarak varolması ve kendisini kendisi olarak geliştirmesi gibi en temel bir hakkı görmezden gelme anlamı taşımaz mı? En temel bir insan hakkı burada kozmopolitizm uğruna ihmal edilmiş olmaz mı? Ayrıca, bütün insan teklerinin bir diğerinden mutlaka farklı olduğunu ısrarla savunmak, insanlar arasında ortak bağlar olduğu/olabileceği, bu bağlar etrafında bir birlik-topluluk ruhu oluşabileceği kabulünü yok saymak değil midir? Bu da tartışılabilir.

Yazar, kitabında “Hepimizin içinde bir Mr. Hyde var; önemli olan canavarın başını göstermesini kolaylaştıracak koşulların bir araya toplanmasını önlemektir” (s. 29) diyerek insanın iyi ve kötü olmak üzere iki yüzü bulunduğunu ifade etmektedir. Bu benzetme, Robert Louis Stevenson’un Dr. Jekyll ve Mr. Hyde’in Tuhaf Vakası adlı, kişilik bölünmesi ele alan korku kitabındaki karakterden yola çıkılarak yapılmıştır. Stevenson, kendisinin yaşamış olduğu kâbusların etkisiyle yazdığı bu kitabında (DEX Yayınevi, Çev: Tarık Tufan, Taylan Taftaf, 1. Baskı, 2018) halk ara-

sında itibarlı, yetenekli bilinen bir doktorun (Dr. Henry Jekyll) aynı zamanda kötülükten haz alan canavar ruhlu birisi (Mr. Edward Hyde) olabildiği, bu iki kişiliği aynı bedende yaşatabildiği temasını işlemektedir. Bilindiği gibi insan doğasındaki bu ikilik potansiyeli birçok dinde ve düşünce sisteminde de işlenmektedir. Örneğin İslam Dini'nin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de insanın en güzel şekilde (ahsen-i takvim) yaratıldığı beyan edildikten sonra onun aşağıların aşağısına (esfel-e safilin) indirildiği belirtilmektedir. Tin Sûresi-95/4-5. İslam bilginleri ayetin yorumunda, en güzel şekilde yaratılmış olan insanın, kötüden-yanlıştan yana olan tercihleri sebebiyle aşağı konuma düşürüldüğünü ifade etmektedirler. Kur'an'da yer almamakla birlikte İslam düşüncesinde insan için kullanılan bir sıfat da "eşref-i mahlûkat"tır (yaratılmışların en şerefli). İslam düşüncesine göre insan, kendisine verilen akıl ve bildirilen vahiy çerçevesinde hareket ederse yaratılmışların en şerefli olmakta, aksi durumda en aşağılık varlık durumuna düşmektedir. Konuyla ilgili bir başka ayet de akıl ve vahiy doğrultusunda hareket etmeyerek cehennemlik olan insanı, hayvandan daha aşağı konumda (belhumedal) tasvir eden A'raf suresindeki 179. ayettir. "Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da akılsızdırlar, şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır."

İnsanoğlunun doğasında varlığını koruyan ve duruma göre ortaya çıkan bu ikili yapı gerçekten de birçok toplumsal olayda gözlemlenmiştir. Örneğin Anadolu topraklarında yüzyıllarca birlikte, güven ve barış içinde yaşamış olan Müslüman Türk-Kürt ve Hristiyan Ermeni halklarının, 19. yüzyıl sonlarından itibaren birbirine düşmanlaşmaları ve birbirini boğazlamaları tarihin en dramatik örneklerindedir. Bir başka acı örnek de 20. yüzyılın son yıllarında Avrupa kıtasının ortasında yaşanmıştır. Yüzyıllardır iç içe yaşamış olan Müslüman Boşnak, Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvat halklarının 1991 yılından itibaren bir iç savaşa tutuşmalarıdır. O güne kadar komşuluk ilişkileri bile ileri derecede olan insanlar, siyasi sebeplerin etkisiyle kısa zamanda birbirine olan güvenlerini kaybetmişler ve birbirlerini yok etmek için savaşa tutuşmuşlardır.

Yazar, kitabına isim olarak koyduğu "ölümcül kimlik" tanımlamasına getirilebilecek eleştirilere karşı savunma yapıyor ve kavramın insanları içine düşürdüğü

halleri tasvir ederek bu tanımın, o hallerden daha yanlış olmadığını iddia ediyor. Kimliği tek bir aidiyete indirgemekte olan ölümçül kimlik kavramı yazara göre, insanları taraf tutucu, katı, hoşgörüsüz, baskıcı, katillere ve katillerin yandaşı hallere dönüştürmektedir. (s. 30).

Yazar, kitabında, kimliğin tek bir aidiyete indirgenmeyip bütün unsurlarıyla saygı görmeyi hak eden bir husus olduğunu savunmaktadır. Ancak kimi konularda kimliğin alt unsurlarından bazılarını karşı olumsuz olan kişisel yargılarına yer vermekten kendisini alıkoyamamaktadır. Örneğin başörtüsü özgürlüğü konusunda verilen mücadeleyi geçmişe özenmek ve gerici bir tutum olarak değerlendirmektedir. Başörtüsü konusunu eskiye bağlılık ile modernlik arasındaki mücadele bağlamında ele alan yazar, bu konuda asıl sorun olarak, kendisinin olumlu bir anlam yüklediği modernliğin halklar tarafından bazen reddedilmesini, bir ilerleme ve yararlı bir evrim gibi görülmemesini görmektedir. Kısaca yazar, Müslüman Arap dünyasında kadınların açılımları uğrunda verdiği mücadeleye de göndermede bulunarak başörtüsü özgürlüğü ya da hakkı konusunda başörtüsünü tarihsellik kavramı içine yerleştirmekte, ilerleme ve yararlı bir evrim olarak gördüğü modernlik döneminde bunun yerini yadırgadığını hissettirmektedir. Başka bir yerde (s. 43) İslâmî simgelere karşı olan ön yargısını daha fazla açığa vurarak örtü, çarşaf, sakal aleyhinde ifadeler kullanmakta, bunları eskiye bağlılık ve şiddet gösterisi olarak nitelemektedir. Yazar, neden modern dönemde eskiye bağlılığın sürdürülmek istendiğini sorgulayarak hem modernleşmeci olduğunu hem ilerlemeci bir tarih ve sosyal bilim anlayışına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Modernleşme perspektifine olan bağlılığını daha ileri götürerek İslam'ın da modernleştirilebileceğini elverişli bir çözüm olarak sunmaktadır. Yazara göre bu amaçla İslam üzerinde derin, güçlü ve sürekli bir değişim baskısı kurulması gerekir.

Yazara göre modernlik ötekenden geldiğinden veya modernlikte yabancı eli görüldüğünden dolayı bazı kültürler farklılıklarını vurgulamak için bayrak açar, karşı çıkar, onu reddeder, ondan korunmaya çalışır. Buna örnek olarak yazar, kadın

ve erkek bazı Müslümanları, Rusya’da Jülyen takvimden Gregoryen takvime geçilmesi konusunda Ortodokslarla Katoliklerin çatışmasını göstermektedir (s. 63, 99).

İslâmî kimlik unsurlarına karşı önyargısını açığa vurduğu bir başka örnek, kitapta bir yerde, üzerinde durduğu konu bakımından hiç zorunlu değilken “...Dünyanın çirkinliğini tesettür peçesiyle örtme...” ifadesini kullanmasıdır. Bu, bir kimliğe apaçık saldırıdır.

Yazar, farklı inanç ve kimlikteki toplulukların varlığına hoşgörülü olma konusunda İslamiyet’in hakkını vermekte ve düzenlenen hoşgörü protokolü ile farklı dinî toplulukların İslam toplumlarındaki varlığının yüzyıllar boyunca devam ettiğini, İslamiyet’in bunların varlığını koruduğunu kaydetmektedir. Buna karşılık Hristiyan toplumlarında Müslüman ve diğer dinî toplulukların yaşatılmadığını ifade etmektedir.

Yazar, kitabın bir başka yerinde, dinî kimliğin yükselişini kritik ederken bunun evrensellekle uyum arayışına dikkat çekmektedir. Başörtüsü başlığında değil ama Dünyada dinselliğin, maneviyata olan yönelişin artması başlığı altında bu konuyu ele almaktadır. Yazar, dinselliğin yükselmesini, milliyetçilikler çağı ve proletaryen enternasyonalizm çağı sona yaklaşırken Küreselleşmeye tepki olarak dinselliğe tutunma olarak açıklamaktadır. Bu noktada dinselliği, bir yandan kimliğin ağır basan niteliği olarak görüp kabile diye nitelerken diğer yandan dinî cemaatlerin evrensellekle uyumlu olma çabalarına dikkat çekerek kimlik ihtiyacı ile evrensellik talebi arasında bir sentez girişimi olarak değerlendirmektedir. Dinî bir cemaate ait olma duygusunun bu uyum ve sentez arayışına dikkat çeken yazar, başörtüsü konusundaki yargılarından kısmen uzaklaşarak bu gelişmelerin önceki duruma basit bir dönüşten ibaret olmadığını kabul etmek durumunda kalmaktadır.

Maalouf, bağlılık içinde bulunduğunu ortaya koyduğu liberal Batı demokrasisi ve özgürlük kavramları ışığında dinlerin ve çeşitli doktrinlerin kritiğini yaparken bunların saf bir biçiminin ve tek bir yorumunun bulunmadığı iddiasına da yer vermektedir. Dinlerin ve doktrinlerin farklı anlaşılma biçimlerinin yanında büyük dinlerde zaman içinde olayların anlaşılışı ve yorumlanması bakımında önemli değişmelerin görüldüğünü ifade etmektedir.

Kitabın yazarının en çok önemseydiği değer olarak karşımıza çıkan kavram kendi ifadesiyle “insanoğlunun onuru” kavramıdır.

Yazarın kimlik oluşumu ve kimlik çatışmalarını irdelerken dikkat çektiği bir başka konu dinlerin halklara olan etkisi kadar halkların da dinler üzerinde etkide bulunduğu hususudur. Çok haklı olarak din ya da doktrinlerin, içinde doğduğu kültür tarafından şekillenmesi olgusu, her toplumbilimci gibi yazarın da dikkatini çekmiştir. Yazara göre dinlerin ve toplumların birbirlerini karşılıklı olarak biçimlendirmesi söz konusudur. Toplumsal ve siyasal olaylar irdelenirken bu görülmeden yapılan analizler gerçekçi olmayacaktır. Toplum hayatındaki iyi ve kötülerin ne kadarının din veya doktrinden ne kadarının toplumun dine verdiği biçimden kaynaklandığını anlamak bakımından ayrıntılı olarak incelenmesi gereken bu husus önemsenmelidir.

Yazar, İslam Dünyasındaki siyasal örgüt ve hareketleri anlamaya çalışırken bunların İslam tarihinin, İslam’ın köklerinin değil çağımızın gerginlik, çarpıklık, uygulama ve umutsuzluklarının ürünü olduğunu ve sömürgecilik olaylarından etkilendiklerini ileri sürmektedir. Yazara, “peki başka nasıl olabilirdi” diye sorulabilir. Her düşünce hareketi çağının gerçeklerine uygun olmak ve sorunlarına odaklanmak durumunda değil midir? İslâmî hareketler, topluma mesaj veren hareketler olarak Dünya düzenindeki siyasal, toplumsal, ekonomik çarpıklıklara, adaletsizliklere karşı çıkarak daha adil bir uluslararası sistem öneremezler mi? Yazar, İslâmî hareketlerin ve örgütlerin uluslararası yapıdaki çarpıklıklara karşı çıkışını köksüzlükle niteleyip 3. Dünyacı hareketlere benzeterek mahkûm etmek ve itibarsızlaştırmaya çalışmak yerine pekâlâ çağın sorunlarına bir çözüm projesi olarak yükseltilmiş yeni bir ses olarak da görebilirdi. Nasıl ki yine kendisi, İslamiyet’in, Büyük Roma İmparatorluğu’nun yıkılışından sonra, politik olarak uygun bir boşlukta ortaya çıktığını ileri sürüyor (s.48), bunun gibi 20. yüzyıl sonunda da İslâmî siyasal hareketlerin gündeme gelişini, iktisadî olarak Kapitalizm ve Sosyalizmin, uluslararası siyasal düzen olarak Birleşmiş Milletler sisteminin insanlığa barış, adalet ve huzur getirmediği tespitiyle yeni bir ses olarak görebilirdi. BM ile sembolleşen ve 2. Dünya Savaşı galiplerinin haksız kontrolünde bulunan mevcut uluslararası sisteme yine İslam Dünyasından,

Türkiye’den “Dünya 5’ten büyüktür” mottosuyla itiraz sesinin yükselmesi çok anlamlı olsa gerektir. Ancak, bu noktada yazarın, Francis Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” tezini benimseyen ve sürdüren bir ideolojik tercih içinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Yazar, aslında kitabında “tarihin sonu” tezini başka bir biçimde tekrarlamaktadır. Batı uygarlığı, modernleşme ve demokrasinin üstünlüğü ve zaferi kabul edilmelidir demek istiyor. Kitabı boyunca gösterdiği çaba bu. Bütün çözümlerinde vardığı sonucun bu olduğu görülmektedir. Zaten kitabında Batı uygarlığının her alanda üstünlüğü ele geçirdiğini, rakiplerini elediğini gururla ve sevinçle haykırılmaktadır. Toplumsal muhalefet hareketlerine yaptığı çağrıda küresel modern Dünya ile uzlaşılması gerektiğini, küresel modern Dünya ile uyum sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Muhalefet hareketlerini mücadele azminden caydırma çabasında bulunmaktadır.

Yazarın, kitabında muzafferiyetini ilan ettiği Batı uygarlığının egemenliği altındaki Dünya düzeninde yol açtığı haksızlıkları, adaletsizlikleri, zulümleri ve kısımları yeterince görmemesi çok dikkat çekmektedir.

Yazar, kitabının bir yerinde ‘radikal dinciliğin yükselişi’ diye ifade ettiği olgunun ve bir başka yerinde de ‘dinî kimliğin öne çıkartılarak vurgulanmaya başlanması’ nedenlerini araştırmaktadır. Vardığı sonuçlar, diğer bütün yolların kapanması, Arap-İslam coğrafyasında bazı liderlerin başarısızlığı, milliyetçiliğin ve sosyalizmin iflası, hayal kırıklıkları, iflaslar, Komünizmin gerileyip çöküşü gibi durumlardır. Dinî kimliğin öne çıkmasından ve yaşanan sorunlara İslâmî çözümler önerilmesinden rahatsızlığını hissettiren yazar, ‘bu durumlar olmasaydı bu sonuçlar ortaya çıkmayacaktı’ demek istiyor. Şimdi ne yapmak gerekir? Öncelikle gerçekten de o durumların bu sonuçlara yol açtığı kanıtı yoktur. Bir illiyet bağı kurulması kesin bir doğru değildir. İkincisi, başarısız olan milliyetçi Arap liderler (Örneğin Nasır vs.) ve çöken Komünizm adil ve hakkaniyete dayalı mıydı? Halkları ezerek varlığını sürdüren, milyonlarca insanı katleden bu diktatörlerin ve Komünizm gibi siyasi düzenlerin varlığını sürdürememe sebepleri üzerinde kafa yormak yerine onların yıkılışına

hayıflanmak ne kadar hakkaniyete, adalet ve erdeme uygundur? İslamcılarla mücadele eden zorbalara haksızlıklarına da karşı çıktığını ifade eden yazar bir çıkış yolu bulmakta zorlanıyor. Tam bu noktada da önerdiği Batı modelinin yoksulluk, işsizlik, uyuşturucu ve suçla mücadeledeki başarısızlıklarına ilişkin küçük bir eleştirisini yapmakla birlikte çözümün bu model olduğu konusunda ısrarını sürdürmektedir.

Yazar kimlik-din ilişkisi bağlamında kitapta çok dikkat çekici bir öneride bulunmaktadır. Dinin varlığını koruması ama bir kimlik unsuru olmaktan çıkarılması önerisi bu, daha doğrusu kendisinin hayali. Maneviyat ihtiyacını karşılayacak şekilde din veya inanç varlığını korumalı ama bir kimlik unsuru olarak sürdürülmemelidir. Peki hangi aidiyete dayalı nasıl bir kimlik olmalıdır? Yazar, daha geniş aidiyet, hümanist ufuk, küreselleşme rüzgârı, Dünyalılışma gibi kavramları kullandıktan sonra insanlık toplumuna aidiyet kavramında karar kılmakta ve bunun gitgide daha fazla önem kazanarak sonunda bir gün esas aidiyet haline geleceği bir kimlik hayal etmektedir.

Yazarın, kitabında yaptığı önemli bir kavramlaştırma dikey kimlik – yatay kimlik kavramlaştırmasıdır. Dikey kimlik derken, kimlik unsurlarımıza ait olup kimliğimizin bize maziden, geleneklerden, atalardan gelen şekli ya da anlaşılışıdır. Bu, olmak istediğimiz, içimizde yaşattığımız kimliğimizdir. Yatay kimlik ise şu anda üzerinde bulunduğumuz haldir ki bu, çağdaşlarımızın (belki çağın demek daha doğru) bize olan etkisiyle oluşmuş olan kimliğimizdir. Olduğumuz hal, gerçek durumumuz budur. Ve aidiyet iddia ettiğimiz kimlikten bir hayli farklılaşmıştır. Arada uçurum vardır. Böylelikle insanlar arasındaki farklılıklar giderek daha da azalmaktadır ama insanlar halâ farklılıklarını vurgulamaktadırlar. Esasında burada ifade edilmesi gereken ama yazarın ifade etmediği şey, modernleşmenin bütün aslı kimliklerde meydana getirdiği aşınma ve başkalaşmadır. Modernite, fark gözetmeksizin bütün aslı, özgün kimliklerde aşınmaya yol açmış; seküler, Amerikan hayat tarzının baskın olduğu, tüketime endeksli hayata dayalı tek tip bir kimlik ortaya çıkarmıştır. İnsanlar arasındaki farklılıkların azaldığı izlenimi veren şey budur. Yazar bu noktada, küreselleşmenin evrensellik ve tek tiplilik olarak iki veçhe ortaya çıkardığını

ifade ederek birisini hoş, diğerini kötü olarak niteliyor. Ama sonuçta tek tipleşmeyi evrensellik olarak anlamaya yatkın durduğu anlaşılmaktadır.

Yazar, insan onuru, insanların temel hakları konusunu ele alırken dinî yasaları Evrensel İnsan Hakları Yasası'nın karşısına yerleştirmekte ve ikincisi varken dinî yasalar olmaz demektedir.

Dünyalılılaşma karşısında gösterilebilecek olası eğilimlerden birisinin küsmeye olabileceğini ele alan yazar, bunu doğru bulmuyor ve kimseye tavsiye etmiyor. Tersine Dünyaya küsmemeli, onun içinde yer edinmeye, var olmaya, mücadele etmeye çalışılmalıdır. Çünkü, Dünya sadece ötekilere ait değildir. Herkes pay ve hak sahibidir, en azından olabilir. Mevcut imkânlar kullanılmalıdır. Örneğin internet imkânı az bir imkân değildir. Yazara göre bir araya gelen birkaç öğrenci internet aracılığı ile, büyük güçlerin, büyük şirketlerin, devlet adamlarının gösterdiği etki kadar bir etki gösterebilir. Bir merkezden yönetilen kötü bir dünya sisteminin var olduğu kabulü doğru değildir.

İnternet üzerinden yayın yapan sosyal medya kuruluşlarının, İsrail'in Filistin'e yönelik sert saldırılarını ve insan hakları ihlallerini haber yapmadığı, İsrail katliamını protesto eden paylaşımlara engel olduğu gerçeği karşısında yazarın tespitleri ve öğütleri ikna edici görünmüyor. Yazar öğütleriyle, bir anlamda memnuniyetsizleri, muhalifleri, ezilenleri teslim olmaya ya da uzlaşmaya davet etmektedir. Uzlaşarak, “düşlerinizin birkaçını gerçekleştirme olanağı bulabilirsiniz...” diyor.

Yazar, aidiyetler arasında öncelik ve önemlilik sıralaması yaparak dilin, aidiyetler içinde en çok belirleyici olanı olduğunu, dil hakkının ve dil özgürlüğünün inanç özgürlüğünden daha önemli olduğunu belirtmektedir. Hatta yazar, dinin bazen özgürlük düşmanı olduğunu, bazen temel erkek ve kadın haklarına aykırı doktrinleri koruduğunu ileri sürerek tercihini temellendirmektedir (s. 110). Peki çok dillilik sorunu ne olacak? Yazara göre, çok dillilik korunmalı, es geçilmemelidir. Aksi tehlikeli olur, Dünya kaybeder.

Yazar, kimlikleri pantere benzetiyor. Sebebini de panterin evcilleştirilebilen bir hayvan olması olarak açıklamaktadır. Demek ki kimlikler bir vahşi hayvan, bir

yabanî hayvan gibidir. Evcilleştirilmezlerse, uysallaştırılmazlarsa kendileri etraflarına zarar verebilirler. Ama tamamen ümidi kesmemeli, çünkü ehlileştirilebilirler. Kimlik hayvanını evcilleştirme ifadesini kullanmaktadır yazar.

Yazar, çok kimlikli toplumlar üzerinden ve Lübnan örneğinden yola çıkarak tezini ortaya koymaktadır. Lübnan, Yugoslavya ve Belçika gibi ülkelerin adlarını andığı bu kısımda, ulusal cemaate aidiyet duygusunu güçlendirme amacıyla alt kimliklerin kota yöntemiyle sisteme dahil edildiği Lübnan Formülü'nün tersi sonuç vererek kabile kimliği dediği alt kimlikleri güçlendirdiğini ve işleri içinden çıkılmaz hale getirdiğini kaydetmektedir. Bilindiği gibi din, mezhep ve etnik kimlik bakımından çok parçalı olan Lübnan'da 1943'te uygulamaya konan siyasi sistem siyasi görevleri din-mezhep-etnik yapı kimliklerine göre paylaştırmıştı. Söz konusu sistem, başarılı bir uygulamayla sonuçlanmamış ve 1975-1990 arasında süren iç savaşa yol açmıştı. Yazar, Lübnan'da olduğu gibi her cemaate siyasal sistemde belli bir kota vererek onları tanımayı aşırıya götürmeyi eleştirirken 1930'lar Almanya'sında yaşananlarda olduğu gibi hiçbir sınır çizmeden sadece çoğunluk yasasını uygulamaya çalışmanın da yanlışlığını ifade etmektedir. Lübnan örneğinde alt kimlikleri anayasal statüde anmak, siyasal sistemi buna göre kurmak iyi niyetliydi ama yanlış, yanlış sonuçlar verdi diyor yazar. Ama başarısız olsa da yine de farklı kimliklere verdiği değerden dolayı Ortadoğu devletlerindeki diğer deneyimlerden onurlu bulmaktadır. Yazar adını vermeden çoğunlukçu demokrasi yerine azınlık haklarını güvenceye alan çoğulcu demokrasiyi önermektedir. Zira baskı gören azınlığa sadece oy hakkının verilmesi sorunu çözmemektedir.

Lübnan Formülü'nü hem kuruluşundaki, cemaatleri temel alan ve kota sistemine yer veren aşırılıktan dolayı hem de alt kimlikleri tahrik eden propagandalardan istismarcı politikacıların dolayı eleştirmektedir. Lübnan uygulamasından çıkan sonuçları da değerlendirdikten sonra yazar alt kimliklerin siyasal sistemde reddedilmemesini, yok sayılmamasını ama onların sisteme temel olarak da alınmamasını önermektedir.

Yazar, etnik sorunları veya kimlik çatışmalarını diktatörlüğe varan laiklikle çözme anlayışını yadsımakta ve bu konuyu demokrasi – laiklik ilişkisi bağlamında analiz etmektedir. Konuyu değerlendirdikten sonra önemli bir tespitle bulunarak laikliği demokrasi aleyhinde korumak isteyenlere “demokrasinin olmadığı bir laiklik hem demokrasi hem de laiklik için bir felakettir” diyerek karşılık vermektedir (s. 120). Bilindiği gibi Irak’ta Saddam Hüseyin, Suriye’de Hafız Esad yönetimlerinin ülkedeki farklılıkların çatışmasını diktatörce yöntemlerle önlemeyi başardıkları birçok analizi tarafından olumlu bulunarak savunulmaktadır.

Son Sözler – Son Değerlendirmeler

Amin Maalouf *Ölümcül Kimlikler* kitabını 1990’lı yılların sonunda, 20. Yüzyılın başında yazmıştır. O yıllar, Ulus devlet-Küreselleşme tartışmalarının yoğun olarak yapıldığı yıllardır. İki kutuplu dünya düzeninin, soğuk savaşın sona erdiği yıllardır o yıllar. Entelektüel dünyada bir yandan bu konu tartışılırken diğer yandan 1989’da Fukuyama’nın *Tarihin Sonu* teziyle piyasa ekonomisine dayalı liberal Batı iktisadî düzeninin galibiyeti ilan ediliyordu. Fukuyama, insanlık tarihinin çok sayıda siyasi ve fikrî mücadeleye sahne olduğunu, 20. Yüzyıl sonlarında artık bunun sona erdiğini ve Kapitalist Batı sisteminin tartışmasız galibiyetiyle rakipsiz kaldığını ortaya koymaya çalışıyordu. Ama diğer yandan da eş zamanlı olarak, 1993’te Samuel Huntington, *bir Medeniyetler Çatışması*’ndan bahsedebiliyordu. Huntington, *Yerküre*’de belli başlı farklı 6-7 medeniyet topluluğu bulunduğu ve artık mücadelenin ideolojiler arasında değil din-kültür merkezli bu medeniyetler arasında olacağı öngörüsünde bulunuyordu.

Maalouf da kitabını aynı dönemde, 1998’de yazmıştır. Fukuyama’nın iktisadî perspektifle ifade ettiği düşüncelerin benzerlerini Maalouf da kimlik-kültür farklılıkları ve çatışmaları bağlamında ortaya koymaktadır. Birbirini destekleyen fikrî çabalar karşısında bulunduğumuz açıktır. Maalouf, Batı uygarlığının galibiyeti yaklaşımını son tahlilde Batı uygarlığının-modernleşmenin-küreselleşmenin bugün geldiği noktada kabul edilmesi ve bunun içinde bir yer edinilmeye çalışılması gereğine dikkat çekmektedir. Her ne kadar Batı Avrupa da dahil her yerde üstü örtülmüş

gerginlikler, ayrımcılıklar var olsa da (s. 125). Peki Huntington'un medeniyetler bağlamında ele aldığı çatışma tezine nasıl bakmak gerekir? Tarih sona erdiyse, dolayısıyla birbiriyle mücadele edecek rakip güçler ortada yoksa çatışma da olmamalı. Ama anlaşılan o ki, egemenliğini ilan eden Batı uygarlığı, alternatif medeniyetlerin varlığını kabul etmekte ve bunların da ortadan kalkması gerektiğini düşünmektedir.

Bugün 2022 yılındayız ve Maalouf, Fukuyama ve Huntington'ın eserlerini yazdıkları yıllardan yaklaşık 25-30 yıl ilerideyiz. Peki durum nedir, neredeyiz?

Ulus devlet-küreselleşme tartışmaları bugün revaçta değildir. Küreselleşme öngörüsü gerçekleşmemiştir. Küreselleşme tezleri ciddi kan kaybına uğramış ve ulus devlet formu tekrar yükselişe geçmiştir. Hattâ giderek yükselen milliyetçilikler söz konusudur. Diğer yandan zaferini ilan eden Batı sistemi Afganistan, Irak, Suriye, Libya, Mısır gibi coğrafyaları işgal etmiş ya da müdahalelerde bulunmuştur. Hem de Birleşmiş Milletler kararlarına rağmen. Bu ülke halklarının varlık ve bağımsızlık mücadelesi devam etmektedir. Dolayısıyla tarih sona ermemiştir, yaşanmaya devam etmektedir. Maalouf'un, insanlık onurunu koruyacağına güvendiği Batı demokrasisi ile yönetilen ülkeler, son derece modern ve güçlü silahlarla donatılmış İsrail ordusunun işgal altındaki Filistin halkını bombalamasına destek vermekte, en azından seyirci kalmaktadırlar. Sanırım Huntington'ın medeniyetler çatışması öngörüsü yaşanmaktadır ama buna çatışma değil saldırı dense daha doğru olur. Batı medeniyetinin diğer medeniyetlere, özellikle İslam medeniyetine saldırısı...

Öte yandan kitap, ABD'de siyahî Başkan Hüseyin Barak Obama'nın 2008'de başkan seçilmesinden önce yazılmış olduğu için yazarın, kitabın bir yerinde ABD'nin başına bir siyahın seçilmesinden uzak olduğumuzu kaydettiğini belirtmeliyiz (s. 126).